BİR GECEKONDU ARAŞTIRMASI:

BURSA KENTİ
ULUDAĞ YAMAÇLARI

Yrd.Doç.Dr. Vedat ÇALIŞKAN
Yrd.Doç.Dr. Cengiz AKBULAK

Bursa - 2010

BİR GECEKONDU ARAŞTIRMASI: BURSA KENTİ ULUDAĞ YAMAÇLARI

Vedat ÇALIŞKAN, Cengiz AKBULAK

© 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Yasası'nın 6. ve 21. maddeleri uyarınca her hakkı saklı olup, tamamen veya kısmen kopya edilemez. Kaynak göstermek kaydıyla alıntı yapılabilir.

❑ **1. Baskı - Temmuz 2010**

Kapak Tasarımı: M.Zeynel ÖZTÜRK

ISBN: 978-975-9060-XX-X

Çantay
KİTAP • KIRTASİYE • FOTOKOPİ
SANAYİ ve TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Büyük Reşitpaşa Cad. No. 44/C
34470 Beyazıt - İstanbul
Tel: (0212) 513 79 68 - 526 90 65
Fax: (0212) 528 58 51

İstanbul, 2010

Hocamız Prof. Dr. Ümit SERGÜN' ün aziz anısına

ÖNSÖZ

Gecekondu türü konut örneklerine dünyanın çok çeşitli bölgelerinde rastlanır. Bununla birlikte "gecekondulaşma", genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin konut ve yerleşim sorunlarının başında yer alan bir olgudur. Ülkemizde ilk örnekleri İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda görülen ve 1950'lerin sonlarında yaygın bir probleme dönüşen gecekondular, günümüzün büyük kentlerinde ele alınmayı bekleyen temel sorunların başında gelmektedir. Özellikle geçmişte sanayi etkinlikleri ile dikkat çeken kentlerimizde göçlerin de etkisiyle yaşanan hızlı bir nüfuslanma ve kentleşme süreci, birçok yerde gecekondu olgusunun ortaya çıkmasında esas rol oynamıştır. Sanayileşme ile göçler, kentleşme ve gecekondulaşma süreçleri arasındaki ilişkilerin çok açık olarak saptanabildiği kentlerimizden birisi de hiç kuşku yok ki Bursa'dır.

Bursa'da gecekondulaşma süreci temel olarak iki farklı alanda gözlenmektedir. Bunlardan ilki güney yönünde Uludağ yamaçları üzerinde; diğeri ise kuzey yönünde Bursa ovası üzerinde yer alır. Bu kitapta sunduğumuz araştırmanın kapsamını, Bursa kentini güneyden sınırlayan Uludağ'ın yamaçları üzerinde, yaklaşık 20 km'lik bir hat üzerinde yayılış gösteren gecekondu kuşağının incelenmesi oluşturmaktadır. Söz konusu çevreye ilişkin bugüne değin herhangi bir araştırmanın yapılmamış olması, bu çalışmanın planlanmasında önemli bir rol oynamıştır.

2007 yılında Temmuz ayında başlayan araştırmamız yaklaşık 2 yılda tamamlandı. Çalışmamız esnasında desteğini ve ilgisini gördüğümüz birçok kurum ve kişi oldu. Bu nedenle en başta, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu Başkanlığı'na, 2008/16 no'lu "Bursa'da Gecekondulaşma Olgusu" adlı araştırma projemize verdiği destek nedeniyle teşekkür ederiz.

Anket uygulamaları için anketör grubunun hazırlanması ve anket sonuçlarının SPSS 15.0 programına aktarılması sürecindeki katkıları nedeniyle değerli meslektaşımız Öğr. Gör. Bahattin HAMARAT'a teşekkür ederiz.

Çalışmanın en başından itibaren Bursa Büyükşehir Belediyesi İmar ve Şehircilik Daire Başkanı Sayın Hakan KOYUNLULAR'ın, Şehir Planlama Müdürü Sayın Murat UŞUN'un konuya gösterdikleri ilgi ve desteğin çalışmaya önemli katkıları oldu. Kendilerine özel teşekkürlerimizi sunuyoruz.

Demirkapı Mahallesi Muhtarı Sayın Hüseyin KOCAKURT'a, İvazpaşa Mahallesi Muhtarı Sayın Halil Özyılmaz'a, Alacahırka Mahallesi Muhtarı Sayın Sabri GÖKAY'a, Akçağlayan Mahallesi Muhtarı Sayın Veli YALÇINDAĞ'a, Pınarbaşı Mahallesi Muhtarı sayın Ömer CİHAN'a, Fidyekızık Mahallesi Muhtarı Sayın İsmet BÜTÜN'e, mahallelerindeki çalışma süresi boyunca gösterdikleri ilgi ve verdikleri değerli bilgiler nedeniyle teşekkür ederiz.

Anket uygulamasının gerçekleştirilmesi, ele alınan konunun özelliği nedeniyle kuşkusuz çeşitli güçlükler içeriyordu. Anketlerin uygulanmasında değerli yardımları olan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden Arş. Gör. M.Zeynel ÖZTÜRK'e, Lisans öğrencilerimizden Arda BAY'a, Ferit ARSLAN'a, Ahmet ÜÇKARDAŞ'a, Hakan EFE'ye, Yusuf RODOPLU'ya ve Gülfem SAKA'ya; metnin gözden geçirilmesindeki katkısı nedeniyle Arş. Gör. Zahide ACAR DENİZ'e teşekkür ederiz.

Son olarak, araştırma sahasındaki mahalle sakinlerine, konuya gösterdikleri ilgi ve yardımsever yaklaşımları nedeniyle teşekkür etmek isteriz. Karşılıklı görüşmelerde, mekânsal bilincin gelişme yolunda olduğunu kanıtlayan paylaşımlar ve öneriler, kentsel gelecek için umut taşıyan önemli deneyimlerdi.

Temmuz 2010, Çanakkale

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ v
İÇİNDEKİLER vii
HARİTALAR LİSTESİ xi
ŞEKİLLER LİSTESİ xii
TABLOLAR LİSTESİ xiv
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ xix
1. GİRİŞ 1
2. İNCELEME ALANI 4
3. VERİ ve YÖNTEM 6

I. Bölüm

Gecekondu Olgusu ve Gecekondulaşma Süreci

1.1. Gecekondu Olgusu 9
1.2. Türkiye'de Gecekondulaşma Süreci ve Bu Süreçte Etkili Olan Bazı Faktörler 11
1.2.1. Kentleşme Sürecinde Gecekonduların Ortaya Çıkışı 11
1.2.2. Nüfus Artışı ve Nüfus Hareketleri (Göçler) 14

II. Bölüm

Bursa'da Kentsel Gelişim ve Gecekondulaşma

2.1. Bursa'nın Yerleşme Özellikleri Açısından Tarihsel Arka Planı ve Kentsel Gelişimi 17
2.2. Bursa'da Kentsel Planlama Deneyimlerinin Gecekondulaşma Süreci ile İlişkileri 21
2.3. Bursa'da Gecekondu Olgusunun Gelişimi ve Gecekondulaşma Sürecinde Etkili Olan Faktörler 24
2.3.1. Bursa'da Gecekondu Olgusunun Gelişimi 24
2.3.2. Bursa'da Gecekondulaşma Sürecinde Etkili Olan Faktörler 27
2.3.2.1. Bursa'nın Nüfuslanma ve Kentsel Gelişim Süreci 27

III. Bölüm

Bursa'da Gecekondulaşma Olgusunun Mahalleler Ölçeğinde İncelenmesi

3.1. Araştırma Alanındaki Gecekondu Mahallelerinin Lokasyonu ve Gecekondulaşma Süreci 41
3.2. Örneklem Mahallelerin Nüfus Özellikleri 51
3.3. Örneklem Mahallelerin Göçler ile İlişkileri 60
3.4. Örneklem Mahallelerin Sosyoekonomik ve Kültürel özellikleri 81
3.4.1. Memleket ve Kent İle İlişkiler 95
3. 5. Örneklem Mahallelerde Konut Özellikleri 104

IV. Bölüm

Örneklem Mahallelerde Mekânsal Organizasyon Sorunları: Hizmet Dağıtımında Temel Güçlükler ve Sosyal, Ekonomik Donatılar Açısından Yetersizlikler

4.1. Örneklem Mahalleler İçin Bazı Afet Risklerinin ve Koruyucu Hizmetlerin Değerlendirilmesi 130
4.1.1. Yangın ve Acil Sağlık Sorunları 130
4.1.2. Halk Sağlığı 131
4.1.3. Sel Riski 132
4.1.4. Lodosa Bağlı Soba Zehirlenmeleri 133
4.1.5. Deprem ve Heyelan Riskleri 134
4.2. Ortak Hizmetlerin Örneklem Mahalleler Ölçeğinde İncelenmesi 135
4.2.1. Eğitim ve Sağlık Hizmetlerine Erişim 135
4.2.2. Ulaşım, Yollar ve Otopark Alanları 136
4.2.3. Açık/Yeşil Alanlar, Çocuk Parkları ve Sosyal Donatılar 143
4.3. Ticari Hizmetlerin Örneklem Mahalleler Ölçeğinde İncelenmesi 146
4.3.1. Alışveriş ve Pazar Olanakları 146
4.3.2. Elektrik, Su, Doğalgaz Dağıtımı 149
4.4. Mahalleden Memnuniyet Durumunun Değerlendirmesi 152

V. Bölüm

Araştırma Alanının Geleceği ve Olanaklar

5.1. Araştırma Alanındaki Gecekondu Sahalarının Geleceği.....157

5.1.1. Örneklem Alanda Kaçak Yapılaşmaya Karşı Caydırıcı Olanaklar 158

5.1.2. Örneklem Alanda Kentsel Dönüşüm ve Yenileme Olanakları 161

SONUÇ VE ÖNERİLER 169

KAYNAKÇA 179

FOTOĞRAFLAR ve GÖRÜNTÜLER 189

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 1. *Araştırma alanının lokasyonu*.....4
Harita 2. *Kaynağını Uludağ yamaçlarından alarak Bursa kentine yönelen akarsular*.....6
Harita 3. *Bursa kentinin 1910 yılındaki yayılış alanı* 20
Harita 4. *Araştırma alanında yıllara göre yerleşim alanlarının gelişimi (1959-2007)*.....35
Harita 5. *Araştırma alanında kentsel gelişimin eğim dereceleri ile ilişkisi (1959)* 36
Harita 6. *Araştırma alanında kentsel gelişimin eğim dereceleri ile ilişkisi (1977)* 37
Harita 7. *Araştırma alanında kentsel gelişimin eğim dereceleri ile ilişkisi (2007)* 38
Harita 8. *Araştırma alanındaki yerleşim alanlarının yıllara ve yükselti kademelerine göre gelişimi (1959-2007)*.....39
Harita 9. *Araştırma alanı ile örneklem mahallelerin lokasyonu ve yükselti kademeleriyle ilişkisi (2007)*.....48
Harita 10. *Araştırma alanı ile örneklem mahallelerin lokasyonu ve eğim sınıfları ile ilişkisi (2007)*.....49

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. *Nüfus sayımı dönemlerine göre Türkiye, Bursa İli ve Bursa Merkez İlçenin nüfus artış hızları (%)*.....28

Şekil 2. *Türkiye, Bursa İli ve Bursa Merkez ilçe (Bursa) de yıllara göre kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki payı*.....30

Şekil 3. *30º-45º arasında eğim değerine sahip kesimlerde, yerleşim alanının yüzölçümündeki değişim* 50

Şekil 4. *Eğimin 45º'den fazla olduğu kesimlerde yerleşim alanının yüzölçümündeki değişim*.....51

Şekil 5. *Örneklem mahallelerin nüfusları* 52

Şekil 6. *Araştırma alanında aile yapısı* 55

Şekil 7. *Örneklem alandaki çocukların yaş gruplarına göre dağılımı (%)* 59

Şekil 8. *Örneklem alandaki erkek ve kadın nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı (%)* 60

Şekil 9. *Yıllara göre Bursa İlinde Bursa İli doğumluların oranı* 61

Şekil 10. *Örneklem mahallelerde yaşayan nüfusun geldiği yer* 62

Şekil 11. *Örneklem mahallelerdeki kırsal kökenli nüfusun geldiği yer*.....63

Şekil 12. *Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerinden göç edenler ile Bursa dışındaki illerden göç edenlerin başlıca göç nedenleri*.....71

Şekil 13. *Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerinden göç edenlerin göç sonucunda ekonomik durumlarında meydana gelen değişim (%)*....73

Şekil 14. *Bursa dışındaki illerden örneklem mahallelere göç edenlerin göç sonucunda ekonomik durumlarında meydana gelen değişim (%)*....74

Şekil 15. *Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerinden göç edenlerin göç sonucunda sağlık durumlarında meydana gelen değişim (%)* 75

Şekil 16. *Bursa dışındaki illerden örneklem mahallelere göç edenlerin göç sonucunda sağlık durumlarında meydana gelen değişim (%)* 76

Şekil 17. *Örneklem alana göç edenlerin göç dönemlerine ve göç ettikleri yerlere göre dağılışı* 77

Şekil 18. *Örneklem mahallelere göçle gelen nüfusun dönemlere göre durumu*.....79

Şekil 19. *Anket uygulanan birimlerin Bursa'da oturduğu toplam süre* 80
Şekil 20. *Bursa'da ve araştırma alanında okuryazar olmayan yetişkin nüfusun oranları (%)* 81
Şekil 21. *Araştırma alanında yetişkin kadın ve erkek nüfusun eğitim durumu*.....82
Şekil 22. *Anket sonuçlarına göre İvazpaşa Mahallesinde nüfusun eğitim durumu*.....83
Şekil 23. *Anket sonuçlarına göre Fidyekızık Mahallesinde nüfusun eğitim durumu*.....84
Şekil 24. *Örneklem alandaki ailelerin aylık toplam gelirleri*.....90
Şekil 25. *Araştırma alanında hanehalkı reisinin bağlı bulunduğu Sosyal Güvenlik Kurumu*.....92
Şekil 26. *Fidyekızık Mahallesinde hanehalkı reisinin bağlı bulunduğu Sosyal Güvenlik Kurumu* 92
Şekil 27. *Örneklem mahallelerdeki nüfusun kırsal ya da kentsel kökenli oluşuna göre yıl içinde memleketi ziyaret etme durumu* 96
Şekil 28. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre kişilerin her yıl düzenli olarak memleketi ziyaret etme durumu ve bir yıl içindeki ortalama ziyaret sayısı* 97
Şekil 29. *Örneklem mahallelerde ev sahibi ve kiracı hanelerin oranı*.....105
Şekil 30. *Örneklem alanda hanelerin oturduğu konutlarda kat sayısı*.....111
Şekil 31. *Örneklem alandaki konutların oda sayısı* 113
Şekil 32. *Örneklem alanda konut edinme şekilleri*.....115
Şekil 33. *Örneklem alanda konutların ısıtılmasında kullanılan yakıt türleri*.....118
Şekil 34. *Araştırma alanındaki örneklemlerin yaşamak istedikleri konut tipi tercihleri*.....120
Şekil 35. *Anket birimlerinin ikamet edilen konutta oturma süresi*.....122
Şekil 36. *Araştırma alanında yaşayanların işe gidiş gelişte kullandığı ulaşım şekli* 137
Şekil 37. *Örneklem alanda konut ile işyeri arasındaki ulaşımda geçen ortalama süre*.....139
Şekil 38. *Araştırma alanında tercih edilen alışveriş mekânları*.....148
Şekil 39. *Araştırma alanında ikamet edilen mahalleden memnuniyet durumu*.....153
Şekil 40. *Olanaklarının elverişli olması durumunda farklı semt ya da mahallede yaşamak isteyenlerin oranı* 155

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. *Örneklem mahallelerde uygulanan geçerli anket sayısı ile örneklem hanelerdeki toplam nüfus* 7

Tablo 2. *Bursa ili ve merkez ilçelerinin yüzölçümleri ile bazı demografik göstergeleri* 27

Tablo 3. *Bursa merkez ilçede kentsel ve kırsal nüfus miktarının yıllar içinde değişimi (1935-2007)* 29

Tablo 4. *Türkiye'de daimi ikametgaha göre net göç hızı en yüksek olan beş il ve net göç hızları (%0)* 33

Tablo 5. *Mahalle muhtarlarına göre mahallelerin belirgin büyüme gösterdiği dönemler ve göç edenlerin coğrafi kökeni* 47

Tablo 6. *İnceleme alanında yıllara göre yerleşim alanlarının eğim sınıfları bakımından dağılışı* 50

Tablo 7. *Örneklem mahallelerin 2000 ve 2007 yıllarındaki nüfusları ve yıllık nüfus artış hızları* 52

Tablo 8. *Bursa İli genelinde hanehalkı büyüklüğünün yıllara göre değişimi* 53

Tablo 9. *Mahallelere göre ortalama hanehalkı büyüklüğü* 54

Tablo 10. *Örneklem mahallelere göre aile yapısı* 55

Tablo 11. *Bursa'da oturulan süre ile aile yapısı arasındaki ilişki* 56

Tablo 12. *Örneklem mahallelerde hanehalkı büyüklüğüne göre dağılımı* 56

Tablo 13. *Örneklem mahallelerde çocuklu ailelerin çocuk sayısı* 57

Tablo 14. *Örneklem mahallelerde yaş gruplarına göre çocuk sayısı* 58

Tablo 15. *Örneklem mahallelerde hanehalkı reisi durumundaki erkek nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı* 59

Tablo 16. *Örneklem mahallelerde hanehalkı reisi kadın nüfusun ve/veya kadın eşin yaş gruplarına göre dağılımı* 60

Tablo 17. *Örneklem Mahallelerdeki nüfusun coğrafi kökeni* 62

Tablo 18. *Örneklem mahallelerde yurt dışı doğumlu kişi sayısı ve doğum yerleri* 64

Tablo 19. *Örneklem mahallelere en fazla göç veren ilçeler ve bu ilçelerin bağlı bulunduğu iller* 65

Tablo 20. *Bursa'nın merkez ilçelerinde ikamet eden nüfusun kayıtlı olduğu illere göre dağılışı (ilk on il)* 67
Tablo 21. *Örneklem mahallelerin çeşitli dönemlerde en fazla göç aldığı üç il* 67
Tablo 22. *Örneklem Mahallelerin Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerden aldığı göçün ilçelere göre dağılışı* 68
Tablo 23. *Örneklem Mahallelerin Bursa İli dışından en fazla göç aldığı iller ve göçmen sayısı* 69
Tablo 24. *Anket sonuçlarına göre, örneklemlerin araştırma alanına Bursa'dan ve Bursa dışından göç etme nedenleri* 70
Tablo 25. *Başlıca göç etme nedenine göre en fazla göç alan 10 ilin aldığı göçlerin dağılımı (1995-2000)* 72
Tablo 26. *Araştırma alanındaki nüfusun Bursa kentine göç ettikten sonra ekonomik yönden etkilenme durumu* 73
Tablo 27. *Araştırma alanındaki nüfusun Bursa kentine göç ettikten sonra sağlık yönünden etkilenme durumu* 75
Tablo 28. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre göçle gelenlerin sayısının yıllara göre değişimi ve geldikleri yerlere göre dağılışı* 77
Tablo 29. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre göçle gelenlerin geliş dönemlerine ve kökeninin kırsal ya da kentsel olma durumuna göre dağılışı* 78
Tablo 30. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre göçle gelen nüfusun dönemler itibariyle dağılışı* 78
Tablo 31. *Uygulanan anket sonuçlarına göre Bursa'da oturulan süre ve mahallelere göre durumu* 80
Tablo 32. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre kademeli göçe katılanların mahalleler ölçeğindeki dağılışı* 81
Tablo 33. *Uygulanan anket sonuçlarına göre hanehalkı reisi erkek nüfusun eğitim durumu* 82
Tablo 34. *Uygulanan anket sonuçlarına göre hanehalkı reisi kadın ve/veya kadın eşin eğitim durumu* 83
Tablo 35. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre ailelerde eşlerin eğitim durumu* 85
Tablo 36. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre erkek nüfusun mesleği* 87

Tablo 37. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre kadın nüfusun mesleği* 88
Tablo 38. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre ailelerin toplam aylık gelir durumu* 89
Tablo 39. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre ailelerin göç etme dönemi ile gelir durumu arasındaki ilişki* 90
Tablo 40. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre hanehalkı reisinin sosyal güvence durumu* 91
Tablo 41. *Kent nüfusu içinde çalışanların herhangi bir Sosyal Güvenlik Kurumuna kayıtlılık durumu* 91
Tablo 42. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre sosyal yardım kurumlarından düzenli yardım alanlar ile yeşil kart sahiplerinin sayısı* 93
Tablo 43. *Anket sonuçlarına göre örneklem mahallelerde yardım alanlar ve yardım kaynakları* 94
Tablo 44. *Türkiye'de herhangi bir yardım alan hanehalklarının yardım kaynakları* 94
Tablo 45. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre, Bursa'da oturulan süre ile her yıl düzenli olarak memleketi ziyaret etme durumu arasındaki ilişki* 98
Tablo 46. *Memlekette ortalama kalış süresinin örneklem mahallelere göre dağılışı* 99
Tablo 47. *Ailenin yerleşmek için şimdi oturulan mahalleyi seçmesinde akraba ve hemşeri faktörlerini ilk üç sırada işaretleyenlerin sayısı* 100
Tablo 48. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre mahalleler ölçeğinde Bursa'da en fazla ziyaret edilen mekânlar* 103
Tablo 49. *Örneklem mahalle sakinlerinin gezmek, görmek amacıyla en çok ziyaret ettiği üç mekân* 103
Tablo 50. *Anket sonuçlarına göre ev sahibi ve kiracı hane halklarının yaşadıkları konuttan memnuniyet durumu* 105
Tablo 51. *Örneklem mahallelere göre aylık gelir ile konut sahipliği arasındaki ilişki* 106
Tablo 52. *Örneklem mahallelere göre Bursa'da oturulan süre ile konut sahipliği arasındaki ilişki* 107

Tablo 53. *Örneklem alanda hanehalkı reisi erkek nüfusun yaş gruplarına göre konut sahipliliği durumu* 108
Tablo 54. *Örneklem alanda binanın kat sayısı ile konut sahipliği arasındaki ilişki* 109
Tablo 55. *Örneklem mahallelerde anket uygulanan birimlerin ikamet ettiği binaların kat sayısı* 111
Tablo 56. *Örneklem birimlerin konut sahipliliği ve konutların oda sayısı arasındaki ilişki* 112
Tablo 57. *Örneklem alandaki ailelerde yaşayan toplam kişi sayısı ile konutların oda sayısı* 113
Tablo 58. *Kentsel alanlardaki konutların oda sayılarına göre dağılışı (%)* ..114
Tablo 59. *Örneklem mahallelere göre konutların oda sayısı* 115
Tablo 60. *Örneklem mahallelere göre konut edinme şekli* 116
Tablo 61. *Kentsel alanlarda konut edinme şekli (%)* 116
Tablo 62. *Kentsel alanlarda konutların kullandığı ısıtma sistemleri (%)* 117
Tablo 63. *Örneklem mahallelere göre konut ısıtma sistemleri* 118
Tablo 64. *Örneklem mahallelere göre konutların ısıtılmasında kullanılan yakıt türleri* 119
Tablo 65. *Örneklem mahallelere göre konuttan memnuniyet durumu* 119
Tablo 66. *Uygulanan anket sonuçlarına göre, örneklem mahallelerde ailenin yerleşim yerini seçmesinde arsa ve kira faktörlerini ilk üç sırada işaretleyenlerin sayısı* 120
Tablo 67. *Mahallelere göre ailelerin yaşamak istedikleri konut tipi tercihleri* 121
Tablo 68. *Anket sonuçlarına göre Bursa'da oturulan süre ve konut değiştirme sayısı arasındaki ilişki* 122
Tablo 69. *Anket sonuçlarına göre bulunulan konutta oturma süresinin mahalleler ölçeğindeki dağılışı* 123
Tablo 70. *Anket sonuçlarına göre değiştirilen konut sayısının mahalleler ölçeğindeki dağılışı* 123
Tablo 71. *Örneklem mahallelerdeki anket birimlerine göre mahallelerde öne çıkan sorunlar* 128
Tablo 72. *Anket sonuçlarına göre mahallelere göre ilk sırada en yüksek frekans elde edilen sorunlar* 128

Tablo 73. *Mahallelere göre en fazla işaretlemenin yapıldığı sorun başlıkları* 129
Tablo 74. *Örneklem mahallelerde muhtarların çeşitli kentsel hizmetlerin kalitesini ve olanakları değerlendirmesi* 129
Tablo 75. *Örneklem mahallelere göre çevre kirliliği sorununun önem derecesi* 132
Tablo 76. *Örneklem mahallelere göre çöplerin toplanması sorununun önem derecesi* 132
Tablo 77. *Kentsel alanlarda işe gidiş gelişlerde tercih edilen ulaşım şekli* 137
Tablo 78. *Konuttan işyerine ulaşım sırasında değiştirilen ortalama araç sayısının mahalleler ölçeğindeki durumu* 138
Tablo 79. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre işyerine ulaşım sırasında geçen sürenin mahalleler ölçeğindeki durumu* 139
Tablo 80. *Örneklem mahallelere göre toplu taşıma hizmetleri sorununun önem derecesi* 140
Tablo 81. *Örneklem mahallelere göre yol/kaldırım bakımı sorununun önem derecesi* 142
Tablo 82. *Örneklem mahallelere göre otopark sorununun önem derecesi* 142
Tablo 83. *Örneklem mahallelere göre park ve yeşil alan sorununun önem derecesi* 144
Tablo 84. *Örneklem mahallelerdeki park, açık/yeşil alan, sinema/tiyatro vb. olanakların durumu* 146
Tablo 85. *Örneklem mahallelerde semt sakinlerinin tercih ettiği alışveriş mekânları* 149
Tablo 86. *Örneklem mahallelere göre alışveriş sorununun önem derecesi* 149
Tablo 87. *Örneklem mahallelerde içme suyunun sağlandığı kaynaklar* 152
Tablo 88. *Örneklem mahallelere göre yaşanılan mahalleden memnuniyet durumu* 153
Tablo 89. *Örneklem mahallelere göre ikamet edilen mahallede yaşamaya devam etmek isteyenler* 154
Tablo 90. *Örneklem mahallelere göre kaçak yapılaşma sorununun önem derecesi* 160

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Foto 1. *Kent Meydanı'ndan Uludağ yamaçlarına bakış. Arka planda Maksem, Mollafenari, Pınarbaşı ve İvazpaşa mahallelerinin yamaçlar üzerindeki kesimlerinde yer alan gecekondu yerleşmeleri (Haziran 2009).* 191

Foto 2. *Demirkapı Mahallesi'nden kentin güneydoğusuna doğru görünüm (Ağustos 2007).* 191

Foto 3. ***1****. TOKİ Akçağlayan Uygulaması için hazırlanan inşaat alanı (kuzeyi orman arazisi, güneyi ise Çiçek caddesi ile sınırlanmıştır) 2. Akçağlayan Mahallesi Uludağ yamaçlarındaki orman arazisi üzerinde yapılaşma.* 192

Foto 4. *Akçağlayan Mahallesinde gerçekleştirilen TOKİ projesi, yamaçlardaki kaçak yapılaşmayı adeta teşvik edici olmuştur.* 192

Foto 5. *Cilimboz deresi çevresindeki sırtlarda gecekondu yerleşmeleri. Solda İvazpaşa Mahallesi, sağda Alacahırka Mahallesi'nin bölümlerinden görünüm.* 193

Foto 6. *Kentin batısındaki Çekirge, Dobruca mahalleleri ve İnkaya Köyü çevresinde orman arazisi içinde ve çevresindeki kaçak yapılaşma, villa formunda konut inşaatları ile sürmektedir (Haziran 2009).* 193

Foto 7. *Alacahırka, Demirkapı ve İvazpaşa mahallelerinin bazı kesimlerinde topografik koşullar nedeniyle sokakların yerini merdivenler almıştır* 194

Foto 8. *İlk yardım ve müdahale araçlarının giremeyeceği dar sokaklarda yangın musluklarının bulunması kritik önem taşımaktadır (İvazpaşa, Geniş Sokak, Temmuz 2009).* 194

Foto 9. *Araştırma Alanındaki bazı sokak adları, gecekondu alanlarına yoğun göç veren yerleşmelerin adlarını taşımaktadır (Harmancık Çıkmazı Sokak, Alacahırka).* 195

Foto 10. *Gecekonduların bulunduğu bazı alanlarda eğim koşullarının yarattığı olumsuzluk nedeniyle, yürüyebilmeyi kolaylaştırmak için her konut sakini kendi konutunun çevresini düzenlemeye çalışmaktadır.* 195

Foto 11. *Örneklem mahallelerde eğim koşulları ve sokakların olmayışı nedeniyle yük ve eşya taşıma işlerinde halen yük hayvanlarından yararlanılmaktadır (Alacahırka, 2009).* 196

Foto 12. *Bazı alanlarda belirgin bir sokak olmamasına karşın, her konutun bir adresi vardır. Fotoğrafta görülen çatıya asılı kova, gecekondunun posta kutusudur (Demirkapı, 2009).* 196

Foto 13. *Sokakların temizlik araçlarının girişine elverişli olmayışı nedeniyle çöpler, en yakın konteynerlerin bulunduğu caddeye kadar elde taşınmaktadır (Alacahırka, 2008).* 197
Foto 14. *Çöplerin mahalleden geçen derelere atılması halk sağlığı açısından önemli bir risk oluşturmaktadır (Pınarbaşı, Haziran 2009)* ..... 197.
Foto 15. *Bazı gecekondular zaman içinde çeşitli eklentilerle yatay olarak da genişlemektedir (Alacahırka)* ..... 198.
Foto 16. *Örneklem alanda erken dönemde inşa edilen gecekondulardan bazıları taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Alacahırka)*..... 198.
Foto 17. *Örneklem alanda genel olarak açık alanlara ve çocuk parklarına gereksinim yüksek düzeydedir. Fotoğrafta İvazpaşa mahallesinde konutların arasındaki küçük bir alanın çocuk parkı olarak değerlendirildiği görülmektedir (2009).* 199
Foto 18. *Bursa'nın tarihî surlarının içine yapılan gecekondular, önemli bir tarihsel değeri tahrip etmiştir (Pınarbaşı, 2008).* 199
Foto 19. *Gecekonduların tahrip ettiği Bursa surlarının restorasyon çalışmaları sürmektedir. Gecekonduların yol açtığı sorunları düzeltmek her zaman büyük bir ekonomik yük getirmektedir.* 200
Foto 20. *Demirkapı Mahallesi'ndeki elektrik dağıtım hatları zamanla eskimiş ve sorunlu bir hale gelmiştir. Bu nedenle mahallede sık sık elektrik kesintileri yaşanmaktadır.* 200
Foto 21. *Demirkapı Mahallesi'ndeki, bugün kullanılmayan tarihî Rum Ortodoks Kilisesinden görünüm. Bu tür tarihsel kaynaklar, bu çevrelerde tarihsel amaçlı koruma ve iyileştirme çalışmalarına başlangıç için fırsat oluşturmaktadır.* 201
Foto 22. *Örneklem mahallelerde yaşayanlar haftalık alışverişleri için daha çok semt pazarlarını ve mahalle bakkallarını tercih etmektedir (Alacahırka semt pazarı).* 201
Foto 23. *Fidyekızık Mahallesinde Kaplıkaya Vadisini sınırlayan yamaçlar üzerinde gecekondular, sel ve heyelan açısından riskli bir alanda bulunmaktadır.* 202
Foto 24. *Günümüzde teleferikten alınan bu görüntü ise yamaçlarda, orman içindeki kaçak yapılaşmanın halen sürdüğünü göstermektedir. (Temmuz, 2009).* 202
Foto 25 ve 26. *Fidyekızık Mahallesi'nde kaçak yapılaşma yıkımlara rağmen sürmektedir. Kaçak yapılaşma görülen alanın küçük bir bölümünde 2005 Mayıs ayında (fotoğraf 25) ve 2010 Ocak ayında (fotoğraf 26) çekilen görüntüler, aradan geçen 5 yılda kaçak yapılaşmanın boyutlarını ortaya koymaktadır*..... 203

1. Giriş

Gecekondular genellikle imar planlarına ve kurallarına aykırı olarak, mülkiyeti başkasına ait araziler üzerinde, yetersiz altyapı ve standarttan yoksun inşaat tekniğiyle yapılan konutlar şeklinde tanımlanmaktadır. 'Gecekondu', önceleri kırdan kente göç eden nüfusun kendi gereksinimleri için kendi emekleriyle yarattıkları oldukça esnek, aile büyüdükçe gelişebilen, kentte marjinal ve geçici bir barınma sorunu olarak kabul edilmekteydi. Zamanla gecekondu alanları ve yapıları esnekliğini yitirmiş, iki veya daha çok katlı yapılar içeren kaçak mahalleler şeklinde kalıcı bir yapıya dönüşmüştür (Altaban ve Şenyapılı, 2002: 303). Göçler, kentleşme, gecekondulaşma konularında ulusal ölçekte politikaların olmayışı ve gecekondulaşmaya karşı izlenen tutarsız yaklaşımlar sonucunda bu alandaki sorunlar her geçen gün daha da artmıştır. Nitekim, 1980'den sonra yaşanan imar afları, gecekonduların artmasında büyük rol oynamıştır. Bu süreçte gecekondu alanları kentleri çevreleyen gecekondu kuşaklarına dönüşerek çok boyutlu bir sorun haline gelmiştir. Ülkemizde gecekondu türü konutların yıllık gelişimine ilişkin net istatistiksel veriler bulunmamakla birlikte, gecekondu alanlarının her yıl ortalama %5-%6 oranında büyüme gösterdiği tahmin edilmektedir (İsbir ve Açma, 2001: 44).

Gecekondulaşma olgusu hakkında dünyanın çeşitli bölgelerinde yapılan çalışmalar, bu sorunun özellikle hızlı nüfus artışının görüldüğü gelişmekte olan ülkelerin büyük şehirlerinde yaşandığını ortaya koymaktadır. Gecekondulaşmanın kentsel ve sosyoekonomik problemler içeren karmaşık bir süreç olduğu, gecekondu alanlarında yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerini, mekânsal ilişkilerini, kentleşme süreçleri ile ilişkilerini değerlendiren çeşitli çalışmalar ile gösterilmiştir. Bu çalışmalar arasında, Rio de Janerio'da gecekondulu nüfusun sosyo-ekonomik profilini (Pamuk ve Cavallieri, 1998); Seul'deki gecekondu alanlarının tarihsel gelişimini (Ha, 2001) ve burada yer alan konutların konfor ve kullanım özelliklerini (Ha, 2004) değerlendiren çalışmalar; gecekondu alanlarında altyapı sorunları ile konut politikaları ilişkisini ele alan çalışmalar (O'Hare ve Abbott 1998; Baharoğlu ve Leitman, 1998); kırdan kente göç eden nüfusun konut tercihlerini (Erman, 1997), gecekondu alanlarında yaşayan nüfusun tahliyesini ve bu alanların rehabilitasyonunu (Everett, 2001; Kigochie, 2001; Turnbull, 2008), uluslararası konut yardımlarını ve politikaları (Pugh, 2001) inceleyen çeşitli çalışmalar sayılabilir.

Türkiye'de de gecekonduların görülmeye başlandığı 1950'lerden günümüze değin, farklı disiplinlerin yaklaşımlarıyla konuyla ilgili çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında gecekondulaşma ile kentsel politikalar ilişkisini değerlendiren çalışmalar öne çıkmaktadır (Keleş, 1983; Ekinci, 1988; Keleş, 1990; Tekeli, 1996; Şenyapılı, 1998; Tekeli, 1998; Şenyapılı, 2004). Gecekondu problemine ilişkin çok sayıda çalışma arasında Arı (1982), Türkiye'deki nüfus hareketleri ile gecekondulaşma arasındaki ilişkiye dikkat çekerken, Alpar ve Yener (1991) İstanbul, Ankara ve İzmir' deki gecekondu alanlarında yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik özelliklerini kapsamlı bir şekilde araştırmıştır. Ayrıca Şahin (1998), gecekondularda yaşanan değişimlerle ilgili teorik yaklaşımları değerlendirmiş; Koç (1999) ise metropoliten alanlardaki kentsel dönüşüm çalışmalarını konu edinmiştir. Göç ve gecekondulaşma arasındaki ilişkileri irdeleyen, konuyu çeşitli yönleri ile ele alan çalışmalar da mevcuttur (Kıray, 1972; Oksal, 1999).

Türkiye'de yerleşme ve şehir konuları coğrafyacılar tarafından da kapsamlı olarak ele alınmıştır (Tanoğlu, 1969; Tümertekin, 1973; Göney, 1984; Doğanay, 1994). Bunun yanı sıra coğrafyacıların gecekondulaşma olgusunun çeşitli yönlerini ele aldığı çalışmalar da vardır. Örneğin Karaboran (1981), dünyada ve Türkiye'de gecekondu sorununu ele alırken; Sevgi (1989), İzmir'de kentleşme ve gecekondulaşma süreçlerini irdeleyen bir çalışma ortaya koymuştur. Karadağ ise gecekondulu nüfusun kentlileşme sürecini etkileyen faktörleri ele almıştır (Karadağ, 2000).

Türkiye'de kentleşme süreci ve gecekondu olgusunu ele alan çeşitli çalışmaların varlığına karşın, Bursa'da kentsel gelişim konusunda, özellikle göç ve gecekondu olgularını ele alan çalışmalar oldukça sınırlıdır (Çalışkan, 1994; Aslanoğlu, 1998; Aytaç, 2004; Dostoğlu, 2004, Oğuzoğlu, 2008).

Gerçekleştirilen çalışma ile Bursa'da Uludağ yamaçları üzerindeki gecekondulaşmanın nedenleri, etkileri, güncel durumu ve yeni büyüme yönü belirlenmeye çalışılmıştır. Örneklem mahallelerden elde edilen veriler, Bursa'ya yönelen göçlerin zamansal ve mekânsal dağılışı ile ilgili kapsamlı bilgiler sağlamıştır. Söz konusu verilerin değerlendirilmesi ile ulaşılan sonuçlar, Bursa'da gecekondulaşma sorununun çözümü için ilgili kurumların planlama çalışmalarına ve farklı araştırmalara dolaylı katkılar da sağlayacaktır.

Çalışma kapsamında örneklem mahallerde genel olarak üç temel konunun araştırılması planlanmıştır. Bunlardan ilki, göç süreci ve niteliği ile gecekondulaşma arasındaki ilişkileri saptamaya yöneliktir. Bu kapsamda genel olarak Bursa kentine özelde ise örneklem gecekondu alanlarına yönelen göçlerin nedenleri,

göçlerin dönemsel trendleri, yerleşme için örneklem mahallelerin tercih edilmesinde rol oynayan faktörler ve bu mahallelerin en çok göç aldığı alanların belirlenmesine çalışılmıştır.

Araştırmada ele alınan ikinci temel konu, örneklem mahallelerdeki nüfusun sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Bu kapsamda araştırma alanında yaşayan nüfusun eğitim durumu, yaş gruplarına göre dağılışı, meslekî durumu, gelir durumu ve geçim kaynakları gibi özelliklerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Ayrıca gecekondu nüfusunun kent ile ilişkileri, konut sahipliği, konutların temel nitelikleri vb. konuların mahalleler ölçeğinde araştırılması da hedeflenmiştir. Buna ek olarak gecekondulu nüfusun kent ile bütünleşme ve kentlileşme süreçlerindeki bazı tutum özellikleri de değerlendirilerek, bu konuda ilgili ve görevli kurumların politika, strateji ve yaklaşım geliştirmelerine katkı sağlanması düşünülmüştür.

Son olarak örneklem mahalleler ölçeğinde insan yaşantısını olumsuz etkileyen başlıca mekânsal sorunların ve risklerin belirlenmesi amaçlandı. Ayrıca bu çevrelerde sunulan kentsel hizmetlerin dağıtımında yaşanan güçlükler ve öne çıkan başlıca sorunların saptanmasına çalışıldı. Elde edilen bulgular ışığında, gecekondu alanlarının iyileştirilmesi için mevcut bazı risklerin ve sorunların azaltılmasına yönelik öneriler de sunulmuştur.

Amaçları yukarıda belirtilen ve altı bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, gecekondu olgusu ve gecekondulaşma süreci ile Türkiye'de gecekondulaşma sürecinde etkili olan faktörler konu edildi. İkinci bölümde Bursa kentinin gelişimi, yerleşme özellikleri ve kentteki gecekondulaşma süreci çeşitli yönleri ile ele alındı. Çalışmanın üçüncü bölümünde örneklem mahallelerin nüfus özellikleri, sosyo-ekonomik ve kültürel özellikleri ile konut özellikleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilirken, dördüncü bölümde örneklem mahallelerde olası afet riskleri, bunlara dönük koruyucu hizmetlerin durumu ve gecekondu nüfusun kentsel hizmetlerden faydalanma olanakları işlenmiştir. Çalışmanın beşinci bölümünde, incelemeye konu olan alandaki gecekonduların gelecekteki durumu ve kentsel dönüşüm olanakları değerlendirilmektedir. Son bölümde ise, çalışmada elde edilen sonuçlar göz önünde bulundurularak sorunlara ilişkin çözüm önerileri sunulmaktadır.

Araştırma bulguları ve ulaşılan sonuçlar, gecekondu alanlarında yaşayan nüfusun kentlileşme süreçlerine uyumunu hedefleyen ilgili kurumlar için de bir veri kaynağı durumdadır. Zira, çalışma alanının sosyo-ekonomik profilinin mekânsal ilişkileri, kentsel ve sosyal geliştirme projelerinde mekânsal farklılıkların göz önüne alınması gerektiğine işaret etmektedir.

2. İNCELEME ALANI

Osmangazi, Yıldırım ve Nilüfer ilçelerini kapsayan kent alanı, 40º 16'- 40º 10' kuzey enlemleri ile 28º 51'- 29º 11' doğu boylamları arasında yer alır (Harita 1). Bursa kenti, güneyde tarihî kent merkezinin bulunduğu Uludağ'ın kuzey yamaçlarından, kuzeyde Bursa Ovası'na kadar uzanan geniş bir alanı kaplamaktadır. Kent, doğu ve batıda birbirine komşu iki büyük yerleşim alanı olarak şekillenen bir forma sahiptir. Bu iki yerleşim bölgesini ayıran Nilüfer Çayı'nın doğu kesiminde Osmangazi ilçesinin bir kısmı ve Yıldırım ilçesi yer alır.

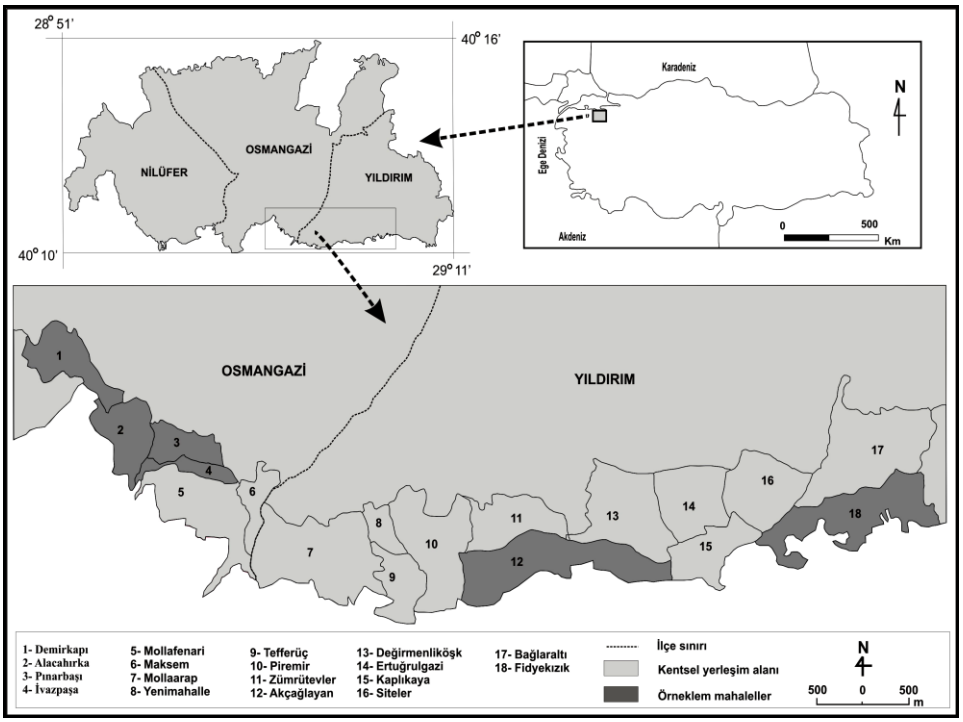

Harita 1. *Araştırma alanının lokasyonu*

Uludağ'ın kuzey yamaçlarında yer alan araştırma alanı ise Osmangazi Belediyesi, Yıldırım Belediyesi ve Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin denetim ve yetkisi altındadır. Osmangazi İlçesinde ilçe belediyesinin yanı sıra 4 belde (Demirtaş, Emek, Kirazlı, Ovaakça) belediyesi de bulunmaktadır. Yıldırım İlçesinde ise belde belediyesi yoktur.

Osmangazi İlçesi ve yakın çevresi, öteden beri Bursa'nın Merkez İlçesini oluşturmaktadır. 1987 yılında Bursa'nın Büyükşehir statüsü kazanması ile Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım ilçeleri Bursa'nın merkez ilçeleri durumuna gelmiştir. Günümüzde ise 5216 Sayılı "Büyükşehir Yasası" kapsamında Gemlik, Gürsu, Kestel ve Mudanya ilçeleri de Büyükşehir Belediyesi sınırları içine alınarak merkez ilçe durumuna gelmiştir.

Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinin sınırları içinde yer alan araştırma alanının güney sınırını, yamaçlar üzerindeki yerleşmelerin sınırı oluşturmaktadır. Alanın kuzey-kuzeybatı sınırı ise Eski Ankara Yolu ve Bursa-Mudanya Yolu ile sınırlandırılmıştır. Batıdaki sınır, Cilimboz Deresi ve kentin batısında yamaç yerleşmelerinin kesintiye uğradığı Demirkapı mahallesinin batı sınırı olarak belirlendi. Doğudaki sınır ise Eski Ankara Yolu üzerindeki Oto Sanayi Sitesi'nin batısından geçirilmiştir.

Çalışma alanını da içeren gecekondu sahaları Bursa'nın güneyinde Uludağ'ın kuzey yamaçlarının kente yaklaştığı kesimleri kapsamaktadır. Söz konusu alan batıdan doğuya doğru yaklaşık 20 km'lik bir hat üzerinde uzanış gösterir. Eğimli yamaçlar üzerindeki 10 mahalleden oluşan alan, bazı kesimlerde Uludağ'dan kaynağını alarak kuzey yönünde akış gösteren derelerin oluşturduğu derin vadiler ve onları çevreleyen eğimli sırtlar tarafından kesintiye uğrar[*]. Yamaçlar üzerindeki gecekondu kuşağının batı kenarını oluşturan Demirkapı Mahallesi'nden Abdal Murat Deresi geçmektedir. Daha doğudaki Cilimboz Deresi, Alacahırka ve Pınarbaşı mahallelerinden geçerken; merkezi kesimdeki Maksem ve Mollaarap mahalleleri arasındaki sınırı Gökdere oluşturmaktadır. Yamaçlardaki gecekondu kuşağının en doğusunda yer alan Fidyekızık Mahallesinin batı sınırını ise Kaplıkaya Deresi'nin açmış olduğu vadi meydana getirir (Harita 2).

Bursa kentini güneyden, Uludağ'ın yamaçları boyunca çevreleyen gecekondu kuşağı yaklaşık 10 ayrı mahallenin sınırları içinde bulunmaktadır. Bu mahalleler batıdan doğuya doğru Osmangazi İlçesi sınırları içinde yer alan Demirkapı, Alacahırka, Pınarbaşı, İvazpaşa mahalleleri ile Yıldırım İlçesi sınırları içindeki Mollaarap, Teferrüç, Akçağlayan ve Fidyekızık mahalleleridir. Bu mahalleler araştırmanın anakütlesini oluşturmaktadır. Araştırma için seçilen örneklem mahalleler ise Osmangazi İlçesine bağlı Demirkapı, Alacahırka, Pınarbaşı ve İvazpaşa mahalleleri ile Yıldırım İlçesine bağlı Akçağlayan ve Fidyekızık mahalleleri olmuştur. Gecekondu kuşağı üzerinde farklı konumlara sahip mahal-

[*] Kentin doğusunda yer alan ve Uludağ'dan kaynaklanan Kaplıkaya ve Balıklı dereleri birleşerek Deliçay'ı oluşturur. Orta kesimde yer alan Gökdere ve batıda yer alan Cilimboz derelerinin karıştığı Deliçay ise Nilüfer Çayı ile birleşir.

lelerin seçimi ile kentin gecekondulaşma sürecindeki farklılıkların araştırılması hedeflenmiştir. Bu şekildeki örneklem seçiminin aynı zamanda kentin doğusu ile batısında yer alan gecekondulu nüfusun demografik, sosyo-ekonomik ve kültürel bazı özellikleri açısından karşılaştırmalar yapabilmeye olanak sağlayacağı öngörülmüştür.

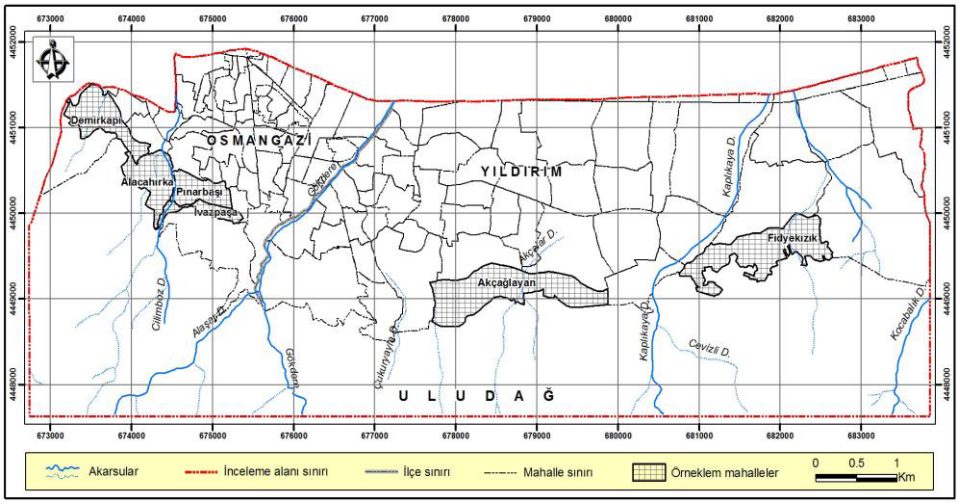

Harita 2. *Kaynağını Uludağ yamaçlarından alarak Bursa kentine yönelen başlıca akarsular.*

3. VERİ ve YÖNTEM

Araştırma alanına ilişkin verilerin sağlanması örneklem mahallelerde anket uygulaması ve görüşmeler yoluyla elde edilmiştir. Örneklem olarak seçilen mahalleler tümüyle gecekondu olarak tanımlanan konutlardan oluşmamaktadır. Bununla birlikte çalışma kapsamında gerçekleştirilen anket uygulaması örneklem mahallelerin gecekondu alanlarındaki hanelerde gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda gecekondu özelliği gösteren konutların bulunduğu sokaklar her mahallede, mahalle muhtarı ile birlikte saptanmıştır. Anket uygulaması, belirlenen sokaklarda rastgele örneklem yoluyla seçilen konutlarda, yüz yüze görüşme tekniği ile gerçekleştirilmiştir. Bu konutlar araştırmanın istatistik birimlerini oluşturmuştur. Sorular hanehalkı reisine ya da onun yerine yanıt verebilecek kişilere

sorulmuştur. Bunun için 18 yaş ve üzerindeki kişiler seçilmiştir. Çalışmada cinsiyet açısından herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir.

36 sorudan oluşan anketlerin her mahallede 50 haneye uygulanması öngörülmüş ve 6 örneklem mahallede toplam 300 haneyi temsil eden birime anket uygulanmıştır. Demirkapı ve Fidyekızık mahallelerinde uygulanan anketlerden 49'u geçerli sayılmış; diğer mahallelerin her birinde geçerli kabul edilen anket sayısı ise 50 olmuştur. Örneklem sayısının yeterlilik düzeyinin çok yüksek olmamasından dolayı anlamlılık sınaması yapılmamıştır. Takdir edileceği üzere gecekondu alanlarında anket çalışması yapmak günümüzde önemli güçlükler içermektedir. Örneklem sayısının sınırlı tutulması daha çok bu nedenden kaynaklanmıştır. Mahallelere göre uygulanan anket sayısı ve anketin uygulandığı hanelerin toplam nüfusu Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. *Örneklem mahallelerde uygulanan geçerli anket sayıları ve örneklem hanelerdeki toplam nüfus sayısı*

Mahalleler	Anket Sayısı	Anket Uygulanan Hanelerdeki Nüfus Miktarı
Akçağlayan	50	189
Alacahırka	50	215
Demirkapı	49	161
İvazpaşa	50	200
Fidyekızık	49	254
Pınarbaşı	50	184
Toplam	298	1,203

Anket uygulaması "anket tekniği" konusunda ön eğitim alan Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Coğrafya Bölümü'nden sekiz öğrenci tarafından, 2007 yılının Ağustos ayında gözetim ve danışmanlığımız altında gerçekleştirilmiştir. Anketler yoluyla elde edilen veriler, SPSS 15.0 istatistik analiz programında ve Excel programında frekans dağılımı ve çapraz tablolar oluşturma yöntemleriyle analiz edilmiş ve sonuçları değerlendirilmiştir.

İnceleme alanı ile ilgili tematik haritaların hazırlanmasında 1959 ve 1977 yıllarına ait 1: 25.000 ölçekli topografya haritaları (H22d1, H22d2) ile 2007 yılına ait uydu görüntülerinden yararlanıldı. Çalışma kapsamındaki haritaların üretilmesinde ve bu haritalara bağlı olarak sayısal değerlerin elde edilmesinde

Arc-GIS 9.3.1 Coğrafî Bilgi Sistemleri (CBS) programı kullanıldı. Haritalar hazırlanırken öncelikle topografya haritalarının geometrik düzeltmesi yapıldı. Bu işlemin ardından söz konusu haritalar üzerinde yer alan eşyükselti eğrileri ve akarsular sayısallaştırıldı. Sayısallaştırılmış olan eşyükselti eğrileri kullanılarak inceleme alanına ait TIN verileri elde edildi ve TIN veriler raster formata dönüştürülerek alana ait Sayısal Yükselti Modeli (SYM) oluşturuldu. SYM verisi üzerinden eğim ve yükselti analizleri gerçekleştirildi.

İnceleme alanındaki yerleşmelerin, yıllara göre gösterdiği mekânsal gelişimi ortaya koymak için yukarıda pafta numaraları ve yılları belirtilen 1:25.000 ölçekli topografya haritaları ile Bursa Büyükşehir Belediyesi'nden sağlanan yüksek çözünürlüklü Quick Bird uydu görüntülerinden faydalanıldı. Uydu görüntüleri kullanarak yerleşme sınırları belirlenmeden önce, söz konusu görüntüler 1:25.0000 ölçekli topografya haritaları temel alınarak geometrik düzeltmeye tabi tutuldu. Böylece topografya haritaları ile uydu görüntülerinin aynı koordinat sisteminde çakıştırılması sağlandı. 1959 ve 1977 yılına ait yerleşim alanları sınırları topografya haritalarından faydalanılarak tespit edilirken, 2007 yılına ait yerleşim alanları yüksek çözünürlüklü uydu görüntüleri üzerinden ekran yorumlaması ve sayısallaştırılması yapılarak belirlendi. Çalışmada eğim ile yerleşim alanları arasındaki ilişkileri ortaya koyan analizler ise Arc-GIS programının "spatial analysis" (mekânsal analiz) aracından yararlanılarak gerçekleştirildi. Yapılan analizler sonucunda yerleşim alanlarının yıllara göre göstermiş olduğu mekânsal büyüme ve bunun alansal değerleri ortaya konuldu. Ayrıca büyümenin gerçekleştiği alanların eğim sınıfları bakımından dağılışı belirlenerek, yerleşme alanları ile eğim sınıfları arasındaki ilişki yıllara göre değerlendirildi.

I GECEKONDU OLGUSU VE GECEKONDULAŞMA SÜRECİ

1.1. Gecekondu Olgusu

Genellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde konut ve yerleşim sorunlarının başında gecekondulaşma ve kaçak yapılaşma sorunu gelmektedir. Gecekondu sorununun daha çok az gelişmiş ülkelerde izlenmesi bu olgunun plansız, denetimsiz kentleşmenin sonucunda ortaya çıkmasıyla ilgilidir. Günümüzde dünya nüfusunun altıda biri, kent nüfusunun ise yarıya yakını gecekondularda yaşamaktadır. Hızla artan dünya nüfusu, artan kentleşme hızı ve göç hareketleri, yoksullukla da birleşince, gecekondu ve kaçak yapılaşma sorunları, gelişmekte olan ülkelerin gündeminde en üst sıralara yerleşmiştir (DPT, 2007: 63). Ülkemizde de 1940'ların sonlarında başlayan ve 1950'lerde giderek hız kazanan gecekondulaşma olgusu, günümüzde de Türkiye'nin temel yerleşme sorunlarının başında gelmektedir. Gecekondu olgusunun sürüyor olması bir bakıma Türkiye'nin halen az gelişmişlik sarmalından kurtulamadığının da bir göstergesi durumundadır. Gecekondu olgusu ülkelerin sosyo-ekonomik düzeyini yansıtmaktadır.

Esasen gecekondulara dünya ölçeğinde çeşitli alanlarda rastlanmaktadır. Arazinin yasa dışı yollarla işgal edilmesi ve burada barınak yapılması dünyada genellikle "squatting" (gecekondu) terimiyle ifade edilmektedir. "Squatter"in sözlük anlamı yerleşilmemiş bir arazi üzerinde yapılan izinsiz ve tapusuz yerleşmedir. Gelişmekte olan ülkelerde bu durumu ifade etmek üzere yerel isimler kullanılmaktadır. Örneğin Brezilya'da "favelas", Venezuella'da "rancheros", Meksika'da "paracaidistos" ve Türkiye'de "gecekondu" adlandırmaları bunlar arasında sayılabilir. Gecekondu olgusunun dünyadaki yaygınlığı değerlendirilecek olursa, bunların ender rastlanan vakalar olmadığı açıktır.

Ülkemizde gecekondunun hukuksal tanımı 775 sayılı Gecekondu Kanunu'nda yapılmıştır: "Gecekondu, imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata ve genel hükümlere bağlı kalmaksızın kendisine ait olmayan arazi veya arsalar üzerinde, sahibinin rızası alınmaksızın yapılan izinsiz yapılardır." Gecekondular

kamuya ya da kişilere ait arsaların izinsiz ya da yasadışı işgali ile yapılmaktadır. Ancak eklemek gerekir ki, arazi mülkiyetine sahip kişilerin, imar ve yapı işlerini düzenleyen mevzuata aykırı yapıları da gecekondu olarak değerlendirilmelidir. Öte yandan gecekonduların sağlıksız barınma koşullarına sahip oldukları şeklinde genelleme yapmak da doğru değildir. Gerçekten de ülkemizde birçok kentin çevresinde, içinde gecekonduların bulunduğu araziler zamanla değer kazanmış ve böylece gecekonduların apartmanlara dönüşme süreci başlamıştır. Ülkemizde 1950'lerin gecekonduları, 1990'lı yıllarda birkaç katlı betonarme binalara dönüşmüştür. Apartman formunda da olsa bu yapılar, imarsız oluşları yüzünden gecekondu çerçevesinde tanımlanır olmuştur. Hatta hazine arazilerinin üzerine yapılan lüks villalar ve konutlar göz önüne alındığında, konut inşaatının ruhsatsız oluşunun konutun niteliği hakkında bilgi sağlamayacağı açıkça anlaşılmaktadır. 1980'lerden sonra Türkiye'de gecekondulaşma sürecinin gelişme dinamiklerine ve niteliklerine bakıldığında gecekondu tanımı yerine "kaçak yapılaşma" teriminin daha uygun düştüğü, hatta kimi metropollerin yakın çevrelerindeki oluşumların "kaçak kentleşme" şeklinde adlandırılmasının daha gerçekçi bir tespit olduğu görülmektedir (Ekinci, 1998: 191).

Gecekondulaşmanın temelinde ülkelerinin yaşadığı süreçlerden kaynaklanan çok çeşitli sorunlar bulunur. Gecekondu olgusu, kuşkusuz tüm sosyal olgular gibi karmaşık bir yapıya sahiptir ve geçirmiş olduğu dönüşüm salt ekonomik boyuta bağlanarak açıklanamaz. Bu dönüşüm içinde son derece önemli sosyal olaylar, sorunlar ve gerilimler, politik ve kültürel boyutlar, kendi içinde çeşitli kent öğeleri ile farklı ilişki ağları vardır (Şenyapılı, 1998: 315). Gecekondular bir bakıma ülkelerin sağlıklı ve planlı büyüme konusundaki tavır ve politikalarının kent mekânındaki yansıması olmaktadır. Bununla birlikte gecekondulaşma da kentlerde ekonomik, sosyal, kent ve kültürle ilgili çeşitli sorunlar oluşturur. Ekonomik sorunlar, gecekondularda yaşayanların çalışma ve iş edinmeleri ile ilgilidir. Sosyal sorunlar ise gecekondularda yaşayanların kent toplumuna uyum sağlayabilmek için sosyal değerlerde meydana gelen değişimlere uyum zorunluluğunun ortaya çıkardığı sorunlardır. Kente ilişkin sorunlar, gecekondunun yapıldığı arazinin mülkiyeti, plansız gelişim, çarpık yapılaşma ve kamu hizmetlerinden yararlanma durumuyla ilgili sorunlardır. Kültür sorunları ise; kent dışı yerleşme alanlarından kente göç eden ve gecekonduya yerleşen nüfusun kent kültürüne uyum sağlama sürecindeki sorunlardır (İsbir ve Açma, 2001: 67).

1.2. Türkiye'de Gecekondulaşma Süreci ve Bu Süreçte Etkili Olan Bazı Faktörler

1.2.1. Kentleşme Sürecinde Gecekonduların Ortaya Çıkışı

Kentleşme dünyada özellikle 1950'den sonra hiper-kentleşmeye doğru evrilmiştir. Bu süreçte kentleşme hızı, dünya nüfusunun mekansal düzeninde ekolojik, politik, ekonomik ve toplumsal anlamda çok büyük bir devrime yol açacak ölçüde artmıştır. Küresel nüfus içersinde kentlerde yaşayanların oranı son 30 yılda ikiye katlanmıştır. Bugün kentlerde gözlemlenen kitlesel nüfus yoğunlukları eskiden hayal bile edilemeyecek düzeylere ulaşmıştır (Harvey, 2008: 87). Evrensel bir nitelik taşıyan ve dinamik bir yapıya sahip olan kentleşme olgusu demografik bir olay olmanın yanı sıra, ekonominin bileşimini değiştirici bir etkiye de sahiptir. Bununla birlikte mekânın şekillenmesinde rol oynayarak fiziksel değişme sürecini; toplumsal ve kültürel değişme sürecini önemli ölçüde etkileyen ve bazı toplumlarda da hızlandıran bir olgudur (Sazak, 1999: 101). Ne var ki Türkiye'de kentleşme süreci birçok olumsuz faktörün etkisi altında şekillenmiştir. Bu nedenle kentleşme ile gecekondulaşma kentlerde birbirine koşut gelişmeler göstermiştir. Esasen kentleşme olgusunun burada iki özelliği önem taşımaktadır. İlk olarak kentleşme, ekonomik ve toplumsal süreçlerin işlemesi ile ortaya çıkan bir sonuçtur. Kentleşme, genelde teknolojideki gelişmelerin, özelde ise sanayileşme ve tarımsal-tarımsal olmayan üretim biçimi ve ilişkilerin değişimi sonucu oluşan bir olgudur. İkincisi ise toplumsal değişme sürecinin belirli bir noktadan sonra kentleşmeden etkilenmesidir. (Doğan, 1999: 25). Türkiye'deki kentleşme bu açıdan değerlendirildiğinde, bir taraftan sanayileşme sürecindeki değişimlerin sonucu iken, diğer taraftan göçlerin ve dolaylı olarak da gecekondulaşmanın nedeni durumundaki bir olgu olmaktadır.

Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı'na girmemesine karşın, savaş ekonomisinin koşulları içinde yaşaması nedeniyle konut sunumu çok alt düzeye düşmüş ve konut bunalımı doğmuştur. Bu bunalım kendisini bir yandan kiraların çok yükselmesi, diğer yandan büyük kentlerin etrafında gecekondu kuşaklarının oluşmasıyla göstermiştir (Tekeli, 1996:17). Bu durum özellikle göçlerin baskısı altındaki kentlerde çözümü oldukça güç, önemli yerleşme sorunları meydana getirmiştir. Şehirlere kısa bir süre içinde çok sayıda nüfus gelmesi, buna karşılık yeterli konut inşa edilememesi, hızlı şehirleşmeye sahne olan diğer birçok ülkede olduğu gibi, Türkiye şehirlerinde de gecekondu probleminin doğmasına neden olmuştur (Tümertekin, 1977: 20).

1945-1950 yıllarında kırlardaki yapı değişikliği, emek-yoğun işleme düzenindeki nüfusun önemli bir kesimini kentlere itmesine rağmen, savaş ekono-

misi nedeniyle yatırımlardan fazla pay alamayan kentler bu işgücünü kabule hazır değildi. Bu dönemde kır "itiyor" ama kent özellikle "çekmiyordu". Kırdan göçen bu deneyimsiz ve becerisiz tarımsal işgücünü istihdam edebilecek iş kolları yoktu (Şenyapılı, 2004:124). 1950 öncesinin temel özelliği, ülke genelinde güçlü bir kentleşme hareketinin bulunmamasıdır. 1950 yılından önce bazı büyük kentlere yönelik göçler olsa da, bu göçlerin ülke bütününe ait verilere yansıması son derece sınırlı olmuştur. 1950'ye kadar ülke toplam nüfusu ile kentsel nüfus artışları arasında önemli farklar yoktur. Sözgelimi 1945-1950 döneminde Türkiye nüfusu ‰21.7'lik bir hızla artarken, kentsel nüfus artışı ‰22.5 düzeyinde kalmıştır. 1950'li yıllar Türkiye'de kentleşmenin hızlandığı bir dönemdir. Bu dönemde, bir yandan mevcut kentlerin nüfusu hızla artarken, diğer yandan da çok sayıda yerleşme nüfuslanarak kent statüsü kazanmıştır (Işık, 2008: 15). 1950-1960 dönemi kapsamında kentlerde artan ticaret, küçük sanayi ve altyapı yatırımları kentlerin çekiciliğini artırmıştır. Bu dönemde kır "itmeye" ve kentler de "çekmeye" başlamıştır. Kentlerin ekonomik yapılarında ortaya çıkan bu değişiklikler gecekondu ailelerinin yaşantısında ve mekânsal düzenlemelerde de büyük değişikliklere neden oldu (Şenyapılı, 2004:186). 1950'li yıllarda başlayan bu dönem çeşitli kesintiler ve dalgalanmalara karşın 1970'lerin sonuna kadar süren ana çizgiyi oluşturmuştur (Kurt, 2003: 67). Bu dönemde altyapı yatırımlarının politik ilişkiler sonucunda gecekondu alanlarına yönelmesi ile gecekondu mahallelerinin mekânsal kalitesi yükselirken, gecekondu olgusu da resmî olmayan bir kalıcılık kazanma yoluna girdi. Bu yıllarda gelirlerini eskisine göre artırabilen aileler teneke damlı kulübelerini tamir edip kiraya vererek kendilerine daha sağlam kondular yapmaya başladılar. Böylece tapusuz bir emlak alım-satım pazarı da ortaya çıkmış oldu (Şenyapılı, 2004: 187-188).

1927'den 1950 yılına kadar geçen sürede ülke genelindeki kentsel nüfus %24'ten ancak %25'e çıkarken, bu iki tarih arasındaki yaklaşık aynı süre sonunda, 1970'de %38.5'e yükselmiştir. Ülkemizde kentleşme sürecinin 1950'den sonra kaydettiği hızlı gelişmede ve geçmiş döneme göre daha geniş bir alana yayılmasında sosyal ve ekonomik yapıda ortaya çıkan gelişmeler belirleyici olmuştur. Tarımda bir yandan hızlı bir modernizasyon gerçekleştirilirken, bir yandan da demiryolu ağırlıklı bir ulaşımdan karayolu ağırlıklı bir ulaşım sistemine geçilmesi için önemli adımlar atılmıştır (Tekeli, 1998: 12). Böylece yerel pazarlar için sınırlı üretim yapan bir yapıdan ulusal ve uluslararası pazarlar için üretim yapan bir yapıya doğru geçilmeye başlanmıştır (Işık, 2008: 17). 1950-1960 döneminde oluşan yapısal ekonomik değişiklik gecekondu kesiminin ekonomi içindeki rolünü ve önemini birden değiştirdi. Tarımda emek-yoğun teknolojiden kapital-yoğun teknolojiye geçişin neden olduğu yapısal değişme, kentlere yönelen ve tarihte daha önce yaşanmamış boyutlarda bir göçü harekete geçirdi (Şenyapılı, 2004: 271).

Bu süreçte kırdan kente göçlerin kentlerde konut talebi üzerinde oluşturduğu nüfus baskısı, konut açığının büyümesine neden olmuştur. Diğer yandan ekonomik büyüme, sanayileşme ve istihdam olanakları kentleşme ile paralel büyüme göstermemiştir. Kırdan göç eden gizli işsizlerin bir bölümünün, kentlerde düzenli ve yüksek gelirli işlerde çalışma olanağı bulamaması nedeniyle bu nüfusun yoksulluğu da artırmıştır. Söz konusu koşullar göç eden nüfusun önemli yoksul ya da dar gelirli bölümü kentlerdeki konut gereksinimini gecekondu yapımı ile çözmeye zorlamıştır.

Türkiye'de ilk yoğun gecekondu yerleşmesi İstanbul'da 1947'de Zeytinburnu'nda ortaya çıkmıştır. Sanayinin mekânsal yerleşimine ilişkin alınan kararlar sonucu deri, tekstil, çimento ve diğer bazı sanayi dallarındaki işyerleri Zeytinburnu'nda toplanmıştı; hemen yanı başındaki Kazlıçeşme zaten İmparatorluk döneminden bu yana derici esnafının konut ve işyeri alanıydı. İstanbul'a göçen nüfus, sanayi nüvesinin çevresindeki bu zayıf denetimli tarım alanlarına derme çatma kulübeler yaparak yerleşmiştir (Şenyapılı, 1998: 302). Gecekondu olgusuna ilk kez dikkat çekilen 1948 yılında 30.000 kadar gecekondu yapıldığı tahmin edilmektedir. 1960'lı yıllara gelindiğinde gecekondular, artık çok sayıda kentte gözlenmeye başlanmıştı. 1963-1964 yıllarında gecekondularla ilgili olarak Türkiye'de 13 büyük kenti kapsayan bir çalışmada Adana, İskenderun, Samsun, Erzurum ve İstanbul gibi bazı şehirlerde gecekonduların toplam konutlar içindeki oranının 1/3'ü aştığı, Ankara'da ise %64.40 gibi bir orana ulaştığı saptanmıştır. Bursa'daki toplam gecekondu sayısının 8,713 olarak belirlendiği çalışmada gecekondular Bursa'daki yapıların %21'ini oluştururken, gecekondulu nüfusun kent nüfusu içindeki payı ise %31'i bulmaktaydı (İmar ve İskan Bakanlığı, 1965: 3-5). Türkiye'de 1965 yılında kentlerde ikamet eden 10.800.000 kişiden 2.365.000'i yani %21.8'i gecekondularda yaşamakta idi (Karaboran, 1980: 85). Gecekondu sayısının 1990'ların sonunda tüm Türkiye'de 2 milyona ulaştığı tahmin edilmektedir (Oksal, 1999: 27).

Kuşkusuz günümüzde izlenen gecekondu olgusu geçmişteki gecekondu olgusundan bazı yönleriyle oldukça farklılaşmıştır. Örneğin günümüzde gecekondu olarak adlandırılan kaçak yapıların sadece gelir düzeyi düşük yurttaşlar tarafından yapıldığını değerlendirmek doğru olmayacaktır. Zamanla kentsel alanlarda arazi rantının yüksek oluşu, kaçak yapıların bir gelir kaynağı olarak görülmesine ve toplumun her kesiminin yasadışı bu sürece değişik düzeylerde katılmasına yol açmıştır. Artık büyük kentlerin orman arazileri içinde çok yüksek bedellerle serbestçe alınan satılan kaçak villa mahallerine rastlamak olanaklıdır. 1970'lere kadar süren ve temelinde, göçle gelen insanların yoksulluk içindeki zorunlu yaşam kavgasının yattığı bilinen gecekondulaşma, toplumsal kültür üzerinde de "çaresizliğin barınma çözümü" şeklinde bir kabule oturmuştu. 1980 sonrasındaki kimi yasal düzenlemeler ve artık doğrudan toprak rantını özendiren

ekonomik politikalar sonucunda kaçak yapılaşma ve yasadışı kentleşme sürecine geçilmesiyle birlikte, plansız ve ruhsatsız imar faaliyetleri sadece yoksul ve çaresiz göç insanının değil, varsıl ve olanakları geniş olan kesimlerinde iş ve yatırım alanına dönüşmüştür (Ekinci, 1988: 192).

Özetle denilebilir ki, İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen yıllarda Türkiye'de kırsal alanda yaşanan yapısal değişimlere bağlı olarak bu alanlardan kentlere yönelen göçler artmış ve hızlı bir kentleşme sürecine girilmiştir. Bu süreçte kentlerin nüfusu çok hızlı artmış, kent mekânları büyümüş, kent çevrelerinde önce gecekondu mevkii ve mahalleleri daha sonra da gecekondu kuşakları ortaya çıkmıştır. Kaçak yapılaşma günümüzde de tüm hızıyla sürmektedir. Sadece yapı inşaat izinlerine göre Türkiye'deki kaçak yapılaşmanın %40 düzeyinde olduğu anlaşılmaktadır. Konut Müsteşarlığı'nın yaptığı araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye'de, kentsel (il ve ilçe merkezleri) alanlardaki konut stoğunun ortalama %62'si ruhsatlıdır. Ancak inşaat ruhsatları değil de yapı kullanım izinleri dikkate alındığında, bu oran %33'e kadar düşmektedir.

1.2.2. Nüfus Artışı ve Nüfus Hareketleri (Göçler)

Öteden beri kırsal kesimdeki yüksek doğurganlık, gizli işsizliğin artmasına, toprağın parçalanarak üretimin ve verimliliğin azalmasına yol açmakta, nüfusun kırdan kente göç etmesine neden olmaktadır. Kırsal kesimde tarımsal gelirin ve toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, tarımda makinalaşma ile birlikte işgücü talebinin göreli olarak azalması ve sosyal altyapının yetersizliği kentlere göçü hızlandırmaktadır. Bu olgular yanında kentsel kesimlerde istihdam, eğitim, sağlık imkanlarının kırsal kesime göre daha iyi olması ile birlikte, kültürel faaliyetlerin yarattığı cazibe de göçü artıran unsurlar olarak belirtilebilir (DPT, 2008: 1). Bu koşullar altında gelişen göçler, kentlerin kabul edebileceğinden büyük bir hacim kazanmaktadır. Gerek nüfus artışı ve gerekse göçlerin etkisi altındaki kentlerde giderek büyüyen konut açığı, gecekondulaşma olgusu üzerinde etkili olmayı sürdürmektedir.

1927 yılında toplam 13.646.270 olan Türkiye nüfusu, 2007 yılında 70.586.256 kişiye ulaşmıştır. 80 yıllık dönemde ülke nüfusu 5 kattan fazla artış göstermiştir. Gerçekten de Türkiye, nüfusu hızla artan bir ülkedir. Türkiye'nin yıllık nüfus artış hızının genellikle %0 20'nin üzerinde seyretmesi bu durumun bir göstergesidir. Geçmişte sadece 1940-1945 döneminde ‰10,6 ile en düşük seviyesinde bulunan yıllık nüfus artış hızı, bu dönemden ancak 45 yıl sonra, 1990 yılından itibaren ‰20'nin altındaki değerlere inmiştir. 1955-1960 döneminde ise ‰28,5 ile en yüksek seviyeye sahip olmuştur. Diğer bir ifade ile 1950-2000 tarihleri arasındaki yarım asırlık dönem içinde Türkiye nüfusu

‰20'nin üzerinde artış değerleri göstermiştir. 1990-2000 döneminde Türkiye'nin ortalama nüfus artış hızı ‰18,3 olurken, sadece İstanbul'un aynı dönemdeki nüfus artış hızı ‰33,2, Batı Marmara Bölgesi'nin ‰11,2, Bursa'nın da yer aldığı Doğu Marmara Bölgesi'nin ise ‰20,3 olmuştur (DPT, 2008: 12).

Türkiye'de kentsel nüfusun dikkat çekici boyutlarda artış göstermesi 1950 yılı sonrasına isabet eder. Bu tarih öncesindeki gelişmeler, Türkiye'nin genel nüfus gelişmesi ile aynı doğrultudadır ve bu nedenle de ülke genelinde süregelen nüfuslanma olgusunun doğal bir sonucu kabul edilir. 1950 yılı ile başlayan ve 1985 yılına kadar olan 35 yıllık sürede ise, kentsel nüfusun ortalama artış değerlerinin, Türkiye genel nüfus artış değerinden yaklaşık 2 kat fazla olduğu görülür. İşte bu özelliği nedeni ile 1950 sonrası devre, Türkiye'de hızlı kentleşme sürecinin yaşandığı bir devre olarak kabul edilir (Sergün, 1993: 40).

1927-2007 yılları arasında Türkiye'nin kırsal nüfusu sadece ikiye katlanırken, kentsel nüfusu yaklaşık 15 kat artmıştır. Bu sonuçlar kentlere olan göç hareketlerinin bir göstergesi olmaktadır. Nitekim, Türkiye'nin yıllara göre kent ve kır nüfus oranlarındaki değişim, özellikle 1950 yılından sonra artan oranda kırsal alanlardan kentlere göçün varlığına işaret etmektedir. 1950'de kent nüfusunun ülke nüfusu içindeki payı %25 iken, bu oran 1960'da %31,9'a, 1970 yılında %38,5'e ve nihayet 1980'lerin ortasında %50'ye ulaşmıştır. Daha çok kırdan kentlere göçlerin yol açtığı bu değişim ilerleyen yıllarda da sürmüştür. 2007 yılında ise kentsel nüfus oranı %70,5'e ulaşmıştır.

Türkiye'de nüfusun hızla artmasının yanı sıra iç göçler de gittikçe hızını artıran bir şekilde sürmektedir. 1935 yılında iç göçlere konu olan nüfus (doğdukları illerin sınırları dışında yaşayan nüfus), Türkiye genel nüfusunun %6,8'ini oluşturuyordu. Türkiye'de doğdukları yerleri terk ederek başka yerlere yerleşen nüfus miktarı özellikle 1950'den sonra dikkat çekici bir şekilde artmaya başlamıştır. Bu göç oranı 1945'te %9,3, 1955'te %10,4, 1960'ta %11, 1970'te %16,1'e ulaşmıştır (Tümertekin, 1977: 29). 1975-2000 dönemi ele alındığında da Türkiye genelinde göç eden nüfusun, toplam nüfus içindeki payının artış eğilimi içinde olduğu gözlenir. 1975-1980 döneminde toplam nüfusun %9,3'ünü oluşturan 3,6 milyon kişi Türkiye'de iç göçe katılmıştır. 1995-2000 döneminde ise nüfusun %11'ini teşkil eden 6,7 milyon kişi göç hareketine katılmıştır (DPT, 2008: 17). Göç değerlerinin yüksek oluşu nedeniyle nüfusun önemli bir bölümü doğduğu illerin dışında yaşamaktadır. 2000 yılında nüfusun %72,2'si doğduğu ilde, %27,8'i doğduğu ilin dışında ikamet etmektedir (DPT, 2008).

Göçlerin genel olarak Türkiye'nin doğusunda yer alan bölgelerden, sosyoekonomik bakımdan daha gelişmiş batı bölgelerine doğru yöneldiği gözlenmek-

tedir. 1950-1980 arasındaki hızlı kentleşme döneminde kırsal alanlardan kentsel alanlara göçler ağırlıkta iken, 1980'lerden sonra kentler arasında gerçekleşen göçlerin payı önemli ölçüde artmıştır. Göçlerin yöneldiği ve kentsel gelişimin hızlandığı kentler arasında öteden beri gelişmiş bir sanayi alt yapısı bulunan İstanbul, Ankara, Bursa ve Adana gibi kentler yer almaktadır. Muğla ve Antalya gibi turizm sektörünün önem kazandığı kentlerde de büyüme hızlanmıştır. 1990'larda ise güvenlik nedeniyle Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden gerçekleşen göçlerle birlikte kırdan kente göçün daha çok Antalya, Mersin, Denizli, Gaziantep gibi ekonomik gelişme potansiyeli yüksek merkezlere yöneldiği görülmektedir. Sanayi altyapıları ile Bursa, İstanbul, İzmir gibi öteden beri göçler için çekim merkezleri oluşturan kentlere böylece yeni kentler eklenmiştir.

Kırsal kesimden kentlere olan göçün günümüzde de sürmesi ve kentlerde gecekondulaşmanın yıllar içinde artması, Türkiye'de kırsal ve kentsel sorunların çözülemediğinin bir göstergesi durumundadır. Bununla birlikte kırsal alanda halen çeşitli nedenlerle aktif hale gelememiş önemli bir göç kitlesi vardır. Kırsal alandaki mevcut itici güçlerin sürmesi ile bu kitlenin önemli bir bölümü gelecekte göçer duruma gelebilir (Kurt, 2003:229). Göç ve gecekondu sorunu ülke ölçeğinde kapsamlı bir şekilde ele alınmadıkça, bu alanda yaşanan sorunların her geçen gün daha da ağırlaşacağı kolayca öngörülebilir.

II BURSA'DA KENTSEL GELİŞİM VE GECEKONDULAŞMA

2.1. Bursa'nın Yerleşme Özellikleri Açısından Tarihsel Arka Planı ve Kentsel Gelişimi

Bursa, yöreye M.Ö. 7. yüzyılda yerleşen Bitinyalılar tarafından M.Ö. 2. yüzyılda kurulmuştur. Bitinya Kralı I. Prusias, Romalılardan kaçarak ülkesine sığınan Kartacalı Hannibal'ın önerisiyle, M.Ö.185 yılında Prusias ad Olympum isimli kenti bir tepe üzerinde kurmuş ve etrafını surlarla çevreletmiştir. Bitinyalılar tarafından bu çevrede inşa edilen Bursa Kalesi Roma (M.Ö 74-M.S. 395), Bizans (395-1326) ve Osmanlı İmparatorluğu (1326-1923) dönemlerinde onarılmıştır (Dostoğlu, 2004: 52).

Binlerce yıl Hisar içinde varlığını sürdüren kent, 1326'da Osmanlı idaresi ile bu gelenekselliğini değiştirir. Bizans döneminde küçük bir yerleşme olan Bursa, Osmanlı egemenliğine geçtikten çok kısa bir süre sonra başkent oluşuyla birlikte Türk kenti özelliklerini yansıtır hale gelir. Osmanlı'da bir yerleşim biriminin şehir veya kasaba derecesi kazanabilmesi için Cuma namazı kılınan bir camisi ve devamlı kurulan bir pazarının olması gerekiyordu. Bu da şehrin ekonomik yönünün dinî hayat ile birlikte ön planda tutulduğunu göstermektedir. Aşağıhisar olarak da anılan Hisar dışındaki yeni yerleşim bölgesinde oluşturulan Orhan Külliyesi, Bursa'nın ilk Osmanlı yapılar topluluğudur.

Orhan Bey döneminde kalenin doğusundaki alanda cami, medrese, imaret, hamam ve bedestenden oluşan külliye ile kentin genişlemesi sağlanmıştır. O tarihten günümüze kadar hizmet vermeyi sürdüren Bursa'nın alışveriş merkezi bu şekilde oluşmuştur. Yeni yerleşim alanları için Hisar'daki kalenin hemen dışında düz ve geniş bir alan seçilmiştir. Böylece şehrin doğu-batı yönünde gelişmesine paralel olarak, merkezi ticaret alanı da bu aks üzerinde gelişme göstermiştir (Vural, 2004: 137). Bursa'da surların dışında görülen ilk yerleşme dokusu Tahtakale'dir. Yine surların dışında yapılan Emirhan'ın inşasını izleyen dönemde Tahtakale ve Emirhan arası dolarak, surlardan doğuya doğru gelişimin ilk adımları atılmıştır (Aslanoğlu, 1998: 201).

Orhan Gazi'den sonra 1453 yılına kadar yönetime gelen dört hükümdar da kentin büyüme modelini benimseyerek, Bursa'nın farklı bölgelerinde kendi adlarıyla anılan külliyeler yaptırmışlardır. İlk olarak I. Murat Hüdavendigar, kentin batıya doğru gelişmesini sağlayacak olan Çekirge'deki Hüdavendigar Külliyesi'ni yaptırmıştır. Yıldırım Bayezid tahta geçince, Orhan Gazi'nin oluşturduğu ticaret merkezinin içinde Ulu Camii, Bedesten ve açık çarşılar oluşturur. Kentin doğuya yayılmasını sağlamak amacıyla tepe üzerinde Yıldırım Külliyesi'ni kurdurur. Çelebi Sultan Mehmet ise Yeşil Külliyesi'ni kurar. Orhan Gazi Külliyesi ile Yıldırım Külliyesi arasında geniş boşluk içinde kalan Yeşil Külliyesi çevresinde de yeni yerleşimler böylece oluşur (Güller, 1977: 22) Konut alanlarının bu külliyeler çevresinde gelişmesiyle, Bursa'nın Osmanlı dönemindeki kentleşme modeli de oluşmuştur. Böylece bir yandan yeni külliyeler oluşturulurken diğer yandan kentin merkezi durumuna gelen Orhan Külliyesi çevresine yeni binaların eklenmesiyle bu çevrenin ticaret fonksiyonu pekiştirilmiştir (Dostoğlu, 2004: 54). Külliyeler çevresinde mahallelerin gelişme göstermesinde, külliyeler ile merkez bağlantısını sağlayan yeni yolların etkisi de önemli rol oynamıştır.

Gerçekten de Bursa'nın kentsel gelişiminde en önemli etkenlerden birisi külliyelerdir. Kentin gelişmesini sağlayan bu külliyeler aynı zamanda kentsel gelişmenin yönünü de tayin etmiştir. Osmanlı sultanları külliyelerin yerlerinin belirlenmesinde aldıkları kararlarla aslında kentin sınırlarını da çizmişlerdir. Bu yer seçimlerinde dikkat çeken noktaların başında hemen tamamının yüksek yerde konumlanmaları gelmektedir. Orhangazi'nin Hisar'da sıkışan kent yaşamını, o zaman için çok ıssız kabul edilen bir yere inşa edilmesi yönünde verdiği karardan çok daha radikal olanını oğlu I. Murad vermiş ve Hüdavendigar Külliyesi'ni çok daha uzağa kurdurmuştur. Kentin batı sınırını I. Murad bu şekilde çizerken, doğu sınırını belirleyen ise onun oğlu Yıldırım Bayezid olmuştur (Hızlı, 2008: 45).

Bursa'nın Alman Gezgin Carsten Niebuhr tarafından 1767 yılında bir taslak halinde hazırlanmış kent haritasına göre kentin batısını Muradiye Külliyesi, doğusunu ise Yıldırım Külliyesi belirlemektedir. Kentin güneyinde Hisar'ın ardında hiçbir yapı bulunmazken, Maksem, Temenyeri ve Mollaarap istikametinde yapılaşma oldukça azdı. Muradiye'nin güneyinde yer alan Demirkapı Mahallesi ise uzun bir cadde şeklinde uzanış gösteriyordu (Kaplanoğlu, 2008: 72).

Bilindiği gibi Bursa yüzyıllar boyunca ipek üretimi ve ticaretine bağlı olarak önemli bir ekonomik merkez haline gelmiştir. Tarihsel süreç içinde ipekçilik, Bursa'da kentsel gelişim ve kent formunun biçimlenmesi üzerinde oldukça önemli etkilere sahip olmuştur.

Bursa'da endüstrinin temellerini oluşturan ipekçilik, 19. yüzyılda buhar ve su gücü ile çalışan makinelerin devreye girmesiyle daha çok Gökdere ve Cilimboz deresi çevresinde kurulan fabrikalarla gelişme göstermiştir. 1800'lerin ortalarına doğru kentte, Fransızlar başta olmak üzere Avrupalıların uzmanlığı ve sermayesi altında gelişen bir sanayileşme süreci söz konusudur. Kısa bir süre içinde yerli girişimcilerin katılımıyla sayıları artan bu fabrikalar, yoğun bir ücretli emek kullanımını da beraberinde getirdi (Kaygalak, 2007: 29). Bu tarihlerden başlayarak kentte sosyal, fiziksel ve ekonomik değişim süreci başlamıştır. Bu değişimin en önemli yansıması, kentin iki önemli deresi olan Cilimboz ve Gökdere civarında fabrikaların kurulmasıdır. İpek üretimi alanındaki sanayileşmenin ürünü olan bu fabrikalar, kentin siluetini de oldukça değiştirmişti. Esasen burada kurulan ipek fabrikalarının yer seçiminde hem bir akarsuya hem de işçilerin yoğun olarak bulunduğu konut alanlarına yakın olması önemli bir rol oynamıştır (Dostoğlu, 2004: 58).

Nitekim 1855 depreminden sonra 1860 tarihinde Erkan-ı Harp subaylarından Suphi Bey tarafından hasar tespiti ve imar amacıyla hazırlanan haritada iki saha dikkati çekmektedir. Bunlar kentin batısında Cilimboz ve doğusunda Gökdere çevresindeki ipek fabrikası bölgeleridir. Bu bölgeler iplik çekimi ve dokuma alanında ihtisaslaşmıştır (Aslanoğlu, 1998: 195). Gökdere ve Cilimboz vadileri boyunca sıralanan un değirmenleri harita üzerinde fabrika tanımıyla gösterilmiştir. 1910 tarihli kent haritasında yamaçlarda yerleşmeler yok denecek kadar azdır. İvazpaşa ve Alacahırka'da çok az da olsa bir yapılaşmanın varlığı izlenmektedir. Cilimboz deresi çevresindeki konut alanlarının henüz yüksek eğimli yamaçlara yönelmediği görülmektedir. Kentin kuzeyinde ova ile sınırı İntizam mahallesi oluştururken, bu kesimin doğusunda yer alacak olan Kiremitçi (Kiremitçi Sinan) Mahallesi'nin henüz yerleşime açılmadığı izlenmektedir. Gökdere'nin doğusunda yerleşim oldukça sınırlıdır ve dere boyunca fabrikaların bulunduğu alandan Yıldırım Külliyesi'ne uzanan alanda yapılaşma izlenmektedir. Gökdere çevresi daha çok konut alanları içinde dağılmış dokuma ve boya fabrikalarının bulunduğu bir mahalle olarak göze çarpmaktadır (Harita 3). Cilimboz ve Gökdere çevresindeki bu ilk fabrikaların kuruluşunu izleyen süreçte, gerekli işgücünün yakın çevrelere yerleşmeye başlaması da yamaçlara doğru tırmanan yerleşmelerin temelini oluşturmuştur.

19. yüzyılda Bursa, dokuma endüstrisine bağlı ortaya çıkan işçi sınıfı ve köylere yayılan yeni manifaktür (fabrikasyon) sistemle artık yeni Türkiye'nin, Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşen yönünün bir göstergesi durumundadır (Ortaylı, 2008: 11). Bu tarihlerde Bursa, geleneksel yapısını önemli ölçüde korumakla beraber, kentin çevresine konumlanmış endüstriyel üretimin gerçekleştiği fabrikaları, geniş cadde ve hükümet binalarıyla yeniden yapılanan kent merkezi, dik açılı planda oluşturulmuş mahalleleri ve demiryolu ile sanayileşen mo-

dern bir kente özgü pek çok özelliği taşımaktaydı. Fabrikaların kentin çehresinde yarattığı yenilikle beraber, Tanzimat Fermanı'nın getirdiği modern şehircilik faaliyetleri de Bursa'nın görünümünde önemli değişikliklere yol açtı. Bu süreç, ulaşım/haberleşme ağlarının oluşturulması, kentsel hizmetlerin modernleştirilmesi, yeni sosyal etkileşim mekânlarının ortaya çıkması gibi değişimleri beraberinde getirdi (Kaygalak, 2007: 29-30).

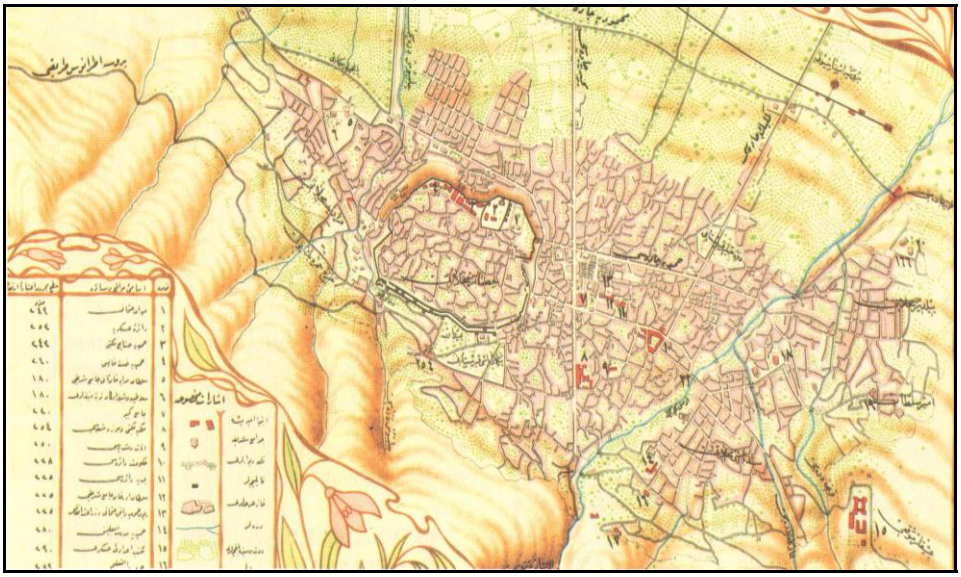

Harita 3. *Bursa kenti'nin 1910 yılındaki yayılış alanı (Oğuzoğlu, 2008:96).*

Dokuma endüstrisi, ilerleyen yıllarda da Bursa için önemli olmayı sürdürmüştür. 1927 yılında Bursa'da dokuma sanayinde çalışanların sayısı 2.872 kişidir. Kentte çok sayıda mensucat fabrikası ve iplikhane bulunmaktaydı ki bu tesisler genel olarak kentin o dönemdeki güney sınırlarına yakın kesimlerde Işıklar Mahallesi, Hisar Mahallesi, Yeşil Caddesi çevresinde yer almaktaydı (Altun vd. 2001:62). 1927 yılında hizmete açılan ve 1940'larda Yün-İş ile birleşen Bursa Dokumacılık Fabrikası (İpekiş), Bursa'da koza üretiminin ve ipekböcekçiliğinin sürdürülmesi açısından önemli katkıları olan büyük bir kuruluş olmuştur. 1938'de Atatürk tarafından açılışı yapılan Merinos Fabrikası, kapatıldığı 2004 yılına kadar Bursa'nın sanayisi içinde hep önemli bir yere sahip olmuştur. Cumhuriyetin en önemli yatırımlarından biri olan Merinos Fabrikası, Bursa'nın bir dokuma kenti karakterini sürdüreceğine işaret ediyordu. Bu büyük yatırım ile dokuma sanayii, Cumhuriyetin sanayileşme sürecinde de Bursa'da önemli bir

sembol olmuştur. Bursa'da dokuma sanayii ile başlayan ve 1960'lı yıllardan itibaren otomotiv sanayii ile hız kazanan sanayileşme süreci, kentsel gelişim sürecinde önemli etkilere sahip olmuştur.

2.2. Bursa'da Kentsel Planlama Deneyimlerinin Gecekondulaşma Süreci ile İlişkileri

Sağlıklı kentsel gelişim sürecinde, gecekonduların önlenmesi önem taşıyan bir konudur. Bu süreçte ulusal ölçekteki politikaların dışında yerel yönetimlerin de çeşitli politikalar ile, imar planları ve uygulama araçları ile sürece müdahale olanakları bulunur. Bursa'da kentsel alanın planlanması çalışmaları öteden beri titiz bir şekilde ele alınmıştır. Ancak bu süreç içinde, farklı dönemlerde birbirinden oldukça farklı anlayışlarla oluşturulan çok sayıda imar planı ortaya çıkmıştır. Örneğin Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'ye davet edilen yabancı mimar ve plancılardan üçü, Bursa'nın planlama dönemlerine de imzalarını atmıştır. Ancak Alman Lörcher (1924), Fransız Prost (1940) ve İtalyan Piccinato (1960)'nun hazırladığı planların hiçbiri tümüyle hayata geçirilememiştir. Bu planlardan sonra Bursa Belediyesi tarafından 1976'da 1/25.000, 1986 yılında ise 1/5.000 planlar hazırlanmıştır. Bu planlar 1995 ve 1998 yıllarında revize edilmiş, 1998 yılında ise 1/100.000 ölçekli plan kabul edilmiştir. Bu plandan sonra 2006 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesi tarafından 1/25.000 ölçekli yeni bir imar planı hazırlanmıştır.

Luigi Piccinato'nun 1958-1960 yılları arasında hazırladığı plan aynı zamanda gecekondulaşmanın belirginleştiği dönem ile kesişir. Söz konusu plan, temelde kentin sahip olduğu doğal ve tarihî değerleri korumayı, bunun yanında yoğun bir kentsel gelişmeyi hedeflemiştir. Yeni sanayi alanları da öneren planda kentin kuzey, doğu ve batı yönlerinde yoğun yerleşim alanları ile genişlemesi öngörülüyordu. Ancak kent, bu planda 250.000 nüfusa göre planlanmıştı. Oysa o yıllar Bursa nüfusunun iç ve dış göçler nedeniyle hızla artmaya başladığı bir dönemin başlangıcıydı. Nitekim Piccinato, 1958 Bursa Nazım Planı Üzerine değerlendirmesinde göç ile gecekondu arasındaki ilişkiye ve belirgin hale gelen bu soruna da değinmiştir:

> "*Bursa'da göç kayda değer bir yüktür ve sürekli artıştadır. Şehrin en fakir kesimindekiler herhangi bir iş aramaktadır. Onların sefaleti ve şehirciliğe uygun bir şekilde ekonomik ölçülerinin eksikliği yüzünden bu yeni nüfus şehrin kenarlarında, yüksek kesimlerde, barakalarda, oda tipi gecekondularda konuşlanmaktadır. Bu kesimde yeni bir "ville champignon" (şehir mantarı) oluşmakta ve böylece dağın eteklerinde gerçek bir problem doğmaktadır*" (Piccinato, 2004a: 45).

Yeni büyük sanayi tesislerinin Bandırma, Orhangazi ve son olarak da İzmit'e kurulmasını öngören Piccinato, Bursa'nın tarım ve turizmi öne çıkarması gerektiğinin altını çizmiştir. Kente olan göçün daha çok Bursa'nın kendi kırından kaynaklanması nedeniyle yerel göçü frenlemek gerektiğini ifade eden Piccinato, yerinde iş olanakları oluşturmak ve daha kapsamlı bir ekonomi yapısı kurmayı amaçlayan müdahaleler planı hazırlamak gerektiğinin altını çiziyordu. Bunun ise bölge arazi koşullarının ve ekonomik olanaklarının özenli incelenmesinden sonra hazırlanabileceğini belirtiyordu (Piccianato, 2004b: 30-34).

Göçlere bağlı büyük nüfus artışları Piccinato'nun endişelerini haklı çıkarmış ve ihtiyaçlara yanıt veremeyen bu plan uygulanma olanağı elde edememiştir. Esasen izleyen yıllarda da temel sanayi kolları ile bağlantılı olarak gelişen yan sanayi kollarının, göçler için büyük çekim etkisi oluşturacağı öngörülememiştir. Böylece sanayileşme sürecine paralel olarak sürekli nüfus artışının gerisinde kalan planlama çalışmaları, imar dışı alanlarda yapılaşmanın artmasına engel olamamıştır. Gerek 1976 yılında hazırlanan Bursa Kent Bütünü ve Yakın Çevre Planı, gerekse 1977 yılındaki Ova Koruma Protokolu, yamaçlar üzerindeki çarpık yapılaşmayı görmezden gelerek ovanın olabildiğince korunmasına odaklanmıştır. Ancak bu önlemler kaçak yapıların ve sanayi kuruluşlarının ovaya yayılmasını önleyemediği gibi, yamaçlar üzerindeki gecekondu alanlarının giderek büyümesine yol açmıştır. 1984 Bursa Nazım Planında ise kentsel yerleşmenin Ankara-İzmir karayolu boyunca yayılması ana karar olarak belirlenmiştir. Bunun temel nedeni kentin güneyde Uludağ eteklerindeki doğal sit alanları tarafından, kuzeyde ise ova koruma kapsamındaki sulu tarım arazileri ile sınırlanmış olmasıdır. 1995 yılında hazırlanan 1/5.000 Ölçekli Nazım İmar Planı ile kentsel gelişim batıya doğru yönlendirilmiş; kentin doğusunda yer alan Yıldırım ilçesinde ise Ankara yolu kuzeyi yeni gelişim alanı olarak belirlenmiştir. Söz konusu gelişmeler yamaçlar üzerindeki baskıyı azaltmakla birlikte, bu kez de yerleşime açılan yeni imarlı alanlar çevresinde kaçak yapılaşma hız kazanmıştır.

Son olarak 2006 yılında Bursa Büyükşehir Belediyesince 1/25.000 ölçekli Nazım İmar Planı hazırlanmıştır. Bu son plana değin Uludağ yamaçlarının kaçak yapılaşmadan korunması konusunun daha önce ele alınmadığını da belirtmek gerekir. Çalışmada incelediğimiz alanın bir bölümü de söz konusu planın merkez planlama bölgesi içinde yer almaktadır. Plan için belirlenen koruma ilkeleri arasında, "Uludağ yamaçlarında orman niteliği taşımayan 1. derece doğal sit alanlarının doğası ve kent silueti açısından önemli olduğundan buraların korunacağı" ifade edilmektedir. Bu hedefe göre düzenlenen planlama alanı, Uludağ yamaçlarında yer alan Demirkapı, Alacahırka, İvazpaşa, Mollafenari mahallerinin 1. derece doğal sit alanında kalan kısımları ile Kireç Ocakları mevkii çevresine kadar olan Bursa Büyükşehir Belediyesi sınırları içindeki 1. derece doğal sit

alanlarını kapsamaktadır. Buradaki planlama çalışmalarını Bursa Büyükşehir Belediyesi ve Osmangazi Belediyesi birlikte yürütecektir. Oysa yamaçlardaki söz konusu alanlar, çalışmada da gösterilmeye çalışıldığı gibi Yıldırım İlçesi sınırları içinde de devam ederek, adeta bir kuşak halinde bütünlük oluşturmaktadır. Dolayısı ile Uludağ yamaçlarındaki doğal sit alanlarını kaçak yapılaşmadan koruyabilmek için Osmangazi, Yıldırım ve Büyükşehir belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayacak bir birime gereksinim vardır.

Güncel planın koruma ve geliştirme hedefleri oldukça önemli noktaları kapsamaktadır. Örneğin kentsel alanda dere kenarları ve vadilerin doğal karakterinin korunması ile vadi tabanlarının yeşil alanlar olarak kentsel mekâna katılması planlanmaktadır. Bununla birlikte kent içinden geçiş yapan derelerin yatakları ve vadileri araştırma alanı çevresinde tamamen kaçak yapılaşma ile kaplanmış durumdadır. Belirtilen plan hedefi ile söz konusu alanlardaki gecekonduların tasfiyesinin birlikte ele alınması gereklidir. Aksi halde plan hedefi kenti bir bütün olarak değerlendirmemiş olacaktır. Güncel plan raporunda kaçak yapılaşmaya yönelik değerlendirmeler de önemli bir eksiklik içermektedir. Aynen geçmiş örneklerde olduğu gibi burada da koruma alanı durumundaki tarımsal nitelikli alanlarda kaçak yapılaşmanın tasfiyesi öngörülmüştür. Ancak kentteki kaçak yapılaşma sadece bu özelliğe sahip alanlar ile sınırlı değildir. Örneğin Uludağ yamaçlarında orman arazisi içinde kaçak yapılaşmanın yükselti sınırı ve kat sayısı her geçen artmaktadır. Diğer yandan araştırma alanının doğusunda, yamaçlardaki orman sınırı içinde yapılaşma etkinliğine belediyelerin öncülük yaptıkları gözlenmektedir. Örneğin Akçağlayan mahallesinde, TOKİ ve Yıldırım Belediyesi işbirliği içinde üretilen üst gelir grubuna yönelik "Akçağlayan Bahçelievleri" 2008 yılında tamamlanmıştır. Oysa bu çevre daha önceki planlarda kentsel dönüşüm ve toplu konut çalışmaları için planlanmıştı. Nitekim söz konusu proje de adeta bir toplu konut projesi gibi sunulmuştur. Ancak Burada planlanan 774 konutun 60 adeti ikiz villadır. Diğer konutlar değişen büyüklüklerde olmakla birlikte üst gelir grubuna yöneliktir. Bu projenin yamaçlardaki yapılaşma sınırını yukarıya çekeceği ve yakın çevresindeki kaçak yapılaşmayı teşvik edici rolü olacağı kesindir. Yerel yönetimler gecekondu alanlarının tasfiyesi için kent içinde arsa bulamamaktan sık sık şikayetçi olurken, bir yandan da kentsel ranttan yararlanma amacıyla kentsel gelişim için olumsuz örnekler üretmektedirler.

Kentsel planlama çalışmalarında bir yandan gecekondu alanlarındaki büyümenin önüne geçilmesi gerekirken diğer yandan da imar afları ile yasallaşmış gecekondu alanların yaşanabilir kent parçaları halinde kent ile bütünleşmesini sağlamak gerekmektedir. Bu nedenle yeni kaçak yapıların daha yapım aşamasında saptanması ve yıkım kararlarının uygulanması yamaçlar üzerindeki geniş-

lemenin durdurulmasının tek yoludur. Özellikle yamaçlar üzerindeki kaçak yapılaşmanın teknolojik olanaklar kullanılarak titizlikle izlenmesi gerekmektedir. Esasen yıkımların çoğu günümüzde artık sembolik bir düzeyde olmaktadır. Gerçekten de belediyelere ait yıkım ekiplerinin artık gecekondu yapım hızına ne kadar yetişebileceği bile tartışmalı bir hal almıştır. Nitekim Yıldırım Belediyesi, tespit ettiği binaların yıkım işleri için 2006 yılında bir ihale hazırlamıştı. Ancak firmalar, yıkılacak bölgelerde insanların tepkisinden çekindiklerini açıklamış ve ihaleye katılan firma olmamıştı. Caydırıcı bir diğer önlem olarak, kaçak yapılaşma ile ilgili 'ceza' konusunda, Türk Ceza Kanunu'nda yapılan yeni düzenlemelerin yürürlüğe girmesi ile bazı gelişmeler sağlamıştır. Örneğin, Türkiye'de ilk kez Bursa mahkemeleri, 2006 yılında Yıldırım Belediyesi'nce haklarında kaçak yapılar nedeniyle dava açılan beş kişiyi "imar kirliliğine sebep olma" suçundan hapis cezasına çarptırmıştır.

2.3. Bursa'da Gecekondu Olgusunun Gelişimi ve Gecekondulaşma Sürecinde Etkili Olan Faktörler

2.3.1. Bursa'da Gecekondu Olgusunun Gelişimi

Bursa'da ilk gecekonduların 1950'li yıllarda görülmeye başlandığı bilinmektedir. Ancak kent çevresindeki gecekondular bu tarihlerde daha çok ovada kurulmuştur. İlk gecekonduların burada kurulmasının kuşkusuz bazı nedenleri bulunuyordu. Öncelikle ovadaki arazi fiyatları düşük olduğu için bu çevrede arazi edinmek oldukça kolaydı. Öte yandan 1950'lerin başında kent içindeki sanayi tesisleri, belediye kararı ile kentin kuzeyine (ova istikametinde) taşınmıştı. 1950'lerin başında özellikle Bulgaristan'dan kente gelen göçmenler kentin kuzeybatısında Bursa-Mudanya yolu yakınındaki Hürriyet ve Adalet mahallelerine yerleştirildi. Sonraki yıllarda Merinos Evleri'nin (İşçi Konutları) Merinos fabrikası yakınındaki Göçmen Evleri'nin kuzeyinde kurulması da kentin kuzeye açılma eğiliminin bir belirtisi olmuştur (Kaplanoğlu, 2008: 80-81). Tarımsal verimliliği yüksek Bursa Ovası'nın yerleşmeye açılması ile sonuçlanan bu yanlış uygulama, gecekondu alanlarının da ovaya doğru genişlemesinde etkili olmuştur.

1950'li yılların başlarından itibaren kente yoğun bir şekilde gelmeyi sürdüren Balkan göçmenleri ovada kurulan Papazçeşme, Bahar ve Selâmet mahallelerine de yerleştirilmiştir. Oluşan mahallelerin çevresinde de gecekondu yerleşmeleri ortaya çıkmıştır. Bu tarihlerde Belediye başkanı Fethi Batıca ile görüşen araştırmacı Kazım Baykal "Kiremitçi Camii çevresindeki bahçeler parselle-

nerek gecekondu yapımına başlandı, ovanının planlanması için tedbir almanız gerekiyor" dediğinde aldığı yanıt "devlet güçlüdür, yıktırırız" olmuştur. Nitekim bu tarihten sonra ovadaki yasadışı yerleşmelerin kontrol altına alınması ile gecekondular Uludağ yamaçlarına doğru tırmanışa geçmiş, eteklerde yer alan gecekondular hızla artmaya başlamıştır (Çalışkan, 1994: 88). Buradaki örnekte de görüldüğü gibi, yıkımların gecekonduları önleyebileceği düşüncesi, gecekonduların ilk görülmeye başlandığı günlerden günümüze değin etkisiz bir uygulama olarak süregelmiştir. Çünkü bir yerde yıkım başladığında, gecekondu oluşumları görece göz yumulan başka alanlara kaymaktadır. Gerçekten ovada yapılan gecekonduların bir süre sonra, belediyece alınan önlemler sonucunda yıkımının sağlanması ile gecekondu oluşumu ova üzerindeki yayılıştan ayrılarak Uludağ yamaçlarına doğru belirgin bir şekilde yön değiştirmiştir. Böylece gecekondu yapımı, arsa bedelinin de ödenmeyeceği, kontrolün güç olduğu dağ eteklerinde hız kazanmıştır.

1962 yılında ise Türkiye'deki ilk Organize Sanayi Bölgesinin Bursa'da kurulması süreci başlamıştır. Bu tarihten sonra başta tekstil ve otomotiv olmak üzere pek çok endüstri kolunun giderek gelişmesi, kentin iç ve dış göçler için bir çekim merkezi olmasına neden olmuştur. Buna ek olarak dönem dönem Balkanlardan Bursa'ya yönelen kitlesel göçlerin de etkisiyle kentin nüfusu hızla artmıştır. Bu süreç içinde olağan durumlara göre hazırlanan bölge ve kent planları geçersiz kalmış, yeterli arsa üretilemediği için konut arzında sıkıntıya düşülmüştür. Kentteki mevcut konut alanlarında barınabilecek ekonomik güce sahip olmayan bu gruplar, kentin periferisinde imarsız ve yasal olmayan alanlarda düşük kaliteli konutlar inşa ederek yerleşmişlerdir. Nitekim 1964 yılında Bursa kentindeki gecekondu sayısı toplam konut sayısının %21,64'ünü; gecekondulu nüfus ise kent nüfusunun %31,14'ünü oluşturmaktaydı (İmar ve İskan Bakanlığı, 1965: 3-5). 1967 yılında Bursa'da 13.684 gecekondu bulunuyordu. 1984 yılında ise Bursa'da bulunan 155 bin konuttan 90 bini ruhsatsızdı. Yapılan yeni çalışmalarda Bursa nüfusunun yaklaşık %60'ının kaçak yapılaşan alanlarda yaşadığı tahmin edilmektedir (Dostoğlu, 2004: 66). Bu oran Yıldırım İlçesi için biraz daha yüksektir (%80). Genel olarak Bursa kentindeki gecekondu sayısı kaçak konut sayısının %1'i civarında tahmin edilmektedir. Bunların önemli bir bölümü ise Uludağ eteklerindeki hazineye ait araziler üzerinde inşa edilmişlerdir.

Bursa'da gecekondu olgusunun sanayileşme ve göç süreçleri ile yakın ilişkisi bulunur. Daha 1940'lı yıllarda Bursa'da makine, imalat ve metal eşya sanayiinde bazı büyük ölçekli işletmeler kurulmuştur. İlk zamanlarda tekstil endüstrisine yönelik olarak başlayan makine sanayii zamanla ağaç işleyen makinelerin yapımına da başlamıştır. Elektrik ve tarım makineleri üretiminde de gelişmelerin görüldüğü Bursa'da makine sanayii çok önemli bir sanayi dalı haline

gelmiştir. 1950'li ve 1960'lı yıllarda sağlanan birikimler ve yan sanayinin varlığının otomotiv sektöründeki gelişmeler üzerinde büyük etkisi olmuştur (Köksoy, 1991:82).

Tarım, kaplıca ve turizm kenti kimliğine sahip Bursa, kısa bir süre içinde büyük ölçekli sanayinin yerleşmesi ile Türkiye'nin en fazla göç alan kentleri arasındaki yerini almıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak Bursa, göç ve yerleşim alanları oluşturma dengesinin korunamaması neticesinde çarpık kentleşme sürecinin içine girmiştir. Ayrıca hızlı göçün getirdiği ek yüklerin ve artan gereksinimlerin gözönüne alınmaması, Bursa'da gecekondulaşmanın yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır.

1960-1970 yılları arası, ekonominin büyük bir hacim kazanmasına bağlı olarak kentteki mekansal büyümede de adeta bir patlama yaşanan dönem olmuştur. Bu tarihlerde kente göç yoluyla gelenler gecekondularını önce dik yamaçlar, dere yatakları gibi genellikle tercih edilmeyen ama kent merkezine oldukça yakın alanlarda oluşturmuştur. Gecekondular zamanla, yönetimlerin tavizi ve ulaşım kolaylıklarının da artmasıyla kentin çevresindeki daha uzak alanlara yayılma göstermiştir. Uludağ yamaçlarındaki gecekondu alanları dikey doğrultuda sınırlı genişleme göstermesine karşılık, yatay yönde büyük bir genişleme olmuştur. Süreç içinde bu genişlemenin yönünün batıdan doğuya doğru olduğu saptanabilir. Yamaçlar üzerindeki yatay genişleme son olarak kentin doğusunda Fidyekızık mahallesi çevresinde meydana gelmektedir.

Bursa kenti her ne kadar Kocaeli ve İstanbul gibi "sanayi merkezi" niteliği ağır basan bir kent olarak göçler için çekiciliğe sahip olsa da, günümüze doğru doygunluğa bağlı olarak bu durumun etkisi kısmen hafiflemiştir. Ancak bu etkinin hafiflemesine karşın, ilk göçlerin sonrakilere yol gösterici ve yön tayin edici olması bir bakıma göçlerin yönleri üzerinde uzun süreli bir etki yapmaktadır. Bu açıdan Bursa, Türkiye'de göçlerin gelenekselleşmiş hedefi durumundaki illerden biridir. Bursa'da gecekondulaşma süreci, kendi kırından ve çok çeşitli illerden aldığı göçlere bağlı olarak devam etmektedir. Bursa'nın göç alma özelliğinin süreceği öngörüldüğünden gecekondulaşma olgusu Bursa için önemli bir sorun olmayı sürdürecektir.

2.3.2. Bursa'da Gecekondulaşma Sürecinde Etkili Olan Faktörler

2.3.2.1. Bursa'nın Nüfuslanma ve Kentsel Gelişim Süreci

16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başlarında Osmanlı İmparatorluğu'ndaki kentlerin nüfusu genelde 3.000-10.000 arasında değişirken, nüfusu 50.000'in üzerinde olan tek kentin Bursa olduğu bilinmektedir (Dostoğlu, 2004: 56). Bursa kenti, Tahrir defterlerine göre 16. yüzyılın başlarında 152 mahalleden oluşuyordu. 1573 yılı tahrir defteri kayıtlarına göre şehrin nüfusu 60 bini geçmişti. 1894'te 120.675 olan Merkez nüfusu, 1907'de 136.889 ve 1927'de 127.139 olarak saptanmıştı (Gülgen, 2008: 68). Bursa ili 1927 sayımında 399.942 kişilik nüfusu ile dikkat çekmektedir. Bu tarihten 2007 yılına kadar geçen 80 yıllık süre zarfında il nüfusu neredeyse 6 kat artış göstererek 2.439.876 kişi olmuştur (Tablo 2). Aynı dönemde Merkez ilçenin nüfusu da 127.251 kişiden 1.562.828 kişiye ulaşmıştır. Böylece Merkez ilçedeki artış, il genelinde yaşanan artışın çok üzerinde, yaklaşık 12 kat olmuştur. 2000 yılında nüfus yoğunluğu Bursa il genelinde 204 kişi/ km^2 iken, Osmangazi ilçesinde 1,085 kişi /km^2, Yıldırım ilçesinde ise 2.432 kişi/km^2 olmuştur.

Tablo 2. *Bursa İli ve merkez ilçelerinin yüzölçümleri ile bazı demografik göstergeleri*

	Bursa İli	Yıldırım	Osmangazi	Nilüfer
Yüzölçümü (km^2)	10.819	197	399	473
İl yüzölçümüne oranı (%)	100	1,8	3,6	4,3
Toplam nüfusu (2007) ve il nüfusuna oranı (yüzde)	2.439.876 (%100)	575.450 (%23,6)	736.034 (%30,1)	251.344 (%10,3)
Kentsel nüfus miktarı ve oranı (2007)	1.979.999 (%81,5)	574.303 (%99,8)	657.599 (%89,3)	199.270 (%79,2)
Kırsal nüfus miktarı ve oranı (2007)	459.877 (%18,5)	1.147 (%0,2)	78.435 (%10,7)	52.074 (%20,8)
Nüfus Yoğunluğu (2007)	226	2,921	1,844	531
1990-2000 dönemi yıllık nüfus artış hızı (%0)	28,62	38,99	22,89	99,87
1990-2000 dönemi yıllık kentsel nüfus artış hızı (%0)	34,67	39,02	20,17	130,65
1990-2000 dönemi yıllık kırsal nüfus artış hızı (%0)	10,90	26,27	51,93	38,24

Bursa, gerek gelişmişlik özellikleri bakımından, gerekse nüfus büyüklüğü açısından öteden beri Türkiye genelinde ilk sıralarda gelen illerinden biri olmuştur. İstanbul, Ankara ve İzmir illeri 1970-2000 döneminde, nüfusu en fazla olan 10 il arasında ilk üç sırayı hiçbir zaman diğer illere bırakmamıştır. Bununla birlikte Bursa, Konya ve Adana illeri 1970-2000 döneminde sıraları değişmekle birlikte, nüfus bakımından en büyük diğer üç ili oluşturmuştur.

Nüfus artış hızları en yüksek iller değerlendirildiğinde 1970-1975, 1980-1985 döneminde Bursa ilk on il arasında yer almaz. Ancak İstanbul'un üçüncü sıraya gerilediği, Ankara'nın ise ilk on il arasında bulunmadığı 1995-2000 döneminde Bursa %2,86'lık nüfus artış hızıyla 7. sırada yer almıştır (DPT, 2008: 9). Esasen Bursa, 1960'tan sonra hızlı bir nüfuslanma sürecine girmiştir. Nüfus yapısında görülen bu değişiklikler daha çok Bursa'nın ekonomik yapısında yaşanan değişimlerin bir sonucu olmuştur. Bursa Merkez İlçe nüfusu 1935-1960 yılları arasında genel olarak düzenli artışlara sahiptir. Büyük oranlardaki nüfus artışının daha çok 1960'dan sonra meydana gelmesi, sanayi yatırımlarına bağlı olarak kentin çektiği göçlerle açıklanabilir. Şekil 1'de izlenebildiği üzere Merkez İlçenin nüfus artışı her zaman Bursa ili ve Türkiye ortalamasından yüksek olmuştur. Nitekim, 1975-1980 döneminde ve 1985-1990 dönemlerinde Türkiye'de nüfus artış hızı düşüş eğilimi gösterirken, Bursa İli genelinde ve Merkez İlçede belirgin artışlar meydana gelmesi dikkat çekicidir. Özellikle 1960-1965 ve 1985-1990 dönemlerinde Merkez İlçenin nüfus artış hızı en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

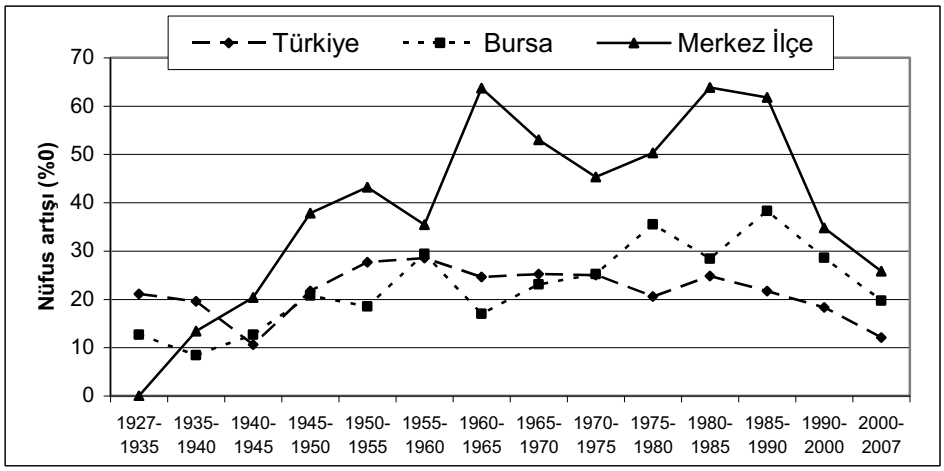

Şekil 1. *Nüfus sayımı dönemlerine göre Türkiye, Bursa İli ve Merkez İlçenin nüfus artış hızları.*

1927 yılında Bursa ilindeki kentsel nüfus oranı %28,6 iken, 1960 dan itibaren hızlı bir artış yaşanmış ve 2007 yılında kentte yaşayanların oranı %81,5'e yükselmiştir. 1960-1990 tarihleri arasındaki 30 yıllık süreçte Bursa ilinin nüfusu 2,5 kat artarken, Merkez İlçe nüfusu da aynı dönemde 5,5 kat artmıştır. Benzer olarak aynı dönemde Bursa İli kent nüfusu yaklaşık 4,5 kat artarken, Merkez İlçe kent nüfusunda 5,5 kat artış meydana gelmiştir (Tablo 3). Merkez ilçenin kentsel nüfus oranı, 1940-2007 yılları arasında her zaman Türkiye ve Bursa İli kentsel nüfus oranından yüksek bir düzeyde bulunmuştur. Günümüze doğru bu fark kapanmaya başlamışsa da, yakın geçmişte önemli farklar söz konusuydu (Şekil 2).

Tablo 3. *Bursa Merkez İlçede kentsel ve kırsal nüfus miktarının yıllar içinde değişimi (1935-2007).*

Sayım Yılları	Kentsel Nüfus	Kırsal Nüfus	Toplam
1927	-	-	127.251
1935	72.187	68.757	140.944
1940	77.598	71.410	149.008
1945	85.919	75.128	161.047
1950	103.812	79.993	183.745
1955	128.875	83.133	212.008
1960	153.866	113.018	266.884
1965	211.644	95.109	306.753
1970	275.953	103.531	379.484
1975	346.103	119.554	465.657
1980	445.113	162.108	607.221
1985	612.510	135.114	748.358
1990	834.576	67.284	901.860
2000	1.194.687	106.598	1.301.285
2007	1.431.172	131.656	1.562.828

Kaynak: *TUİK'ten talep yoluyla sağlanan veriler.*

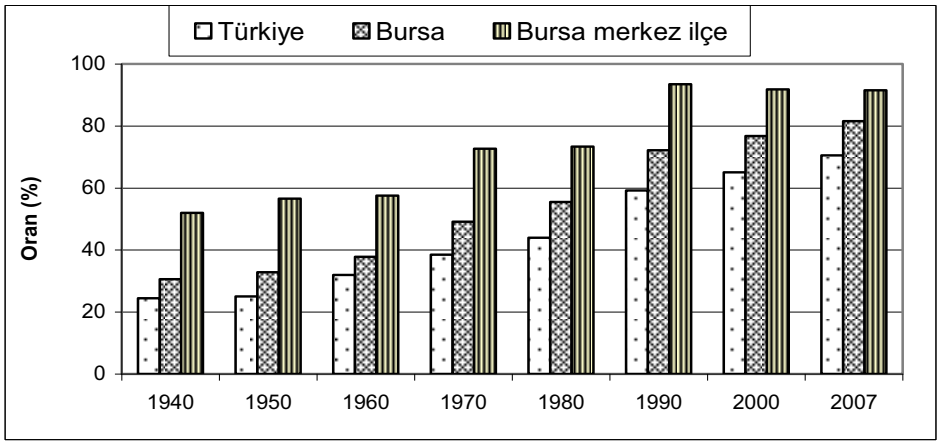

Şekil 2. T*ürkiye, Bursa İli ve Bursa Merkez İlçede yıllara göre kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranı.*

Kırsal ve kentsel nüfustaki değişimler Bursa'da 1960 öncesinde güçlü bir kentleşme hareketinin bulunmadığını ve il dışına göçlerin yaşandığını ortaya koymaktadır. 1950'ler aslında Bursa ilinin göç verdiği ve net nüfus kaybına uğradığı bir dönemdir. Özellikle bu dönemde Bursa'nın kırsal alanlarından kaynaklanan il dışına göç verme durumu, Bursa ili kırsal alanlarının nüfus tutma özelliğinde olmadığını göstermektedir. Ancak bu tarihler aynı zamanda Bursa'nın yurt dışından aldığı yoğun göçlerin söz konusu olduğu dönemdir. Bilindiği gibi Bursa, aldığı yoğun dış göçlerle simgeleşmiş bir kent durumundadır. Özellikle 1951 ve 1968 yıllarındaki yoğun göçler, büyük ölçekli endüstri kuruluşlarının yer seçimi için Bursa'nın tercih edilmesinde etkili olmuştur. Ancak esas sorun Balkanlardan gelen ve genellikle vasıflı işgücü özelliği gösteren bu nüfus kütlesine istihdam sağlayacak iş alanlarının oluşturulmasıydı. Otomotiv endüstrisi ile bu sorunun aşılması öngörülmüştür. Ancak otomotiv endüstrisine bağlı gelişen büyük ölçekli bir sanayileşme ile birlikte Bursa'nın kendi kırından aldığı göçlerin yanı sıra Anadolu'nun çeşitli kesimlerinden aldığı göçler de giderek artmıştır. Böylece 1960 öncesindeki göçler sanayileşmenin yer seçimini etkilerken, gelişen sanayi de 1970'lerden itibaren Türkiye'nin her yerinden göçleri kente çekmeye başlamıştır. Bu göç dalgalarının sürekliliği, kentin nüfuslanma sürecinde bir kırılma noktası oluşturmuş; bu tarihlerden başlayarak Bursa'da kentsel gelişimin kontrolü büyük ölçüde zayıflamıştır.

1959 yılında kentsel gelişimin daha çok kentin tarihsel yerleşim alanı çevresinde ve ova yönünde olduğu izlenmektedir (Harita 4). Kenti kuzeyden çevreleyen bu kesim daha çok Balkan göçmenlerinin iskanı için hazırlanan mahalleleri kapsamaktadır. Bu tarihte yerleşim alanları ovaya doğru yayılmaya başlamış, ancak yerleşmeler henüz kuzeydeki Ankara ve Mudanya yollarına kadar ulaşmamıştır. Özellikle bugünkü Yıldırım ilçesi sınırları içinde bulunan alanda yerleşimlerin oldukça sınırlı olduğu izlenmektedir. Eğim derecesi yüksek alanlardaki yerleşmelerin bu tarihte daha çok Gökdere çevresindeki Maksem ve Mollaarap mahalleleri çevresinde görülmektedir (Harita 4, Harita 5).

1965 yılında Bursa'nın kır nüfusunda belirgin bir düşüş söz konusudur. Bunun nedeni, Bursa'nın kendi kırından Bursa kent merkezine yönelen göçlerin 1960'lı yıllarda artarak sürmesidir. Bu göçler esasen sanayileşmenin nüfus çekmesinden çok kırın nüfusu itmesinden kaynaklanmıştır. Tarımda makineleşme ve kırsal kesiminde görülen yüksek nüfus artışı da, il içindeki kırsal alanlardan kent merkezine yönelen göçleri teşvik etmiştir. Bursa'nın 1970'lerin başından itibaren en az göç veren iller arasında ilk sıralarda yer alması kuşkusuz bu dönemde Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması ve otomotiv endüstrisinin kuruluş yeri olarak Bursa'nın seçilmesi ile yakından ilgilidir. Böylece kendi kırından Bursa'ya yönelen sınırlı göçler, 1970'lerden itibaren yerini yurt içinden gelen güçlü göçlere bırakmıştır.

1960-1970 yılları arasında ekonomik hareketlerin niteliğinde ve hacminde meydana gelen artışlara koşut olarak kentsel gelişmede de önemli bir patlama meydana gelmiştir. Örneğin, 1970 yılında kentte 275.000 nüfusu barındıran 55.000 konut bulunuyordu ve bu konutların 27.000'i 1960-1970 yılları arasındaki dönemde yapılmıştı (Çalışkan, 1994: 77). Bu dönemdeki sanayileşmeye bağlı olarak kırdan kente yönelen göçler ile kent merkezine yakın alanlarda yeni konut alanları oluşmaya başlamıştır. Bu süreç içinde olağan durumlara göre hazırlanan bölge ve kent planları geçerliliğini kaybetmiş, yeterli arsa olmadığı için konut sunumunda sıkıntı başlamıştır. Kentteki mevcut konut alanlarında barınabilecek ekonomik güce sahip olmayan grupların, kent çevresindeki imarsız ve yasal olmayan alanlarda düşük kaliteli konutlar inşa etmeleri ile gecekondulaşma hız kazanmıştır.

Kent çevresinde gelişme gösteren güçlü sanayileşme hareketi, Bursa'nın kendi kırından büyük nüfus kütlelerini kente doğru çekmeye başlamıştır. Böylece Bursa'nın üretim yapısında meydana gelen değişimlerin, kent yapısında da büyük değişimler yaratabilecek güçte olduğu anlaşılmaktadır (Çalışkan, 1994: 41). Organize Sanayi Bölgesi (OSB), kentin batısında Mudanya yolu üzerinde, kent merkezine 14 km uzaklıkta kurulmuştur. Sanayi alanları genellikle kentlerin

gelişiminde bir çekim merkezi oluşturmasına karşın Bursa'da bunun tersi bir eğilim gözlenmiştir. Kent doğuya, kent merkezine ve merkez çevresindeki küçük üretim birimlerine doğru gelişme göstermiştir (Kaplanoğlu, 2008: 81). O tarihlerde Bursa'daki kentsel gelişme, daha çok merkezi iş alanı olarak saptanabilecek Cumhuriyet-Atatürk-İsmetpaşa-Fevzipaşa caddeleri arasındaki dikdörtgen mekân çevresinde yoğunlaşma göstermiştir. Sanayileşmeye bağlı olarak kırdan kente yönelen göçler ile kent merkezine yakın alanlarda yeni konut alanları oluşmaya başlamış ve yapı yoğunluğu ve yüksekliği de artmıştır. Böylece bir yandan Uludağ yamaçlarına tırmanan diğer yandan Bursa Ovası'na doğru yayılmaya başlayan gecekonduların sayısı hızla artmıştır (Çalışkan, 1994: 27). Ancak kentin fiziksel yapısının doğal eşikler tarafından sınırlanması nedeniyle kent içinde ve çevresinde arsa fiyatları yükselmiş; artan kent nüfusu için sağlıklı yerleşmelerin oluşturulamaması, gecekondulaşmaya yol açmıştır. Sanayileşme sürecinin yan etkilerinden birisi olarak gecekondulaşma, bu süreçte hız kazanmıştır. Bu hızlı ama çarpık olarak nitelendirilebilecek kentleşmenin neticesinde kentsel alanlar ile kent çevresindeki kırsal alanlar da birleşme süreci içine girmiştir. Araştırma alanında muhtarlıklarla yapılan görüşmeler, mahallelerdeki gecekonduların ilk olarak 1960'lı yıllarda görüldüğünü; yamaçlardaki eğimli arazilere doğru tırmanışın ise 1970'li yıllarda başladığını göstermektedir. Böylece, Bursa kentindeki gecekondulaşmanın, ildeki sanayileşme hareketleri ile paralel bir seyir izlediği görünmektedir.

1959 ve 1977 yıllarında araştırma alanındaki kentsel gelişim kıyaslandığında, önemli değişimlerin olduğu görülür (Harita 4, Harita 5 ve Harita 6). Aradan geçen 18 yıllık sürede kentin çok geniş bir alanı kapsayan büyüme gösterdiği görülmektedir. Bu süreçte Osmangazi ilçesinde yeni yerleşim alanlarının yüksek eğimli yamaçlar üzerinde dikey ve yatay yönde ilerlemesi artmış; gecekonduların yamaçlar üzerinde kenti kuşatan görünümü belirginleşmiştir. Esasen 1959 yılından sonraki kentsel büyümenin hemen her yerde eski yerleşim alanlarını halka şeklinde çevrelediği izlenmektedir. Araştırma alanının Osmangazi İlçesi sınırları içindeki kalan kesimi, 1977'de tamamen yerleşik alan durumuna gelmiştir. Daha o tarihlerde meydana gelen bu doygunluk, ileri tarihlerde yeni yerleşmeler ile yamaçlar üzerinde baskı ve tahribatın artacağına işaret etmiştir. Bugünkü Yıldırım İlçesinin sınırları içinde kalan alanda ise, yerleşim alanlarının bir önceki döneme kıyasla doğu yönünde kesintisiz uzanarak, geniş bir alan kapladığı gözlenir. Araştırma alanını kuzeyden sınırlayan Ankara ve Mudanya yollarına kadar uzanan alanda ve bu yollar çevresinde, doğu-batı yönünde kesintisiz uzanan yerleşim alanları dikkati çekmektedir (Harita 4, Harita 6).

Gerçekten de Bursa'ya yönelen göçlerde kentteki yoğun sanayileşme hareketlerinin etkisi oldukça belirgindir. 1960'lara gelindiğinde Bursa'da göçün

tümüyle nitelik değiştirdiği gözlenmektedir. Bu yıllardan itibaren ilin ekonomik özellikleri de bir değişim sürecine girmiştir. Sanayi etkinliklerinin, ölçek olarak büyümesinin yanı sıra, bu etkinliklere bağlı olarak ticaret ve hizmetler sektöründe meydana gelen canlılık, yoğun bir işgücü talebi oluşturmaya başlamıştır. Yine de 1960'ların başında Bursa, hem göç alan hem de başka illere göç vermeyi sürdüren bir ildir. 1960'ların başında Bursa'dan başka illere göç eden 46.000 kişiye karşılık, 65.000 kişi Bursa'ya başka illerden göç etmiştir. Böylece o tarihte net göç 19.000 kişi olmuştur. 1960-1965 döneminde ise net göç 58.967 kişiye çıkmıştır. 1965-1970 döneminde ‰23,7 net göç hızı ile Türkiye'deki tüm iller arasında 7. sırada bulunan Bursa, 1970-1985 dönemi içinde ilk beşte yer almıştır (Tablo 4). 1985-1990 döneminde ‰61,6, 1990-2000 döneminde de ‰45,1 net göç hızı ile 6. sıralarda yer almıştır. Net göç miktarına göre ise 1975-1980 döneminde 3. sırada yer alan Bursa, 1980-1985 döneminde 4. sırada, 1985-1990 döneminde 3. sırada, 1990-2000 döneminde ise 5. sırada yer almıştır (DPT, 2008: 23).

Tablo 4. *Türkiye'de daimi ikametgaha göre net göç hızı en yüksek olan beş il ve net göç hızları (%0).*

	1975-1980	1980-1985	1985-1990	1990-2000
1	Kocaeli (112,9)	Kocaeli (67,0)	Kocaeli (108,2)	Tekirdağ (96,8)
2	İzmir (73,7)	İstanbul (60,5)	İstanbul (107,6)	Muğla (70,2)
3	İstanbul (73,4)	İçel (56,5)	Antalya (89,7)	Antalya (64,3)
4	Bursa (61,0)	İzmir (41,9)	İçel (68,3)	Bilecik (57,9)
5	İçel (57,5)	Bursa (41,1)	İzmir (63,8)	İstanbul (46,1)

Kaynak: *DPT, 2008.*

Sanayi, göçler için günümüzde de çekim nedeni olma özelliğini sürdürmektedir. Göçler ise plansız yapılaşma ve çarpık kentleşme üzerinde etkin rollere sahip olmaktadır. Nitekim araştırmanın gerçekleştirildiği 2007 yılında, gecekondulaşmanın kentsel gelişim sürecinde önemli bir paya sahip olduğu izlenmektedir. Bu tarihte yamaçlar üzerindeki gecekondu kuşağının araştırma alanı boyunca doğu-batı yönünde, dere yatakları ve park alanlarında küçük boşluklar bırakarak bütünleştiği izlenmektedir. Kentsel alanın genişlemesi açısından bir başka önemli nokta ise, doğu yönündeki büyümenin bu dönemde çok yüksek bir seviyeye ulaşmış olmasıdır. 2007 yılında araştırma alanının tamamına yakını yerleşim alanı haline gelmiş ve Uludağ'ın yüksek eğim derecesine sahip yamaç-

ları ile sınırlanmıştır. 1977-2007 döneminde yerleşim alanlarının Kaplıkaya vadisinin doğusuna geçtiği ve esasen bu dönemde doğuya doğru muazzam bir büyümenin gerçekleştiği görülmektedir. Bu dönemde kentsel büyüme, Yıldırım İlçesi üzerinden kentin doğuya doğru açılması ile karakterize olmuştur (Harita 4, Harita 7).

Bursa'nın kentsel nüfus oranı, kentin aldığı sürekli göçler nedeniyle yüksek düzeydedir. Göçlere bağlı olarak kentsel alanda artan nüfusun yerleşim alanları üzerindeki baskısı da yerleşmeye uygun alanlarda yapılaşmanın yoğunlaşıp, yükselmesine hatta yamaçlara doğru tırmanmanın artmasına neden olacaktır. Kentsel büyüme süreci içinde kaçak yapılaşmanın her geçen gün daha yüksek eğim derecelerine sahip alanlara yönelmesi bu durumu göstermektedir (Harita 8).

Nitekim gecekondulaşmanın sürdüğü örneklem alana ait nüfus verileri, bu çevrede göçlere bağlı olarak yüksek bir nüfus artışının varlığını ortaya koymaktadır. Günümüzde kentsel alanda izlenen çarpık yapılaşma ve gecekondulaşma sağlıklı bir kent yapısına ulaşılamadığının bir kanıtı olmaktadır. Bursa'da gecekondu sahalarına komşu alanlardaki imarlı konut mahalleleri de yüksek yoğunlukları, eksik altyapıları ve sosyal donatıları ile daha sağlıklı değillerdir. Çünkü hızla büyüyen yerleşim alanlarında altyapı, ulaşım, çevre, kentsel sosyal altyapı ve donatı sorunları, yeşil alan yetersizlikleri vb. sorunlar zamanla artmaktadır. Bu durum imara aykırı gelişen alanlarda olduğu kadar imarlı alanlarda da gözlenmektedir. Gerçekten de örneklem mahallelerin bulunduğu sahada iç içe geçmiş bu alanları birbirinden ayırabilmek oldukça güçtür. Dolayısıyla Bursa'da kentleşme süreci bir çok yerde gecekondulaşmanın etkisi altında gelişmektedir.

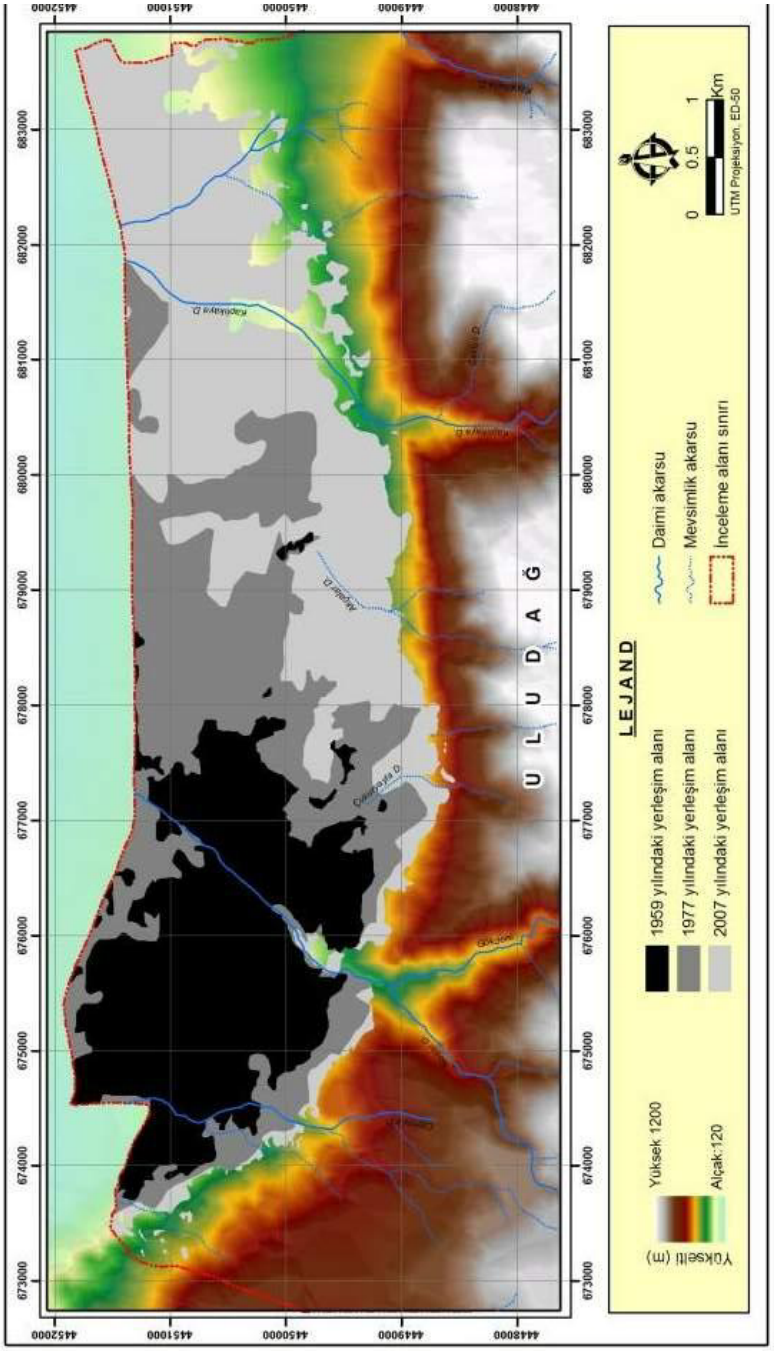

Harita 4. *Araştırma alanında yıllara göre yerleşim alanlarının gelişimi (1959-2007).*

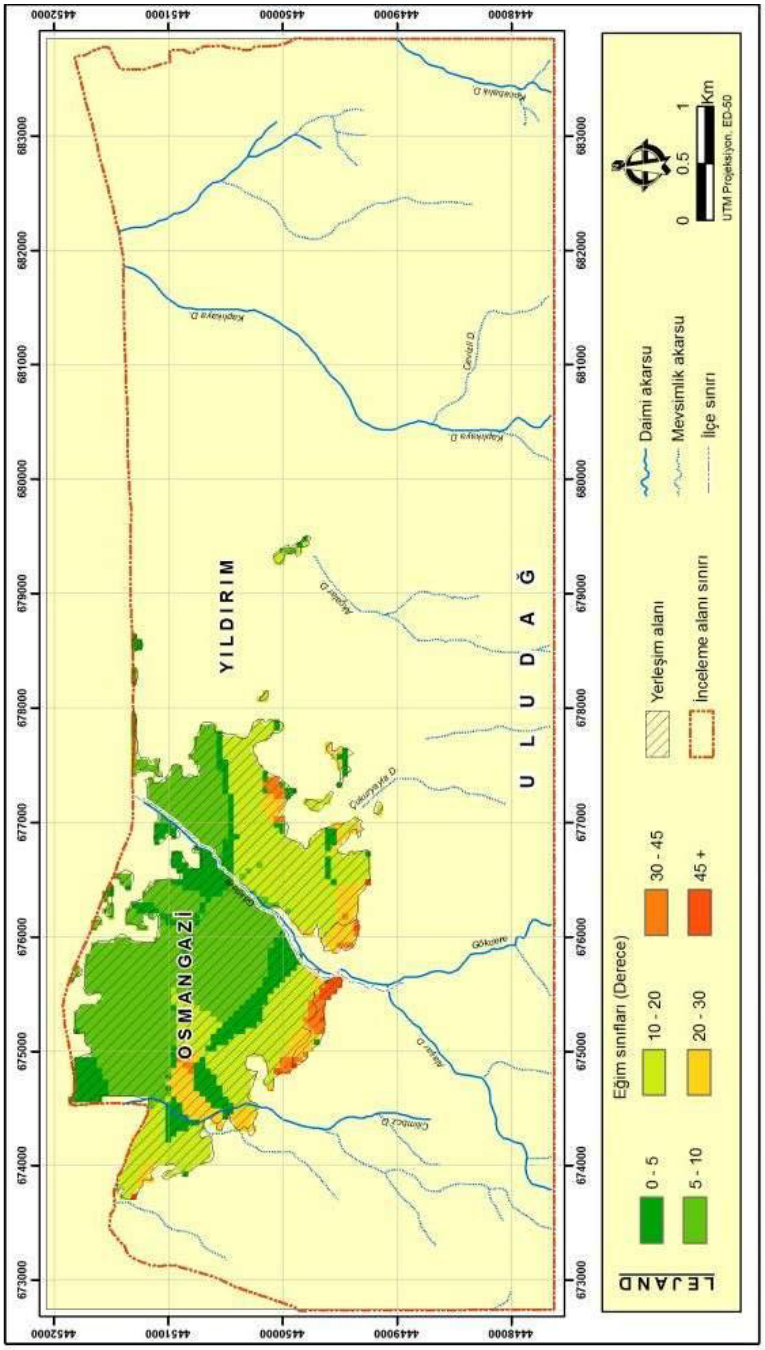

Harita 5. *Araştırma alanında kentsel gelişim ile eğim ilişkisi (1959).*

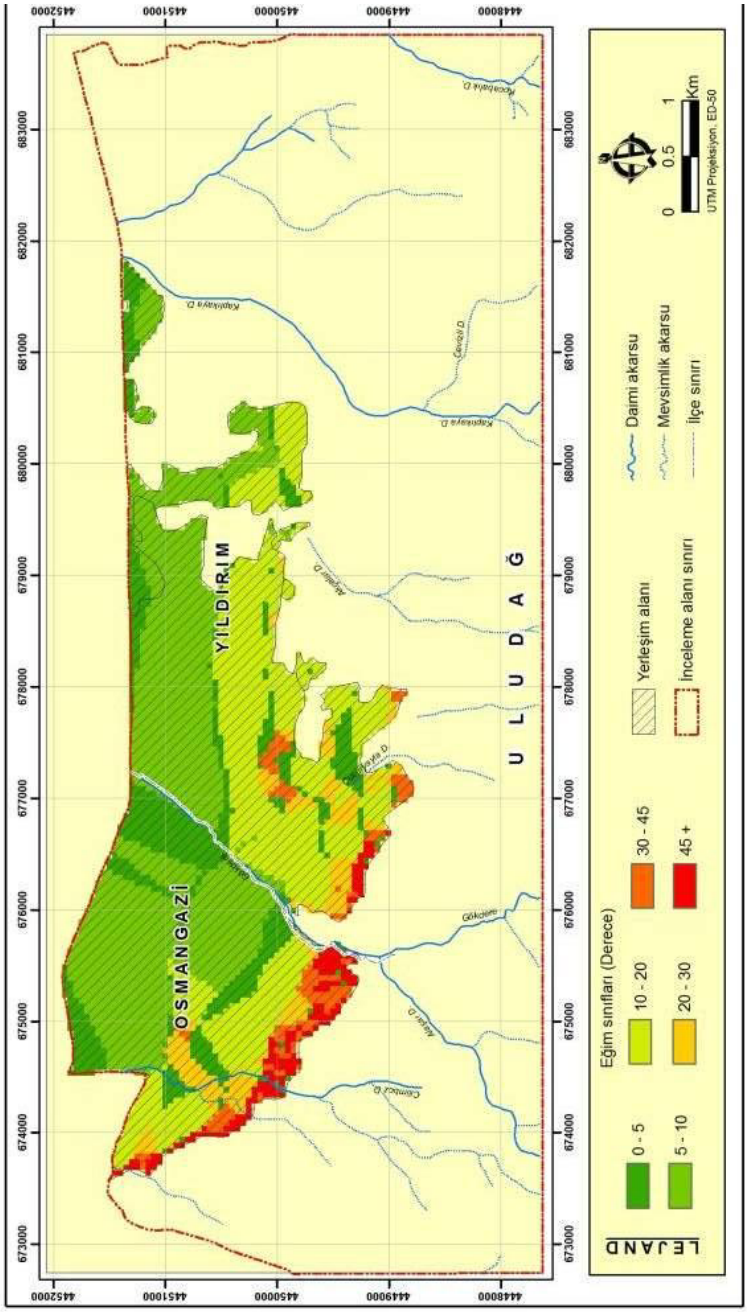

Harita 6. *Araştırma alanında kentsel gelişim ile eğim ilişkisi (1977).*

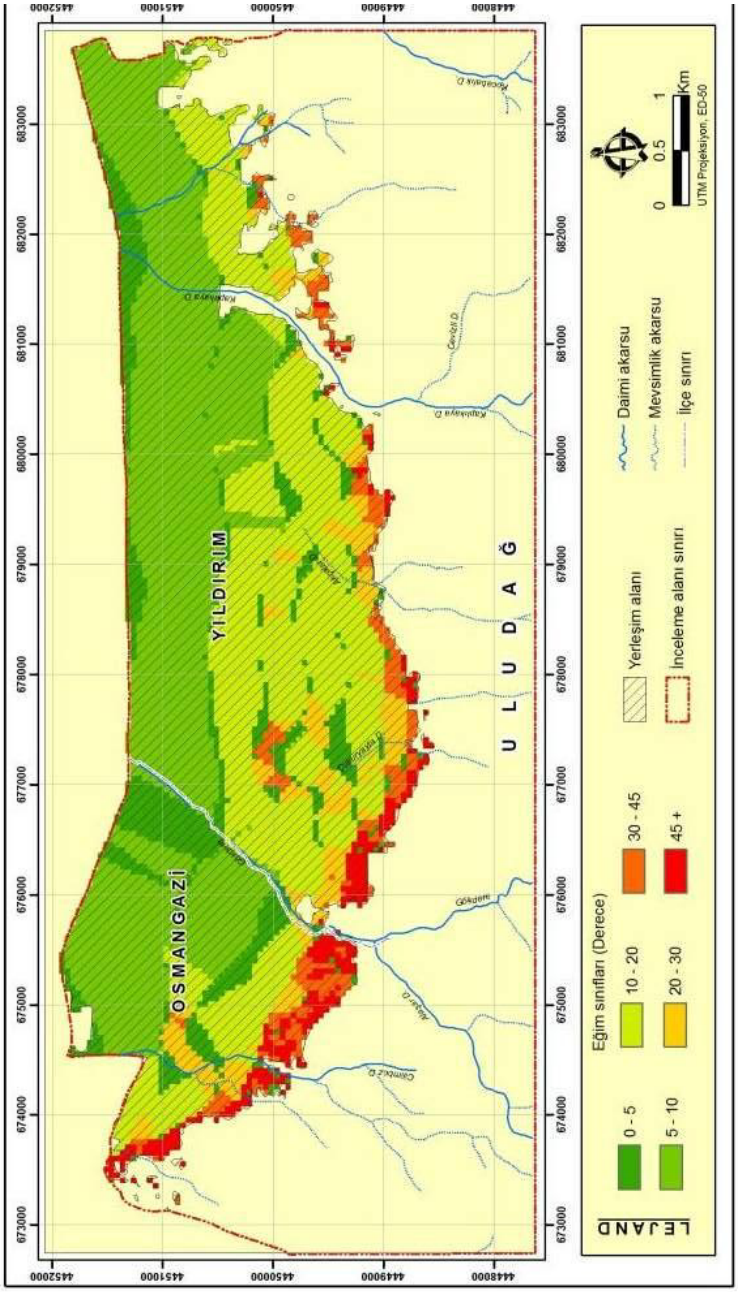

Harita 7. *Araştırma alanında kentsel gelişim ile eğim ilişkisi (2007).*

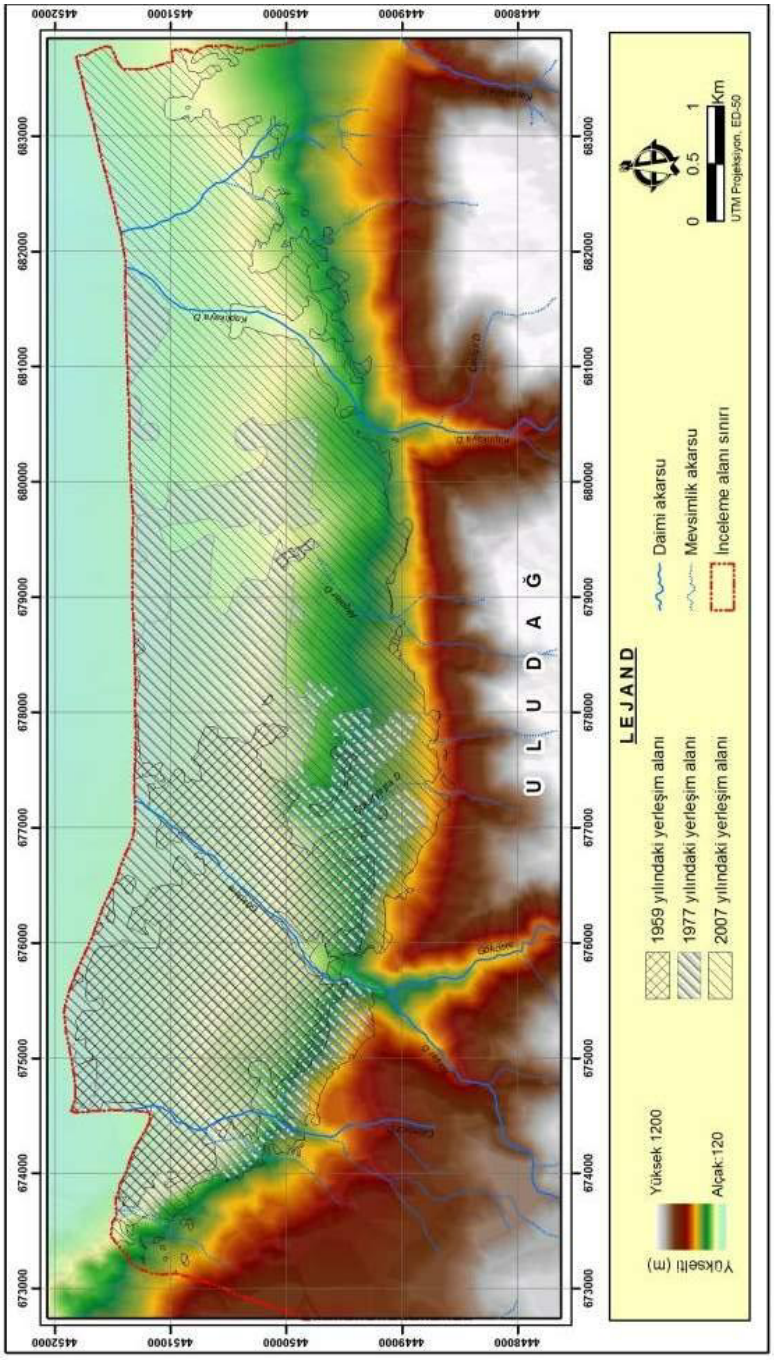

Harita 8. *Araştırma alanındaki yerleşim alanlarının yıllara ve yükselti kademelerine göre gelişimi (1959-2007).*

III BURSA'DA GECEKONDU OLGUSUNUN ÖRNEKLEM MAHALLELER ÖLÇEĞİNDE İNCELENMESİ

3.1. Araştırma Alanındaki Gecekondu Mahallelerinin Lokasyonu ve Gecekondulaşma Süreci

Bursa kenti, bugünkü yerleşim formu açısından Bursa Ovası ile Uludağ arasındaki alanda yerleşmiş bulunmaktadır. Kent alanı kuzey-güney istikametindeki vadi ve dere yatakları ile yer yer bölünmekte ve bunların aralarında alçak tepeler veya sırtlar yer almaktadır. Kentin sürekli olarak nüfuslanması sonucunda yerleşim alanları bir taraftan mevcut kentsel yerleşmenin çeperindeki Bursa Ovası'nın verimli tarım alanlarına bir taraftan da Uludağ yamaçlarında yerleşmeye elverişli olmayan topografya şartlarının bulunduğu kesimlere doğru genişlemektedir. Genel olarak Uludağ yamaçlarındaki vadi ve sırtlar üzerinde yer alan araştırma alanı, günümüzde iki merkez ilçenin sınırları içinde bulunmaktadır. Bu ilçeler Osmangazi ve Yıldırım ilçeleridir.

Uludağ yamaçları üzerindeki gecekondular, kentin en güneyinde bulunan ve doğu-batı doğrultusunda uzanış gösteren caddelerin kuzeyindeki kesimlerde yer almaktadır. Diğer bir ifadeyle, incelemeye konu olan gecekonduların alt sınırlarını bu caddeler oluşturmaktadır. Söz konusu caddeler Pınarbaşı Caddesi (İvazpaşa ve Pınarbaşı mahalleleri); Kalebaşı ve Kaleboyu caddeleri (Pınarbaşı mahallesi); Demirkapı ve Hulki Bey caddeleri (Demirkapı Mahallesi); Çiçek Caddesi (Akçağlayan Mahallesi)'dir. Bazı mahalelerde ise gecekondu alanlarının alt sınırları doğal eşiklerle şekillenmiştir. Örneğin Fidyekızık mahallesindeki gecekonduların önemli bir kısmı Kaplıkaya vadisinin doğu yamaçları üzerinde, Pınar mevkiinde yer almaktadır. Bu mahalle, K-G doğrultulu uzanış gösteren Kaplıkaya Deresi'nin vadisi ile batıdan sınırlanmaktadır. Alacahırka mahallesi de benzer şekilde Cilimboz ve Abdal Murat derelerinin birleştiği hatla sınırlanmıştır. Gecekonduların dağılışında üst sınırlarını belirleyen ortak faktör ise yamaçların artan eğim derecesidir.

Araştırma alanındaki gecekondular, kent içinden dikkat çekici bir konumda, oldukça elverişsiz bir topografya üzerinde kuruludur. Gecekondular için sıklıkla elverişsiz topografik koşullara sahip alanların seçilmesi, kuşkusuz birçok ilimizde rastlanan bir durumdur. Ülkemizde gecekondulaşmanın hızla arttığı İzmir, Ankara, İstanbul kentlerinde gecekondular genellikle relief bakımından son derece elverişsiz yüksek tepe ve dağ eteklerine adeta bir çivi ile tutturulmuş bohçaları andırmaktadır (Sevgi, 1988: 80). Kuşkusuz Bursa'da da gecekondulaşma sürecinde eğim derecesi yüksek yamaçların tercih edilmesini etkileyen bazı faktörler bulunur. Esasen buradaki yer seçiminde birbiri ile ilişkili ögeler içeren mekânsal bir süreç söz konusudur. Nitekim geçmişte kullanılan ancak günümüzde var olmayan yollar, geçmişte bu çevrede sürdürülen ekonomik etkinlikler, ilk göç bağlantılarının oluşmasında ve dolayısı ile ilk gecekonduların bu çevrede ortaya çıkışında önemli rol oynamıştır.

Kuşkusuz Bursa'da göçlerle genişlemeye zorlanan yerleşmeler, altyapının olduğu alanlarda ilerlemektedir. Araştırma alanındaki gecekonduların olumsuz koşullar içeren bu çevrelerde tutunabilmeleri, her şeyden önce gereksinim duyulan bazı hizmetlerin sağlanmasıyla mümkün olmuştur. Yerel yöneticiler bir yandan gecekondulardan şikayetçi olurken, diğer yandan gecekondu bölgelerine toplu taşıma araçları, çöp araçları, kanalizasyon, şehir şebeke suyu ve semt pazarları gibi hizmetleri götürmektedir. Bu tür tutarsız ve teşvik edici yaklaşımlar kaçak yapılaşma ile mücadeleyi zayıflatmaktadır. Örneğin, örneklem mahalleler arasında kaçak yapılaşmanın güncel olarak izlendiği Fidyekızık mahallesi Pınar Mevkii tamamen imara aykırı gelişme göstermektedir. Buna karşın, burada yerleşmeyi teşvik eden unsurlar da belirlenmiştir. Örneğin burada yaklaşık 25 yıldır elektrik vardır. 2007'den itibaren saat başı servis yapan bir belediye otobüsü ile kent merkezine ulaşım da sağlanmaktadır. Diğer yandan gecekondu yapımı ve yıkımı da bir arada sürmektedir. Mahallede gecekondu yıkımı en son, 2009 yılındaki yerel seçimler öncesinde gerçekleştirilmiştir. Buna karşın yeni gecekonduların yapımı da sürmektedir. Esasen yerel yönetimler, tutarsız politikaları ile kaçak yapılaşmayı teşvik ederek, ardından da yıkarak gecekondulu nüfusun bir bakıma zarar görmesine, mağdur olmasına yol açmaktadır.

Araştırma sahasındaki örneklem mahallelerde, yapıların büyük bir bölümü kaçak yapıdır. İmara açık alanlar bu mahallelerde oldukça sınırlı olduğundan, söz konusu mahalleler daha çok kaçak yapılaşma ile büyümüştür. Kaçak yapılaşma doğal ve tarihî sit alanları üzerinde gerçekleşmiştir ve bu süreç günümüzde de devam etmektedir. Görüşme yapılan muhtarlar bu durumu doğrulamaktadır. Demirkapı gibi sit alanında bulunan mahallelerde ise yapıların neredeyse tamamı kaçak yapı statüsündedir. Örneğin Alacahırka Mahallesi'nde gecekonduların bulunduğu alanlar genellikle doğal sit alanı üzerindedir ve mahal-

lenin yaklaşık olarak %40'ı imarsızdır. Pınarbaşı Mahallesi 1. derece sit alanıdır ve imara açık alan yoktur. İvazpaşa Mahallesinin bir bölümü de sit alanıdır ve Muradiye Koruma Amaçlı İmar Planı içinde yer almaktadır. İmara açık alanlarda ise kat izni 2,5 kat olarak belirlenmiştir. Demirkapı mahallesinde 1., 2. ve 3. dereceden doğal ve tarihsel sit alanları bulunmaktadır. Bu nedenle imara açık alanlar yok denecek kadar azdır.

Araştırmanın örneklem mahalleleri olan Alacahırka, İvazpaşa, Pınarbaşı ve Demirkapı mahalleleri Bursa kentinin tarihsel çekirdeğini oluşturan ve günümüzde Hisar olarak adlandırılan alanı güney ve güneybatıdan çevrelemektedir. Esasen kentin güneybatısında yer alan Demirkapı, Alacahırka, Pınarbaşı ve İvazpaşa mahalleleri gecekondulaşma bakımından benzer ve ortak bir süreç yaşamıştır. Bu alandaki ilk gecekondular daha 1950'lerde ortaya çıkmıştır. Bu sürecin temelinde, bu kesimde gelişen ipekçiliğin önemli etkileri bulunur. Geçmişte Cilimboz Deresi çevresinde gelişen ipekçilik faaliyetlerine ait fabrikaların bir bölümü Demirkapı'da bulunuyordu. Bu nedenle ipekçilik öteden beri mahallede önemli bir ekonomik etkinlik olmuştur. Bu kesimde 19. yüzyılda Bursalı Levanten ailelerden Romangal ve Lui Buvariye tarafından yaptırılan ipek fabrikaları yer alıyordu. Cumhuriyet Dönemi'nde de mahallede çok sayıda ipek fabrikası faaliyete geçmiştir. Bunlardan en önemlisi Faik Yılmazipek Fabrikasıdır. 1944-1950 yılları arasında sadece Faik Yılmazipek Fabrikasında 700 işçi çalışmaktaydı (BURSAV, 2008: 28). Büyük nüfus mübadelesinden sonra, daha çok ipek işlerinde çalışan Rumların kentten ayrılmasıyla ortaya çıkan işgücü açığı, yakın çevreden başlayarak göçleri kendine çekmiştir. Bu sektörde çalışacak nüfusun kentten tam olarak karşılanamaması nedeniyle oluşan işgücü açığının kapatılması için Uludağ ve çevresindeki kırsal yerleşmelerden işgücü temini yoluna gidilmiştir. Nitekim geçmişte Söğüt (Bilecik)'ten getirilen işçiler için fabrikaların yanında lojmanların yapılması, ipek fabrikalarında erkek işçilerin yanı sıra çocuk ve kadınların da çalışıyor olması, o dönemde işçi bulma konusunda yaşanan güçlüklerin bir göstergesidir (BURSAV, 2008: 229). Uludağ üzerinden kurulan bu işgücü bağlantısı ilerleyen yıllarda güçlü bir göç yoluna dönüşmüştür. Böylece Bursa'nın önemli bir endüstriyel etkinliği durumundaki ipekçilik, Uludağ ve çevresinden kente yönelen göçleri ve ilk gecekonduların yamaçlar üzerindeki yer seçimini yönlendiren esas faktör olmuştur.

İlk olarak Uludağ çevresindeki kırsal alanlardan göç eden nüfusun kentin bu kesimine yerleşerek gecekondular inşa etmesinin başka nedenlerini de saptamak mümkündür. Öncelikle dağlık, engebeli bir yerden göç edenler için burası yadırganmayacak bir yerdir. Öte yandan oldukça eğimli araziler üzerine yapılan gecekondular ve dar sokaklarla biçimlenen bu tasarım, yıkım çalışmalarından kaçınmayı kolaylaştıran bir savunma biçimi olarak görülebilir. Ayrıca bu çevre-

deki yerleşmelerin konum özellikleri, gecekondulu nüfusun hem köyleri hem de şehir merkezi ile irtibat sağlayacak yollar üzerindedir. Böylece kırdan kopmadan, göç ettiği çevreyle ekonomik temasını sürdüren bir tercih söz konusudur. Bu çevredeki gecekondulaşma sürecinde göç ve ulaşım ilişkisi önemli bir rol oynamıştır. Uludağ ve çevresinin Bursa ile bağlantısını sağlayan yol güzergahı geçmişten günümüze değişiklikler geçirmiş olsa da öteden beri Bursa'dan Uludağ'a ayrılan yol, araştırmanın örneklem mahalleleri olan Pınarbaşı, İvazpaşa, Alacahırka mahallelerinden geçmektedir. 1960 yılında Bursa-Uludağ bağlantısını sağlayan yeni yolların yapılmasıyla ortadan kalkan kervan yolları da yine bu çevreden geçmekteydi. "Kuştepe Kervanyolu" olarak bilinen bu yol Tahtakale, İvazpaşa, Kuştepe, Abdalmurat, Devetarlası, Yeşiltarla, Soğukpınar, Karaislâ, Keles, Orhaneli, Harmancık'tan geçerek Tavşanlı (Kütahya)'ya ulaşmaktaydı. Başta Keles, Orhaneli olmak üzere Harmancık ve Büyükorhan gibi Bursa'nın Uludağ üzerinde yer alan ilçelerinden kente göç edenler, kentin yamaçlarında Alacahırka, Pınarbaşı ve İvazpaşa mahallelerinde ilk gecekonduları kurmuştur. İnceleme alanının batısında yer alan bu mahalleler, göç aldıkları alanlar ile benzerlikler taşımasının yanı sıra gecekondulaşma bakımından da ortak bir sürece sahip olmuştur.

Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Balkanlardan kente yönelen göçler, özellikle 1950'lerde yoğunlaşarak kentleşme sürecinde bir kırılma noktası oluşturmuştur. Bu göç dalgalarına bağlı olarak kentsel yerleşim kuzey yönünde Bursa Ovası'na doğru genişlemeye başlamıştır. Burada göçmenler için oluşturulan yeni mahallelerin çevresinde ortaya çıkan ilk gecekondular daha sonra bu çevrede kontrolün ve yıkımların artması ile denetimin güç olduğu, arsa bedeli de ödemeyecekleri Uludağ yamaçlarına yönelmiştir. Böylece yamaçlar üzerinde gecekondulaşma hızlı bir büyüme sürecine girmiştir.

Bursa'nın Uludağ yamaçlarını izleyen en güneydeki yolun üzerinde kurulu Üftade, Mollafenari vb. geçmişleri eskiye uzanan mahalleler de bulunur. Hüseyin Tayla, 1950'li yılların sonlarında Pınarbaşı Mezarlığının yanından Temenyeri'ne uzanan bu caddenin üzerinde gecekondular bulunmadığını, sırtlara doğru az sayıda eski evin görülebildiğini aktarır. Muradiye çevresinde 1950'lerde yapılmaya başlanan çok az sayıdaki gecekondunun da tarihî evlerin arasında kaybolduğunu belirtmektedir (Tayla, 2004: 159). 1964 yılında yayınlanan bir makalesinde Çoşkuner, Uludağ'ın Bursa'ya bakan yamaçlarının çehresinin son onbeş yıl içinde çok değiştiğini belirterek, o tarihlerde yamaçlardaki gecekonduların yayılış alanlarını ayrıntılı olarak tarif etmektedir. Çoşkuner'in o yıllarda yaptığı şu saptama oldukça ilginçtir:

> "*Bu gecekondu mahallelerinin bir kısmı kaldırılmazsa ve Uludağ yamaçlarında yukarıya doğru genişlemelerine mani olunmazsa yakın bir gelecekte Uludağ'ın Bursa'ya bakan yamaçları birer gecekondu mahallesi haline gelecektir. Böylece Uludağ ile birlikte şehrin estetik görünüşü büsbütün bozulacaktır. Bu hal bu yamaçların, bitki örtüsünün yok olmasına, topraksız kalmasına, çıplak kayalık ve taşlık hale gelmesine sebep olacaktır*." (Çoşkuner, 1964: 14-15).

Gerçekten de Çoşkuner'in bu olumsuzluğa dair öngörüsü, 1980'lerin ortalarında gerçekleşmiş oldu. Ancak söz konusu çevrede kaçak yapılaşmanın sürüyor olması gelecekle ilgili kaygıları artırmaktadır. Diğer yandan yamaçlar üzerinde bugüne değin gelişen mevcut çarpık yerleşim dokusunun da çözüm için ele alınması gerekmektedir.

Örneklem mahallelerin en batısında yer alan Demirkapı, Bursa'nın en eski mahallelerinden birisidir. Mahallenin "Demürkapu" şeklindeki eski adı 1530 tarihli tahrir defterlerinde bulunmaktadır. 1573 yılında 32 haneden oluşan mahallede tamamen gayrimüslimler oturmaktaydı (BURSAV, 2008: 27). Cumhuriyet Dönemi'nden öncede büyük ölçüde Rumların oturduğu mahallede, 1922'de Rumların mahalleyi terk etmesi ile Yunanistan'dan gelen göçmenlerin iskânı sağlanmıştır. Demirkapı aynı zamanda Cumhuriyetin ilk yıllarında Bulgaristan ve Romanya'dan gelen Romanların da yerleştirildiği bir mahalle olmuştur. Daha sonra 1960'larda hızlanan göçlerle birlikte mahallede çarpık yapılaşma artmış ve gecekondulaşma yaygınlaşmıştır.

1940'lı yıllarda Demirkapı'nın neredeyse tamamı Selanik göçmenlerinden oluşuyordu. 1950'lerden itibaren Makedonya, Yugoslavya göçmenleri de bu çevrenin nüfuslanmasında rol oynamıştır. 1970'lere kadar bu kesimde mübadil göçmenler en önemli nüfus grubunu oluşturmuştur (BURSAV, 2008: 203). Ayrıca mahallede tarihsel geçmişinden günümüze sağlam olarak ulaşmış, tarihi 15. yüzyıla kadar uzanan bir Rum Ortodoks Kilisesi bulunmaktadır. Yapı, bugün depo ve işyeri olarak kullanılmaktadır. Demirkapı Caddesi üzerinde geçmişten izler taşıyan, geleneksel mimariyi yansıtan eski evler de ilgi çekicidir.

Alacahırka Mahallesinde gecekonduların gelişme süreci ise 1950'lerin başından itibaren buradaki hazine arazilerine konutların yapılmasıyla başlamıştır. Mahallenin kuzey kesimi imarlı yapılardan oluşmaktadır. Ancak mahalleyi güney yönünde sınırlayan caddeden başlayan ve etekler üzerinde devam eden gecekondu alanları yayılış göstermektedir. Günümüzde yaklaşık 2,000 hanenin bulunduğu Alacahırka mahallesine ilk yerleşenler daha çok Bulgaristan ve Yu-

nanistan'dan gelen göçmen yurttaşlardır. Ayrıca mahalle Bursa'nın kırsal çevresinden özellikle Mustafakemalpaşa, Keles, Orhaneli ilçelerinden de göç almıştır.

Eski adı Serpınar olan Pınarbaşı Mahallesi 1946 yılında Alacahırka Mahallesinden ayrılarak kurulmuştur. Aslında Pınarbaşı Mahallesi önemli tarihî olaylara tanıklık etmiş yapıları barındıran, geçmişi oldukça eskiye uzanan bir mahalledir. Bu çevrede tarihi yaklaşık 2000 yıl öncesine, Hannibal dönemine uzanan su yolları mevcuttur. Öte yandan Bursa'nın sur kalıntılarının bir bölümü de burada bulunmaktadır. Bilindiği gibi Bursa'da ilk surlar Bitinya Krallığı döneminde Kral Prusias (M.Ö. 232-192) tarafından yapılmıştır. Surlar içindeki Hisar bölgesine komşu ve savunması güç olan Pınarbaşı mevkiinde ise iki sıra halinde sur bulunmaktaydı. Mahallede bulunan tarihî surların içine ve etrafına 60-70 yıl kadar önce ilk gecekondular yapılmıştır. Bu kesimdeki surlar gecekondu yapımı nedeniyle önemli tahribat görmüştür. 21,7 hektarlık bir alan kaplayan Pınarbaşı Mahallesinin günümüzde ancak yarısı imarlıdır. Yerleşmenin diğer yarısını hazine arazisine izinsiz yapılan gecekondular oluşturmaktadır. Kaçak konutların bir kısmı da sit alanları üzerine inşa edilmiştir. Pınarbaşı Mahallesi sakinlerini çeşitli alanlardan buraya gelmiş olan göçmen nüfus oluşturmaktadır. Mahalle ilk olarak Bursa'nın Keles, Orhaneli ilçeleri başta olmak üzere üzere Mudanya, Gemlik, Yenişehir ve İnegöl ilçelerinden göç almıştır. Daha sonra il dışından daha çok Trabzon ve Ankara illerinden, yurt dışından ise Yunanistan, Yugoslavya, Bulgaristan'dan gelen göçmenler mahalleye yerleşmişlerdir.

Eski adı Hıdırlık olan İvazpaşa Mahallesi Bursa'nın en eski mahallelerinden biridir. İvazpaşa Osmanlı Dönemi'nde askeri sınıfın ileri gelenlerinin kurduğu vakıf aracılığıyla inşa edilen bir cami çevresinde gelişen mahallelere örnek oluşturur (Kaplanoğlu, 1996). İvazpaşa Mahallesi büyük ölçüde Bursa'nın kendi kırından aldığı göçlerle büyümüştür. Özellikle Keles ve Orhaneli ilçelerinden gelenler mahalle nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Akçağlayan Mahallesi, kentin güney-güneydoğusunda, Yıldırım ilçesi sınırları içinde, Uludağ eteklerine kurulmuş mahallelerden biridir. Bu mahalle yakın tarihte gelişme gösteren bir yerleşim alanıdır. Mahalle, 1970'li yıllarda göçmenlerin bu kesimlere yerleşmesiyle kurulmuştur. O yıllarda büyük ölçüde kestanelik ve ormanlık bir alan durumundaki Akçağlayan, bu tarihlerden itibaren hızlı bir gecekondulaşma sürecine girmiştir. Akçağlayan'daki gecekondulaşma 1980'den sonra hızlanmış ve günümüzde de sürmektedir. Bu süreçte çevredeki yeşil alan ve ağaçlıklar tahrip edilmiş ve yerleşime açılmıştır. Akçağlayan Mahallesi 1986'da imara açılmıştır. Sit alanından çıkarılan alanlar hala kısım kısım imara açılmaktadır. Bu mahalle genel olarak iki kat bitişik nizam imarlıdır. Ancak mahallenin ana caddesini oluşturan Çiçek Caddesi üzerinde imar izni 4 kata

çıkarılmıştır. Mahallede orman sınırı üzerinde, TOKİ tarafından konut projesi uygulanan araziler, sit alanı olmaktan çıkarılmıştır. Kaçak yapılaşma mahalle çevresinde belirgin bir şekilde sürmektedir.

Fidyekızık Mahallesi tarihi oldukça eskiye dayanan bir köy yerleşmesidir. Söz konusu mahallenin yarıdan fazlası orman ve sit alanlarından oluşmaktadır. İmara açık alanların oranı sadece %20'dir. 1990'ların sonlarında Fidyekızık'a yönelen göçlerle gecekondu yerleşmeleri ortaya çıkmıştır. Buradaki gecekondu alanı Pınar Mevkii olarak adlandırılan kesimde orman içine doğru gelişme göstermektedir.

Tablo 5. *Mahalle muhtarlarına göre mahallelerin belirgin büyüme gösterdiği dönemler ve göç edenlerin coğrafî kökeni.*

Mahalle	Mahallenin Belirgin Büyüme Gösterdiği Dönemler	Mahalle Sakinlerinin Geldikleri Yerler
Akçağlayan	1990'lar	İl dışı (Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri)
Alacahırka	1970-1990	Uludağ ilçeleri
Demirkapı	Uzun yıllardır belirgin büyüme yok	İl dışındaki köyler
İvazpaşa	1980'ler	İl içi
Fidyekızık	1990'lar	İl dışı (Muş, Erzurum,Trabzon)
Pınarbaşı	1980'ler	İl içi

Doğal eşikler tarafından sınırlanan kentsel alanda yerleşmeler, eğim derecesi yüksek alanlara doğru sürekli olarak genişleme göstermektedir. Tarihsel süreç incelendiğinde bu durum açıkça saptanmaktadır (Tablo 6). Kentte yerleşmeye uygun olmayan, eğim derecesi yüksek alanlarda her geçen gün yapılaşmanın artması nüfusun yerleşim alanları üzerindeki baskısını ortaya koymaktadır. Diğer yandan eğim derecesi yüksek alanlardaki yapılaşmanın sıklıkla imara aykırı olarak gerçekleşmesi, kentsel alanda gecekondulaşmanın boyutlarını göstermesi bakımından önemlidir.

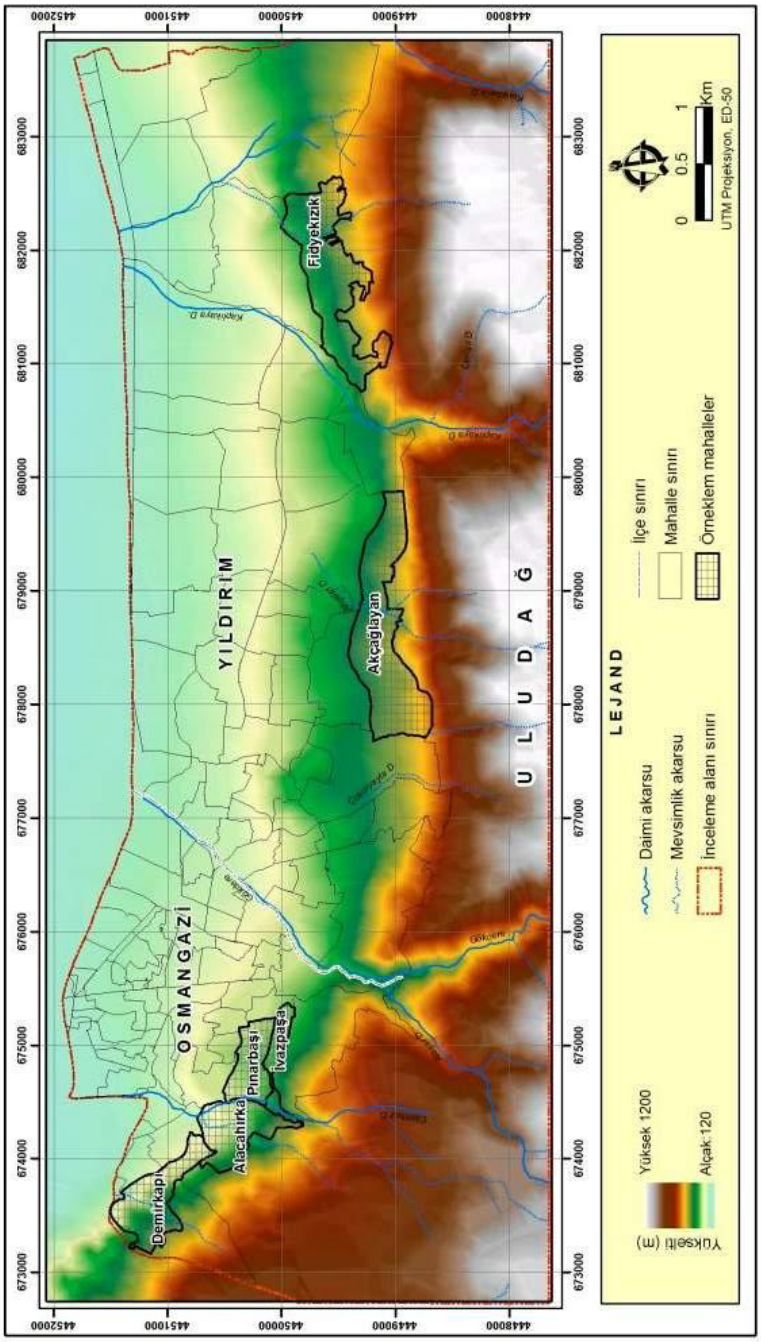

Harita 9. *Araştırma alanı ile örneklem mahallelerin lokasyonu ve yükselti kademeleriyle ilişkisi (2007).*

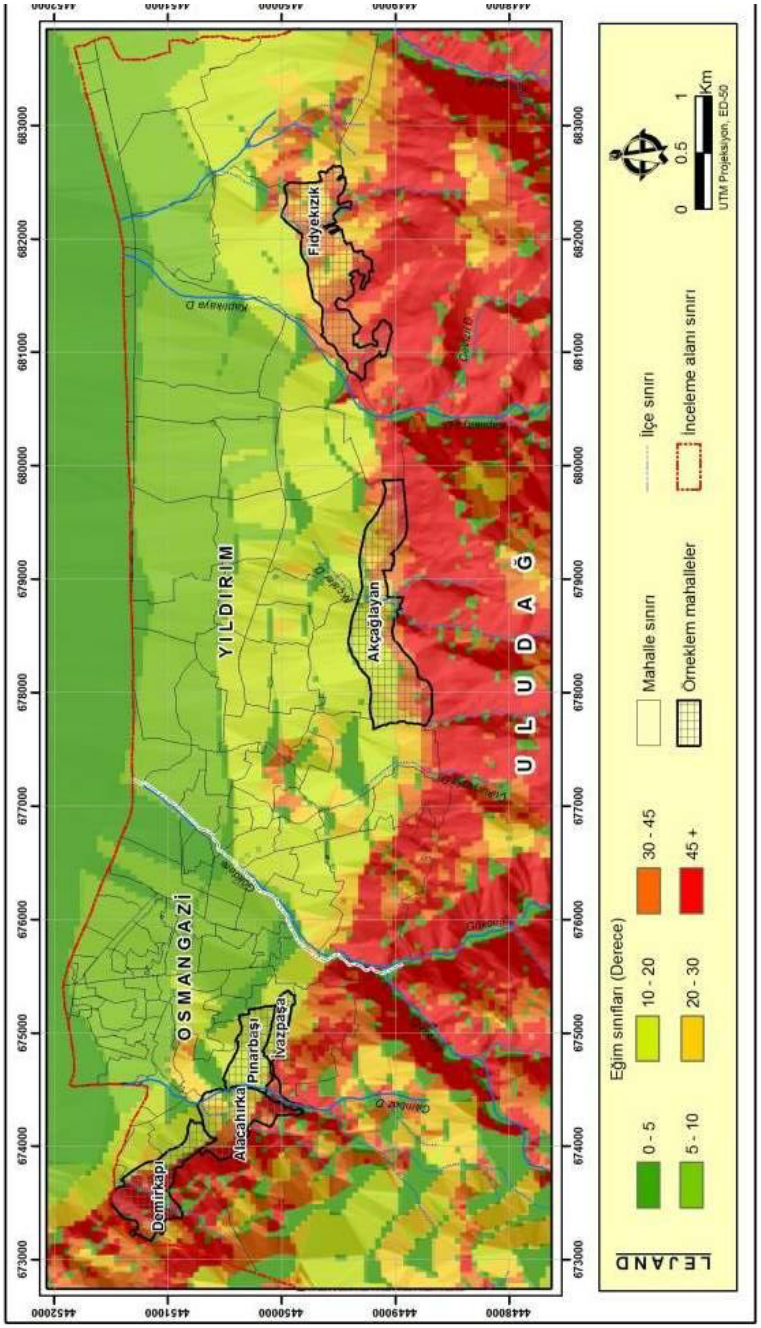

Harita 10. *Araştırma alanı ile örneklem mahallelerin lokasyonu ve eğim sınıfları ile ilişkisi (2007).*

Tablo 6. *İnceleme alanında yıllara göre yerleşim alanlarının eğim sınıfları bakımından dağılışı*

	1959		1977		2007	
Eğim sınıfı (°)	**m^2**	**%**	**m^2**	**%**	**m^2**	**%**
0 - 5	932.500	15,8	1.960.000	16,7	2.512.500	12,7
5 - 10	2.450.000	41,6	4.575.000	39,1	7.942.500	40,1
10 - 20	1.875.000	31,8	3.597.500	30,7	6.320.000	31,9
20 - 30	472.500	8,0	752.500	6,4	1.315.000	6,6
30 - 45	122.500	2,1	405.000	3,5	900.000	4,5
45+	40.000	0,7	420.000	3,6	812.500	4,1
Toplam alan	**5.892.500**	**100**	**11.710.000**	**100**	**19.802.500**	**100**

Yerleşmelerin kapladığı alanlar ile eğim sınıfları arasındaki ilişkiye göz atıldığında, yerleşim alanlarında yaşanan artışın tüm eğim sınıfları üzerinde gerçekleşmiş olduğu anlaşılmaktadır. Diğer bir ifadeyle 1959'dan 2007 yılına kadar geçen sürede şehrin kapladığı alan tüm eğim sınıfları üzerinde mutlak değer olarak artış göstermiştir.

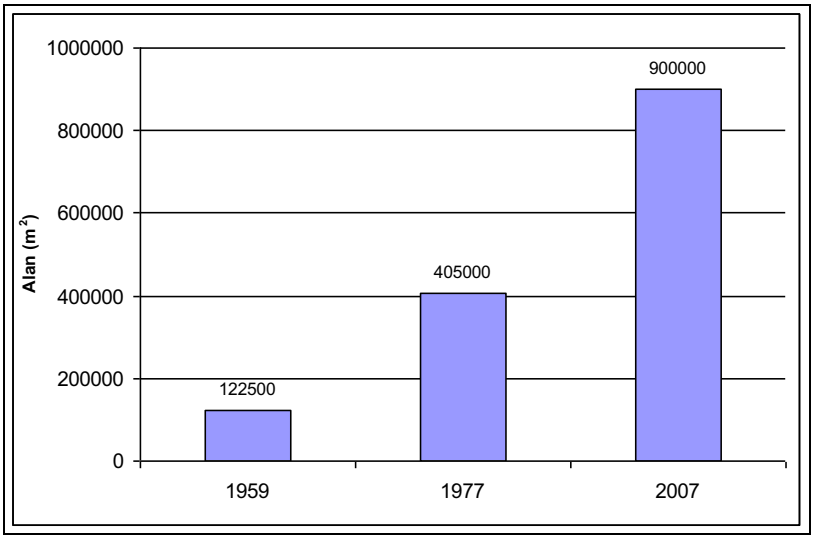

Şekil 3. *30°-45° arasında eğim derecesine sahip kesimlerde, yerleşim alanının yüzölçümündeki değişim.*

5º-10º arasında eğime sahip olan alanlar tüm yıllarda en fazla yerleşilen kesimleri meydana getirmektedir. Eğimi 30º'nin üzerinde olan kesimlerde ise özellikle 1970'li yıllardan itibaren yapılaşma hızının arttığı görülmektedir (Tablo 6). Nitekim, bu eğim sınıfı üzerindeki yerleşim alanlarının yüzölçümü 1959 yılında 162.500 m^2 iken, 1977 yılında 825.000 m^2'ye, 2007 yılında ise 1.712.500 m^2'ye yükselmiştir. Böylece 1959-2007 yılları arasında, 30º'den fazla eğime sahip alanlar üzerindeki yerleşmelerin yüzölçümü yaklaşık %954 oranında genişlemiştir. Yerleşim alanlarının genişlemesi 45º'den daha eğimli alanlarda ise yaklaşık 20 kata ulaşmıştır. Sonuç itibariyle incelemeye konu olan alandaki yapılaşma tüm eğim sınıfları üzerinde artış göstermiştir, ancak oransal olarak en hızlı değişim 45º'den daha eğimli alanlarda gerçekleşmiştir (Şekil 3 ve Şekil 4). Harita 10 incelendiğinde 45º'nin üzerinde eğime sahip alanların daha çok örneklem alan çevresindeki gecekondu alanları olduğu izlenmektedir.

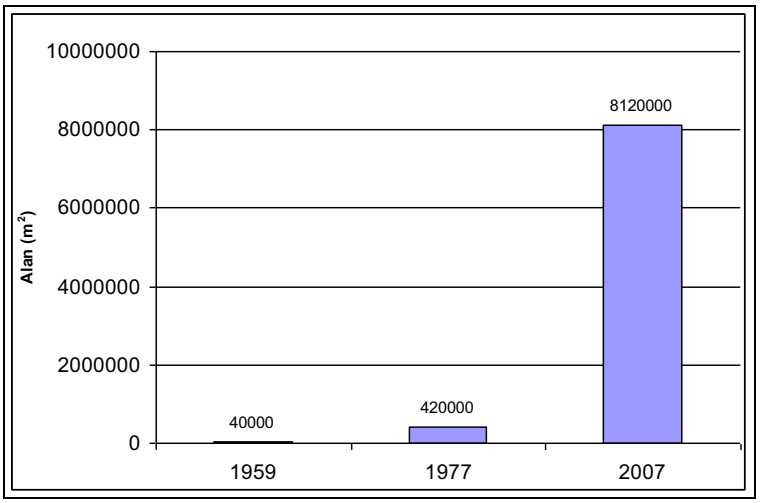

Şekil 4. *Eğimin 45º'den fazla olduğu kesimlerde yerleşimin yüzölçümündeki değişim.*

3.2. Örneklem Mahallelerin Nüfus Özellikleri

Örneklem mahallelerin 2007 yılındaki toplam nüfusu 31.544'tür. Bu mahalleler arasında en fazla nüfusa sahip olanlar kentin doğusunda, Yıldırım ilçesi sınırları içinde bulunan Akçağlayan ve Fidyekızık mahalleleridir. Bu iki mahallenin toplam nüfusu 17.637'dir ve çalışma alanındaki nüfusun %56'sını oluşturmaktadır. Diğer taraftan örneklem mahalleler arasında Akçağlayan, Fidyekızık ve İvazpaşa mahallelerinde yıllık nüfus artış hızının yüksek oluşu, bu mahallelerin göç almayı sürdürdüğünü de göstermektedir (Tablo 7).

Tablo 7. *Örneklem mahallelerin 2000 ve 2007 yıllarındaki nüfusları ve yıllık nüfus artış hızları.*

Mahalle	2000 Nüfusu	2007 Nüfusu	Nüfus Miktarındaki Değişim (2000-2007)	Yıllık Nüfus Artış Hızı (%)
Akçağlayan	11.154	13.563	2.409	27,93
Alacahırka	4.755	5.468	713	19,95
Demirkapı	2.338	2.468	130	7,73
İvazpaşa	2.676	3.182	506	24,74
Fidyekızık	3.412	4.074	662	25,33
Pınarbaşı	2.675	2.789	114	5,96
Toplam	**27.010**	**31.544**	**4.534**	**18,6**

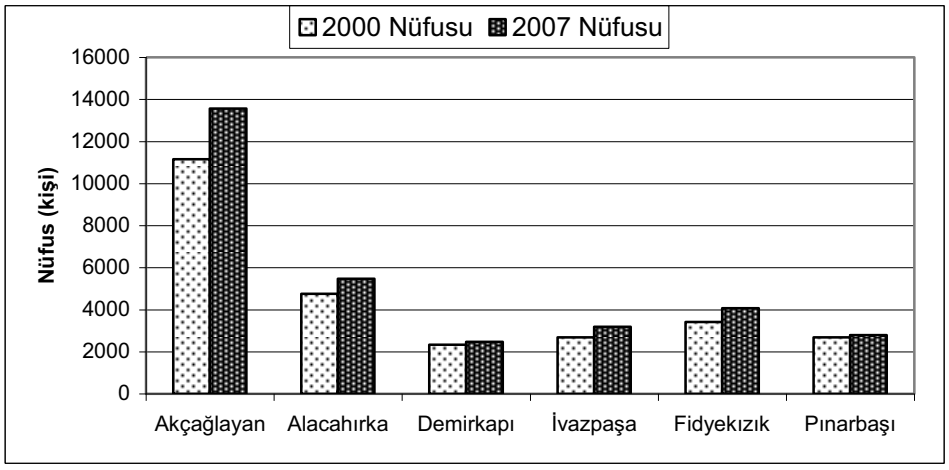

Şekil 5. *Örneklem mahallelerin nüfusları (2000-2007).*

Gecekondulu toplumun kendine özgü bir aile yapısı vardır. Bir gecekondu ailesinin temel özelliği köy ailesi ile şehir ailesi arasında bir geçiş aşamasında olmasıdır (İsbir ve Açma, 2001: 65). Hanehalkı ortalamaları da bu özelliğin bir göstergesini oluşturur. Nitekim araştırma alanında uygulanan anket sonuçlarına göre ortalama hanehalkı büyüklüğü 4,03 kişi olarak saptanmıştır. Türkiye'de 13 büyük şehirdeki gecekondularla ilgili, 1963-1964 yıllarında yapılan bir çalışma-

da, çeşitli gecekondu bölgelerinde hane başına düşen nüfus miktarları belirlenmiştir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre hanehalkı büyüklükleri Ankara-Topraklık'ta 4,40, İzmir-Gürçeşme'de 4,39, Bursa'da 4,91 olarak tespit edilmiştir (İmar ve İskan Bakanlığı, 1965: 3-5). 1991 yılında gecekondulu nüfus içinde hanehalkı büyüklüğü İstanbul için 4,92, İzmir için 4,54, Ankara için 5,19 bulunmuştur (Alpar ve Yener, 1991: 25). Buna göre, çalışma alanındaki ortalama hanehalkı büyüklüğünün (4,03) geçmiş yıllarda gecekondu bölgelerinde saptanan hanehalkı büyüklüklerinden daha düşük olduğu görülmektedir.

2000 Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Bursa ili genelindeki hanehalkı büyüklüğü 3,9 kişi iken bu ortalama, büyük kent sınırları içinde 3,3 kişidir. Zamanla Türkiye'de aile yapısının bir dönüşüm geçirerek, küçülme gösterdiği bilinen bir gerçektir. Nitekim bu özellik Bursa için de geçerlidir ve ortalama hanehalkı büyüklüğü giderek azalmaktadır (Tablo 8). Örneklem mahalleler arasında üç mahallenin (Alacahırka, İvazpaşa, Fidyekızık) ortalama hanehalkı büyüklüğü Bursa metropol alan ortalamasının üzerindedir. Akçağlayan, Demirkapı ve Pınarbaşı mahallelerinin ortalama hanehalkı büyüklükleri ise Bursa kentinin ortalama hanehalkı büyüklüğünden düşüktür. Ortalama hanehalkı büyüklüğü Fidyekızık Mahallesinde 5,18 kişi ile en yüksek, Demirkapı mahallesinde 3,28 ile en düşük seviyededir (Tablo 9). Bu farklılığın temel nedeni kırsal kökenli nüfusun payının mahallere göre gösterdiği farklılıktır. Nitekim Fidyekızık mahallesinde kırsal kökenli nüfus oranının yüksek oluşu ile bağlantılı olarak ortalama hanehalkı büyüklüğü de yüksek bulunmuştur.

Tablo 8. *Bursa İli genelindeki hanehalkı büyüklüğünün yıllara göre değişimi.*

Yıllar	Hanehalkı Büyüklüğü
1960	5,12
1970	4,95
1980	4,54
1990	4,42
2000	3,90

Tablo 9. *Mahallelere göre ortalama hanehalkı büyüklüğü.*

Mahalle	Hanehalkı Büyüklüğü
Akçağlayan	3,78
Alacahırka	4,30
Demirkapı	3,28
İvazpaşa	4,00
Fidyekızık	5,18
Pınarbaşı	3,68
Toplam	**4,03**

Günümüzde ekonomik koşulların geniş aile tipinin geçimini zorlaştırıcı etkisi nedeniyle, çekirdek aile tipinin gecekondu çevrelerinde de giderek yaygınlaştığı görülmektedir. Kırsal kesimin aile tipi, birden fazla evli ailenin birarada yaşayabildiği, çoğu kez büyükbaba ve büyükannenin de içinde olduğu geniş aile tipidir. Anne, baba ve evli olmayan çocuklardan oluşan "çekirdek aile" ise kentli aile tipi olarak kabul edilmektedir. Gecekondulara yerleşen yeni kentli ailelerin hanehalkı büyüklüğünde, kentli aile tipine uygun olarak bir küçülme olduğu görülmekte, aileler "çekirdek aile"ye doğru evrilmektedirler (Alpar ve Yener, 1991: 26). 1991 yılında üç büyük kentin gecekondu çevrelerinde gerçekleştirilen bir çalışmanın (Alpar ve Yener, 1991) sonuçlarına göre ailelerin, İstanbul'da %80,7'si, Ankara'da %78,3'ü, İzmir'de ise %84,9'u çekirdek aile tipindedir. Türkiye'de hane yapısına ilişkin son veriler ise tek kişilik ailelerin oranının %6, çekirdek aile yapısına sahip ailelerin oranının %80,7, geniş ailelerin oranının %13,0, öğrencilerden/işçilerden oluşan hanelerin oranın ise %0,3 seviyesinde bulunduğunu göstermektedir (TUİK, 2006). İnceleme alanında uygulanan anketlerin sonuçları da örneklem mahallelerde günümüzde çekirdek aile yapısının egemen olduğunu ortaya koymaktadır (Tablo 10).

Elde edilen bulgulara göre araştırma alanında yer alan gecekondulardaki aile yapısı daha çok metropoller ile kırsal alanlar arasında bir özellik göstermektedir. Hatta gecekondu alanlarında daha önce yapılan çalışmaların sonuçları ile kıyaslandığında, araştırma alanındaki çekirdek aile oranının düşük kaldığı izlenmektedir. Tek kişilik ve çok kalabalık ailelerin oranları da diğer gruplara göre daha düşüktür. Araştırma kapsamında anket uygulanan hanelerin sadece 6'sında hanehalkı büyüklüğü 1'dir. 257 aile çocuklu, 33 aile ise çocuksuzdur. Fidyekızık'ta çocuksuz ailenin bulunmaması dikkat çekicidir. 296 hanenin 208'i

(%70,3) anne-baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile grubunu temsil etmektedir. Yanında yakın akraba barındıran geniş ailelerin sayısı 49'dur (%16,6). Araştırma alanında geniş aile oranının Türkiye ortalamasından yüksek olduğu görülmektedir. Bu tür aile yapısına en fazla Alacahırka, Fidyekızık ve Pınarbaşı mahallelerinde rastlanmıştır.

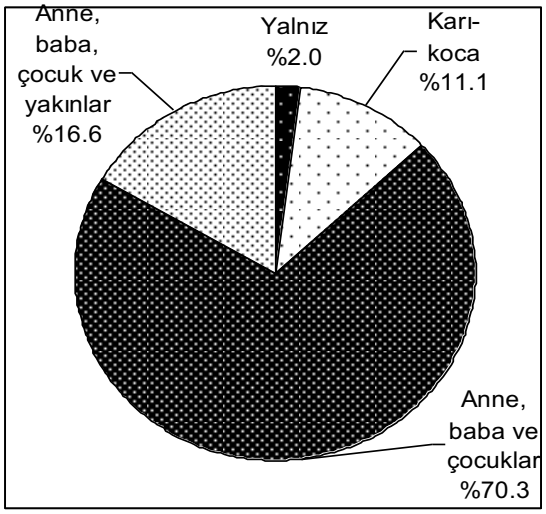

Şekil 6. *Araştırma alanında aile yapısı.*

Tablo 10. *Örneklem mahallelere göre aile yapısı (a-b-c: Anne-baba-çocuk, a-b-c-y: Anne-baba-çocuk ve yakınlar).*

Mahalle	Aile Yapısı				Toplam
	Yalnız	Karı-Koca	a-b-c	a-b-c-y	
Akçağlayan	2	10	35	2	**49**
Alacahırka	2	2	33	13	**50**
Demirkapı	-	10	33	5	**48**
İvazpaşa	-	2	43	5	**50**
Fidyekızık	1	-	36	12	**49**
Pınarbaşı	1	9	28	12	**50**
Toplam	6	33	208	**49**	**296**

Tablo 11. *Bursa'da oturulan süre ile aile yapısı arasındaki ilişki (a-b-c: Anne-baba-çocuk, a-b-c-y: Anne-baba-çocuk ve yakınlar).*

Hanehalkını Oluşturan Bireyler		Bursa'da Oturulan Süre						Toplam
		1 Yıldan Az	1-4 Yıl	5-9 Yıl	10-15 Yıl	16-25 Yıl	25 Yıldan Fazla	
Yalnız	Sayı	--	1	--	--	--	5	**6**
	Toplam %	--	0,4	--	--	--	1,8	2,2
Karı-Koca	Sayı	--	--	--	--	2	25	**27**
	Toplam %	--	--	--	--	0,7	9,2	9,9
a-b-c	Sayı	2	2	8	26	43	114	**195**
	Toplam %	0,7	0,7	2,9	9,5	15,8	41,8	71,4
a-b-c-y	Sayı	--	1	1	8	9	26	**45**
	Toplam %	--	0,4	0,4	2,9	3,3	9,5	16,5
Toplam	**Sayı**	**2**	**4**	**9**	**34**	**54**	**170**	**273**
	Toplam %	**0,7**	**1,5**	**3,3**	**12,5**	**19,8**	**62,3**	**100,0**

Hanehalkı büyüklüğü ile şehirde kalma süresi arasındaki ilişki değerlendirildiğinde, tek başına oturanların, çoğunlukla 25 yıldan daha uzun süredir Bursa'da oturanlar olduğu görülmektedir. Karı ve kocadan oluşan ailelerin büyük bir bölümü (25 aile) de yine bu gruptadır (Tablo 11). Bu durum, büyüyen çocukların evlenmesi ve aileden ayrılarak yeni ev kurmaları ile açıklanabilir. Araştırma alanında izlenen bu özellik kırsal alanlarda izlenen durumun aksine çocukların belirli bir yaştan sonra yeni ev kurarak taşındıklarını göstermektedir.

Tablo 12. *Örneklem mahallelerde hanehalkı büyüklüğüne göre dağılım.*

Mahalle	Hanehalkı Büyüklüğü (Kişi)										Toplam Hane	Toplam Kişi
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10		
Akçağlayan	2	12	9	8	12	6	--	1	--	--	**50**	**189**
Alacahırka	2	3	9	17	10	6	1		1	1	**50**	**215**
Demirkapı	--	15	14	15	3	1	--	1	--	--	**49**	**161**
İvazpasa	--	2	12	22	12	2	--	--	--	--	**50**	**200**
Fidyekızık	1	1	8	10	9	8	6	4	--	2	**49**	**254**
Pınarbaşı	1	9	13	13	10	4	--	--	--	--	**50**	**184**
Toplam / Oran (%)	6 **2,0**	42 **14,1**	65 **21,8**	85 **28,5**	56 **18,8**	27 **9,1**	7 **2,3**	6 **2,0**	1 **0,3**	3 **1,0**	**298** **100**	**1203**

Araştırma alanında tek kişiden oluşan hanelerin oranı %2 iken, on kişilik hanelerin oranı %1'dir. Hanehalkı büyüklüğü dağılışı içinde ilk sırada 4 kişilik aileler yer almaktadır (%29). Dört kişilik aileleri sırasıyla 3 kişilik aileler (%22) ve 5 kişilik aileler (%19) izler (Tablo 12). Örneklem alanda ağırlıklı olarak anne, baba ve çocuk ya da çocuklardan oluşan aile yapısı egemendir. Tüm mahallelerde çocuklu aileler arasında 2 ya da 3 çocuklu aileler daha yüksek orana sahiptir. Ancak Fidyekızık'ta 2-3 çocuklu ailelerin oranı ile 4-5 çocuklu ailelerin oranı birbirine yakındır. Örneklem hanelerde 6 ya da daha fazla çocuğa sahip aile sayısı sadece ikidir ve bu aileler de yine Fidyekızık'tadır (Tablo 13).

Tablo 13. *Örneklem mahallelerde çocuklu ailelerin çocuk sayısı.*

Mahalle		Ailedeki çocuk sayısı				Toplam
		Tek	2-3	4-5	6+	
Akcağlayan	Sayı	10	20	7	--	**37**
	%	4,0	8,1	2,8	--	**14,9**
Alacahırka	Sayı	8	31	4	--	**43**
	%	3,2	12,5	1,6	--	**17,3**
Demirkapı	Sayı	15	16	1	--	**32**
	%	6,0	6,5	0,4	--	**12,9**
İvazpasa	Sayı	13	32	4	--	**49**
	%	5,2	12,9	1,6	--	**19,8**
Fidyekızık	Sayı	11	19	16	2	**48**
	%	4,4	7,7	6,5	0,8	**19,4**
Pınarbaşı	Sayı	13	22	4	--	**39**
	%	5,2	8,9	1,6	--	**15,7**
Toplam	**Sayı**	**70**	**140**	**36**	**2**	**248**
	%	**28,2**	**56,5**	**14,5**	**0,8**	**100,0**

Araştırma alanında görüşme yapılan ailelerin toplam çocuk sayısı 567 olarak bulunmuştur. Buna göre aile başına düşen ortalama çocuk sayısı 2,28'dir. Ortalama çocuk sayısı göz önüne alındığında ailelerin çekirdek aile profiline yakın bir düzeyde olduğu görülmektedir. Fidyekızık Mahallesi ise kırsal alanlara özgü nüfus niteliği ile diğer mahallelerden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır.

Anket sonuçlarına göre araştırma kapsamında görüşme yapılan ailelerdeki çocukların 230 (%40,5)'unun yaşı 20'den büyüktür (Tablo 14). Diğer taraftan hanehalkı reisleri ile eşlerinin yaş grupları dikkate alındığında gecekondulu nüfusun orta yaş yapısı niteliğinde olduğu görülmektedir. 21 yaşın altında evli hanehalkı reisi ya da eşi bulunmamaktadır. Görüşme yapılan hanelerde hanehalkı reisi durumundaki erkek nüfusun %67,4'ü 40 yaşın üzerindedir. 51 yaş ve üzerinde bulunan toplam 106 kişi (%38,4), değerlendirilen yaş grupları içinde en büyük paya sahiptir. Burada değerlendirilmesi gereken bir nokta Fidyekızık'ın diğer örneklem mahallere göre en geç göç almaya başlayan mahalle olmasıdır. Buna göre son yıllarda göç eden nüfusun yaş ortalamasının yükseldiği görülmektedir. Evli kadın nüfusun yaş özellikleri değerlendirildiğinde, 40 yaşın üzerindeki kadın nüfus oranının, aynı yaş grubu içindeki erkek nüfus oranından (%62) daha düşük olduğu görülür. Öte yandan 21-30 yaş grubundaki kadın nüfusun oranı aynı yaş grubundaki erkek nüfusun oranından daha yüksektir. Buna göre kadın nüfusun daha genç nüfus özelliğine sahip olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 15,16).

Tablo 14. *Örneklem mahallelerde yaş gruplarına göre çocuk sayısı.*

Mahalle	Yaş Gruplarına Göre Çocuk Sayısı			Toplam
	10'dan küçük	10-20 Arası	20'den büyük	
Akçağlayan	16	38	37	**91**
Alacahırka	21	53	25	**99**
Demirkapı	14	8	26	**48**
İvazpaşa	30	42	32	**104**
Fidyekızık	30	50	63	**143**
Pınarbaşı	15	20	47	**82**
Toplam	**126**	**211**	**230**	**567**

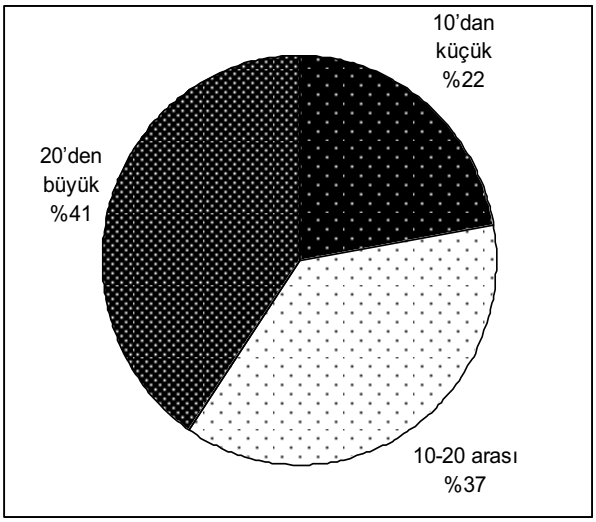

Şekil 7. *Örneklem alandaki çocukların yaş gruplarına göre dağılış.*

Tablo 15. *Örneklem mahallelerde hanehalkı reisi durumundaki erkek nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı.*

Mahalle	Erkek Nüfusun Yaş Grupları				Toplam
	21-30	31-40	41-50	51+	
Akçağlayan	3	11	12	22	**48**
Alacahırka	1	12	17	12	**42**
Demirkapı	2	7	14	20	**43**
İvazpaşa	8	13	12	16	**49**
Fidyekızık	7	7	15	15	**44**
Pınarbaşı	10	9	10	21	**50**
Toplam/Oran (%)	**31 (%11,2)***	**59 (%21,4)**	**80 (%29)**	**106 (%38,4)**	**276 (%100)**

Tablo 16. *Örneklem mahallelerde hanehalkı reisi kadın nüfusun ve/veya kadın eşin yaş gruplarına göre dağılımı.*

Mahalle	Kadın Nüfusun Yaş Grupları				Toplam
	21-30	31-40	41-50	51+	
Akçağlayan	6	10	13	20	**49**
Alacahırka	6	17	11	16	**50**
Demirkapı	7	7	16	18	**48**
İvazpaşa	13	10	21	6	**50**
Fidyekızık	9	9	17	13	**48**
Pınarbaşı	12	6	13	18	**49**
Toplam/ Oran (%)	**53 (18)**	**59 (20)**	**91 (31)**	**91 (31)**	**294 (100)**

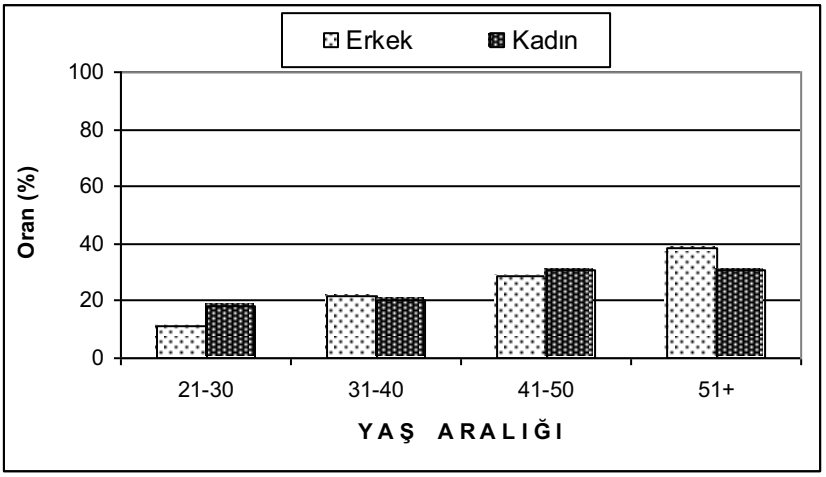

Şekil 8. *Örneklem mahallelerde erkek ve kadın nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı.*

3.3. Örneklem Mahallelerin Göçler ile İlişkileri

Anket sonuçlarına göre görüşme yapılan kişilerin 133'ü Bursa ili dışından, 91'i ise Bursa'nın merkez ilçeleri (Osmangazi, Nilüfer ve Yıldırım) dışındaki diğer ilçelerden araştırma alanındaki mahallelere göç etmiştir. Böylece toplam 224 kişi ya da ailenin Bursa dışındaki illerden ya da Bursa'nın merkez ilçeleri

dışındaki ilçelerden göç ederek örneklem mahallelere yerleştikleri anlaşılmaktadır. Görüşme yapılan 74 hane temsilcisi ise Bursa Merkez İlçe doğumludur.

Araştırma alanındaki nüfus içinde ilk sırayı Bursa doğumlular almaktadır (%55,3). Bu ortalama Bursa iline ait veriler ile uyumlu görünmektedir (Tablo 17). Ancak mahalleler arasında bu bakımdan önemli farklar vardır. Örneklem mahallelerde bu oran %18 ile %86 arasında değişmektedir. Kentin batısındaki mahallelerde Bursa doğumluların oranı %64-86 arasında değişirken, bu oran doğuda yer alan Akçağlayan'da %18'e, Fidyekızık'ta %2'ye kadar düşmektedir (Tablo 17 ve Şekil 10). Bu sonuçlara göre, Bursa doğumluların örneklem mahallelerdeki ortalama payları, Bursa ili geneline göre biraz daha düşüktür. Fakat kentin batısındaki örneklem mahallelerde, Bursa doğumluların oranı oldukça yüksek (%76-86) bulunmuştur.

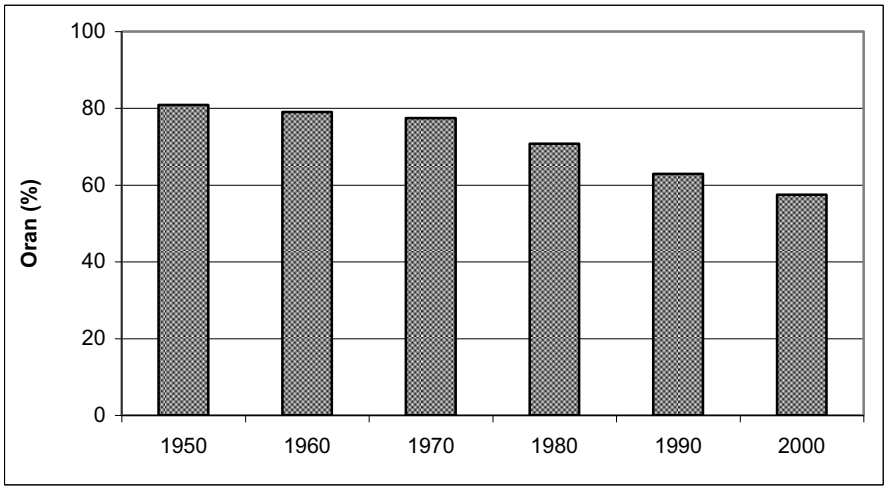

Şekil 9. *Yıllara göre Bursa İli'nde Bursa İli doğumluların oranı.*

İnceleme alanında nüfusun %60,4'ü kır kökenli, %39,6'sı ise kent kökenlidir (Tablo 17). Kır kökenli nüfus daha çok Fidyekızık, Demirkapı ve Akçağlayan mahallelerindedir. Kır kökenli nüfusun geldiği yerler incelendiğinde önemli sonuçlar elde edilmektedir. Buna göre gecekondu mahalleleri hem Bursa'nın kendi kırından hem de Bursa dışındaki illerin kırsal alanlarından göç almıştır. Burada ilginç olan durum, Bursa'nın kırından göç edenlerin daha çok kentin batısındaki mahallelere yerleşmiş olmaları; diğer illerin kırsal alanlarından göç edenlerin ise daha çok, doğuda bulunan Fidyekızık ve Akçağlayan mahallelerini tercih etmeleridir.

Tablo 17. *Örneklem mahallelerde nüfusun coğrafi kökeni.*

Mahalle	Doğum Yeri		Kır Kökenli	Kent Kökenli	Kır Kökenli Nüfusun Nereden Geldiği	
	Bursa	Bursa dışı			Bursa İli'nden	Bursa İli dışından
Akçağlayan	9 (%18)	41 (%82)	32 (%64)	18 (%36)	5 (%15)	27 (%85)
Alacahırka	32 (%64)	18 (%36)	25 (%50)	25 (%50)	14 (%56)	11 (%44)
Demirkapı	38 (%76)	11 (%24)	35 (%70)	15 (%30)	34 (%97)	1 (%3)
İvazpaşa	42 (%84)	8 (%16)	24 (%48)	26 (%52)	20 (%88)	4 (%17)
Fidyekızık	1 (%2)	48 (%99)	44 (%88)	5 (%12)	1 (%2)	43 (%98)
Pınarbaşı	43 (%86)	7 (%14)	30 (%60)	20 (%40)	27 (%85)	3 (%15)
Toplam/ Oran (%)	**165 (55,3)**	**133 (44,7)**	**180 (60,4)**	**118 (39,6)**	**91 (50,5)**	**89 (49,5)**

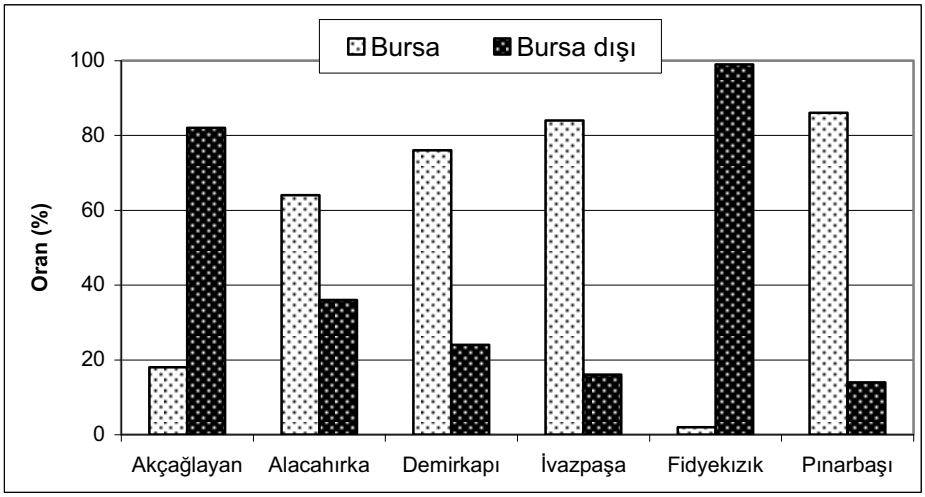

Şekil 10. *Örneklem mahallelerde yaşayan nüfusun geldiği yer.*

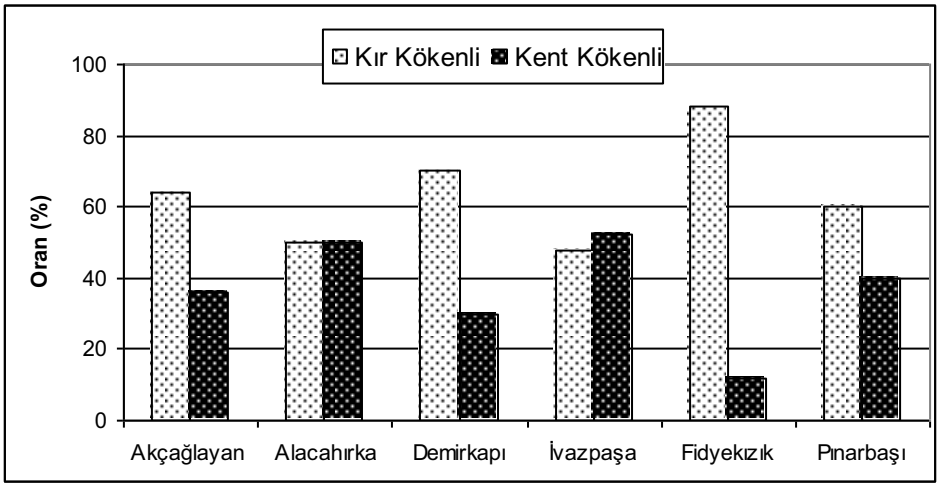

Şekil 11. *Örneklem mahallelerdeki kırsal kökenli nüfusun geldiği yer.*

Bazı yıllar yurtdışından Türkiye'ye yönelen kitlesel göç hareketlerinin de gecekondulaşmayı artırarak, kentsel gelişmeyi olumsuz etkilediği biliniyor. Genel olarak Türkiye'de gecekondu alanlarında yaşayan Balkan göçmenlerinin oranına bakıldığında Ankara'da %0,15, İzmir'de %6,83, İstanbul'da %9,01 olduğu görülür (DPT, 2008: 31). Bursa'nın merkez ilçeleri genelinde 2006 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçları yurt dışı doğumluların oranının %8,1 olduğunu ortaya koymuştur (BURFAŞ, 2006: 77). Bunların önemli bir bölümü (%89) çeşitli Balkan ülkelerinden gelen göçmenlerdir. Çalışma alanının batısında yer alan örneklem mahallelerin kurulmasında ve büyümesinde Balkan göçmenlerinin önemli rolleri olmuştur. Balkan göçmenleriyle birlikte anılan Bursa'da bu oranı araştırma alanı için %3,7 olarak saptadık. Bu oranın gerek İzmir ve İstanbul'daki gecekondu bölgelerindeki göçmen nüfusun oranına gerekse Bursa kentindeki göçmen karakterli nüfus oranına göre düşük seviyede olduğu görülmektedir. Bu durumun temel nedeni olarak Balkan göçmenlerinin günümüzde daha çok ovada yer alan mahallelerde yaşamayı tercih etmeleri gösterilebilir. Araştırma alanındaki Balkan kökenli nüfusun %60'ı Demirkapı'ya aittir. Fidyekızık ve İvazpaşa mahallelerinde Balkan göçmeni birimle karşılaşılmamıştır (Tablo 18). Araştırma alanında Fidyekızık dışındaki diğer mahallelerin geçmişte daha çok Balkanlar'dan gelen göçmenlerce tercih edildiği bilinmektedir. Buna göre Fidyekızık hariç tutularak bir hesaplama yapıldığında bu oranı günümüzde %4,4 olarak saptamak mümkündür.

Akçağlayan Mahallesi de son yıllarda Türkiye dışından göçler almaktadır. Bursa'ya göç eden Ahıska Türklerinin özellikle Akçağlayan Mahallesi'ni seçmektedir. Bu nüfusun Türkiye'ye göç etme nedenleri ise Türkiye Cumhuriyetinde yaşama isteği ve ekonomik nedenlerdir. Daha önce gelerek bu çevreye yerleşmiş olan akrabalarına yakın olma isteği de burayı tercih etmelerini etkilemektedir.

Tablo 18. *Örneklem mahallelerde yurt dışı doğumlu kişi sayısı ve doğum yerleri.*

Mahalle	Bulgaristan	Özbekistan	Romanya	Yugoslavya	Yunanistan	Toplam
Akçağlayan	—	1	—	—	—	1
Alacahırka	—	—	—	—	1	1
Demirkapı	1	—	1	4	—	6
İvazpaşa	—	—	—	—	—	—
Fidyekızık	—	—	—	—	—	—
Pınarbaşı	1	—	—	1	1	3
Toplam	**2**	**1**	**1**	**5**	**2**	**11**

Bursa, yurt dışından aldığı göçlerin yanı sıra yurt içindeki çok çeşitli alanlardan göç almaktadır. Nitekim anketi yanıtlayanların Türkiye'nin 40 ayrı ilinden oldukları saptanmıştır. Örneklem mahallelerde Bursa doğumlulardan sonra ikinci sırada Tunceli (%6), 3. sırada Erzurum doğumlular (%4) bulunurken; 4. sırayı yurt dışı doğumlular ve Sivas doğumlular almaktadır (%3,7). Bunları sırasıyla Diyarbakır ve Van illerinden gelenler izlemektedir. Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgesindeki illerden gelenler daha çok Akçağlayan ve Fidyekızık mahallelerini tercih etmişlerdir. Anketi yanıtlayanlar arasında Artvin, Ağrı, Batman, Bingöl, Elazığ, Muş, Malatya, Rize, Erzurum, Ardahan, Trabzon illerinden gelenlerin tamamının bu iki mahalleyi tercih ettiği belirlenmiştir. Ayrıca çalışma ile örneklem mahallelere en fazla göç veren 7 il ve bu illere ait göç veren ilçeler de belirlenmiştir (Yedinci sıradaki ilden sonraki illere ait göçmen sayısı iki veya daha az olduğu için bu illerden söz edilmemiştir) (Tablo 19).

Tablo 19. *Örneklem mahallelere en fazla göç veren iller ve bu illere bağlı ilçeler.*

Göç Veren İller	Göçle Gelen Hane Sayısı	Hanelerin Geldiği İlçeler
Bursa	64	Keles, Orhaneli, Mudanya, İnegöl, Orhangazi, Mustafakemalpaşa, Karacabey, Gemlik.
Tunceli	19	Pülümür, Nazimiye
Erzurum	12	Hınıs, Çat, Karayazı
Sivas	11	Divriği, Zara, Hafik, İmranlı
Muş	7	Korkut, Bulanık, Merkez
Diyarbakır	6	Dicle, Ergani
Van	5	Erciş

Bursa'ya göç edenlerin yer seçimlerini etkileyen çeşitli faktörler vardır. Göç edenlerin yer seçimindeki etkili olan temel faktör "akrabalara yakın olma isteği"dir. Bunu sırasıyla "hemşerilere yakın olma isteği", "ucuz arsa temini", "kiraların uygun olması" ve "yıkım tehlikesinden uzak olma" gibi etmenler izlemektedir.

Son dönemlerdeki göçler yeni girdikleri toplumun içinde birbirleriyle teması koparmayacak şekilde aynı yerleşim çevresinde bulunmayı tercih etmişlerdir. Çoğunlukla imara aykırı gelişen bu yerleşmeler göç edilen illerle anılmaya başlamıştır. Samsun'dan göç edenlerin oturduğu Soğanlı Mahallesi, Erzurum'dan göç edenlerin daha çok tercih ettiği Yavuz Selim Mahallesi, Muş'tan göç edenlerin oturduğu Karapınar Mahallesi gibi gecekondu alanları bu duruma örnektir. Bu mahallelerde daha çok aynı yöreden göç edenler yaşadığından, kendi içine kapanık bir yapı görülmektedir (BURFAŞ, 2006: 37).

Bununla birlikte mahallelere göre gecekondulu nüfusun kökeni değerlendirildiğinde doğu-batı doğrultusunda oldukça önemli farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Bursa ilçelerinden göç edenler hemen hemen tamamen batıdaki mahalleleri tercih ederken, Bursa İli dışından göç edenler doğuda bulunan mahalleleri tercih etmektedir. Örneğin Fidyekızık Mahallesinde Bursa'nın ilçelerinden göç eden birime rastlanmamıştır. Genellikle göç edenlerin Bursa'ya ilk varış noktasındaki yönlerde belirgin bir yoğunlaşma söz konusudur. Örneğin Türkiye'nin doğusundan Bursa'ya yönelen göçler daha çok doğuda Ankara Yolu çevresindeki gecekondu mahallelerine yerleşmektedir. Benzer olarak Bursa'nın Keles, Or-

haneli gibi Uludağ'da yer alan ilçelerinden göç edenlerin de Bursa-Uludağ yolu çevresindeki gecekondu mahallelerini tercih ettikleri saptanmıştır. Bu yer seçiminin açıklanabilir nedenleri bulunmaktadır. Uludağ'da yer alan Keles, Orhaneli, Büyükorhan ve Harmancık ilçeleri ekonomik kaynaklarının sınırlı oluşu nedeniyle geçmişten günümüze Bursa kentine sürekli göç vermektedirler. Geçmişte bu kesimlerden göç edenler, Bursa-Uludağ yolu üzerinde yer alan ve Bursa kentinin sınırını oluşturan batıdaki mahallerin büyümesinde önemli bir rol üstlenmişlerdir. Orhaneli ve Keles'ten Bursa'ya gidip gelenlerin yolu üzerinde bulunan bu kesimlerin aynı zamanda kent çevresindeki kırsal alanlara en yakın mekân durumunda olmasının etkili olduğu ifade edilebilir. Üstelik bu eğimli ve engebeli arazide, bu tür çevreye alışık olmayanların yaşamakta çok zorlanacağı açıktır. Keles ve Orhaneli'deki birçok yerleşim biriminin engebeli ve yüksek araziler üzerinde kurulu olması bu iki kesim arasında önemli benzerlikler oluşturmaktadır. Göç edenlerin daha önce yaşadıkları mekân ile göç ettikten sonra yerleştikleri mekânın benzer topografik koşullara sahip olması, yerleşim alanı tercihinde önemli bir etken olmuştur.

Başka illerde doğan nüfusun Bursa kentindeki dağılışına bakıldığında merkez ilçeler arasında önemli farklar olduğu dikkati çeker. Nilüfer ilçesi daha çok komşu illerden ve büyük şehirlerden göç almaktadır. Osmangazi ve Yıldırım ilçelerine en fazla göç veren iller büyük benzerlik gösterir. Osmangazi ilçesinde Samsun ve Erzurum; Yıldırım ilçesinde ise Erzurum ve Artvin illerinden göç edenler önemli bir yer tutmaktadır (Tablo 20).

Örneklem mahalleler için yapılacak bir değerlendirme ile öteden beri en fazla göçün Bursa il genelinden alındığı söylenebilir. Ancak günümüze yaklaştıkça Bursa ili içinden yapılan göçlerin giderek azaldığı görülmektedir (Tablo 21). Bugün Bursa'da özellikle de Yıldırım ilçesinin nüfusunda Erzurum, Artvin ve Samsun doğumlular önemli bir paya sahiptir (Tablo 20). Bu durumun temel nedeni Artvin ve Samsun'un Bursa'ya göç veren ilk iller arasında yer almalarıdır. Bir bakıma bu illerden göç edenler Yıldırım ilçesi ile ilk bağlantıları kurmuş; ardından gelen göçler için yol gösterici olmuştur.

Tablo 20. *Bursa'nın merkez ilçelerinde ikamet eden nüfusun kayıtlı olduğu illere göre dağılışı (ilk on il).*

Nilüfer	Osmangazi	Yıldırım
Bursa (133.282)	Bursa (438.154)	Bursa (277.127)
Balıkesir (6.341)	Samsun (29.751)	Erzurum (40.024)
Trabzon (6.102)	Erzurum (23.672)	Artvin (29.178)
Erzurum (5.340)	Balıkesir(13.668)	Muş (22.762)
Samsun (4.521)	Trabzon (10.475)	Samsun (20.601)
İstanbul (4.001)	Muş (9.410)	Diyarbakır (8.793)
Artvin (3.327)	Kars (7.345)	Trabzon (8.144)
Sivas (3.181)	Bilecik (5.297)	Kars (7.118)
Eskişehir (3.078)	Ağrı (4.486)	Ardahan (6.758)
Ankara (2.878)	Artvin (4.244)	Giresun (5.992)

Kaynak: *TUİK, 2007*

Tablo 21. *Örneklem mahallelerin çeşitli dönemlerde en fazla göç aldığı üç il.*

Dönemler	1. il	2. il	3. il	Dönem Toplamı
1951-1970	Bursa (29)	Artvin (2)	Samsun (2)	53
1971-1990	Bursa (23)	Tunceli (15)	Sivas (7)	98
1991-2007	Bursa (12)	Erzurum (7)	Diyarbakır (3)	46

Göç edenlerin göç etme nedenleri ile ilgili veriler göçlerin karakterine ilişkin önemli ipuçları sağlayabilmektedir. Türkiye'de 1995-2000 döneminde iller arası göç etmiş olan 4.788.193 kişinin yaklaşık dörtte biri (%25,67) "hanehalkı fertlerinden birine bağımlı olarak göç" ettiklerini belirtmiştir. Göçe neden olan diğer önemli etmenler arasında "iş arama/bulma" (%20,05), "tayin/atama" (%13,42), "eğitim" (%11,56) ve "evlilik" (%7,43) yer almaktadır. Göç edenlerin sadece %0,65'i güvenlik nedeniyle göç ettiklerini bildirmiştir (DPT, 2008: 53). Bursa iline göç edenler arasında ise ilk sırada hanehalkı fertle-

rinden birine bağımlı göç nedeni yer almaktadır (%4,71). Bu grubu iş bulmak amacıyla gelenler (%4,36) ve evlilik nedeniyle gelenler izlemektedir (%4,05). Bununla birlikte 1995-2000 döneminde, göç nedenlerine göre en çok göç edilen illere bakıldığında; -güvenlik nedeni ile en çok göç edilen iller hariç tutulursa-, Bursa, tüm göç nedenlerine göre ilk yedi ilin içinde mutlaka yer alır (DPT, 2008: 55, Tablo 25). Böyle olmakla birlikte Türkiye'de güvenlik nedeniyle en çok göç veren iller içinde İstanbul, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Bingöl, Hakkari, Muş, Tunceli ve Van illeri bulunmaktadır (DPT, 2008: 55). Araştırma alanında elde ettiğimiz sonuçlar, güvenlik nedeniyle göç edenlerin daha çok Ağrı, Amasya, Erzurum, Muş ve Tunceli illerinden olduğunu ortaya koymuştur. Bunlar arasında 6 aile ile Tunceli ilk sırada yer almaktadır. Güvenlik nedeni ile Bursa'ya göç eden ailelerin tamamı Fidyekızık (8) ve Akçağlayan (5) mahallelerine yerleşmiştir. Bursa ilçelerinden örneklem alana göç edenler arasında, güvenlik nedeni ile göç edenlere rastlanmamıştır.

Tablo 22. *Örneklem Mahallelerin Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerden aldığı göçün ilçelere göre dağılışı (kişi)*

İlçeler	Akçağlayan	Alacahırka	Demirkapı	İvazpaşa	Fidyekızık	Pınarbaşı	Toplam
Keles	—	3	1	13	—	6	**23**
Orhaneli	—	—	—	3	—	7	**10**
Mudanya	—	—	3	—	—	6	**9**
İnegöl	—	—	2	3	—	1	**6**
Orhangazi	—	1	—	—	—	4	**5**
Mustafakemalpaşa	1	1	2	—	—	—	**4**
Karacabey	—	1	1	—	—	—	**2**
Yenişehir	—	—	1	—	—	1	**2**
Büyükorhan	—	—	—	2	—	—	**2**
Gemlik	—	—	—	—	—	1	**1**
Toplam	**1**	**6**	**10**	**21**	**-**	**26**	**64**

Tablo 23. *Örneklem Mahallelerin Bursa İli dışından en fazla göç aldığı iller ve göçmen sayısı*

	Akçağlayan	Alacahırka	Demirkapı	İvazpaşa	Fidyekızık	Pınarbaşı	Toplam
Tunceli	11	-	-	-	8	-	19
Erzurum	-	-	1	-	11	-	12
Muş	3	-	-	-	4	-	7
Sivas	1	-	-	-	5	1	7
Diyarbakır	1	3	-	2	-	-	6
Van	2	-	-	-	3	-	5
Toplam	**18**	**3**	**1**	**2**	**31**	**1**	**56**

Büyük kentlere yönelen göçler arasında iş bulma/iş kurma amacıyla göç edenler halen ilk sıralarda yer almaktadır. Nitekim Bursa'da 2006 yılında metropol alanda Büyükşehir Belediyesince yapılan bir araştırmanın sonuçlarında ekonomik gerekçeler (%57,9), çocukların eğitimi (%12,1) ve yurt dışından göç (%7,8) buraya yönelen göçlerin ilk üç nedeni olarak belirlenmiştir (BURFAŞ, 2006). Araştırma alanında elde ettiğimiz sonuçlar metropol alanın bütünü için saptanan sonuçlarla benzerliklerin yanı sıra bazı farklılıklar göstermektedir. İş bulma amacıyla göç edenlerin ilk sırada (%48,7) oluşu bakımından bir benzerlik söz konusudur. Ancak diğer göç nedenlerinin sıralaması oldukça farklıdır. Örneğin örneklem alanda ikinci sırayı alan göç nedeni konfor isteğidir (%16,5). Üçüncü sırayı ise güvenlik nedeni ile göçler almaktadır (%5,8). Araştırma alanına Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerden göç edenler ile il dışından göç edenlerin nedenleri açısından önemli farklar bulunmaktadır (Tablo 24).

Tablo 24. *Anket sonuçlarına göre, örneklemlerin araştırma alanına Bursa'dan ve Bursa dışından göç etme nedenleri.*

Göç Etme Nedeni	Bursa'nın Merkez Dışındaki İlçelerinden Göç Edenler ve Bu Grup İçindeki Payı (%)	Bursa Dışındaki İllerden Göç Edenler ve Bu Grup İçindeki Payı (%)	Toplam
Toprak Yetersizliği	4 (%6,5)	6 (%3,7)	10 (%4,5)
Sağlık	1 (%1,6)	5 (%3,1)	6 (%2,6)
İş bulma-iş kurma	37 (%59,7)	72 (%44,4)	109 (%48,7)
Tayin	1 (%1,6)	8 (4,9)	9 (%4)
Çocukların Eğitimi	2 (%3,2)	9 (%5,5)	11 (%4,9)
Emeklilik	1 (%1,6)	3 (%1,9)	4 (%1,8)
Evlilik	3 (%4,8)	4 (%2,5)	7 (%3,2)
Konfor	12 (%19,4)	25 (%15,4)	37 (%16,5)
Yurtdışından gelerek yerleşme	—	8 (%4,9)	8 (%3,6)
Güvenlik	—	13 (%8)	13 (%5,8)
Diğer	1 (%1,6)	9 (%5,5)	10 (%4,4)
Toplam	**62 (%100)**	**162 (%100)**	**224 (%100)**

Daha iyi yaşama isteği de günümüzde kentlere yönelen göçler için önemli bir çekici faktör durumundadır. Göç edilen dönemlere göre bir değerlendirme yapılacak olursa ekonomik gerekçelerin göçler için halen güçlü bir neden olduğu görülür. Ancak yine de günümüze yakın dönemlerde bu trendin zayıflama eğilimi içine girdiği buna karşılık konfor, çocukların eğitimi vb.daha iyi yaşama bek-

lentisi olarak ifade edilebilecek nedenlerin ağırlık kazanmaya başladığı söylenebilir. Kırsal alanlarda artan nüfusun toprak üzerinde oluşturduğu baskı nedeniyle kırsal kesimin kentlere nüfusu itmesi halen geçerli bir nedendir. Toprak yetersizliği nedeni ile Bursa'ya göç ettiğini belirtenlerin oranı (%4,5), diğer bir çok neden kategorisinden daha yüksektir. Bilindiği gibi Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde uzun yıllar süren şiddet olayları ve güvenlik sorunu özellikle kırsal yerleşmeler üzerinde daha fazla etkili olmuştur. Söz konusu bölgelerde kırsal alanlarda yaşayanlar göç ve zorunlu göç sonucunda kentlere yönelmiştir. Bursa'ya yönelen göçler içinde son yıllarda Doğu Anadolu'dan güvenlik nedeniyle yapılan göçlerin bulunduğunu, ancak bunun çok yüksek seviyede olmadığını belirtebiliriz (Tablo 24). Her ne kadar itiraf edilmesi güç olsa da kente göçün en önemli nedenlerinden birisi de, eski köy sakini için sosyal bir yükselme sağlamasıdır. Kentteki daha elverişli hayat şartları, onların sosyal ve meslekî yönden etkilenme yetenekleri de özellikle artırmaktadır (Karaboran, 1980: 83). Bu özelliğin nispeten yaşam tarzının değişmesini ifade eden "konfor" nedenine yansıdığı belirtilebilir (Tablo 24).

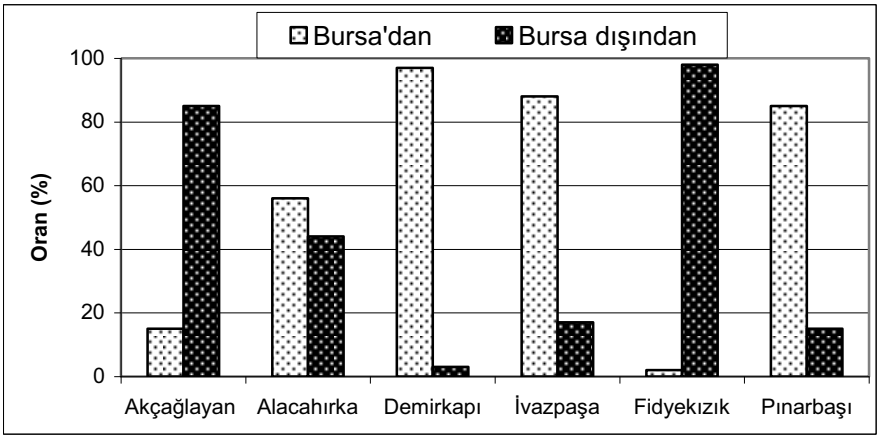

Şekil 12. *Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerinden göç edenler ile Bursa dışındaki illerden göç edenlerin başlıca göç nedenleri.*

Bursa kentine yönelik göçlerin temelinde ekonomik beklentilerin önemli rol oynadığı anlaşılmaktadır. Elde ettiğimiz anket sonuçlarına göre, örneklem mahallelere göç yoluyla gelerek yerleşenlerin genel olarak bu konudaki beklentileri gerçekleşmiş görünüyor. Bursa kentine başka illerden göç edenlerin ekonomik memnuniyeti, Bursa'nın ilçelerinden göç edenlere göre daha yüksektir. Bursa'dan göç eden gruptakiler arasında ekonomik durumunda iyileşme olanların

oranı ile bir değişikliğin olmadığını düşünenlerin oranı birbirine yakındır. Bursa'ya başka illerden gelenler ayrı bir grup olarak ele alınırsa, bu gruptakilerin %16,3'ü ekonomik açıdan durumlarının daha da kötüleştiğini, %64,3'ü durumların daha iyileştiğini, %19,4'ü ise durumlarında bir değişiklik olmadığını belirtmektedirler (Tablo 26, Şekil 13,14). Örneklem mahallelere özellikle Edirne, Kırklareli, Sivas, Tunceli, Diyarbakır ve Muş illerinden göç edenlerin tamamı, göçle birlikte ekonomik durumlarının daha iyiye gittiğini değerlendirmektedir. Buna karşılık Ağrı, Eskişehir, Konya, Gaziantep, Tokat illerinden göç edenlerin tamamı, göçle birlikte ekonomik durumlarının daha da kötüleştiğini beyan etmiştir.

Tablo 25. *Başlıca göç etme nedenine göre en fazla göç alan 10 ilin aldığı göçlerin oransal dağılımı (1995-2000).*

Toplam Göç Eden Nüfus Payı		**İş Arama/Bulma**		**Evlilik**		**Hanehalkı Fertlerinden Birine Bağımlı Göç**	
En fazla göç alan 10 il	**Oran (%)**	**En fazla göç alan 10 il**	**Oran (%)**	**En fazla göç alan 10 il**	**Oran (%)**	**En fazla göç alan 10 il**	**Oran (%)**
İstanbul	19,23	İstanbul	30,18	İstanbul	28,62	İstanbul	19,51
Ankara	7,88	İzmir	7,35	Ankara	9,26	Ankara	7,89
İzmir	6,40	Ankara	6,85	İzmir	6,75	İzmir	6,51
Bursa	3,76	Antalya	5,55	Bursa	4,05	Bursa	4,71
Antalya	3,59	Bursa	4,36	Kocaeli	3,46	Antalya	3,74
Kocaeli	2,49	Kocaeli	3,24	Antalya	2,89	İçel	3,19
İçel	2,46	Muğla	2,64	Adana	2,41	Kocaeli	2,70
Konya	2,24	Tekirdağ	2,53	İçel	1,97	Konya	2,42
Adana	1,94	İçel	2,25	Tekirdağ	1,70	Tekirdağ	2,27
Tekirdağ	1,85	Aydın	1,94	Gaziantep	1,57	Adana	2,25
10 İl Toplamı	51,84	10 İl Toplamı	66,89	10 İl Toplamı	62,68	10 İl Toplamı	55,19
71 İl Toplamı	48,16	71 İl Toplamı	33,11	71 İl Toplamı	37,32	71 İl Toplamı	44,81
81 İl Toplamı	**100**	**81 İl Toplamı**	**100**	**81 İl Toplamı**	**100**	**81 İl Toplamı**	**100**

Kaynak: *DPT, 2008.*

Tablo 26. *Araştırma alanındaki nüfusun Bursa kentine göç ettikten sonra ekonomik yönden etkilenme durumu.*

	Ekonomik Yönden Etkilenme			Toplam
	Daha İyi	Daha Kötü	Değişiklik Yok	
Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerden göç edenler ve grup içindeki payı (%)	26 (%50)	3 (%5,7)	23 (%44,3)	**52**
Bursa dışından göç edenler ve grup içindeki payı (%)	83 (%64,3)	21 (%16,3)	25 (%19,4)	**129**
Toplam	**109 (%60,2)**	**24 (%13,3)**	**48 (%26,5)**	**181 (%100)**

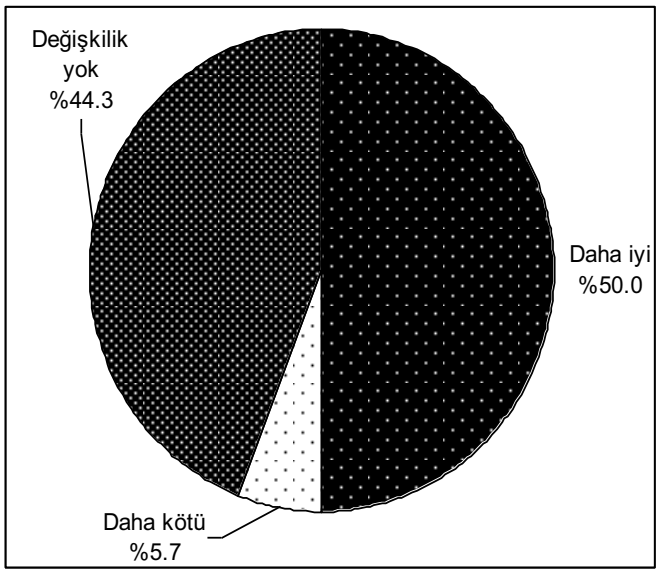

Şekil 13. *Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerinden göç edenlerin göç sonrasında ekonomik durumlarında meydana gelen değişim.*

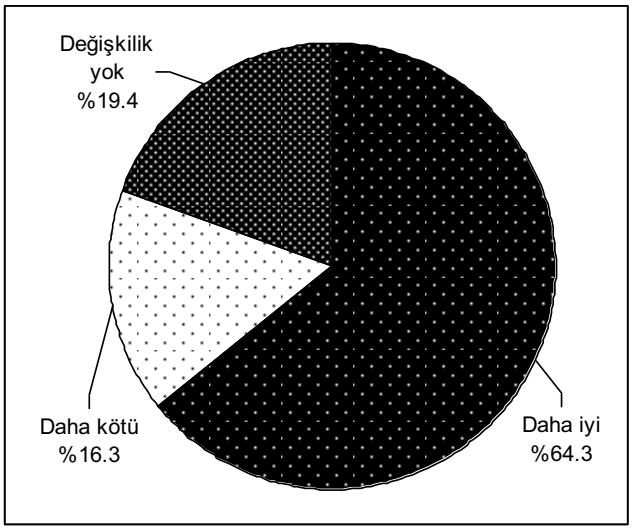

Şekil 14. *Bursa dışındaki illerden örneklem mahallelere göç edenlerin göç sonrasında ekonomik durumlarında meydana gelen değişim.*

2006 yılında Bursa'da metropol alanda yaşayanları kapsayan bir çalışmanın sonuçlarına göre, Bursa'ya geldikten sonra "ekonomik durumum olumlu yönde değişti" diyenlerin oranı aslen Bursalı olmayanlarda %64,8'dir. Aslen Bursalı olup merkez ilçeden olmayanlarda ise bu oran %66,8'dir (BURFAŞ, 2006: 90). Yaptığımız çalışmada ilk grup için elde ettiğimiz değer neredeyse aynıdır. İkinci grup için bulduğumuz sonuç ise diğer çalışmanın sonucuna göre düşük olmakla birlikte %50 olarak belirlenmiştir. Örneklem mahallelere merkez ilçe dışındaki ilçelerden göç edenlerin ekonomik açıdan memnuniyeti, diğer illerden gelenlere kıyasla nispeten düşüktür. Yine de Bursa'nın dengeli gelir dağılımı oluşturabilen bir kent olması nedeniyle, göç ile gelenler belirli bir refah artışı sağlayabilmiş ve bu durum ekonomik açıdan memnuniyet sonuçlarına yansımıştır. Böylece Bursa kentinin, göçle gelenler için ekonomik bakımından daha iyi koşulları sağlayabilme özelliğini sürdürdüğü görülmektedir.

Örneklem mahallelerde yaşayanlara Bursa'ya göç ettikten sonra sağlık durumlarında meydana gelen değişim de sorulmuştur. Buna göre, gerek Bursa'nın merkez dışındaki ilçelerinden gerekse başka illerden örneklem mahallelere göç edenler arasında sağlık durumlarının göçten sonra olumsuz etkilendiğini düşünenler, olumlu etkilendiğini düşünenlerden fazladır. Burada en büyük pay sağlık durumunda herhangi bir değişiklik olmadığını düşünen gruplara aittir. Genel

olarak Bursa'ya başka illerden gelenlerin sağlık durumlarından memnuniyeti, Bursa'nın ilçelerinden göç edenlere göre daha düşüktür (Tablo 27). Kuşkusuz bu sonuncun ortaya çıkmasında çevresel koşullara adaptasyonun etkisi bulunabilir. Bursa'ya göç ettikten sonra sağlığının olumsuz etkilendiğini belirtenler arasında Diyarbakır ve Tunceli'den gelenler daha fazladır. Buna karşılık Sivas ve Erzurum'dan göç edenler çoğunlukla sağlık durumlarının olumlu yönde etkilendiğini düşünmektedir.

Tablo 27. *Araştırma alanındaki nüfusun Bursa kentine göç ettikten sonra sağlık yönünden etkilenme durumu.*

	Sağlık Yönünden Etkilenme Durumu			**Toplam**
	Daha İyi	**Daha Kötü**	**Değişiklik Yok**	
Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerden göç edenler ve grup içindeki payı (%)	11 (%6,1)	13 (%7,2)	28 (%15,6)	**52 (%28,9)**
Bursa dışından göç edenler ve grup içindeki payı (%)	35 (%19,4)	46 (%25,6)	47 (%26,1)	**128 (%71,1)**
Toplam	**46 (%25,6)**	**59 (%32,8)**	**75 (%41,7)**	**180 (%100)**

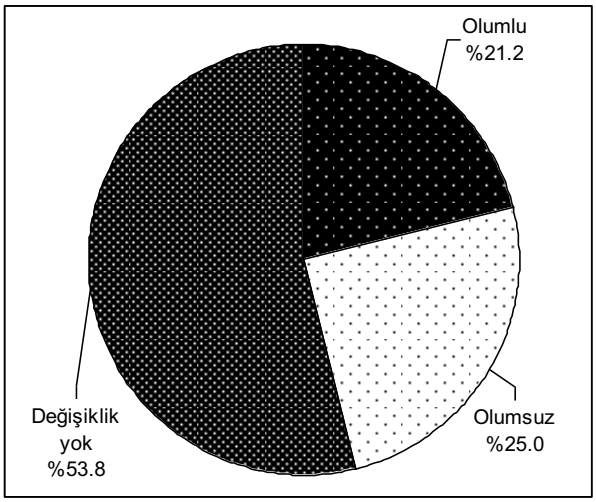

Şekil 15. *Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerinden göç edenlerin göç sonrasında sağlık durumlarında meydana gelen değişim.*

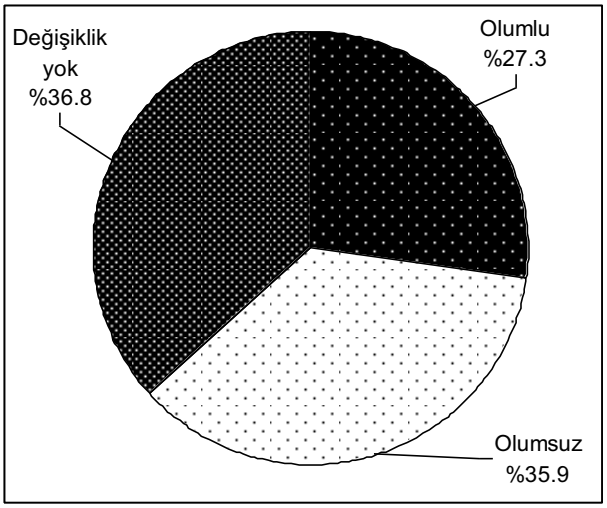

Şekil 16. *Bursa dışındaki illerden örneklem mahallelere göç edenlerin göç sonrasında sağlık durumlarında meydana gelen değişimler.*

Göçlerin dönemselliğine göz atıldığında inceleme alanına yönelen göçlerin dönemlere göre bazı farklılıklar taşıdığı görülmektedir (Tablo 28). Anket sonuçlarının da ortaya koyduğu gibi, 1950 yılı öncesinde Bursa'ya göç eden nüfus miktarı oldukça azdır ve anket uygulanan 201 aileden sadece 4'ü 1950 yılından önce göç etmiştir. Diğer taraftan 1950 öncesinde Bursa'nın kırsal alanlarından örneklem mahallelere göç hareketinin olmadığı görülmektedir. Genel olarak 1950'den sonra artan göçler, 1971-1990 yılları arasındaki dönemde en yüksek seviyeye ulaşmış, 1990 yılından günümüze değin görece azalma ile sürmüştür. 1950-1970 arasındaki dönemde Bursa'ya kendi kırından ve il dışından gelenlerin sayısı birbirine yakındır. Ancak 1970'ten sonra başka illerden Bursa'ya gelenlerin önceki döneme göre yaklaşık 3 kat arttığı görülmektedir.

Tablo 28. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre göçle gelenlerin göç dönemlerine ve geldikleri yerlere göre dağılışı.*

	Göç Etme Dönemi				Toplam
	1950 öncesi	1951-1970	1971-1990	1991-2007	
Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerden göç edenler ve grup içindeki payı (%)	—	27 (%13,4)	25 (%12,4)	12 (%6)	**64**
Bursa dışından göç edenler ve grup içindeki payı (%)	4 (%2)	26 (%12,9)	73 (%36,4)	34 (%16,9)	**137**
Toplam	**4 (%2)**	**53 (%26,3)**	**98 (%48,8)**	**46 (%22,9)**	**201 (%100)**

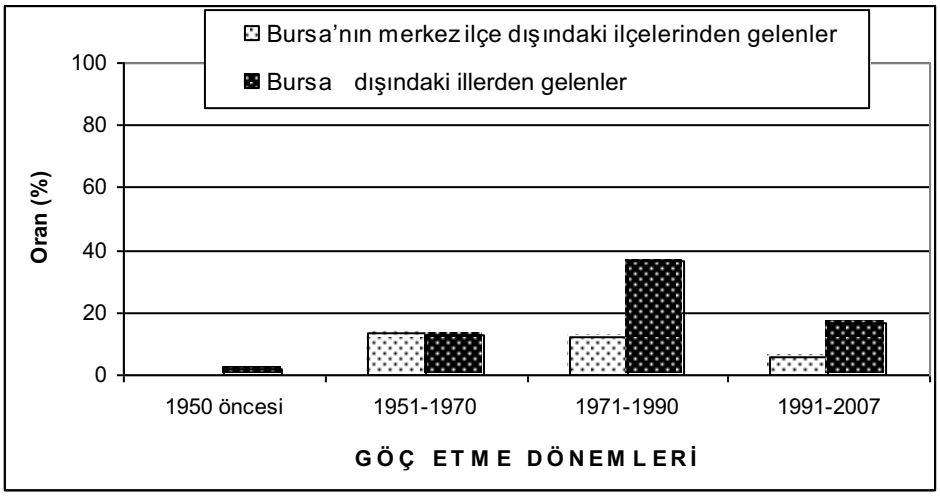

Şekil 17. *Örneklem alana göç edenlerin göç dönemlerine ve göç ettikleri yerlere göre dağılışı (%).*

Genel olarak 1951-1970 dönemi ile 1971-1990 döneminde kentlerden örneklem mahallelere yönelen göç miktarında önemli bir değişiklik görülmez. Ancak aynı dönemler arasında kır kökenli nüfusun göç hareketinde belirgin bir artış olduğu dikkati çekmektedir (Tablo 29). Bu durum kentlerde gelişen sanayinin çekim etkisinin artmasının yanı sıra, kırsal alanlarda ekonomik gerilemeye bağlı olarak yaşanan nüfus kopmaları ile de ilgilidir.

Tablo 29. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre göçle gelen kırsal ve kentsel kökenli nüfusun dönemlere göre değişimi.*

Nüfusun Kökeni	Göç Etme Dönemi								Toplam	
	1950 öncesi		1951-1970		1971-1990		1991-2007			
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kırsal Kökenli	3	1,5	32	16,2	78	39,4	31	15,7	**144**	**72,7**
Kentsel Kökenli	1	0,5	19	9,6	20	10,1	14	7,1	**54**	**27,3**
Toplam	4	2,0	51	25,8	98	49,8	45	22,7	**198**	**100**

Mahalleler ölçeğinde göçlerin dönemselliğine bakıldığında Demirkapı ve Pınarbaşı mahallelerinin 1951-1970 döneminde en fazla göçü aldığı izlenmektedir (Tablo 30). Bu mahallelere yönelen göç 1970'den sonra düşüş trendine girmiştir. Diğer mahallere olan göçler ise 1980'lerin sonuna kadar artarak devam etmiş ve bu tarihten sonra azalmaya başlamıştır. Buna göre geçmişte yoğun göçleri en erken alan mahallelerin, doygunluğa bağlı olarak 1991-2007 döneminde en az göç alan mahalleler olduğu görülmektedir. Karşıt bir örnek olarak ise Fidyekızık mahallesi verilebilir. Göç almaya görece geç başlayan bu mahallenin, günümüze yakın dönemlerde diğer örneklem mahallelere göre daha fazla göç aldığı görülmektedir. Ancak tablodaki dikkat çekici bir nokta da örneklem mahallelerin tamamında son dönemde alınan göçlerin bir önceki döneme göre azalmış olmasıdır.

Tablo 30. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre göçle gelen nüfusun dönemler itibariyle dağılışı.*

Mahalle	1950 öncesi	1951-1970	1971-1990	1991-2007	Toplam
Akçağlayan	2	8	24	9	**43**
Alacahırka	1	9	13	8	**31**
Demirkapı	1	11	6	3	**21**
İvazpaşa	—	7	15	8	**30**
Fidyekızık	—	1	34	13	**48**
Pınarbaşı	—	17	6	5	**28**
Toplam	**4**	**53**	**98**	**46**	**201**

Bursa'da oturulan süre incelendiğinde araştırma alanının batısının genel olarak daha eski bir gecekondu oluşumuna sahip olduğu görülmektedir. Demirkapı Mahallesi eski bir geçmişe sahip oluşu ile, Fidyekızık ise yeni bir gecekondu alanı olarak dikkat çekmektedir. Fidyekızık halen il dışından göç almayı sürdüren bir mahalle durumundadır. Fidyekızık mahallesinde gecekondulaşmanın 1990'larda başlaması nedeniyle, burada 16-25 yıldır ikamet ettiğini belirten grupta yoğunlaşma vardır. Araştırma alanında hane reislerinin %63'ü 25 yıl ya da daha fazla bir süredir Bursa'da oturmaktadır. 10 yıldan daha az süredir Bursa'da oturan gecekondulu nüfusun oranı ise %5'tir.

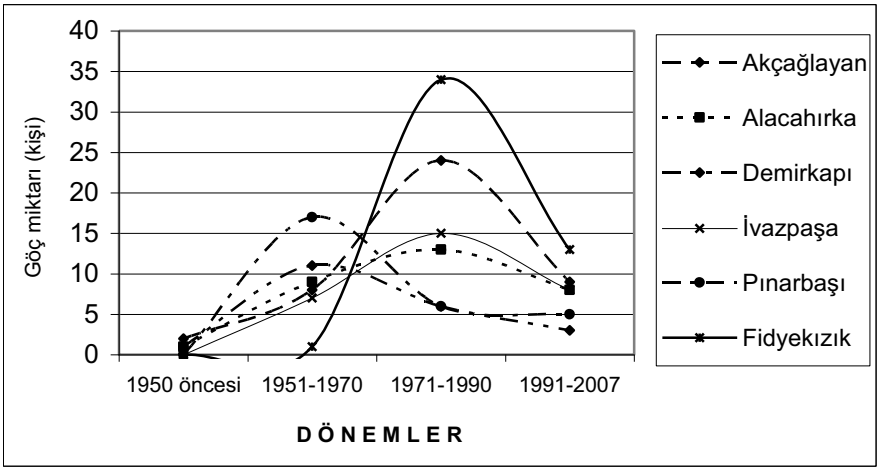

Şekil 18. *Örneklem mahallelere göçle gelen nüfusun dönemlere göre durumu.*

Örneklem mahallerde nispeten kısa bir süredir ikamet edenlerin oranı, daha uzun süredir oturanlara kıyasla daha düşüktür. Elde edilen sonuçlara bakarak örneklem mahallelerin az sayıda olmakla birlikte yeni göçler aldığı söylenebilir. Örneklem alanda, 10 yıl veya daha fazla süredir oturanların oranları diğer dönemlere göre daha yüksektir (Tablo 31). Kuşkusuz bu durumun bazı nedenleri bulunmaktadır. Örneklem mahallelerden Akçağlayan ve Fidyekızık dışındakiler yeni göçleri alabilmekten uzaklaşan bir doygunluğa ulaşmıştır. Diğer yandan son yıllarda göçlerle gelenlerin yerleşmek için seçtikleri alanlar daha çok ovanın doğu ve kuzeydoğusunda, çevre yolu kıyısında yeni kurulan mahalleler çevresine kaymıştır. Böylece örneklem alandaki mahallelere yönelen göçler, son yıllarda belirgin bir şekilde azalmıştır

Tablo 31. *Uygulanan anket sonuçlarına göre Bursa'da oturulan sürenin mahallelere göre durumu.*

Mahalle	Bursa'da Oturulan Süre						Toplam
	1 yıldan az	1-4 yıl	5-9 yıl	10-15 yıl	16-25 yıl	25 yıldan fazla	
Akçağlayan	1	—	2	8	6	33	**50**
Alacahırka	—	—	2	6	7	35	**50**
Demirkapı	1	—	1	1	4	42	**49**
İvazpaşa	—	—	3	7	10	30	**50**
Fidyekızık	—	2	1	9	26	11	**49**
Pınarbaşı	—	2	—	3	1	21	**27**
Toplam	**2 (%0,7)**	**4 (%1,5)**	**9 (%3,3)**	**3 (%12,4)**	**54 (%19,6)**	**172 (%62,5)**	**275 (%100)**

Örneklem alanda kademeli göçlere katılanlar daha çok Bursa'ya uzak mesafelerdeki illerden göç edenlerdir. Bu açıdan özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerden göç edenler ayrı bir yere sahiptir. Nitekim bu bölgeden gelenlerin daha fazla yerleştiği Akçağlayan ve Fidyekızık mahallelerinde, Bursa'ya gelmeden önce bir ya da birkaç ile göç etmiş hanelerin sayısı diğer mahallelere göre yüksektir (Tablo 32).

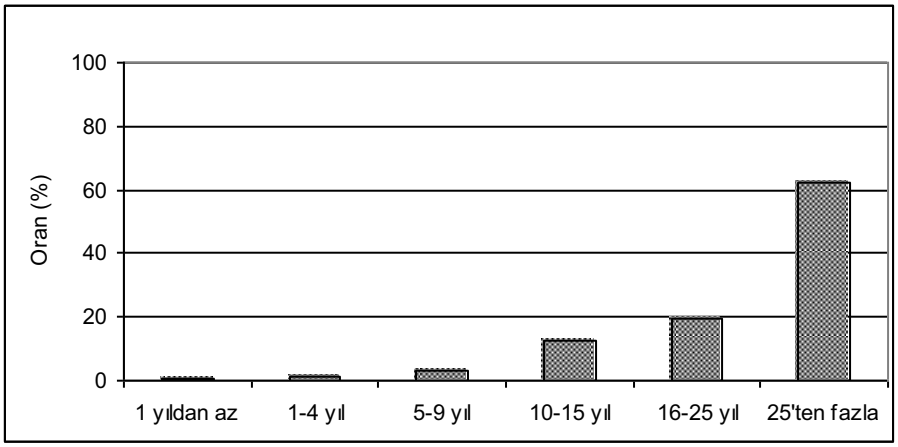

Şekil 19. *Anket uygulanan birimlerinin Bursa'da oturduğu toplam süre.*

Tablo 32. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre kademeli göçe katılanların mahalleler ölçeğindeki dağılışı.*

Mahalle	Kademeli Göçle Gelen Hane Sayısı
Akçağlayan	14
Alacahırka	5
Demirkapı	2
İvazpaşa	10
Fidyekızık	16
Pınarbaşı	5
Toplam	**52**

3.4. Örneklem Mahallelerin Sosyo-ekonomik ve Kültürel Özellikleri

2007 verilerine göre Türkiye genelinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı %9,8'dir. Okuma yazma bilmeyenlerin kadın ve erkek nüfustaki oranlarına bakıldığında ise erkek nüfusun %4'ü, kadın nüfusun ise %15,4'ü okuryazar değildir. Çalışma alanındaki nüfus içinde okuryazar olmayan nüfusun oranı ise Türkiye ortalamasının üzerinde bulunmuştur (%11,7). Bununla birlikte, saptadığımız oran 2002 yılında İstanbul'da plan dışı konut alanlarında okuma yazma bilmeyenlerin oranından (%18) daha düşük (Ergun ve Yirmibeşoğlu; 2002: 406); Bursa metropol alandaki okuryazar olmayanların oranından (%3) hayli yüksektir (BURFAŞ, 2006).

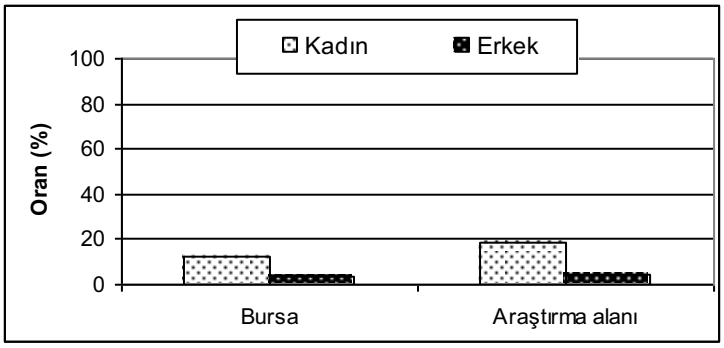

Şekil 20. *Bursa'da ve araştırma alanında okuryazar olmayan yetişkin nüfusun oranları (Bursa verileri için kaynak: TUİK, 2000).*

Tablo 33. *Uygulanan anket sonuçlarına göre hanehalkı reisi erkek nüfusun eğitim durumu.*

Mahalle	Eğitim Durumu				Toplam
	Okuryazar Değil	İlköğretim	Lise	Üniversite	
Akçağlayan	2	31	10	5	**48**
Alacahırka	—	38	4	—	**42**
Demirkapı	4	35	2	2	**43**
İvazpaşa	—	37	9	3	**49**
Fidyekızık	6	33	4	—	**43**
Pınarbaşı	1	39	5	5	**50**
Toplam/ Oran	**13 (%4,8)**	**213 (%77,4)**	**34 (%12,4)**	**15 (%5,4)**	**275 (%100)**

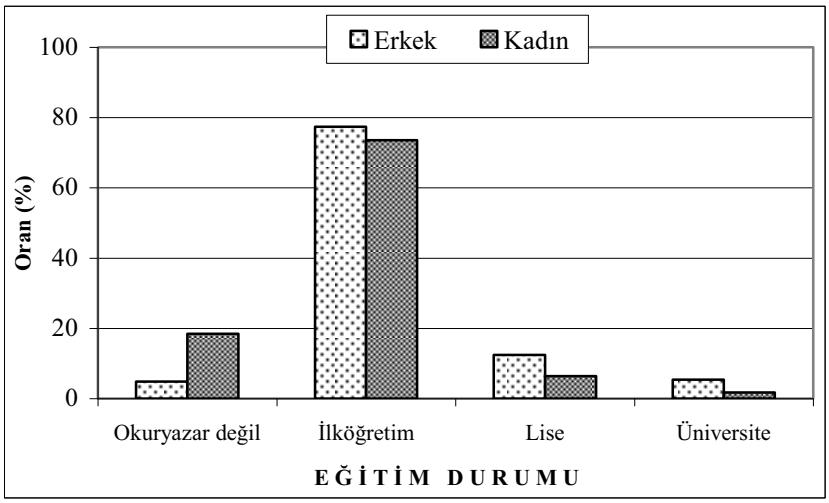

Şekil 21. *Araştırma alanında yetişkin kadın ve erkek nüfusun eğitim durumu.*

Tablo 33 ve Tablo 34'den anlaşılacağı üzere örneklem mahalleler içinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı Fidyekızık'ta daha yüksektir. Okuma yazma bilmeyen yetişkinler arasında kadınların oranı her mahallede yüksek oluşuyla dikkat çekmektedir (%18,4). Yine Fidyekızık'ta kadın nüfus içinde okuryazar olmayanların oranı Türkiye ve Bursa ortalamalarından çok yüksektir (%48).

Saptanan bu durum, araştırma alanında okuma yazma kurslarının açılmasına ya da tekrarlanmasına gereksinim bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Tablo 34. *Uygulanan anket sonuçlarına göre hanehalkı reisi kadın ve/veya kadın eşin eğitim durumu*

Mahalle	Eğitim Durumu				Toplam
	Okuryazar Değil	İlköğretim	Lise	Üniversite	
Akçağlayan	5	37	4	3	**49**
Alacahırka	6	43	1	—	**50**
Demirkapı	5	42	1	—	**48**
İvazpaşa	3	38	7	2	**50**
Fidyekızık	23	22	3	—	**48**
Pınarbaşı	12	34	3	—	**49**
Toplam/ Oran (%)	**54 (%18,4)**	**216 (%73,5)**	**19 (%6,4)**	**5 (%1,7)**	**294 (%100)**

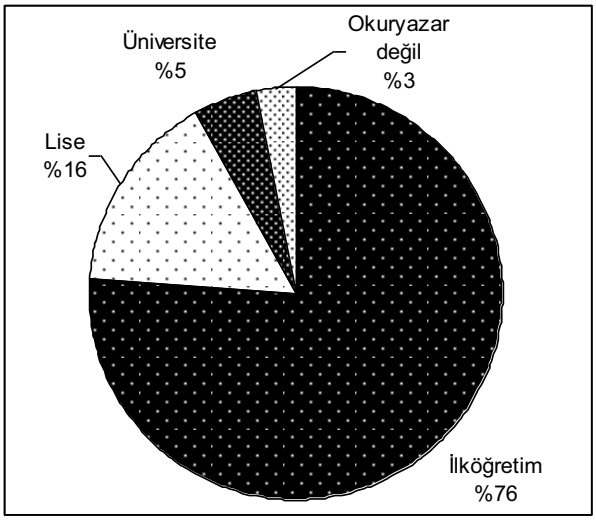

Şekil 22. *Anket sonuçlarına göre İvazpaşa Mahallesi'nde nüfusun eğitim durumu.*

Araştırma alanında hanehalkı reisi ve eşlerinin eğitim durumlarına bakıldığında, erkeklerin eğitim düzeyinin kadınların eğitim düzeyinden daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 33, 34). Genel olarak kadın ve erkeklerin ¾'ü ilköğretim (ilkokul ve/veya ortaokul) mezunudur ve öğrenim düzeyi açısından en kalabalık grubu ilköğretim mezunları oluşturmaktadır. Bu konuda tek istisna Fidyekızık Mahallesi'dir. Bu mahallede kadın nüfus içinde okuma yazma bilmeyenlerin sayısı, ilköğretim mezunlarının sayısından daha fazladır. Araştırma alanında, üniversite mezunlarının oranı ise sadece %3,5'tir. Bunların %40'ı Akçağlayan mahallesinde ikamet eden ve mesleği memuriyet ya da serbest meslek olan kişilerdir. 2006 yılındaki bir çalışmada (BURFAŞ, 2006) Bursa metropol alanında ilköğretim mezunlarının oranı %42,4, lise mezunlarının oranı %26,4, üniversite mezunlarının oranı ise %8,8 olarak saptanmıştır. Buna göre araştırma alanında ilköğretim mezunlarının oranı metropol ortalamasının çok üzerinde; lise ve üniversite mezunlarının ortalaması ise metropol ortalamasından hayli altındadır.

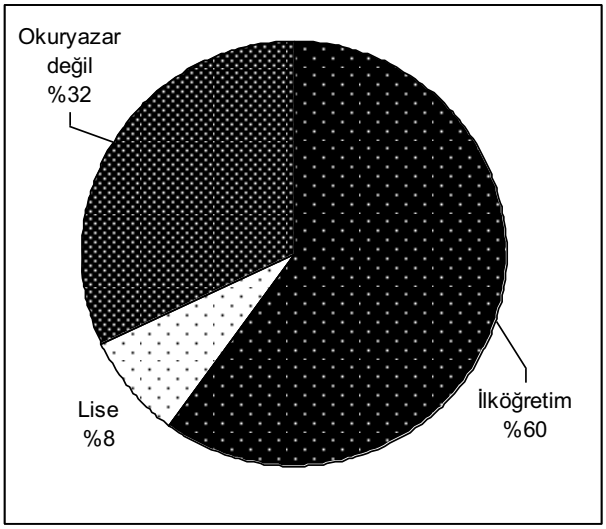

Şekil 23. *Anket sonuçlarına göre Fidyekızık Mahallesi'nde nüfusun eğitim durumu.*

Öte yandan nüfusun eğitim durumu ile göç arasındaki ilişki genel olarak değerlendirilecek olursa, okuma yazma bilmeyen nüfusu, daha çok Bursa'ya başka illerden göç edenlerin oluşturduğu görülür (Tablo 35). Örneklem mahallelere Bursa'nın çeşitli ilçelerinden gelen erkek nüfus arasında okuma yazma bilmeyen nüfus hiç yoktur. Üniversite mezunlarının önemli bir bölümünün Bur-

sa'ya başka illerden göç eden nüfus grubunun içinde yer alması, temelde tayin/atama yoluyla gelen memurlardan kaynaklanmaktadır.

Tablo 35. Ör*neklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre ailelerde eşlerin eğitim durumu*

	Eğitim Durumu	Bursa'dan Göç Edenler	Bursa Dışından Göç Edenler	Toplam
Erkek Nüfusun Öğrenim Durumu	Okuryazar Değil	-	9	9
	İlköğretim	54	95	149
	Lise	2	13	15
	Üniversite	4	9	13
	Toplam	**60**	**126**	**186**
Kadın Nüfusun Öğrenim Durumu	Okuryazar Değil	8	38	46
	İlköğretim	51	85	136
	Lise	2	6	8
	Üniversite	1	3	4
	Toplam	**62**	**132**	**194**

Şehirlere göç edenlerin şehirle bütünleşmesini, şehir yaşamına uyum sağlamasını güçleştiren etmenler arasında ekonomik güçsüzlüğün önemli bir yeri vardır. İşsizlik ve yoksulluk gecekondu alanlarında yaşayanların kentle, toplumla bütünleşmesinin önünde önemli bir engeldir. Denilebilir ki kentlileşmenin son aşaması marjinal olmayan bir iş edinmekten geçer. Ancak kent ile bütünleşme sadece kentsel nitelikte bir işte çalışmakla elde edilmez. Ayrıca bu işten yeterli gelir elde etmek de gerekmektedir. Yeterli gelir, kentsel yaşama katılma olanağı sağlayan gelir düzeyidir (Alpar ve Yener, 1991: 15). Bu nedenle inceleme alanındaki gecekondu nüfusunun istihdam durumunun yakından irdelenmesi gerekmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi Bursa'ya yönelen göçlerin büyük bir bölümünün nedeni ekonomiktir. Hanehalkı reislerinin ve eşlerinin bir işte çalışma durumları değerlendirildiğinde erkek nüfusun sırasıyla işçi, emekli, serbest meslek sahibi olduğu görülür. Abrams'ın 1966 yılındaki çalışmasında aktardığına göre Bursa'daki gecekondulu nüfusun %87'si işçi, %9'u küçük esnaf, %4'ü

memurdur (Abrams, 1966: 52). Bu durumda, örneklem alanda çalışanlar içinde işçi oranının geçmişteki Bursa genelindeki gecekondu nüfusuna göre daha düşük olduğu; memur ve esnaf olarak çalışanların oranının ise daha yüksek olduğu görülmektedir. Ancak mahalleler ölçeğinde incelenecek olursa Alacahırka, İvazpaşa ve Pınarbaşı'nda çalışan nüfus içinde işçilerin oranı belirgin olarak yüksektir. Bu üç mahalledeki işçi nüfusu, örneklem alanın tamamındaki işçilerin %72,2 sini oluşturmaktadır (Tablo 36).

Kadın nüfus içinde herhangi bir işte çalışmayanların oranının yüksek oluşu dikkat çekicidir. Herhangi bir işte çalışmayan kadın nüfusun oranı, işgücüne dahil olmayan emekli nüfus ayrı tutularak hesaplandığında %87,6'dır (Tablo 37). Kadın nüfus içinde işçilerden sonra ikinci sırayı emekliler almaktadır. Bu kişilerden Alacahırka, Demirkapı ve Pınarbaşı'nda oturanlar, daha çok ipek fabrikalarından emekli olmuş kadın işçilerdir. Kuşkusuz herhangi bir işte çalışmadığını ifade eden kadınların büyük bir bölümü, çalışmak için iş aramayan ev kadınlarıdır. 2000 yılı verilerine göre Bursa'da işgücüne dahil olmayan ev kadınlarının oranı %74,8'di. Bu oranı değişmemiş kabul edersek, örneklem alanda kadınlar arasında işsizlik oranını %8,2 olarak saptayabiliriz. Nitekim 2000 yılında kadın nüfus içindeki işsizlik oranı da %9,5'ti. Örneklem alandaki işsiz erkek nüfusun oranı ise %12,9'dur. Söz konusu rakam işgücüne dahil olmayan emekli nüfus hariç tutularak yapılan hesaplama ile bulunmuştur. Çalışmanın yapıldığı 2007 yılında Türkiye'de işsizlik oranı %9,9 olarak gerçekleşmiştir. 2000 yılında ise işsizlik oranları Bursa ili için %9,3, Büyükşehir alanında ise %14,3 seviyesindeydi. Veriler göz önüne alındığında, örneklem alandaki işsiz erkek nüfus oranının (%12,9) Türkiye ve Bursa ortalamalarının üstünde; Bursa Büyükşehir ortalamasının ise altında olduğu görülür. Kuşkusuz işsizlik oranları mahalleler ölçeğinde farklılaşmaktadır. Fidyekızık'ta erkek nüfus içinde işsizlik oranı %22,7 ile diğer mahallelerden oldukça yüksektir.

Bursa başta tekstil, otomotiv, makine, döküm gibi küresel alanda etkili sanayi ürünleri olmak üzere gıda ve tarım ürünleri bakımından üretim ve ihracat kapasitesi en yüksek illerin başında gelmektedir. Bursa'da sanayinin ve ihracatın temelini oluşturan ve 'çekirdek sanayi sektörleri' olarak adlandırılan tekstil ve otomotiv sektörü, gerek üretim gerekse istihdam açısından önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin ihracata yönelik hazır giyim üretiminin %60'ı, otomotiv ihracatının ise %80'i Bursa'dan yapılmaktadır. Bursa'dan yapılan ihracat 4 milyar ABD Doları seviyesindedir. Söz konusu ihracatın içinde sanayi ürünlerinin payı %94'tür (BBŞB, 2007: 43). Bu özellikler kuşkusuz kentin istihdam yapısı ve özelliklerine de yansımaktadır. Kentin ekonomik yapısı içinde sanayi sektörü daha 1960'lardan itibaren en fazla istihdam sağlayan sektör konumunda olmuştur. Sanayi sektörü, 1960'lardan itibaren yapısının çeşitlenmesi ile artan nüfusa

istihdam sağlamayı sürdürmüştür. 1990 yılı Genel Nüfus Sayımı sonuçlarına göre Türkiye'de sanayi işkolunda çalışanların toplam istihdama oranının %20'nin üzerinde bulunduğu sadece dört ilimiz vardı ve Bursa bu alanda İstanbul'dan sonra ikinci sırada yer almaktaydı: İstanbul (%33,61), Bursa (%25,60), Kocaeli (%23,84), İzmir (%20,28). 2003 yılı TUİK verilerine göre ise Bursa, çalışan nüfusun %45,4'ünün sanayide yer almasıyla, sektörler içinde sanayinin en fazla istihdam sağladığı tek ilimiz durumuna gelmiştir. Çalışan nüfusun %45,2 hizmetler, %5,1'i ise tarım sektöründe istihdam edilmektedir. Bursa istihdam özelikleri ile sanayileşmiş batılı ülkeler ile benzerlik gösterir. Bilindiği gibi bu ülkeler, sanayi kesiminde çalışanların toplam istihdam içindeki oranı yüksek oluşları ile dikkati çeker. Örneğin 1990'larda ABD'de istihdam edilen her altı kişiden birinin sanayi kesiminde çalıştığı tahmin edilmektedir. Bu sayı İngiltere için her beş kişiden biri, Almanya ve Japonya için ise her üç kişiden biridir (Ersoy, 2001: 33).

Tablo 36. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre erkek nüfusun mesleği.*

Mahalle	Meslek Durumu								Toplam
	Çalışmıyor	İşçi	Memur	Esnaf ve Sanatkar	Geçici İşçi	Serbest Meslek	Emekli	Diğer	
Akçağlayan	5	6	3	13	—	5	15	—	**47**
Alacahırka	3	22	1	—	—	2	13	1	**42**
Demirkapı	7	8	1	4	—	5	4	14	**43**
İvazpaşa	1	17	2	7	—	7	14	—	**48**
Fidyekızık	10	8	1	—	1	15	9	—	**44**
Pınarbaşı	—	17	8	4	—	2	18	1	**50**
Toplam/ Oran (%)	**26 (9,5)**	**78 (28,5)**	**16 (5,8)**	**28 (10,2)**	**1 (0,4)**	**36 (13,1)**	**73 (26,7)**	**16 (5,8)**	**274 (100)**

Kadınların işgücüne katılımında Bursa, %27,9 (112.661 kişi)'luk oranı ile ülkemizde ilk sırada yer almaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında ildeki tekstil ve hazır giyim sektöründe istihdam edilen 70.000 kişi içinde kadın işçilerin ağırlıkta olması etkilidir (BBŞB, 2007: 44). 1980'lerde %4 seviyesinde olan işsizlik oranı günümüzde Bursa'da da ikiye katlanmış durumdadır. Bursa'nın güçlü sanayi temellerine sahip istihdam yapısı, artan göçler karşısında yetersiz kalmaktadır. Bursa'nın öne çıkan iki sanayi kolunda, otomotiv ve tekstil sektörlerinde ileri teknoloji uygulamaları gelişerek yoğunlaşmaktadır. Bu bakımdan gelecekte Bursa'nın sanayinin istihdam yapısında önemli değişimler meydana gelebilecektir. Ayrıca bu egemen sektörler 2008 yılı küresel malî krizden en fazla etkilenen sektörler olmuştur. Üretim ilişkilerinin geniş ve çalışan sayılarının yüksek oluşu nedeniyle sanayinin bu sektörlerindeki krizler, geniş bir alan ve nüfus üzerinde etkili olmaktadır. Gelecekte bu sektörlerde daha çok nitelikli işgücüne gereksinimin artabilecek olması ve niteliksiz işgücüne talebin zayıflaması işsizliği belirgin olarak artırabilir. Böylece kente özellikle iş bulma gerekçesi ile göç edecek nüfusun Bursa'da istihdam olanağı bulması güçleşebilir ki bu durum sağlıklı kentsel gelişme süreçlerini de olumsuz yönde etkileyecektir.

Tablo 37. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre kadın nüfusun mesleği.*

Mahalle	Meslek Durumu								Toplam
	Çalışmıyor	İşçi	Memur	Esnaf ve Sanatkar	Geçici İşçi	Serbest Meslek	Emekli	Diğer	
Akçağlayan	38	2	—	3	—	—	5	—	**48**
Alacahırka	34	7	—	—	2	—	5	1	**49**
Demirkapı	39	4	—	—	—	—	2	2	**47**
İvazpaşa	47	1	1	—	—	—	—	—	**49**
Fidyekızık	43	—	—	2	3	—	—	—	**48**
Pınarbaşı	40	3	1	—	—	1	3	1	**49**
Toplam/ Oran (%)	**241 (83,1)**	**17 (5,9)**	**2 (0,7)**	**5 (1,7)**	**5 (1,7)**	**1 (0,3)**	**15 (5,2)**	**4 (1,4)**	**290 (100)**

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), toplu görüşmeler çerçevesinde malî ve sosyal haklarla ilgili komisyona sunduğu çalışmada, 2007 yılı tahmini değerlerine göre açlık sınırının 222 YTL, yoksulluk sınırının ise 570 YTL olduğunu bildirmişti. Ancak hatırlamak gerekir ki, 2007'de çeşitli sendikaların hesaplamaları ile TUİK'in rakamları arasında bulunan büyük farklar, yoğun eleştirilere ve tartışmalara yol açmıştı. Örneğin, TÜRK-İŞ'in yapmış olduğu araştırma sonucuna göre dört kişilik ailenin aylık gıda harcaması (açlık sınırı) 2007 yılı için 642,10 YTL idi. Yoksulluk sınırı ise 2.091.52 YTL olarak açıklanmıştı. İnceleme alanındaki ailelerin büyük bir bölümünün (%60,4) gelirleri 501 ile 1000 TL arasında değişmektedir. Türk-İş'in araştırması dikkate alınacak olursa örneklem mahallelerde yaşayan ailelerin %98,9'u yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Geliri 500 TL'den az olan aile sayısı 42 (%14,2)'dir ve bu ailelerin yaklaşık yarısı Akçağlayan ve Alacahırka'da bulunmaktadır. En düşük gelir grubundaki aile sayısının en az olduğu mahalle Demirkapı'dır. Tablo 38'den de anlaşılacağı gibi örneklem alanda genel olarak düşük gelir grubuna mensup ailelerin yaşadığı görülmektedir.

Tablo 38. *Örneklem mahallelere göre ailelerin toplam aylık gelir durumu.*

Mahalle	Ailenin Toplam Aylık Geliri (TL)						Toplam
	500'den az	501-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2500'den fazla	
Akçağlayan	11	24	8	6	—	—	**49**
Alacahırka	12	24	8	4	—	—	**48**
Demirkapı	2	40	7	—	—	—	**49**
İvazpaşa	4	34	5	5	1	1	**50**
Fidyekızık	6	32	9	2	—	—	**49**
Pınarbaşı	7	24	18	—	1	—	**50**
Toplam/ Oran (%)	**42 (14,2)**	**178 (60,4)**	**54 (18,4)**	**17 (5,9)**	**2 (0,7)**	**1 (0,4)**	**295 (100)**

Bursa'ya göç tarihleri ile ailelerin gelir durumu arasındaki ilişkiyi gösteren Tablo 39 incelendiğinde, 1950'den önce Bursa'ya gelenlerin yaklaşık %75'inin aylık toplam gelirinin 500 TL'den az olduğu görülür. Oysa 1991-2007 döneminde örneklem mahallelere göç edenlerin sadece %21,7'sinin aylık toplam gelir ortalaması 500 TL'den azdır. Üst gelir grubunda bulunan az sayıda ailenin ise Bursa'ya son yıllarda göç eden aileler olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda

kente erken dönemlerde gelenlerin ekonomik açıdan daha iyi durumda olabileceklerini varsaymak yanlış görünüyor. Hatta son yıllarda büyük kentlere göç eden aileler arasında geçmişe kıyasla daha eğitimli, vasıflı çalışanların olduğu; kısmen de birikimleri ile iş kurmaya gelen ailelerin yer almaya başladığı düşünülebilir.

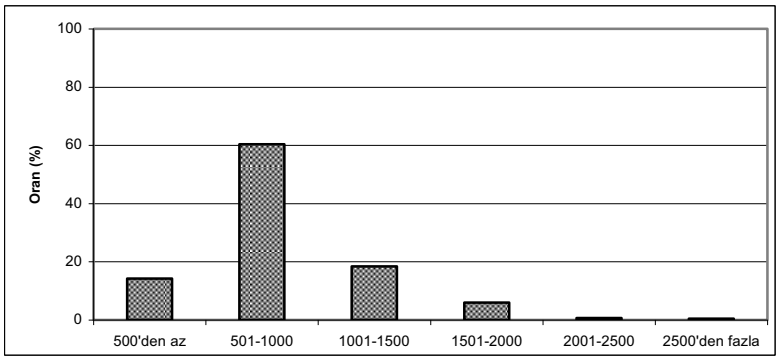

Şekil 24. *Örneklem alandaki ailelerin aylık toplam gelirleri*

Tablo 39. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre ailelerin göç etme dönemi ile gelir durumu arasındaki ilişki.*

Göç yılı	Ailenin Toplam Aylık Geliri (TL)						Toplam
	500'den az	501-1000	1001-1500	1501-2000	2001-2500	2500'den fazla	
1950 öncesi	3	—	1	—	—	—	**4**
1951-1970	8	36	6	3	—	—	**53**
1971-1990	10	61	15	9	2	—	**97**
1991-2007	10	26	8	—	1	1	**46**
Toplam	**31**	**123**	**30**	**12**	**3**	**1**	**200**

İnceleme alanında uygulanan anket sonuçlarına göre herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olanların sayısı 255 (%86,7), bağlı olmayanların sayısı ise 39 (%13,3)'dur. Bu oranlara bakıldığında çalışanların sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı olma oranının Türkiye ve Marmara Bölgesi ortalamalarının üzerinde olduğu görülür. Tablo 41'den de anlaşılacağı gibi herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı bulunmayanların en fazla olduğu mahalle 19 kişi ile

Fidyekızık Mahallesidir (%38,7). Gecekondulu nüfus içinde hanehalkı reislerinin büyük bölümünün işçi ya da işçi emeklisi olması nedeniyle bağlı bulunulan sosyal güvenlik kurumunun daha çok SSK olduğu görülmektedir (%63,6). Daha sonra ise Bağ-Kur'a (%10,8) ve Emekli Sandığı'na (%11,9) bağlı olanlar gelmektedir. Herhangi bir sosyal güvencesi olmayanların oranı da bu iki gruba yakındır (%10,2). Özel sigorta güvencesine sahip olan kişi sayısı ise sadece birdir. (%0,3). Araştırma alanında yeşil kart sahibi olduğunu beyan edenlerin toplam sayısı 9'dur (%3). Yeşil kartlı nüfusun %55'i (5 kişi) Fidyekızık mahallesindedir. Muhtarlar ile yaptığımız görüşmelerde elde edilen bilgilere göre, çalışma alanındaki yeşil kartlı nüfusun, İvazpaşa haricinde her mahallede 100 kişiden fazla olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 42). Örneklem mahallelerde saptadığımız yeşil kartlı yurttaşların oranının, Büyükşehir belediyesince 2006 yılında (BURFAŞ, 2006: 49) metropol alan içinde saptanan yeşil kartlı yurttaşların oranından (%1,9) daha yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 40. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre hanehalkı reisinin sosyal güvence durumu.*

Mahalle	Bağlı Bulunulan Sosyal Güvenlik Kurumu						Toplam
	S.S.K.	Emekli Sandığı	Bağ-Kur	Özel Sigorta	Yeşil Kart	Yok	
Akçağlayan	24	6	13	—	2	4	**49**
Alacahırka	42	2	1	—	—	3	**48**
Demirkapı	39	2	5	—	—	3	**49**
İvazpaşa	31	4	7	1	1	5	**49**
Fidyekızık	24	4	2	—	5	14	**49**
Pınarbaşı	27	14	7	—	1	1	**50**
Toplam/ Oran (%)	**187 (63,6)**	**32 (10,9)**	**35 (11,9)**	**1 (0,3)**	**9 3,1)**	**30 (10,2)**	**294 (100)**

Tablo 41. *Kent Nüfusu içinde çalışanların herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna kayıtlılık durumu (%).*

	Türkiye	Marmara Bölgesi	Araştırma Alanı (2007)
SGK'na Kayıtlı Olanlar	69,8	73,8	86,7
Kayıtlı Olmayanlar	30,2	26,2	13,3

Kaynak: *Konut Araştırması, TUİK, 1999*

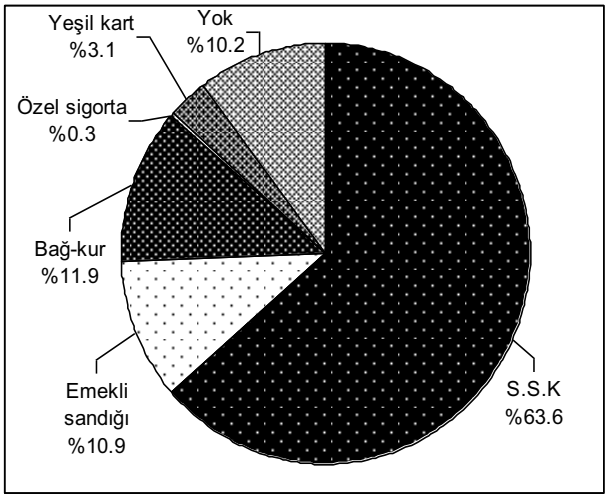

Şekil 25. *Araştırma alanında hanehalkı reisinin bağlı bulunduğu Sosyal Güvenlik Kurumu.*

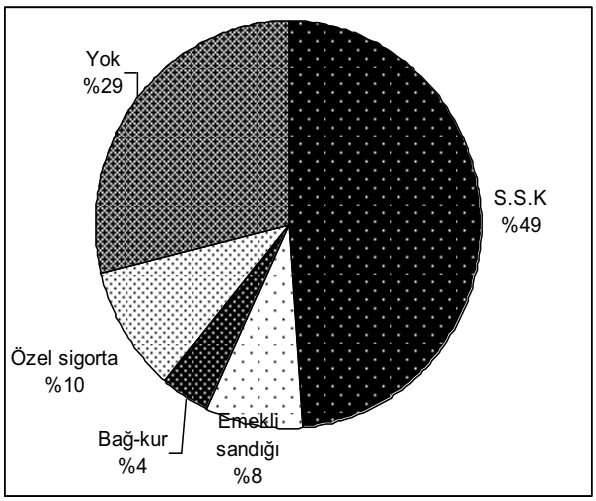

Şekil 26. *Fidyekızık Mahallesinde hanehalkı reisinin bağlı bulunduğu Sosyal Güvenlik Kurumu.*

Tablo 42. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre sosyal yardım kurumlarından düzenli yardım alanlar ile yeşil kart sahiplerinin sayısı.*

Mahalle	Sosyal Yardım Kuruluşlarından Düzenli Yardım Alanların Sayısı	Yeşil Kart Sahibi Yurttaşların Sayısı
Alacahırka	40	100
Demirkapı	61	120
İvazpaşa	150	45
Fidyekızık*	%10	%10
Pınarbaşı	43	125
Akçağlayan**	—	—

* *Fidyekızık Muhtarlığı yanıtlarını hane sayısına göre yüzde oranla beyan etmiştir*

** *Akçağlayan Muhtarlığı'ndan konuya ilişkin bilgi sağlanamamıştır.*

İşsizlik oranının erkek nüfus içinde %10, kadın nüfus içinde ise %83 gibi çok yüksek oranlara eriştiği örneklem alanda, hanelerin %15'inin aylık geliri de 500 TL'nin altındadır. Bu yönüyle bakıldığında, bazı ailelerin temel gereksinimlerini karşılamakta zorlandığı açıktır. Örneklem mahallelerde herhangi bir sosyal yardım kuruluşundan yardım aldığını beyan eden aile sayısı sadece 13 olmuştur (Tablo 43). Türkiye'de hane halklarının %13,65'i yardım alırken, %86,35'i herhangi bir yardım almamaktadır (TUİK, 2007). Çalışma alanında ise bu oran oldukça düşük saptanmıştır (%4,3). Ancak bu oranın gerçeği yansıttığı düşünülmemelidir. Ankete yanıt verenlerin bu soruya doğru yanıt vermekten kaçınmış oldukları tahmin edilebilir. Nitekim muhtarlıklar ile yapılan görüşmeler sadece yardım kuruluşlarından yardım alanların oranının bile daha yüksek olduğunu göstermektedir. Örneğin 3.182 nüfuslu İvazpaşa Mahallesi'nde yardım alan hane sayısı 150'dir. Böylece bu mahallede hanelerin %18,8'inin sosyal yardım kuruluşlarından yardım aldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 43. *Anket sonuçlarına göre örneklem mahallelerde yardım alanlar ve yardım kaynakları*

Mahalle	Yardım Alınan Yer					Toplam
	Memleketteki Yakınları	Akraba veya Komşuları	S.Y.D.F.	Belediye	Diğer	
Akçağlayan	1	—	—	1	—	**2**
Alacahırka	—	—	1	—	—	**1**
Demirkapı	—	1	—	—	1	**2**
İvazpaşa	1	1	2	—	—	**4**
Fidyekızık	—	—	1	3	—	**4**
Toplam	**2**	**2**	**4**	**4**	**1**	**13**

Türkiye genelinde alınan yardımların sağlandığı kaynağa bakıldığında akraba ya da komşulardan alınan yardımın ilk sırayı aldığı görülür (Tablo 44). Oysa araştırma alanında bu gruba ait yanıtlar çok düşük düzeylerde kalmıştır. Gecekondu alanlarında genellikle kentlileşme sürecine katılmanın getirdiği travmatik değişiklikler sürecinde geleneksel aile ve akrabalık ilişkileri üzerinden gerçekleştirilen dayanışma büyük önem taşımaktadır. Süreç içinde bu durumun sürdüğü ancak zayıflamaya başladığı da ileri sürülebilir. Anket sonuçları Belediyeler ile Sosyal Yardım ve Dayanışma Fonlarının, dağıtılan yardımların en yaygın kaynağı durumunda olduğunu göstermektedir.

Tablo 44. *Türkiye'de herhangi bir yardım alan hanehalklarının yardım kaynakları*

Yardım Alınan Kaynak	Oran (%)*
Belediye	20,3
Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Fonu	29,1
Akraba/Komşu	51,8
Gönüllü Kişi/Kuruluş	6,3
Diğer	2,5

** Birden fazla seçenek işaretlenebildiği için toplam oran %100'ü aşmaktadır.*

Kaynak: *Yaşam Memnuniyeti Araştırması, TUİK 2007.*

3.4.1. Memleket ve Kent ile İlişkiler

Yapılandırılmış bir biçim olarak kent ve bir yaşam tarzı olarak kentselliğin birbirlerinden ayrı düşünülmeleri gerekir, çünkü gerçekte ayrılmışlardır. Bir zamanlar eş anlamlı olan kavramlar artık öyle değildir. Kent, banliyö ve kırsal kesim şimdi artık kentsel sürecin içinde birleşmiştir. Kırsal kesimin kentselleşmesi kuşkusuz tamamlanmamıştır. Ama kent ve kırsal kesim arasındaki eski karşıtlık gittikçe daha önemsiz bir rol oynarken, kentsellik sürecinin içinde yeni karşıtlıklar doğmaktadır. Yerel düzeyde kırsal sorunlar kente taşınmaktadır. Kırsal kesimin kentselleşmesinin bir yan etki olarak kentin kırsallaşmasını da getirdiği kabul edilebilir (Harvey, 2003: 277-278).

Gecekondu ailesinde kırsal değerler ve alışkanlıklardan bir kısmının korunması, bu aileyi uzun zaman köy ailesinin kentte bir devamı haline getirmiştir. Kente göç edenlerin kır ile ilişkilerinin devam etmesi, göç eden nüfusun kentleşme sürecine uyumunu olumsuz etkilemiştir. Çünkü gecekondulu nüfus, köy ile ilişkilerini devam ettirdiği sürece geleneksel yaşantısını sürdürmeye çalışmakta, kendisi için yeni olan bir takım tutum, davranış ve alışkanlıkları kazanması gecikmektedir. Köyle olan ilişkilerin zayıflaması oranında şehirsel yaşantıya dönüş artmaktadır. Kent ile ilişki içinde ailenin işgücünün değişmesi ve çeşitlenmesi, kentsel kurumlardan yararlanma, kentsel koşulların etkisi, bu aileyi kırdan uzaklaştırmış ve kent ailesine yaklaştırmıştır (DPT, 2008: 66). Kentlileşme sürecinde kırsal alanlara özgü ekonomik ve sosyal yapı yavaş yavaş dışlanırken, kente özgü yaşam ve geçim tarzı ile sosyal davranışlar benimsenmeye başlanır. Sürecin ilerleyen aşamalarında ise kent sürekli yerleşim yeri olarak kabullenilmekte ve önceleri kırsal alana yapılan yatırımlar kent yaşamında değerlendirilmek üzere kente aktarılmaktadır. Bu değişimin ekonomik alanda olduğu kadar sosyal alanda da yaşanması sonucunda kentliye özgü yaşam biçimi ve kent kültürü yerleşmeye başlamaktadır (Karadağ 1999: 107). Öte yandan kırla bağlantının bir şekilde sürdürülmesi aslında yeni göçlere de yol açmaktadır. Kentlere göç edenlerin elde ettiği olanaklar ve gündelik yaşamlarına yansıyan değişimler, kentlileşme yönünde atılan başarılı adımlar, kırda kalanlar için kenti çekici hale getirmektedir. Kentlere, özellikle büyük kentlere göç etmek bir bakıma kırsal alanların eskimeyen modası haline gelmiştir.

Kente göç edenler genellikle köye geri dönmek istemediği halde, yine de köydeki ufacık toprak parçasını elden çıkarmak istemez. Bu toprak, eğer kentte her şey kötü giderse, başvuracakları son kaynaktır ve güvenlik sağlayan mekanizmalardan biridir (Kıray, 1972: 572). Kır ile bağlantı bir bakıma kentte varoluşun sigortasını oluşturmaktadır. Örneklem alandaki araştırma bulguları günümüzde kente göç edenlerin memleketleri ile bağlantılarının önemli ölçüde sür-

düğünü göstermektedir. Ancak bu ilişkinin sıklığının ve niteliğinin geçmişe kıyasla hafiflediğini belirtmek gerekir. Kente göçün ilk yıllarında memleket ziyaretlerinin daha sık olmasına karşın, kentte tutunmayla birlikte, kırsal alanla olan bağlantılar bayram ziyareti gibi sembolik bir hale gelmektedir (Şahin, 1998:14). Örneklem alanda uygulanan anketlere yanıt verenler arasında kır kökenli nüfusun %58'i memleketine zaman zaman gittiğini belirtirken, kent kökenli nüfus içinde bu oran %35'e düşmektedir (Şekil 27).

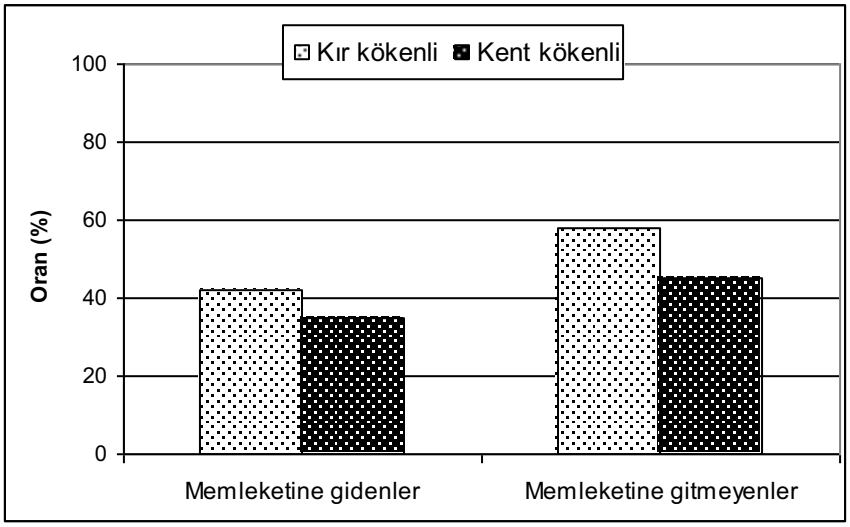

Şekil 27. *Örneklem mahallelerdeki nüfusun kır ya da kent kökenli oluşuna göre yıl içinde memleketi ziyaret etme durumu.*

Memlekete gittiğini söyleyen 116 kişiden 105 (%89,7)'i memlekete her yıl düzenli olarak gittiğini ifade etmektedir. Düzensiz olarak, birkaç yılda bir memleketini ziyaret edenlerin sayısı ise 11 (%10,3)'tür. Memlekete yılda en az bir kez gidilmesi oldukça sık rastlanan bir durumdur. Göç edenlerin memlekete yaptıkları ziyaretlerin sıklığı Şekil 28' de görülmektedir. Buna göre memleketlerine yılda bir kez gidenlerin oranı çok yüksektir (%55,2). Yılda on kez ya da daha fazla kez memlekete gidenlerin sayısı ise 8 (%5,3)'dir. Yılda 10 kez memlekete gidenlerin tamamının memleketi Bursa ili sınırları içindedir. Memleket ile ilişkilerde tatil ve ziyaret niteliği ağır basmaktadır. Gidiş dönemi olarak genellikle yaz ayları tercih edilmektedir.

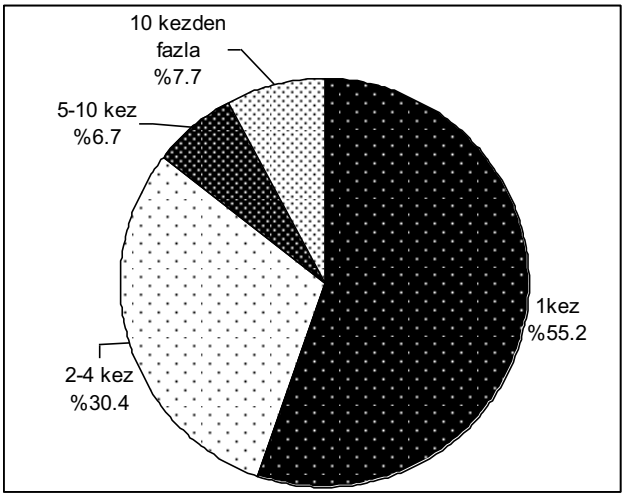

Şekil 28. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre kişilerin her yıl düzenli olarak memleketi ziyaret etme durumu ve bir yıl içindeki ortalama ziyaret sayısı.*

Memleketlerine her yıl düzenli olarak giden aileler arasında doğum yerine göre bir farklılaşma görülür. Örneğin, Bursa'nın merkez ilçeleri dışındaki ilçelerden göç eden toplam 91 kişiden 48 (%53)'i her yıl memleketlerine gitmektedir. Bursa dışındaki illerden ve/veya yurt dışından göç etmiş toplam 133 kişi arasında her yıl memleketine gidenlerin sayısı ise 63 (%47)'tür. Bu bakımdan Bursa doğumlular memlekete her yıl düzenli olarak gidenler arasında ilk sırayı almaktadır. Kuşkusuz Bursa'nın ilçelerinden göç eden kişilerin memleketlerinin il sınırları içinde bulunması nedeniyle mesafenin fazla olmaması bu sonuç üzerinde etkilidir. Araştırma alanının batısındaki örneklem mahallelerde Bursa doğumlu nüfus yaygındır ve bunların memleketleri ile güçlü bağları bulunmaktadır. Kentin doğu kesiminde bulunan Fidyekızık ve Akçağlayan mahallelerinde ise memleket ile temas zayıflamıştır. Söz konusu mahallelerde yaşayan nüfusun çoğunluğunun Bursa'ya uzak mesafelerdeki doğu illerinden göç etmiş olması da sonuçlar üzerinde etkili olmuştur.

Nitekim örneklem alandaki 19 Tuncelili aileden sadece biri her yıl memleketine giderken, 18 aile gitmediğini beyan etmiştir. Erzurumlu 7 aile her yıl memleketine giderken 5 aile gitmediğini, Sivaslı 3 aile memleketine her yıl giderken 8 aile gitmediğini ifade etmektedir. Muşlu 7 aileden sadece 3'ü her yıl memleketine gitmektedir. Buna göre Bursa'ya göç edenlerde memleketleri ile bağlantının sürdürülmesi genel olarak gözlenmekle birlikte, göç edilen ilden

gelenlerin bu konudaki tutumlarında farklılık görülmektedir. Örneğin Tunceli'den göç eden ailelerin neredeyse tamamının memlekete gitmemesi gibi. 1991 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre hanehalkı reislerinin Ankara'da %28'i, İstanbul'da %41,5'i, İzmir'de ise %38'i memleketlerine hiç gitmediklerini belirtmişlerdir (Alpar ve Yener, 1991: 69). Örneklem alanda ise memlekete gitmeyenler %43 gibi yüksek bir orana sahiptirler. Özellikle güvenlik nedeniyle göç eden ailelerin büyük bir bölümü memleketlerine gitmemektedir.

Diğer taraftan kente göç etmenin üzerinden uzun zaman geçse de, nüfusun bir bölümünün memleket ile bağlarını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Her yıl mutlaka memlekete gittiğini ifade eden birimlerin Bursa'da oturdukları süreye bakıldığında, 25 yıldan fazla süredir kentte yaşayanların da memleket ile bağlarının sürdüğü görülür (Tablo 45). Hatta bu grubun %30'u, yılda 2 ila 4 kez arasında değişen sayılarda memleketlerine gitmektedir.

Tablo 45. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre, Bursa'da oturulan süre ile her yıl düzenli olarak memleketi ziyaret etme durumu arasındaki ilişki.*

Bursa'da Oturulan Süre	Bir Yıl İçinde Memlekete Gitme Sayısı				Toplam
	1	2-4	5-10	10+	
1 yıldan az	1	—	—	—	**1**
1-4 yıl	1	—	1	1	**3**
5-9 yıl	4	2	1	—	**7**
10-15 yıl	13	5	2	—	**20**
16-25 yıl	13	9	—	4	**26**
25'ten fazla	26	15	3	4	**48**
Toplam	**58**	**32**	**7**	**8**	**105**

Anket sonuçlarına göre memleket ziyaretlerinde geçirilen süre çoğunlukla bir haftadır. Alacahırka ve İvazpaşa'da memleket ziyaretlerinin daha çok 1-7 gün arasında sürdüğünü ifade edenlerin çoğunlukta olmasının nedeni, söz konusu ziyaret mekânlarının yakın mesafelerde olmasıdır (Tablo 46). Anket sonuçlarına göre 7 kişi memlekette kalış süresinin bir ay ya da daha uzun olduğunu beyan etmiştir. Bu ailelerden üçü Bursalı, ikisi Trabzonlu, biri Erzurumlu, biri de Edirnelidir.

Tablo 46. *Memlekette ortalama kalış süresinin örneklem mahallelere göre dağılımı.*

Mahalle	Memlekette Kalma Süresi (Gün)				Toplam
	1-7	8-15	16-30	30'dan Fazla	
Akçağlayan	4	6	6	—	**16**
Alacahırka	13	5	7	—	**25**
Demirkapı	9	3	—	—	**12**
İvazpaşa	13	7	2	1	**23**
Fidyekızık	4	2	8	3	**17**
Pınarbaşı	5	2	2	3	**12**
Toplam	**48**	**25**	**25**	**7**	**105**

Örneklem mahallelerde muhtarlıklarla yapmış olduğumuz görüşmeler, çalışma alanına kırsal alanlardan göç edenler arasında geri dönüşlerin olmadığını göstermektedir. Nitekim 2005 yılında Bursa'da yapılan bir çalışmanın bulguları da bu yönde bir sonuç ortaya koymuştur. Çalışmaya göre göç edenlerin memleketlerine/köylerine daimi olarak geri dönme istekleri değerlendirilmiştir. Buna göre "hayır" yanıtı verenlerin oranı aslen Bursalı olmayanlarda %80,2, aslen Bursalı olup merkez ilçelerden olmayanlarda ise %86,7'dir (BURFAŞ, 2006: 96).

Kente gelenlerin kentle bütünleşmesinin yolları olarak ilk bağlantı kurdukları yerler hemşehrilerinin bulunduğu kahvehaneler ile yine hemşehrileri tarafından oluşturulan dayanışma vb.derneklerdir. Metropol yapısı geleneksel bağları kırmak yerine, kent ortamında onları yeniden ortaya çıkarmaktadır (Karadağ, 1999: 108). Gerçekten de göç edilen kent ne ölçüde büyükse geleneksel dokuyu temsil edenler güçlü bir şekilde bir araya toplanmaktadır. Kentleşme süreci bağlamında, özellikle yoksullar, gerek göç sırasında, gerekse göçten sonra, yerleşme, iş bulma ve gündelik sıradan sorunlarını çözebilme amacıyla aile, akrabalık ve giderek hemşehrilik gibi kökene dayalı dayanışma ilişkilerini yaygın olarak kullanmışlardır. Bu ilişkiler, bugüne kadar hem göç edenlerin sorunlarını çözmede, hem de devletin yükünü hafifletmede önemli bir rol oynamıştır (Erder, 1998: 111). Öte yandan özellikle hemşehrilik dernekleri kente yeni göç edenlerin kent yaşamına uyum sağlamasını kolaylaştırmaktan öte, kendi içinde dayanışmayı ve benzer gelenekleri yaşatmayı amaçlayan kapalı birer sosyal gruplaşma örnekleri oluşturmaktadır. Bir anlamda bu gruplaşma örneklerinin kentlileşme süreci üzerinde geciktirici etkileri bulunduğu söylenebilir. Söz konu-

su dernekler kente göçle gelenlere destek sağlamakla birlikte üyelerinin kent yaşamına uyum sürecinde yetersiz kalmakta ve kentlileşme açısından bu işlevlerini yerine getirememektedir (Karadağ, 1999: 112). Ankette örneklemlere mahallenin seçiminde etkili olan altı faktör (ucuz arsa temini, ucuz konut temini, kiraların düşük olması, işyerine yakın olması, akrabalara yakın olma isteği ve hemşehrilere yakın olma isteği) sıralanarak, en çok etkili olan faktörleri belirtmeleri istenmiştir. Buna göre akraba ve hemşehrilik faktörlerini ilk üç sıra içinde işaretleyenlerin sayısı 182'dir. Bununla birlikte akraba faktörünün (115) hemşehri faktöründen (67) daha etkili olduğu anlaşılmaktadır (Tablo 47).

Bursa'da varlıkları yaygın olarak gözlenen dayanışma ve kültür derneklerinin, kente göç yoluyla katılanların kent yaşamına erişme ve kentsel uyum süreçlerini etkilemeleri çeşitli şekillerde gözlenmektedir. Hemşehri dayanışma dernekleri çevresinde organize edilen geceler, düğünler, geziler, piknikler vb. organizasyonlar ile hemşehrilerin kaynaşması amaçlanmakta, bunun yanı sıra, bir güçbirliği oluşturularak uzun vadede kent yönetimi üzerinde bir ölçüde yaptırım gücüne sahip siyasî birlikteliğe destek verme amacı da güdülmektedir.

Tablo 47. *Ailenin yerleşmek için şimdi oturulan mahalleyi seçmesinde akraba ve hemşeri faktörlerini ilk üç sırada işaretleyenlerin sayısı.*

Mahalle	Tercih Faktörü		Toplam
	Akraba Faktörü	Hemşehri Faktörü	
Akçağlayan	25	18	**43**
Alacahırka	4	1	**5**
Demirkapı	29	28	**57**
İvazpaşa	12	2	**14**
Fidyekızık	28	14	**42**
Pınarbaşı	17	4	**21**
Toplam	**115**	**67**	**182**

Bursa'da sayısı 266 olan Kültür ve Yardımlaşma dernekleri incelendiğinde Bursa'nın daha çok nerelerden göç aldığı konusunda bir fikir edinilebilir. Yapılan incelemede 49 ayrı ildeki yerleşmeleri temsil eden derneklere rastlanmıştır. Buna göre 22 dernekle Erzurumlular ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla Artvin (20), Kars (10), Giresun (7), Trabzon (6), Bayburt (5), Ardahan ve

Edirne (4) illerinin adlarını taşıyan dernekler izlemektedir. Göç edenlerce kurulan bu derneklerin temsil ettikleri illerin Türkiye'deki coğrafî dağılışına baktığımızda, en büyük kısmının Erzurum-Kars ve Doğu Karadeniz bölümlerinde bulunduğu anlaşılmaktadır.

Yurt dışından gelen göçmenleri temsil edildiği toplam 28 dernek bulunmaktadır. Genel olarak tüm göçmenleri temsil eden dernek sayısı 3'tür. Ayrıca Bulgaristan göçmenlerini temsil eden 7 dernek, Yunanistan göçmenlerini temsil eden 5 dernek bulunmaktadır. Diğer dernekler ise Ahıska, Azerbaycan, Batum, Kosova-Üsküp, Dağıstan, Bosna ve Kafkas göçmenlerini temsil eden adlar taşımaktadır.

Bursa ilinin 10 ilçesi içinde yer alan yerleşmeleri temsil eden adlarla kurulmuş 40 dernek bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkan ilçe adları ve sayıları şöyledir: Büyükorhan (8), Keles (8), Orhaneli (8) ve Yenişehir (5). Nitekim Bursa'nın kendi kırından aldığı göçler daha çok -Yenişehir hariç- bu ilçelerden olmaktadır.

Bursa'nın aldığı göçlere en fazla kaynaklık eden coğrafî alanlar oldukça belirgindir. Bu çevrelerin sosyo-kültürel özelliklerini göz önünde bulundurarak, Bursa'da kentlileşme süreçlerine katkı sağlayacak kurumların oluşturulmasına gereksinim vardır. Muhtarlıklar ile yapılan görüşmeler, göç yoluyla kente gelenler arasında kıra geri dönüşlerin yaygın olmadığını göstermektedir. Bu bakımdan söz konusu çalışmalara süratle geçilmesi önem taşımaktadır. Bursa'da yaygın olarak gözlenen dayanışma ve kültür dernekleri ile kentle bütünleşme ve kentlileşme süreçlerine katkı sağlayacak sosyal gelişim projelerinin geliştirilmesi yararlı olabilir. Kırsal kesimden gelenlerin kent hayatına adapte olmaları, yaşantı ve davranışlarının bu yönde değişmesi kent düzenini gelecekteki yaşantıları olarak kabul etmelerine bağlı olacaktır. O zaman bu kütleler kentlerin sosyal düzenine uygun olarak farklılaşacak, sosyal değişim oluşarak kırsal yaşantıdan kent hayatına geçiş gerçekleşecektir (Karaboran,1980: 92).

Kente yapılan göçler sonunda, kentten yalıtılmış gecekondu yerleşmelerinde yaşayan nüfusun kentlileşme süreçlerine katılmasının önünde pek çok engel bulunur. Esasen kente uyum ve kentle bütünleşmenin temel olarak istihdam, konut sahipliliği, kent fonksiyonlarına katılım ve kent hizmetlerine ulaşabilirlik gibi dört boyutu bulunur (Alpar ve Yener, 1991: 15). Bu dört boyutun yanı sıra kişisel özellikler (yaş, eğitim, şehirde yaşama süresi vb.) çevresel özellikler (yaşadığı mahalle vb.), aidiyet, gelenekler vb. faktörler de göç edenlerin bütünleşme hızını etkilemektedir.

Gecekondulu nüfus kentle ve kentli nüfus ile genel olarak etkileşim içindedir. Bu etkileşim zamanla yeni bir toplumsal yapının oluşmasını sağlar. Bu süreçte gecekondulu nüfus kentle bütünleşecektir. Ancak bu bütünleşme aynılaşma değildir. Değişim tek yönlü, yani geleneksel olandan modern olana doğru değil, iki yapının da birbirini etkilediği ama birinin diğerleşmediği bir ilişkiler bütünü içerisinde devam eden bir görünüm arz etmektedir (Şahin,1998: 11-17). Nitekim günümüzde büyük kentlerin toplumsal ve kültürel açıdan modern yaşamı ne ölçüde temsil ettiği tartışmalıdır. Özellikle büyük kentlerde etkili olan gecekondu olgusunun, modernleşmeyi engelleyici, geciktirici etkileri olduğu da ifade edilebilir.

Esasen Bursa'da geçmişte kurulan gecekondu mahalleleri, yer seçimi bakımından kent merkezine yakın çevreleri tercih etmiştir. Geçmiş dönemdeki gecekondulu nüfusun kent ile etkileşim isteğinin yüksek olması ve kent ile ilişkiler kurmak istemesinin de bu tercihte rolü olmuştur. Oysa yeni gecekondu alanları kent merkezine hayli uzak olduğu gibi, adeta kentten yalıtılmış konumları ile dikkati çekmektedir. Söz konusu alanların, kent hizmetleri ve kente erişim olanaklarının güçsüzlüğü nedeniyle, gelecekte kentle bütünleşme ve kentlileşme açısından daha büyük sorunlarla karşılaşılması olasıdır.

Kentteki kültür etkinliklerine katılım belirli bir gelir, eğitim ve kültür düzeyi gerektirdiğinden, gecekondulu nüfusun bu etkinliklere katılımı düşüktür. Oysa toplumun tüm kesimlerinin kentin kültürel yaşamına katılabilmesi sağlanmalıdır. Kentleşme için bu bir bakıma zorunlu koşul olarak görünüyor. Gecekondulu nüfus belki kente özgü işler bularak düzenli bir gelir sağlayabilmekte ve böylece ekonomik açıdan kentlileşme sürecine girmektedir. Ancak sosyal açıdan kentlileşme eksik kalmaktadır. Örneklem mahallelerde yaşayanların Bursa'da ziyarette bulunduğu doğal, sosyal, kültürel mekânlar incelendiğinde, kişilerin dinsel, sosyal ve doğal çekiciliği olan alanlara gitmeyi daha çok tercih ettikleri görülmektedir (Tablo 48). En çok tercih edilen ilk üç ilgi alanı Tablo 49'da verilmiştir. İlgili soruda birimlere listede görülen yerlere gidip gitmedikleri sorulmuş ve işaretleme sayısı açısından sınırlama yapılmamıştır. Bu liste içinde en düşük skor geleneksel Osmanlı mimarisinin korunabildiği, tarihsel ve kültürel öneme sahip Cumalıkızık köyünü ziyaret edenler grubundadır. En çok ziyaret edildiği anlaşılan mekânlar ise Ulucami, Yeşil Camii gibi tarihî camiler ile Kültürpark'tır. İkinci sırayı ise çok az farkla türbeler almaktadır. Genel olarak sonuçlar, kentin kapsamlı bir şekilde gezilmediğini, tanınmadığını göstermektedir. Diğer taraftan, Fidyekızık mahallesi sakinlerinin kenti gezme ve tanıma etkinlikleri açısından kent ile ilişkileri oldukça zayıftır. Bu bağlamda kültürel içeriğe sahip mekânlara da nüfusu çekebilmenin yollarının araştırılması ve teşvik edici önlemlerin alınması kentin sosyokültürel yapısı üzerinde katkı sağlayabilir.

Tablo 48. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre mahalleler ölçeğinde Bursa'da en fazla ziyaret edilen mekânlar.*

	Akçağlayan	Alacahırka	Demirkapı	İvazpaşa	Fidyekızık	Pınarbaşı	TOPLAM
Uludağ	44	31	29	38	22	48	**212**
Kaplıcalar	35	22	21	31	5	10	**124**
Cumalıkızık	25	15	11	22	14	7	**94**
Botanik Parkı	35	28	16	31	11	10	**131**
Hayvanat Bahçesi	31	36	14	36	13	31	**161**
Kültürpark	38	47	22	46	27	46	**226**
Camiler (Ulucami, Yeşil Cami vb.)	36	46	32	46	16	50	**226**
Türbeler	39	46	30	44	15	49	**223**
Mudanya ve Gemlik Çevresi	30	37	20	43	14	34	**178**
Şelaleler	29	15	10	34	20	10	**118**
Göller (İznik ve Uluabat)	25	21	8	27	3	26	**110**
Toplam	**367**	**344**	**213**	**398**	**160**	**321**	**1803**

Tablo 49. *Örneklem mahalle sakinlerinin gezmek, görmek amacıyla en çok ziyaret ettiği üç mekân.*

Mahalle	Ziyaret Edilen Mekân ve Frekansı		
Akçağlayan	Uludağ (44)	Türbeler (39)	Kültürpark (38)
Alacahırka	Kültürpark (47)	Camiler (46)	Türbeler (46)
Demirkapı	Camiler (32)	Türbeler (30)	Uludağ (29)
İvazpaşa	Camiler (46)	Kültürpark (46)	Türbeler (44)
Fidyekızık	Kültürpark (27)	Uludağ (22)	Şelale ve Mesire Yerleri (20)
Pınarbaşı	Camiler (50)	Türbeler(49)	Uludağ (48)

Gecekondulu nüfusun mahalle ile ilgili isteklerinde de sosyal ve kültürel hizmetler genellikle yer almamaktadır. Bu konuda talepkâr olmadıkları da araştırma sürecinde gözlenen bir saptamadır. Ancak dinsel konulara ve yapılara olan ilginin daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir. Genellikle bu ilgi söz konu-

su yapıların mimari ya da tarihsel yönüyle ilgilenme şeklinde değildir. İlgi daha çok söz edilen deneyimin (gezme, görme, içinde bulunma vb) yaşanması ile sınırlıdır. Diğer taraftan gecekondulu nüfusun kültürel açıdan tutumları mekâna yansımıştır. Örneklem mahallelerde yeterli anaokulu, çocuk parkı, kültürel tesis bulunmasa da oldukça büyük camiler dikkati çekmektedir. Bu camiler çevrelerindeki gecekondularla yaklaşık olarak aynı dönemde yapılmıştır. Açıkçası bu yapıların inşası, gecekondulu yerel sakinlerin gecekondu alanlarına meşruiyet kazandırma çabaları ile yakından ilgilidir. Bu çevrede geçmişte yapılan birçok gecekondunun eğreti bir şekilde yapıldığı görülmektedir. Kısa süre içinde yapıldıklarını düşündüren bu duruma, büyük olasılıkla yıkım tehlikesi nedeniyle uzun süre oturulamayacağı anlayışı yol açmıştır. Bu camilerin ortaya çıkışı da bir bakıma yerleşim alanlarında yıkım endişesini önlemeye ve kalıcılığı sağlamaya yöneliktir. Dolayısıyla, caminin dinsel ibadet pratikleri içindeki kutsallığına gecekondu mekânları için meşruiyet kazanma da eklenmiştir (Aslanoğlu, 1998: 213).

3.5. Örneklem Mahallelerde Konut Özellikleri

İnsanların temel gereksinmesi olan barınmanın uygun ortamlarda ve sağlıklı koşullarda sağlanması bireylerin yaşam kalitesini yükseltirken, bireyin toplum ile uyumunda olumlu etkiler yapmaktadır. Özellikle kentlerde dar gelirlilerin barınma gereksinimlerinin ucuz ve sağlıklı koşullarda yerine getirilebilmesi toplumsal barışın oluşumuna ve sürmesine önemli katkılar sağlamaktadır (Ertürk, 1997: 194).

Türkiye'de ev sahipliliğinin en çok arzulanan mülkiyet türü olması da toplumun konut edinmeye verdiği önemi göstermektedir. Türkiye genelinde ev sahipliliği ortalaması %78,53, kentsel alanlarda ise %68,54'tür (Sarıoğlu, 2002: 460). Ancak gecekondu alanlarında bu oranlar oldukça farklılık göstermektedir. 1991'de yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre gecekondu alanlarında "evin mülkiyeti kendime aittir" diyenlerin oranı İstanbul'da %48, Ankara'da %54, İzmir'de ise %55'tir. Öte yandan kiracı olduklarını beyan edenlerin oranı İstanbul'da %32,6, Ankara'da %28, İzmir'de %27,7'dir (Alpar ve Yener, 1991:108). Ergun ve Yirmibeşoğlu (2002) tarafından yapılan bir araştırmada da İstanbul'da plan dışı konut alanlarında konut sahipliliği %69 olarak bulunmuştur (Ergun ve Yirmibeşoğlu, 2002: 406). Bu konuda çeşitli araştırmalarda sunulan rakamlar birbirinden oldukça farklıdır. Çalışmada genel olarak araştırma alanındaki ev sahipliliği oranının, daha önceki çalışmalara göre yüksek olduğu saptanmıştır (%79,6).

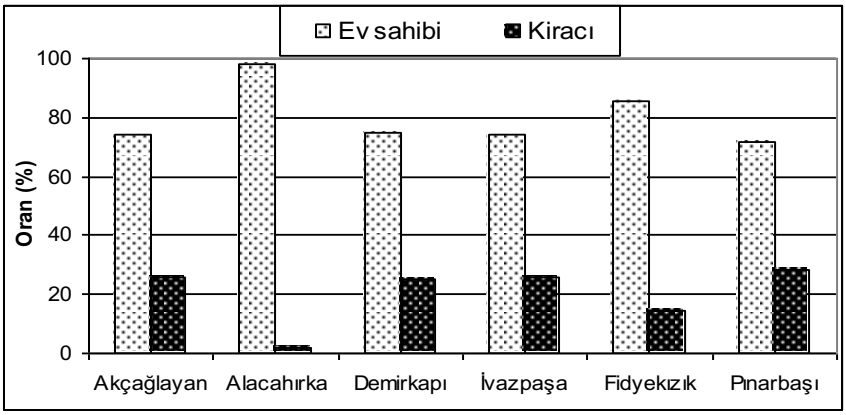

Şekil 29. *Örneklem mahallelerde ev sahibi ve kiracı hanelerin oranı.*

Ülkemizde kiracı hanehalkı oranları yerleşmelere göre %25 ile %62 arasında değişirken, genel ortalama %35-40 arasındadır (Türel ve Balamir, 1996:4). Son yıllarda yapılan araştırmalar, gecekondu bölgelerinde kiracılık oranının artmaya başladığını göstermektedir. 1987 yılında bu oran İstanbul'da %32,7, Ankara'da %28,5, İzmir'de %27,7'dir (Güçlü, 2002:67). Buna göre genel olarak örneklem alandaki kiracılık oranının da düşük olduğu görülmektedir (%20,4). Fakat, en zor durumda olan kiracı grubu, gecekondu stokunda yer alan kiracılardır. Çünkü gecekondu stoku iyileştirilip yenilendikçe, kiralık stok azalmasa da burada oturan kiracı hane halkları daha fazla kira ödemeye zorlanmaktadır (Türel,1996: 3-4). Böylece gecekondularda kiracı olarak oturanların düşük konfor koşulları için ödedikleri kira bedeli zamanla yükselmektedir. Bu nedenle düşük kalitedeki konutlarda kiracı olanların memnuniyetsizliği, ev sahiplerine oranla daha yüksektir (Tablo 50).

Tablo 50. *Anket sonuçlarına göre evsahibi ve kiracı hane halklarının yaşadıkları konuttan memnuniyet durumu.*

Konut Sahipliliği	Konuttan Memnuniyet		Toplam
	Memnun	Memnun Değil	
Ev Sahibi	223	11	**234**
Kiracı	47	13	**60**
Toplam	270	24	**294**

Mahalleler arasında en yüksek ev sahipliliği oranı (%98) Alacahırka'dadır (Şekil 29). Alacahırka ve Fidyekızık mahallelerinde kiracılık oranlarının düşük olmasının temel nedeni, bu mahallelerde yaşayanların kendile-

rini kalıcı görmeleriyle açıklanabilir. Alacahırka, gecekondulaşma sürecine erken katılmış olduğundan mahalle genelinde yasallaşmış konutların oranı fazladır. Fidyekızık, gecekondulaşma sürecine en geç katılan mahalle olmakla birlikte, çok katlı kaçak yapıların yaygın oluşu, konut sahiplerince yıkım olasılığının bir tehdit olarak algılanmadığına kanıt olmaktadır.

Gecekondu sahipliliğinin ön koşulları belirli bir gelir elde etme ve şehirde belirli bir süre kalma zorunluluğu olabildiği gibi zaman zaman bu durumda olmayan kişilerin de gecekondu sahibi olduğu görülmektedir. Burada gelir ve şehirde kalma süresi dışında bazı faktörler de rol oynamaktadır. Örneğin kişinin inşaat sektöründe çalışıyor olması ona gecekondu yapımında kolaylık sağlamaktadır (Alpar ve Yener, 1991: 19). Örneklem mahallelerdeki konut sahipliliği gelir düzeyi açısından değerlendirildiğinde, ev sahibi oranının ve kiracı oranının en yüksek olduğu gelir grubunun, ailenin aylık toplam gelirinin 501-1000 TL arasında olduğu grup olduğu görülmektedir. 500 TL den daha az aylık toplam gelire sahip 41 ailenin 33'ü ev sahibi, 8'i de kiracıdır. Toplam aylık geliri 1000 TL'den düşük olan 173 aile ev sahibidir. Diğer bir deyişle ev sahiplerinin %75'ini düşük gelire sahip bu grup oluşturmaktadır (Tablo 51). Söz konusu gelirle normal bir konut sahibi olabilmek oldukça zordur. Böylece yoksulluk sınırının altında gelire sahip ailelerin konut sorununun, gecekondu ile çözüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda konut sorunu, adil olmayan bir gelir dağılımının ve yoksulluğun mekândaki yansıması olmaktadır. Dolayısıyla adil olmayan gelir dağılımının iyileştirilmesi, konut sorununun çözümünde önemli bir rol oynayacaktır (Ertürk, 1997: 194). Konut sorunu makro düzeyde ülkenin gelişmişlik düzeyi, gelir dağılımı ve konut politikası ile ilgili iken, bireysel düzeyde gelir yetersizliği ile ilgili bir sorundur.

Tablo 51. *Örneklem mahallelere göre aylık gelir ile konut sahipliği arasındaki ilişki.*

Aylık Gelir Durumu (TL)	Ev Sahibi		Kiracı		Toplam
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
500'den az	33	80,5	8	19,5	**41**
501-1000	140	79,1	37	20,9	**177**
1001-1500	42	77,8	12	22,2	**54**
1501-2000	15	88,2	2	11,8	**17**
2001-2500	1	50,0	1	50,0	**2**
2500'den fazla	1	100,0	0	0,0	**1**
TOPLAM	**232**	**79,5**	**60**	**20,5**	**292**

Şehirde kalış süresi arttıkça "oturulan konutun mülkiyeti kendime aittir" diyenlerin oranı da yükselmektedir. Kiracılık oranı ise şehirde kalış süresi arttıkça azalmaktadır. 1950 öncesinde Bursa'ya yerleşenlerin tümü ev sahibidir. 1951-1970 yılları arasında Bursa'ya gelen ailelerden sadece %8'i kiracıdır. 10 yıldan daha az süredir Bursa'da bulunanlar arasında kiracıların oranı %60 iken, 25 yıl ve daha fazla süredir Bursa'da bulunanlar içinde kiracıların oranı %15,3'e inmektedir (Tablo 52).

Tablo 52. *Örneklem mahallelere göre Bursa'da oturulan süre ile konut sahipliği arasındaki ilişki.*

Bursa'da Oturulan Süre	Ev Sahibi		Kiracı		Toplam
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
1 yıldan az	—	—	2	100.0	**2**
1-4 yıl	1	25,0	3	75,0	**4**
5-9 yıl	5	55,6	4	44,4	**9**
10-15 yıl	23	67,6	11	32,4	**34**
16-25 yıl	45	83,3	9	16,7	**54**
25 yıldan fazla	143	84,6	26	15,4	**169**
Toplam	**217**	**79,8**	**55**	**20,2**	**272**

Kentte geçen süre arttıkça ev sahipliliği oranının yüksek oluşu, kuşkusuz ileri yaşlarda tasarruf ve birikimlere bağlı olarak evsahibi olma oranının yükselmesiyle yakından ilgilidir. Nitekim hanehalkı reisi erkek nüfusun yaş durumu ile ev sahipliliği arasındaki ilişki bunu doğrulamaktadır (Tablo 53). Gerçekten de her kentte emekliler, ev sahibi grubun önemli bir kısmını oluştururlar. İleri yaşlarda ev sahibi oranının artıyor olması, bir bakıma konut edinme yaşının yüksek oluşunun göstergesi sayılabilir.

Tablo 53. *Örneklem alanda hanehalkı reisi erkek nüfusun yaş gruplarına göre konut sahipliliği durumu.*

Yaş Aralığı	Konut Sahipliliği		Toplam
	Ev Sahibi	Kiracı	
21-30	21	10	**31**
31-40	42	17	**59**
41-50	62	17	**79**
51+	91	14	**105**
Toplam	**216**	**58**	**274**

Yaygın kanının aksine yeni gecekondu mahallelerindeki gecekondular çok katlıdır. Bununla birlikte eski gecekondu alanlarındaki gecekondular arasında az katlı ya da tek katlı gecekonduların sayısı daha fazladır. Günümüzde gecekondu yapımında barınma gereksiniminin karşılanmasından çok gelir elde etme amaçlı işlevlerin öne çıktığını ve bu trendin hız kazandığını söyleyebiliriz. Öte yandan geçmişte yapılan gecekondular gerçekten basit yapılar olduğundan, yıkımı önlemek amacıyla yamaçların sarp, engebeli noktalarına inşa edilmekteydi. Bu nedenle ilerleyen zaman içinde bunların üzerine kat çıkmak teknik olarak olanaklı olmamıştır. Oysa günümüzde Akçağlayan ve Fidyekızık'taki gecekondulaın temeli ve iskeleti, iş makinaları ile çimento taşıyan mikser araçlarıyla yapılmaktadır. Yeni gecekondu alanı olarak tanımlanabilecek Fidyekızık'taki konutlara bakıldığında bunların kısa sürede birkaç katlı yapılar haline geldiği görülmektedir. Bu durumda söz konusu kesimlerde gerçekleşen yapılaşmayı, imar dışı olmakla birlikte, gecekondu olarak adlandırmak zordur.

Ayrıca bu konutların sadece barınma gereksinimi nedeniyle zorluk çeken yoksul insanlarca yapıldığını söylemek de olanaksızdır. Yeni konutlar incelendiğinde, bunların yapımı için basit bir bütçeden fazlasının gerektiği anlaşılır. İmar dışı konut yapımına yönelenlerin esasen kiracılık ya da küçük bir apartman dairesi için gerekli ekonomik koşullara sahip oldukları açıktır. Buna karşın kiracılığı değil, birkaç katlı konut sahibi olmayı ve kira gelirlerinin olmasını tercih etmektedirler. Günümüzde gecekondulaşmaya neden olan etmeler arasında, ekonomik yoksulluğun yanı sıra kültürel ve etik yoksulluğu da saymak mümkündür. Kısa bir sürede tamamlanan bu konutlara, inşaat daha tamamlanmadan bile yerleşildiği görülmektedir. Gecekondu alanlarında boş konutlara rastlanmamakta-

dır. Bu durum genellikle konut sahiplerince yapıldığını ya da düşük kiralar nedeniyle talebin yüksek olduğunu göstermektedir.

Gecekondu alanlarındaki konutların değişim değerinin öne çıkmasında esasen gecekondu afları bir dönüm noktası olmuştur. Bu yasal düzenlemeler ile daha 1970'lerde gecekondularda yapımcı-konut sahibi özdeşliği giderek azalmaya başlamış, bir süre sonra da konut sahibi-kullanıcı özdeşliği ortadan kalkmış ve gecekondular bir spekülasyon aracına dönüşmüştür. Gecekondu alanlarının değişim değerini artıran gelişme 1980'li yıllarda Türkiye kentlerinin büyümesiyle mevcut gecekondu alanlarının kent içinde kalmasıdır. Gecekondu afları söz konusu bölgelerin iyileştirilmesine hizmet etmemiş, çoğunlukla düşük standartlı apartman alanlarına dönüşmesi sonucunu doğurmuştur (Doğan, 2001:113). Yapıların kaçak yapılması ve daha sonra da kayıt dışı olarak yararlanılması devletin ekonomik kayıplarını artırdığı gibi, çeşitli hizmetlerden yararlanılması da kentin adil olmayan kullanımı anlamına gelmektedir.

Bina kat sayısı ile konut sahipliliği arasındaki ilişki değerlendirilecek olursa, ev sahiplerinin çoğunun (%40) iki katlı binalarda oturduğu görülür. Bununla birlikte kiracıların daha çok 3 katlı binalarda oturduğu görülmektedir. Tek katlı gecekondularda oturanların daha çok ev sahibi olmalarına karşın 13 aile de kiracıdır (Tablo 54). Bu sonuçlar gecekonduların süreç içinde gelir getirme amaçlı olarak kullanımlarına da bir kanıt oluşturmaktadır.

Tablo 54. *Örneklem alanda binanın kat sayısı ile konut sahipliği arasındaki ilişki.*

Binanın Kat Sayısı	Ev Sahibi		Kiracı		Toplam
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
1	74	85,1	13	14,9	**87**
2	94	85,5	16	14,5	**110**
3	44	66,7	22	33,3	**66**
4	21	80,8	5	19,2	**26**
5	5	62,5	3	37,5	**8**
6	0	0,0	1	100,0	**1**
Toplam	**238**	**79,9**	**60**	**20,1**	**298**

Yerleşim dokusunu genel olarak değerlendirecek olursak örneklem alandaki yaygın kat adeti yaklaşık %37 oranı ile iki katlı yapılardır. En fazla oda sayısı grubu ise %47 ile 3 odalı yapılardır. Mahallelere göre kat sayısı değerlendirilecek olursa, tek katlı binaların en fazla olduğu mahalle Alacahırka'dır. Bu mahallede 3 katlı bina sayısı sadece üç adet olduğu gibi, 3 kattan daha yüksek bina örneklem grup içinde yoktur. Bu durum Alacahırka'nın ilk gecekondu alanı olarak bir ya da iki katlı konutlarla karakterize olmasıyla açıklanabilir. Erken gecekondulaşma dönemi olarak ayırt edilebilecek 1950-1960 döneminde gecekonduların barınma sorununu kabaca, eğreti bir şekilde çözmeye çalıştıkları gözlenmektedir. Nitekim Alacahırka'da yamaçlardaki gecekonduların çoğu yamaçlara rastgele kondurulmuş izlenimi veren, kimi yerde birbirinin içine girerek karışmış, kimi noktalarda dağınık yapılardan oluşmuş ve oldukça eğreti görününen bir yerleşim dokusu ortaya çıkarmıştır. Oysa 1990 sonrasındaki yeni dönem, açık bir şekilde gecekonduların kente yerleşme dönemidir. Bu dönemde artık gecekondu tanımını tartışmalı hale getiren konutların yapım süreci başlamıştır. 1990'larda yerleşimin yoğunlaşma gösterdiği Akçağlayan ve Fidyekızık mahalleleri yüksek konutların görece fazla olduğu alanlar olarak dikkati çekmektedir.

Örneklem alanında tek katlı binaların oranı %29, iki katlı binaların oranı %37, üç kat ve daha fazla kat sayısına sahip binaların oranı ise %33,9'dur (Tablo 55). Alpar ve Yener tarafından 1991'de yapılan bir araştırmanın bulgularına göre gecekonduların İstanbul'da %51,4'ünün, Ankara'da %76,7'sinin, İzmir'de %58,8'inin tek katlı olduğu; söz konusu şehirlerde iki katlı konut oranlarının sırasıyla %30,3, %19,8, %30; üç kat veya daha fazla kata sahip konut oranlarının ise yine sırasıyla %18, %3,5 ve %11,1 olduğu belirlenmiştir (Alpar ve Yener, 1991: 107). Buna göre örneklem alandaki tek katlı gecekonduların oranı üç büyük ildeki tek katlı gecekonduların oranının oldukça altındadır. Ancak örneklem alandaki iki katlı ile üç veya daha fazla katlı gecekondu oranlarının, diğer üç ildekilere kıyasla oldukça fazla olduğu görülmektedir.

Ev sahiplerinin oturduğu konutların genellikle ortalamadan daha çok sayıda oda içerdiği kabul edilmektedir. Zaten ev sahibi olma isteğinin temel nedenlerinden biri, önceki konut biriminin fiziksel büyüklük, oda sayısı ve kalite açısından yetersiz olması olarak gösterilmiştir (Sarıoğlu, 2002: 456) İnceleme alanında da ev sahipliği oranı arttıkça genel olarak oda sayısı artmaktadır. Nitekim tek odalı konutlarda oturanların %100'ü kiracı, 6 odalı konutlarda oturanların da %100'ü ev sahibidir (Tablo 56). Ev sahiplerinin en büyük bölümü %36 (107 kişi) ile 3 odalı konutlarda yaşamaktadır. Kiracı grubunun da %50'si yine 3 odalı konutları tercih etmektedir. Dolayısıyla inceleme alanında 3 odalı konutların

sayısı diğer gruplara göre daha yüksektir ve toplam konut sayısı içinde %46,6'lık bir paya sahiptir.

Tablo 55. *Örneklem mahallelerde anket uygulanan birimlerin ikamet ettiği binaların kat sayısı.*

Mahalle	Binanın Kat Sayısı						Toplam
	1	2	3	4	5	6	
Akçağlayan	7	15	15	8	4	1	**50**
Alacahırka	25	22	3	—	—	—	**50**
Demirkapı	15	24	9	1	—	—	**49**
İvazpaşa	18	11	9	9	3	—	**50**
Fidyekızık	7	16	18	8	—	—	**49**
Pınarbaşı	15	22	12	—	1	—	**50**
Toplam	**87**	**110**	**66**	**26**	**8**	**1**	**298**

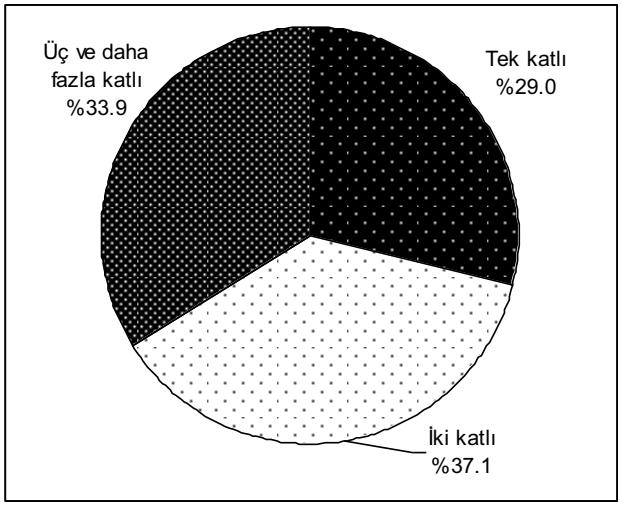

Şekil 30. *Örneklem alanda konutların kat sayısı.*

Tablo 56. *Örneklem birimlerin konut sahipliliği ve konutların oda sayısı arasındaki ilişki.*

Konutun Oda Sayısı	Ev Sahibi		Kiracı		Toplam
	Sayı	Oran (%)	Sayı	Oran (%)	
1	—	0,0	2	100,0	2
2	15	71,4	6	28,6	21
3	107	78,1	30	21,9	137
4	89	84,0	17	16,0	106
5	21	80,8	5	19,2	26
6 ve daha fazla	2	100,0	—	0,0	2
Toplam	**234**	**79,6**	**60**	**20,4**	**294**

Tablo 57'den anlaşılacağı üzere, hanehalkı büyüklüğü arttıkça oda sayısında da bir artış olduğu görülmektedir. Hanehalkı büyüklüğü ile konutun oda sayısı birlikte değerlendirildiğinde en büyük grubu 3 odalı konutlarda yaşayan 4 kişilik ailelerin oluşturduğu görülmektedir (Tablo 57). Bunun yanı sıra bir ya da iki odalı konutlarda yaşayan ve nüfusu altı veya altıdan fazla olan toplam altı aile bulunmaktadır. Türkiye gecekonduları üzerine yapılmış çalışmalar genel olarak konutların 100 metrekareden daha küçük olduğunu, konutlarda yaşayan kişi sayısının da yaklaşık 5 kişi olduğunu göstermektedir (Görmez, 1991: 23). Araştırma alanında gerek evsahibi gerekse kiracıların daha çok üç ya da dört odalı konutlarda yaşamayı tercih ettikleri görülmektedir. Söz konusu konutların büyüklüğü ortalama 100 m^2 olarak kabul edilebilir.

Konutlarda yaşayan toplam kişi sayısı ile konutun toplam oda sayısını değerlendiren "barınma indisi"ne uzun zamandır çeşitli ülkelerde büyük önem verilmiş ve bu konuda kapsamlı araştırmalar yapılmıştır. Yapılan araştırmaların sonuçları ile iki farklı optimal eşik belirlenmektedir. Bunlardan birincisi kişi başına 12-14 metrekarelik bir yerin isabet ettiği veya oda başına 2 kişinin düştüğü kritik eşiktir. Bu eşiğin altına inildiği takdirde, nevrotik eğilimlere sahip olan bireylerin ani bozuk davranışlar gösterdikleri ve aile gruplarının huzur ve ahenk içinde yaşamalarının mümkün olmadığı görülmüştür. İkinci eşik ise, kişi başına 8-10 metrekarenin veya oda başına 2,5 kişinin düştüğü patolojik eşiktir. Bu eşiğin altına inildiğinde konut şartlarının fertlerin ruh sağlıkları üzerinde son derece zararlı tesirler oluşturduğu görülmüştür (Yörükan, 2005: 150). Buna göre araştırma alanında 34 hanede belirlenen bu eşiklerin altında değerler söz konusudur.

34 hanenin 22'si kritik eşiğin altındaki konutlarda, 12'si ise patolojik eşiğin altındaki konutlarda barınmaktadır (Tablo 57).

Tablo 57. Örneklem alandaki ailelerde toplam kişi sayısı ile konutların oda sayısı.

Ailedeki Kişi Sayısı	Konutun Oda Sayısı						Toplam
	1	2	3	4	5	6	
1	—	—	4	1	1	—	**6**
2	—	4	21	16	1	—	**42**
3	—	5	35	23	1	1	**65**
4	—	**7***	40	27	10	—	**84**
5	—	**1****	27	20	7	1	**56**
6	**2****	**3****	**6***	12	4	—	**27**
7	—	**1****	**3***	**3***	—	—	**7**
8	—	—	**1****	**3***	2	—	**6**
9	—	—	**1****	—	—	—	**1**
10	—	—	**2****	**1***	—	—	**3**
Toplam	**2**	**21**	**140**	**106**	**26**	**2**	**297**

* *Kritik eşik değerin altındaki konutlar,* ** *Patolojik eşik değerin altındaki konutlar*

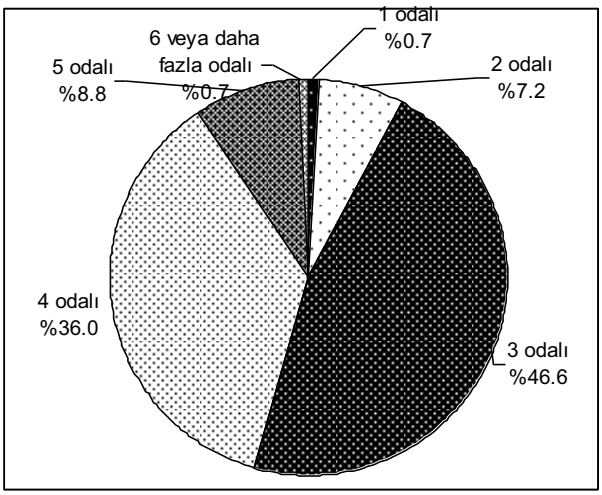

Şekil 31. *Örneklem alandaki konutların oda sayısı.*

Örneklem alandaki konutların oda sayılarının oransal dağılışı, Türkiye geneli ve Marmara Bölgesi ile karşılaştırıldığında bazı farklılıklar saptanmaktadır. Örneklem alandaki bir, iki, üç ve beş odalı konutların oranı Türkiye ve Marmara Bölgesi'nin ortalama oranlarından yüksek; dört ve altı odalı konutların oranı ise düşüktür. Özellikle beş odalı konutların ortalaması, Türkiye ortalamasından hayli yüksektir (Tablo 58). Beş odalı konutların daha çok İvazpaşa'da, altı odalı konutların da yine İvazpaşa ve Alacahırka mahallelerinde bulunduğu anlaşılmaktadır (Tablo 59). Söz konusu mahalleler Bursa'da erken gecekondulaşma dönemine sahne olan sahaları temsil etmektedir. Bu nedenle basit teknikle yapılan konutlar, sonradan yeni katlarla yükseltilememiş; eklentilerle yatay yönde genişletilmiştir. Nitekim bina kat sayılarının mahallelere göre dağılışında da bu özellik izlenmektedir.

Tablo 58. *Kentsel alanlardaki konutların oda sayılarına göre dağılışı (%).*

Oda Sayısı	Türkiye	Marmara Bölgesi	Araştırma Alanı
1	0,6	0,4	0,7
2	6,9	5,4	7,2
3	41,6	45,4	46,6
4	45,1	44,2	36,0
5	4,4	3,5	8,8
6+	0,9	0,8	0,7
Bilinmeyen	0,6	0,3	—
Toplam	**100**	**100**	**100**

Kaynak: *Konut Araştırması, TUİK, 1999.*

Örneklem alanda, konutların daha çok satın alınma yoluyla edinildiği görülmektedir (%44). Konutu edinme şeklinde ikinci sırada, konutun taşeron aracılığı ile ustalara yaptırılması gelmektedir (%13). Yerleşmelerin imara aykırı gelişmesi nedeniyle kooperatif türü konut edinme biçimlerine neredeyse hiç rastlanmaz. Kooperatif yoluyla edinilen konut sayısı örneklem alanda çok düşüktür. Miras yoluyla intikal eden konutlar, genellikle Demirkapı ve İvazpaşa gibi en erken gecekondulaşma izlenen alanlarda saptanmıştır. Fidyekızık mahallesinde miras yoluyla edinilen konut hiç yoktur (Tablo 60). Örneklem alanda miras yoluyla elde edilen konut oranının, Türkiye'de kentsel alanlarda miras yoluyla sahip olunan konut oranından düşük olduğu görülmektedir (Tablo 61).

Tablo 59. *Örneklem mahallelere göre konutların oda sayısı.*

Mahalle	Konutun Oda Sayısı						Toplam
	1	2	3	4	5	6	
Akçağlayan	—	—	22	27	1	—	**50**
Alacahırka	—	8	32	6	3	1	**50**
Demirkapı	—	10	27	6	5	—	**48**
İvazpaşa	—	—	14	25	10	1	**50**
Fidyekızık	2	1	14	26	6	—	**49**
Pınarbaşı	—	2	31	16	1	—	**50**
Toplam	**2**	**21**	**140**	**106**	**26**	**2**	**297**

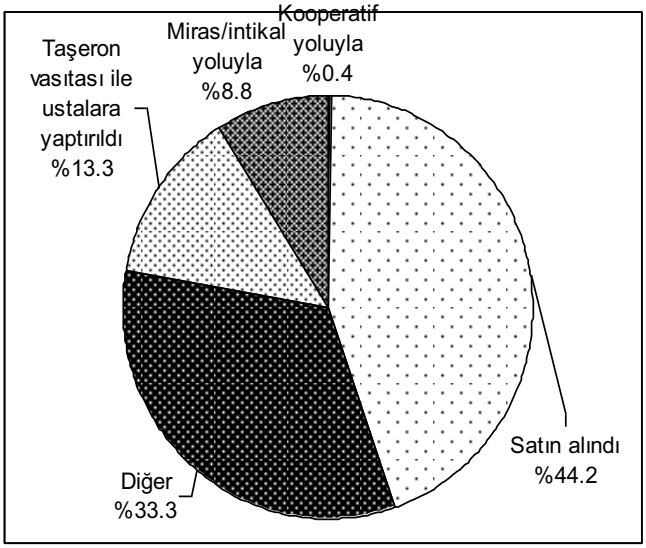

Şekil 32. *Örneklem alanda konut edinme şekilleri.*

Tablo 60. *Örneklem mahallelere göre konut edinme şekilleri.*

Mahalle	Konut Edinme Şekli					Toplam
	Satın Alma	Taşeron Aracılığıyla Yaptırma	Kooperatif Yoluyla Yaptırma	Miras	Diğer	
Akçağlayan	4	28	—	4	—	**36**
Alacahırka	21	—	—	—	21	**42**
Demirkapı	16	—	—	9	11	**36**
İvazpaşa	20	1	1	7	7	**36**
Fidyekızık	4	1	—	—	37	**42**
Pınarbaşı	36	—	—	—	—	**36**
Toplam	**91**	**30**	**1**	**20**	**76**	**228**

Tablo 61. *Kentsel alanlarda konut edinme şekli (%).*

Konut Edinme Şekli	Türkiye Geneli	Marmara Bölgesi	Araştırma Alanı
Kooperatif yoluyla	8,6	6,8	0,4
Satın alma	39,2	45,4	44,2
Taşeron vasıtası ile ustalara yaptırma	37,4	31,9	13,3
Kat karşılığı müteahhide yaptırma	3,8	5,2	—
Miras/intikal yoluyla	10,1	10,0	8,8
Diğer	0,9	0,7	33,3

Kaynak: *Konut Araştırması, TUİK, 1999.*

Tablo 62, Türkiye genelinde, Marmara Bölgesi'nde ve inceleme alanındaki konutlarda kullanılan ısıtma sistemlerinin dağılışını göstermektedir. Buna göre, gerek Türkiye genelinde ve Marmara Bölgesi'nde yer alan kentlerdeki konutlarda gerekse inceleme alanında soba ile ısınma sistemi egemendir (Tablo 62). Diğer taraftan, inceleme alanında kat kaloriferi kullanımı Türkiye geneli ve Marmara Bölgesi'ne göre daha yüksektir. Bu durum inceleme alanında doğalgazın daha yaygın bir şekilde kullanıldığını da ortaya koymaktadır. Tabloda dikkat

çeken bir diğer husus, araştırma alanında kaloriferle ısınmanın çok düşük oranlarda kalmış olmasıdır. Bu durum inceleme alanında merkezi ısıtma sisteminin yaygın olmadığını göstermektedir. Isıtma sistemlerine mahalle ölçeğinde göz atıldığında, tüm mahallelerde soba ile ısınmanın yaygın olduğu görülmektedir (Tablo 63).

Tablo 62. *Kentsel alanlarda konutların kullandığı ısıtma sistemleri (%).*

Isıtma Sistemi	Türkiye Geneli	Marmara Bölgesi	Araştırma Alanı
Kalorifer	13,3	18,8	3
Kat kaloriferi (kombi)	10,0	14,5	28,3
Soba	69,1	62,1	67
Diğer	7,6	4,6	1,7

Kaynak: *Konut Araştırması, TUİK, 1999.*

Soba kullanım oranı özellikle Alacahırka ve Demirkapı mahallelerinde daha yüksektir. Diğer dört mahallede ise kat kaloriferi kullanımı oranının nispeten daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum ısınmada kullanılan yakıt türü ile de paralellik göstermektedir. Nitekim Alacahırka ve Demirkapı mahallerinde odun ve kömür kullanımı çok yüksek oranlar gösterirken, diğer mahallelerde doğalgaz kullanımı devreye girmektedir (Tablo 64). Diğer taraftan kullanılan ısıtma sistemi ile yakıt türü oranları ayrıntılı olarak incelendiğinde, inceleme alanı genelinde doğalgaz kullanımının %56,5 düzeyinde olmasına karşın, yakıt olarak çoğunlukla doğalgazın kullanıldığı kat kaloriferi oranının %28,4 olduğu görülmektedir. Bu durumda konutların bir kısmının doğalgazdan merkezi ısıtma yöntemiyle yararlandıkları, bir kısmının da doğalgaz sobası kullandığı anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, genel ortalamalarda %67'lik bir paya sahip olan sobalarda yakıt olarak kömür ve odunun yanı sıra doğalgaz da kullanılmaktadır.

Tablo 65, inceleme alanında mahalleler ölçeğinde ailelerin yaşadıkları konuttan memnun olma durumlarını göstermektedir. İnceleme alanında uygulanan anket sonuçları ailelerin yaklaşık %92'sinin, oturduğu konuttan memnun olduğunu ortaya koymuştur. Dolayısıyla inceleme alanı genelinde ailelerin oturdukları konutlardan memnuniyet düzeyi oldukça yüksektir. Diğer taraftan memnuniyet düzeyinin en yüksek olduğu mahalle %98 ile Alacahırka iken, en düşük olduğu mahalle %72 ile Pınarbaşı'dır.

Tablo 63. *Örneklem mahallelere göre konut ısıtma sistemleri.*

Mahalle	Konut ısıtma şekli				Toplam
	Soba	Merkezi Isıtma (Kalorifer)	Kat Kaloriferi	Diğer	
Akçağlayan	29	1	19	1	**50**
Alacahırka	41	—	7	2	**50**
Demirkapı	44	—	3	2	**49**
İvazpaşa	34	—	16	—	**50**
Fidyekızık	27	1	21	—	**49**
Pınarbaşı	25	7	18	—	**50**
Toplam/ Oran (%)	**200 (67)**	**9 (3)**	**84 (28,3)**	**5 (1,7)**	**298 (100)**

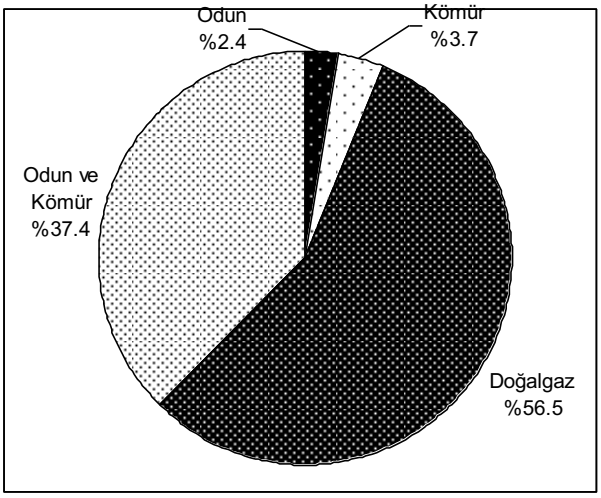

Şekil 33. *Örneklem alanda konutların ısıtılmasında kullanılan yakıt türleri.*

Tablo 64. *Anket sonuçlarına göre örneklem mahallelerde konutların ısıtılmasında kullanılan yakıt türleri.*

Mahalle	Isınmada Kullanılan Yakıt Türü				Toplam
	Odun	Kömür	Doğalgaz	Odun ve Kömür	
Akçağlayan	1	—	39	10	**50**
Alacahırka	—	—	9	41	**50**
Demirkapı	3	3	29	14	**49**
İvazpaşa	2	7	26	15	**50**
Fidyekızık	—	1	22	26	**49**
Pınarbaşı	1	—	43	5	**49**
Toplam/ Oran (%)	**7 (2,4)**	**11 (3,7)**	**168 (56,5)**	**111 (37,4)**	**297 (100)**

Tablo 65. *Örneklem mahallelere göre konuttan memnuniyet durumu.*

Mahalle	Konuttan Memnuniyet		Toplam
	Memnun	Memnun Değil	
Akçağlayan	46	4	**50**
Alacahırka	49	1	**50**
Demirkapı	48	1	**49**
İvazpaşa	48	2	**50**
Fidyekızık	45	3	**48**
Pınarbaşı	36	14	**50**
Toplam	**272**	**25**	**297**

Ankette örneklemlere, mahallenin seçiminde etkili olan altı faktörü (ucuz arsa temini, ucuz konut temini, kiraların düşük olması, işyerine yakın olması, akrabalara yakın olma isteği ve hemşerilere yakın olma isteği) sıralayarak, en çok etkili olan faktörleri belirtmeleri istenmiştir. Buna göre ucuz arsa temini ve kiraların düşük olması faktörlerini ilk üç sıra içinde işaretleyenlerin sayısı 107 olarak bulunmuştur. Bununla birlikte arsa faktörünün kira faktöründen daha etkili olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre ev yapımının önemli bir hedef olarak görüldüğü anlaşılmaktadır (Tablo 66).

Tablo 66, oturulan mahallenin tercih edilmesinde arsa ve kiranın etki derecesini ortaya koymaktadır. Buna göre oturulan mahallenin seçilmesinde arsanın öneminin daha yüksek olduğu görülmektedir. Konut seçiminde arsa özellikle Akçağlayan ve Pınarbaşı mahallerinde daha önemli bir rol oynamıştır. Ev kirası ise özellikle Pınarbaşı mahallesinde ön plana çıkmaktadır. Bu mahallede kiraların daha düşük olması, kiranın tercih nedeni olarak ön plana çıkmasına yol açmıştır.

Tablo 66. *Uygulanan anket sonuçlarına göre, örneklem mahallelerde ailenin yerleşim yerini seçmesinde arsa ve kira faktörlerini ilk üç sırada işaretleyenlerin sayısı.*

Mahalle	Tercih Faktörü		Toplam
	Arsa Faktörü	Kira Faktörü	
Akçağlayan	20	5	**25**
Alacahırka	2	1	**3**
Demirkapı	1	10	**11**
İvazpaşa	2	—	**2**
Fidyekızık	13	6	**19**
Pınarbaşı	25	22	**47**
Toplam	**63**	**44**	**107**

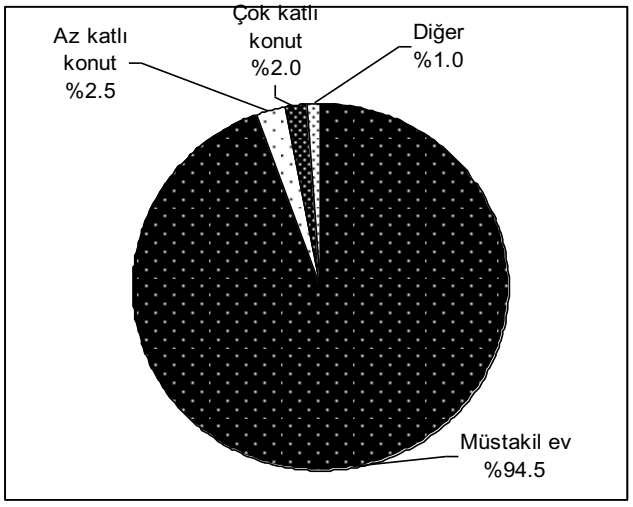

Şekil 34. *Araştırma alanındaki örneklemlerin yaşamak istedikleri konut tipi tercihleri.*

Tablo 67. *Mahallelere göre ailelerin yaşamak istedikleri konut tipi tercihleri.*

Mahalle	Yaşamak İstenilen Konut Tipi				Toplam
	Müstakil Konut	Az Katlı Konut	Çok Katlı Konut	Diğer	
Akçağlayan	50	—	—	—	**50**
Alacahırka	45	2	3	—	**50**
Demirkapı	46	—	1	—	**47**
İvazpaşa	44	3	2	—	**49**
Fidyekızık	43	2	—	2	**47**
Pınarbaşı	45	—	—	1	**46**
Toplam/ Oran (%)	**273 (94,5)**	**7 (2,5)**	**6 (2)**	**3 (1)**	**289 (100)**

Tablo 67'den de anlaşılacağı üzere, inceleme alanındaki mahallelerde oturan ailelerin çok büyük bölümü (%94,5) müstakil bir evde yaşamak istemektedir. Özellikle Akçağlayan Mahallesinde müstakil konutta yaşama isteği daha yüksektir. Burada anket uygulanan örneklemlerin tamamı müstakil konutta yaşamak istemektedir. Araştırmada elde edilen sonuçlar, 1991 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçları ile paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmada gecekondulu nüfusun sahip olmak istediği konut formları arasında en yaygın olanı "bahçeli ev" tipi olarak belirlenmiştir (Alpar ve Yener, 1991: 130). Böylece gecekondulaın tasfiyesini hedefleyen proje önerilerinde, üretilecek konut tipi açısından bu tercihi göz önünde bulundurma gereği ortaya çıkmaktadır.

Tablo 68, anket uygulanan hanelerin konut değiştirme sayısını göstermektedir. Anket sonuçlarına göre birimlerin %36'sı Bursa'da oturduğu süre içinde hiç konut değiştirmemiştir. Bu grupta yer alanların çok büyük bir kısmını kendi konutunda oturanların meydana getirdiği düşünülebilir. 4 kez veya daha fazla konut değiştirenlerin oranı ise yaklaşık %17'dir. Tablodan da anlaşılacağı gibi beklendiği şekilde, Bursa'da kalınan süre ile konut değiştirme sayısı paralellik göstermektedir. Nitekim 25 yıl veya daha fazla süredir Bursa'da yaşayan katılımcıların %65'i en az bir defa konut değiştirmişlerdir.

Tablo 68. *Anket sonuçlarına göre Bursa'da oturulan süre ve konut değiştirme sayısı arasındaki ilişki.*

Mahalle	Değiştirilen Konut Sayısı						Toplam
	Hiç	1 kez	2 kez	3 kez	4 kez	5 veya daha fazla	
1 yıldan az	2	—	—	—	—	—	**2**
1-4 yıl	1	2	1	—	—	—	**4**
5-9 yıl	3	2	—	3	—	—	**8**
10-15 yıl	9	8	4	5	4	4	**34**
16-25 yıl	24	15	6	6	1	2	**54**
25 yıldan fazla	59	31	23	21	18	17	**169**
Toplam	**98**	**58**	**34**	**35**	**23**	**23**	**271**

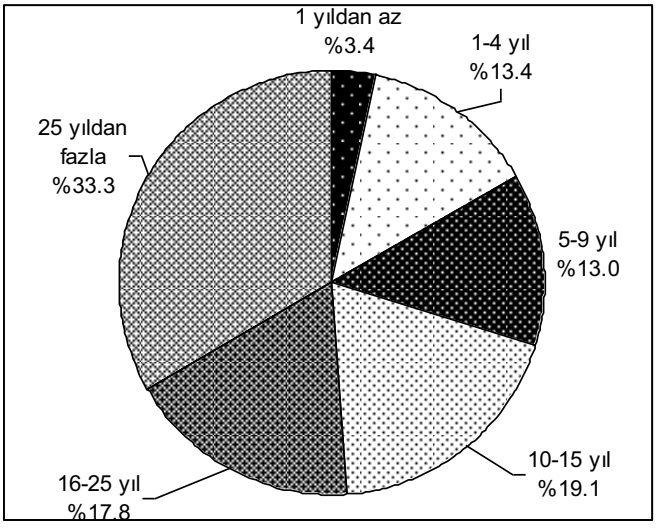

Şekil 35. *Anket birimlerinin bulundukları konutta oturma süreleri.*

Tablo 69. *Anket sonuçlarına göre bulunulan konutta oturma süresinin mahalleler ölçeğindeki dağılışı.*

Mahalle	Bulunulan Konutta Oturma Süresi (Yıl)						Toplam
	1'den az	1-4	5-9	10-15	16-25	25'den fazla	
Akçağlayan	2	5	7	9	7	20	**50**
Alacahırka	—	5	10	6	8	21	**50**
Demirkapı	2	6	8	4	7	22	**49**
İvazpaşa	1	6	6	17	9	11	**50**
Fidyekızık	1	4	3	20	16	5	**49**
Pınarbaşı	4	14	5	1	6	20	**50**
Toplam	**10**	**40**	**39**	**57**	**53**	**99**	**298**

Tablo 70. *Anket sonuçlarına göre değiştirilen konut sayısının mahalleler ölçeğindeki dağılışı.*

Mahalle	Değiştirilen Konut Sayısı						Toplam
	Hiç değiştirmeyen	1 kez	2 kez	3 kez	4 kez	5 veya daha fazla	
Akçağlayan	14	13	6	13	2	2	**50**
Alacahırka	25	15	1	—	1	5	**47**
Demirkapı	20	5	14	4	2	3	**48**
İvazpaşa	13	7	8	8	9	5	**50**
Fidyekızık	21	15	3	6	1	3	**49**
Pınarbaşı	7	6	5	8	10	14	**50**
Toplam/ Oranı (%)	**100 (34)**	**61 (20,7)**	**37 (12,6)**	**39 (13,3)**	**25 (8,5)**	**32 (10,9)**	**294 (100)**

Tablo 69 ve Tablo 70 birlikte incelendiğinde, Alacahırka ve Demirkapı mahallelerinin durumu dikkat çekici görünmektedir. Bu mahallelerde 25 yıldan fazla süredir oturanların oranı diğer mahallere göre daha yüksek, ancak konut değiştirme sayısı ise daha azdır. Nitekim bu mahalleler aynı zamanda hiç konut değiştirmeyenlerin en fazla olduğu iki mahalle durumundadır. Pınarbaşı mahallesi sakinlerinin ise konut değiştirme sayısının yüksekliği ile dikkat çekmektedir.

IV

ÖRNEKLEM MAHALLELERDE MEKÂNSAL ORGANİZASYON SORUNLARI: HİZMET DAĞITIMINDA TEMEL GÜÇLÜKLER İLE SOSYAL, EKONOMİK DONATILAR AÇISINDAN YETERSİZLİKLER

Metropolitenleşme dinamiği büyük kentlerin mekânsal açıdan ayrışmasına, parçalanmasına yol açmaktadır. Kentlerin belli kısımları günümüzün belirleyici ekonomik ilişkileri içinde yatırımları, hizmetleri ve diğer maddi olanakları kendine çekip gelişirken, bunun dışında kalanları merkezden ve olanaklardan önceki dönemlere göre daha fazla uzaklaşmaktadır (Doğan, 2001: 102-104). Bu süreç kentlerin ihmal edilen parçalarının sağlık, eğitim, ulaşım gibi temel kentsel hizmetlerini en alt düzeyde almalarıyla sonuçlanmaktadır. Böylece kent parçalarının giderek birbirinden kopmasıyla sosyo-mekânsal ayrışma da hızlanmaktadır.

Gerçekten de gecekondularla genişleyen bölgelerde kentsel, kamusal, yerel hizmetlerin dağıtımı için gerekli tesis alanları oldukça sınırlıdır. Özellikle eskiyen gecekondu mahallelerinin süreç içinde yasallaşması ile buralarda boş arazi bulunmadığı gibi, mevcut dokudaki kat artışlarıyla birlikte yoğunluk da çok artmıştır. Bu durum kente özgü çeşitli hizmetlerin dağıtılmasında, hizmetlere ulaşabilirlik ve hizmet kalitesinde büyük bir engel oluşturmaktadır. Diğer yandan kent içinde kamusal ya da özel yatırımların bazı mekânlarda yoğunlaşan yatırımları da eşitsizlikleri büyütmektedir. Eşitsiz gelişme, kent içindeki çeşitli olanakları bir yerdekiler lehine artırırken diğer yerdekiler için azaltmamalıdır. Dolayısıyla mekânsal örgütlenme ve bölgesel yatırım, nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde olmalıdır. Bu, öncelikle ihtiyaçların belirlenmesi ve ölçülmesi için toplumsal açıdan adil yöntemler oluşturulmasını gerektirir. İhtiyaçlarla bu ihtiyaçların karşılanma düzeyleri arasındaki fark, mevcut bir sistemdeki bölgesel adaletsizliğin derecesi hakkında ilk değerlendirmeyi sağlar (Harvey, 2003:103)

Araştırma için seçilen örneklem mahallelerin tümü kente oldukça yakın mesafelerde, Büyükşehir sınırları içinde yer almaktadır. Bilindiği gibi büyükşehir alanlarında yürütülen çeşitli hizmetler söz konusudur. Bu hizmetler genel olarak koruyucu hizmetler, ortak hizmetler, ticarî hizmetler ve kişisel hizmetler şeklinde sınıflandırılır (İsbir ve Açma, 2001: 108). Büyükşehir alanında yürütülen koruyucu hizmetler, kişileri çeşitli tehlikelerden uzak tutmayı amaçlar. Örneğin salgın hastalıklar gibi zararlı sonuçlar doğuracak durumlara engel olmak için alınan önlemler, itfaiye vb. hizmetler koruyucu hizmetlerin kapsamına girer. Büyükşehir alanı içinde yaşayan herkesin yararlandığı parklar ve yollar gibi ortak yerlerle ilgili hizmetler ortak hizmetler kapsamında bulunur. Kişisel hizmetler ise, hizmete kim ihtiyaç duyuyorsa ona o hizmeti götürmek amacını taşır. Örneğin; yoksullara çeşitli yardımları yapacak birimler kurmak, yaşlılar ve çocuklarla ilgili çeşitli sağlık hizmetlerini yürütecek kurumlar oluşturmak gibi. Bu tür hizmetlerin başlıca amacı, büyükşehir alanı içinde yaşayanların sosyal yönden gelişmelerini sağlamaktır. Ticarî hizmetler ise, bir ölçüde büyükşehir içinde yaşayanlara belirli bir ücret karşılığı sağlanan hizmetlerdir. Örneğin; elektrik, doğalgaz, su veya taşıma hizmetlerinde olduğu gibi (İsbir ve Açma, 2001:109).

Bursa'da göçlerle artan nüfusun kenti çevreleyen gecekondu alanlarında yoğunlaşması, kentsel hizmetlerin yeterince sağlanmasını ve sürdürülmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Böylece ulaşım, dinlence, sağlık, eğitim, alışveriş vb. birçok konuda gereksinimlerin karşılanmayışına bağlı olarak ortaya çıkan sorunlar giderek artmaktadır. Fizikî eşiklerle sınırlanan anakent sahasında göçlerle birlikte şekillenen yeni semtler, dar sokakları ve caddeleriyle meydanlardan, yeşil alanlardan, sosyal ve kültürel mekânlardan yoksun durumdadır (Akçay, 2005: 45). Ayrıca altyapı ve üstyapı hizmetleri kent içindeki plansız yapılaşmanın yol açtığı beklenmedik yoğunlaşma ve artışlar nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Bu durum niteliksiz konut stoklarının artmasına, sağlık ve eğitim gibi temel hizmetlerin sunulmasında sorunlara yol açmasının yanı sıra ulaşım, su, elektrik ve doğalgaz dağıtımı ve çöplerin toplanması vb. hizmetlerin yürütülmesinde de yetersizliklere neden olmaktadır. Gecekonduların yamaçlar üzerinde genişlemesi ile kentte görüntü kirliliği sorunu ortaya çıktığı gibi orman alanlarının tahrip edilmesi, çöplerin dere yataklarına atılması şeklindeki çevresel sorunlar da yaşanmaktadır.

Gecekondu alanlarında yaşayanların kendi sorunlarını tanımlamalarıyla, dışarıdan yapılan gözlemler ve tahmin yoluyla saptanabilen genel sorunlar örtüşmeyebilir. Bu nedenle araştırmada görüşme yapılan kişilerden mahallede eksikliği görülen ve giderilmesi istenen hususlardan en önemli beş tanesinin önem sırasına göre belirtilmesi istenmiştir. Genelde gecekondu mahallelerinin çevreye ilişkin sorunları zaman perspektifi içinde olağan dışı bir değişmezlik ve

süreklilik gösterir. 1950 yılında gecekonduların en önemli sorunları kanalizasyon, yol, su, elektrik, yeşil alan gereksinmesinin yanı sıra sağlık ve eğitim hizmetlerinin eksikliği idi. 1983 yılında gecekondu mahallelerine bu hizmetler büyük ölçüde götürülmüş ise de bu kez hizmetlerin yetersizliği sorun olmaktadır. Bu yetersizliğin iki önemli nedeni, altyapının eskimesi ve kullanımın başlangıçta planlanan ya da düşünülenin çok ötesinde bir yoğunluğa erişmesidir (Şenyapılı, 2004: 261-262). Nitekim yaptığımız çalışmada örneklem mahallelerde istemlerin ve sorunların sıralanmasının genel olarak benzeştiği, kısmen de mahallelerin mekânsal özellikleri nedeniyle farklılaştığı saptandı. Mahalleler ölçeğinde mekâna bağlı olarak günlük yaşamı etkileyen ve öne çıkan sorunlar farklılaşmaktadır. Yine de genel olarak öne çıkan istemler daha çok eğitim hizmetleri, altyapı hizmetleri (yol, su, kanalizasyon), çocuk bahçesi, park, yeşil alan ve piknik yeri gibi eğlence ve dinlenme mekanları ile toplu taşıma konularıdır.

Anket uygulaması ve görüşmelerde de ortaya çıktığı üzere, bu kesimlerde yaşayan nüfusun hizmetlere fazla talepkar olmadığı da söylenebilir. Talepler çoğunlukla altyapı hizmetleri üzerinde yoğunlaşırken, kentlileşme ve kültürel gelişime ilişkin istekler bulunmamaktadır. Bu durum kentlileşme süreçlerinin önünde fiziksel engellerin önemini göstermektedir. Bu özellikler kent içindeki alanlar arasında ayrışmayı da beraberinde getirmektedir.

Araştırma alanında gündelik yaşamın temel sorunlarının saptanması ve bu sorunların önem derecesinin belirlenmesi, söz konusu alanların geleceği ile ilgili verilecek kararlar için önemli veriler sağlayacaktır. Öte yandan mahalle sakinlerinin kentsel hizmet dağıtımına, gündelik yaşamına ve mahalledeki memnuniyetine ilişkin değerlendirmeler ve tercihleri, kısa vadede söz konusu kesimlerde iyileştirme çalışmalarına yol gösterici olabilecektir.

Uygulanan anket içeriğinde örneklemlere “Mahallenizdeki başlıca sorunlar nelerdir?” sorusu yöneltilerek, aşağıda belirtilen 16 başlıktan en önemli buldukları beşini seçerek, sıralamaları istenmiştir. Birden fazla yanıt işaretlenebilen bu uygulamada başlıklara göre toplam frekanslar Tablo 71’ de görülmektedir.

Tablo 71. *Örneklem mahallelerdeki anket birimlerine göre mahallelerde öne çıkan sorunlar.*

	Sorunlar	Frekans
1	Yolların yetersizliği	**218**
2	Plansız yapılaşma	**169**
3	Otopark yetersizliği	**135**
4	Park ve yeşil alan yetersizliği	**131**
5	Çöplerin toplanması ile ilgili sorunlar	**112**
6	Çevre kirliliği	**81**
7	Kamu hizmelerine erişim	**76**
8	Alışveriş merkezlerine uzaklık	**76**
9	Sağlık hizmetlerinin yetersizliği	**72**
10	Toplu taşıma hizmeleri	**72**
11	Gürültü	**53**
12	Okula uzaklık	**47**
13	Kanalizasyon sorunu	**34**
14	Su sorunu	**23**
15	Eğlence mekânlarının yetersizliği	**21**
16	Elektrik hizmetleri ile ilgili yetersizlik	**18**

Tablo 72. *Anket sonuçlarına göre mahallelere göre ilk sırada en yüksek frekans elde edilen sorunlar.*

Su (İvazpaşa/10)	Elektrik (Pınarbaşı/4)	Kanalizasyon sorunu (Akçağlayan/3)	Toplu taşım hizmetleri (Fidyekızık/16)
Çevre kirliliği (İvazpaşa/14)	Gürültü (İvazpaşa/9)	Sağlık hizmetlerinin yetersizliği (Fidyekızık/7)	Okula uzaklık (Fidyekızık/18)
Kamu hizmetlerine Erişim (Akçağlayan/3)	Park ve yeşil alan yetersizliği (Akçağlayan/8)	Çöplerin toplanması sorunları (Alacahırka/11)	Plansız yapılaşma (Pınarbaşı/18)
Alışveriş merkezlerine uzaklık (Pınarbaşı /2)	Eğlence mekânlarının yetersizliği (Demirka-pı/2)	Otopark yetersizliği (Demirkapı/2 ve İvazpaşa/2)	Yollar (Alacahırka/29)

Tablo 73. *Mahallelere göre en fazla işaretlemenin yapıldığı sorun başlıkları.*

Akçağlayan	Plansız yapılaşma	**47**
Alacahırka	Yol/kaldırım bakım sorunu	**41**
Demirkapı	Park ve yeşil alan	**46**
İvazpaşa	Plansız yapılaşma	**33**
Fidyekızık	Alışveriş mekânlarına erişim	**41**
Pınarbaşı	Plansız yapılaşma	**43**
	Toplam	**269**

Tablo 74. *Örneklem mahallelerdeki muhtarların kentsel hizmet kalitesini ve olanakları değerlendirmesi (1:Kötü, 2: Kabul edilebilir, 3:Orta, 4:İyi, 5: Çok İyi).*

	Akçağlayan	**Alacahırka**	**Demirkapı**	**İvazpaşa**	**Fidyekızık**	**Pınarbaşı**	**Ortalama puan**
Eğitim hizmetleri	5	3	4	4	2	4	**3,6**
Güvenlik/asayiş	4	3	4	4	2	4	**3,5**
Sağlık hizmetleri	4	4	4	4	2	4	**3,6**
Elektrik şebekesi	4	3	2	4	2	2	**2,8**
Su şebekesi	4	4	4	4	2	4	**3,6**
Ulaştırma (Toplu taşıma hizmetleri)	4	3	3	4	4	3	**3,5**
Temizlik hizmetleri	4	2	4	4	4	4	**3,6**
Çocuk Parkları	3	2	1	4	2	5	**2,8**
Kaldırım ve Yol Bakımları	1	2	1	3	4	5	**2,6**
Çevre ve halk sağlığı	3	3	4	4	2	4	**3,3**
Haftalık pazaryerleri	1	5	1	4	2	5	**3,0**
Açık-yeşil alanlar/dinlenme parkları	1	2	1	4	3	5	**2,6**
Otoparklar	1	3	1	3	2	4	**2,3**
Ortalama puan	**3**	**3**	**2,6**	**3,8**	**2,5**	**4**	**-**

Tablo 71, 72 ve 73'de görüldüğü üzere anket sonuçları genellikle altyapı sorunlarının ön plana çıktığını ortaya koymaktadır. Ancak burada "plansız yapılaşma" sorununun da ön plana çıkması dikkat çekicidir. Yasaların göz ardı edilmesiyle kaçak yapılaşmanın yaşandığı bu alanlarda planlı yapılaşma beklentisinin bulunması ilginç ve asimetrik bir değerlendirme ortaya çıkarmaktadır.

4.1. Örneklem Mahalleler için Bazı Afet Risklerinin ve Koruyucu Hizmetlerin Değerlendirilmesi

4.1.1. Yangın ve Acil Sağlık Sorunları

Yamaçlar üzerindeki gecekondular genel olarak, doğu batı doğrultusunda uzanış gösteren kentin en güneyindeki ana caddelerin güneyindeki alanlarda yer almaktadır. Diğer bir deyişle, Uludağ'ın kuzey yamaçlarındaki gecekonduların alt sınırlarını bu caddeler oluşturmaktadır. Söz konusu caddeler Pınarbaşı Caddesi (İvazpaşa ve Pınarbaşı mahalleleri); Kalebaşı ve Kaleboyu caddeleri (Pınarbaşı mahallesi); Demirkapı ve Hulki Bey caddeleri (Demirkapı Mahallesi); Çiçek Caddesi (Akçağlayan mahallesi)' dir. Eğimin giderek artmaya başladığı bu ana caddelerden sonra kimi yerlerde sokaklar artık ortadan kalkarak merdivenlerle inilen çıkılan basit geçitlere, yollara dönüşmüştür. Yolların bir çoğu yine merdivenlerle birbirine bağlanmaktadır ve çıkmaz sokakların sayısı oldukça fazladır. Sadece Demirkapı mahallesinde 41 sokaktan 26'sının merdivenli sokak olduğu saptanmıştır. Gecekondu alanlarında yol vasfından uzak bu tür sokaklar heyelan, sel, ilkyardım ve acil müdahale açısından risklere açık pozisyondadır.

Nitekim bu durum bir çok soruna ve tehlikeye yol açmaktadır. Yangın durumunda veya acil sağlık sorunlarının yaşandığı durumda araçlar sokaklara girememektedir. Yangınlara hortumlarla müdahale edilmeye çalışılmaktadır. Sokakların bazılarında bulunan yangın musluklarının ise düzenli kontrol edilmesi gerekmektedir. Nitekim yakın bir tarihte, Alacahırka Mahallesi Ömür sokaktaki iki katlı bir evde çıkan yangına, sokağın merdivenli oluşu nedeniyle itfaiye aracı müdahale edememiştir. Yangın vanalarının bir kısmının bozuk olduğu da bu yangın neticesinde ortaya çıkmıştır (Bursa Olay Gazetesi, 22.06.2009:3). Benzer olarak acil sağlık sorunlarında da ambulanslar sokaklara girememektedir. Bu durumda hastalar sedye ya da battaniyelerle ambulansın gelebildiği yere kadar indirilmeye çalışılmaktadır. Bu sorun nedeniyle ölümle sonuçlanan vakalara da rastlanmaktadır (Alacahırka, Demirkapı Muhtarlıkları ile görüşme notları, Nisan 2009). Özellikle yaşlı ve engelli kişilerin yangın vb. tehlike durumlarda güvenli tahliyesi de olanaksızdır. Yangın, acil sağlık sorunları vb. diğer tehlikelere karşı alınacak önlemler araştırma alanında yerleşmelerin sağlık ve esenliği için gerekli görünüyor.

4.1.2. Halk Sağlığı

Altyapının bulunmadığı gecekondu bölgelerinde sıvı (lağım suları ve deterjan) ve katı (çevrede değişime yol açan çöpler) evsel atıklar ciddi çevre kirliliğine neden olur. İnsan ve hayvanların dışkılarındaki çok sayıda bakteri, virüs ve amipler sıvı atıklarla çevreye verildiğinde sağlık yönünden ciddi problemlere yol açmaktadır (Akman ve Güney, 2006: 722). Ayrıca bu çevrelerde evsel atıkların dere yataklarına atılması da çeşitli hastalık vektörlerinin (kemirgenler, sinekler, böcekler vb.) barınmasına ortam hazırlayarak salgın hastalıklar açısından riskli alanlar oluşturmaktadır.

Örneklem mahallelerde özellikle sokakların ortadan kalktığı eğimli alanlarda çöplerin toplanması önemli bir sorun oluşturmaktadır. Günümüzden 20 yıl kadar önce çöplerin atlarla toplanması denenmişse de bu uygulama fazla uzun sürmemiştir. Bu tür alanlarda yaşayanlar çöplerini birkaç yüz metre uzaklıktaki konteynerlere indirmek zorundadır. Ancak çöplerin sık sık bu çevredeki dere yataklarına atıldığı gözlenmektedir. Örneğin Alacahırka'da Naip deresi bu açıdan önemli bir kirlilik tehdidi altındadır. Bazı kesimlerde tel örgülerle setler oluşturulmasına rağmen, dereye çöp atılması halen sürmektedir. Çöplerin düzenli olarak toplandığı yerlerde de benzer sorunların saptanması, bu açıdan eğitim ve bilinçlerndirme çalışmalarına gereksinim olduğuna işaret etmektedir. Örneğin Pınarbaşı mahallesinde haftanın üç günü (Salı, Perşembe, Cumartesi) çöplerin düzenli olarak toplanmasına karşın, Pınarbaşı mahallesi ile Abdalmurat mahallesi arasında kalan Cilimboz deresine atılan çöpler halk sağlığını tehdit etmektedir. Sineklerin üremesine elverişli bir ortam oluşması, rahatsız edici kokular bu çevrede yaşayanların başlıca şikayet konusudur. Öte yandan vadi yamaçları boyunca dere yatağının içine kadar inen gecekondular, konunun halk sağlığı açısından ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Örneklem mahallelerde çevre kirliliğini mahallenin ilk beş sorunu arasında görenlerin toplam frekansı 81'dir. Nitekim yukarıda değinilen sorunlarla ilişkili olarak İvazpaşa ve Pınarbaşı mahallelerinde çevre kirliliğinin, mahalle sakinlerince önemli ve öncelikli bir sorun olarak kabul edildiği görülmektedir (Tablo 75). Evsel atıkların toplanmasında yaşanan sorunları mahallenin en önemli ilk beş sorunu arasında gören kişi sayısı 112'dir. Frekansların yüksek olduğu alanlar Alacahırka, İvazpaşa ve Pınarbaşı mahallelerindedir.

Tablo 75. *Mahallelere göre çevre kirliliği sorununun önem derecesi.*

Mahalle	Çevre Kirliliği Sorunun Önem Derecesi					Toplam
	1	2	3	4	5	
Akçağlayan	2	1	1	3	4	**11**
Alacahırka	--	--	6	4	1	**11**
İvazpaşa	14	10	4	--	--	**28**
Fidyekızık	--	--	1	--	--	**1**
Pınarbaşı	11	3	8	3	5	**30**
Toplam	**27**	**14**	**20**	**10**	**10**	**81**

Tablo 76. *Mahallelere göre çöplerin toplanması sorununun önem derecesi.*

Mahalle	Çöplerin Toplanması Sorununun Önem Derecesi					Toplam
	1	2	3	4	5	
Akçağlayan	2	1	1	--	--	**4**
Alacahırka	11	27	--	--	--	**38**
Demirkapı	--	--	4	--	1	**5**
İvazpaşa	1	9	10	5	1	**26**
Fidyekızık	2	--	--	--	2	**4**
Pınarbaşı	--	10	10	7	8	**35**
Toplam	**16**	**47**	**25**	**12**	**12**	**112**

4.1.3. Sel Riski

Başta büyük kentlerimiz olmak üzere, çeşitli ölçekteki yerleşmelerde her geçen gün daha büyük sel felaketleriyle karşılaşılmasının ardındaki ana etkenler, yoğun yağışlarla gelen suyun toprak tarafından tutulmasını kolaylaştıran bitki örtüsünün azalması, nehirlerin doğal yapılarının bozulması ve dere yatakları üzerinde ve çevresindeki kontrolsüz yerleşmelerdir. Örneklem mahallelerdeki gecekondu yerleşmelerinin önemli bir bölümü ulaşılması güç ücra köşelerde, dere yatakları gibi doğal afetlere açık alanlarda kurulmuştur. Uludağ'dan kay-

naklanan ve örneklem mahallelerden geçen birçok dere yatağı günümüzde konut, yol, menfez vb. yapay engellerle kapatılmış durumdadır. Bunların başlıcaları da Kaplıkaya, Gökdere ve Cilimboz dereleridir. Doğal sit ve orman alanlarını da tahrip eden kaçak yapılaşmanın buradaki akış hatlarını engellemesi, bu derelerin çevresinde şiddetli yağışların meydana gelmesi durumunda sel tehlikesi olasılığını ortaya çıkarmaktadır. Bu nedenle söz konusu derelerin doğal akışının önündeki her türlü engel ve yapılar öncelikle kaldırılmalıdır. Nitekim 2009 yılının Eylül ayında İstanbul ve Tekirdağ'da yaşanan sel felaketleri, önlem alınmaması durumunda sorunun ulaşabileceği boyutları göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Kentin altyapısının (kanalizasyon, yağmur suyu kanalları vb.) yetersizliği, yapılaşmış çevre ile doğal çevre arasındaki dengenin göz önünde bulundurulmaması, derelerin ıslah edilmemesi sonucu, potansiyel sel baskınları yaşamı tehdit etmektedir (Ünlü, 1996: 67). Ayrıca lodos sonrası görülen sağanak yağışlar ve ani kar erimeleri sonucunda, alt yapının yetersiz kaldığı alanlar su baskını tehlikesi ile karşılaşmaktadır. Nitekim dik, dar ya da merdiven şeklindeki sokaklar, yağmur suyu tahliyesi için yapılacak teknik çalışmalara uygun olmadığından şiddetli yağışlarda bu sokaklar dere görünümünü almakta, bazen de su baskınları yaşanmaktadır. Bu durum aynı zamanda can ve mal güvenliği açısından tehlike oluşturmaktadır.

4.1.4. Lodosa Bağlı Soba Zehirlenmeleri

Bursa'da lodos fırtınaları bazen ölümlerle sonuçlanan olaylara neden olarak kentte afet boyutunda etki yaratmaktadır. Lodosa bağlı zehirlemeler özellikle soba ile ısıtılan konutların bulunduğu çevrelerde meydana gelmektedir. 1990-2006 yılları arasında lodos afetlerine bağlı olarak il genelinde 46 kişi hayatını kaybetmiş, 107 kişi yaralanmış, 2.303 kişi soba gazlarından zehirlenmiştir. Afete bağlı olarak ölümler en çok Yıldırım ve Osmangazi ilçelerinde görülmektedir. Nilüfer ilçesinde lodostan dolayı herhangi bir ölüm olayı gerçekleşmemiştir. Afete bağlı olan zehirlenmelerin en yoğun olduğu mahalleler arasında örneklem mahallelerden İvazpaşa ve Akçağlayan da yer almaktadır (Çeşmeci ve Öztürk, 2007:43). Bu durumun bazı nedenleri bulunmaktadır. Özellikle yamaçlarda yer alan mahalleler lodos fırtınalarının kente ilk sokulduğu kesimlerdedir. Diğer yandan bu çevrede sosyo-ekonomik özelliklerden dolayı ısınma aracı olarak kömür sobalarının yaygın şekilde kullanılması da lodos kaynaklı afetlere zemin hazırlamaktadır. Lodosun etkili olduğu dönemlerde, rüzgar ovanın doğusunda (Yıldırım İlçesi ve çevresi) dar bir alanda sıkışarak kanalize olur, şiddeti ve etkisi maksimum düzeye ulaşır. Ovanın doğuda (Nilüfer İlçesi ve çevresi) genişle-

mesiyle daha geniş bir alana yayılan rüzgarın şiddeti ve etkisi azalır. Her iki ilçenin de (Osmangazi, Yıldırım) coğrafî koşullara uyumlu yerleşme özelliği göstermeyişi, hasarın etkisini arttırır. Sokakların, lodosun önünde bir set şeklinde uzanmaları, rüzgarı daha yıkıcı hale getirmektedir. Böylece sokaklar arasında kanalize olamayan rüzgar direkt olarak binalar üzerinde etkili olur (Çeşmeci ve Öztürk, 2007:58). İvazpaşa ve Akçağlayan mahallelilerinde ailelerin %71'i kış aylarında ısınma amacıyla odun ve kömür kullanır. Özellikle kış aylarında aile fertlerinin bir odada uyumalarından dolayı soba gazı zehirlenmeleri ve buna bağlı ölümler yüksek oranlara ulaşır (Çeşmeci ve Öztürk, 2007:59).

Yıllar içinde soba zehirlenmelerinde azalma beklenirken, artışların görülmesi bir bakıma göçlerle ilişkilendirilebilir. Bilindiği gibi Bursa "Lodos"u ile ünlü bir kenttir. Bursa'da uzun süredir yaşayanlar lodosun etkileri konusunda aşağı yukarı bilgi sahibidir. Ancak göçlerle Bursa'ya katılan nüfusun bu konuda yeterli deneyiminin olmaması ve bilgilendirilmemesi lodosun olumsuz etkilerini artırmaktadır. Uzun süredir kentte yaşayanlar, genellikle sobaların lodosta yakılmayacağını bilirler. Ayrıca lodoslu havalarda görülen baca basması ve soba zehirlenmelerine karşı, bilinçli haneler evlerin bacalarında, rüzgâra göre yön değiştiren baca başlıkları kullanırlar. Ancak kente özellikle sonradan gelenler, coğrafî etkenlerin ortaya çıkardığı lodos tehlikesinin farkında olmadıkları için her yıl kayıplarla karşılaşılmaktadır.

4.1.5. Deprem ve Heyelan Riskleri

Kuzey Anadolu Fayı'nın kuzey kolunun Bursa'ya uzaklığı 70, güney kolunun uzaklığı ise 25 km dir. İznik Gölü güneyinden geçerek Gemlik Körfezi'nden Marmara Denizi'ne doğru devam eden güney kol üzerinde meydana gelebilecek depremlerden Bursa'nın yoğun bir şekilde etkileneceği bilinmektedir (BBŞB, 2005: 51). Bununla birlikte kuzey kol üzerinde meydana gelen şiddetli depremler de kenti etkilemektedir. Nitekim yapılan çeşitli çalışmalarda, tarihsel süreç içinde kentin Kuzey Anadolu Fayı'nın etkisiyle yıkıcı depremlere maruz kaldığı belirtilmektedir (Doğancı, 2001;Kılıç, 2001; Selimoğlu, 2001).

Deprem kuşağında yer alan kentlerde bu olgu, kentlinin yaşamı için büyük bir risk unsurudur. Bursa'nın 1. derece deprem bölgesinde bulunmasının yanı sıra, kaçak yapılaşmanın Bursa Fayı'nın yer aldığı Uludağ'ın kuzey yamaçlarında gerçekleşmesi; konutların yüksek eğim derecelerine sahip yamaçlarda standartlardan yoksun olarak inşa edilmesi nedeniyle günümüzde risk hayli yüksektir.

Heyelanlara örneklem mahallelerin eğim derecesi yüksek noktalarında rastlanmaktadır. Bununla birlikte dere yataklarının içine kadar sokulan gecekondular için risk oldukça belirgindir. Özellikle Fidyekızık Mahallesinde Kaplıkaya vadisine sınır oluşturan hat üzerinde kaymaların olduğu ve bu sahada heyelan risklerine yönelik bir çalışmanın yapılmadığı muhtarlıkça ifade edilmektedir (Nisan 2009 Muhtarlık görüşme notları).

4.2. Ortak Hizmetlerin Örneklem Mahalleler Ölçeğinde İncelenmesi

4.2.1. Eğitim ve Sağlık Hizmetlerine Erişim

Gecekondu mahallelerinde, çeşitli kamusal hizmetleri üreten kuruluşların hizmet binaları veya şubelerinin eksikliği belirgin bir şekilde hissedilmektedir. Buna bağlı olarak örneklem mahallelerde kamusal hizmetlere erişimde sorunlar yaşanmaktadır. Tüm örneklem mahallelerde bu konuda yaşanan sorunun mahallenin ilk beş sorunu arasında olduğunu düşünenlerin toplam sayısı 76'dır. Ancak bu sorun başlığında iki mahallenin öne çıktığını vurgulamak gerekir. Bu mahalleler 40 frekans ile Fidyekızık ve 17 frekans ile Demirkapı mahalleleridir.

Sağlık hizmetlerine erişimin mahallenin ilk beş sorunu arasında bulunduğunu değerlendirenlerin toplam sayısı 72'dir. Bu konuda en fazla işaretleme Fidyekızık Mahallesinde yapılmıştır (37). Araştırma alanında yapılan gözlem ve görüşmeler sonucunda Akçağlayan ve Demirkapı mahallelerinde de kamusal sağlık hizmetlerinin sunumunda yaşanan bazı sorunlar saptanmıştır. Akçağlayan Mahallesinde Zümrütevler sağlık ocağına bağlı bir sağlık biriminin bulunmasına karşın, burada daimi kadrolu personelin olmayışı aksamalara yol açmaktadır. Demirkapı Mahallesindeki sağlık ocağı ise çalışmayı sürdürdüğümüz 2008 yazında yaklaşık üç aydır kapalı bulunuyordu.

Örneklem mahallelerde kamusal örgün eğitim hizmetleri açısından temel sorunlar eğitim kurumlarının bulunmaması, yetersiz oluşu ya da uzak mesafelerde yer alması ile ilgilidir. Mahalle muhtarları ile yapılan görüşmeler Akçağlayan Mahallesinde iki ilköğretim okulu bulunmasına karşın, sınıfların yüksek öğrenci mevcutlarına sahip olduğunu ortaya koymuştur. Okul öncesi eğitim sınıflarının yetersizliği de bir başka sorundur. Merkez İlköğretim okulunun tek anasınıfı bulunurken, İhsan Dikmen ilköğretim okulunun anasınıfı şubesi yoktur. Oysa mahalledeki çocuk sayısına göre günümüz için gereksinim beş şube olarak sap-

tanmaktadır. En yakın okula erişmek için uzaklığın fazla oluşunu mahalledeki ilk beş sorun arasında sayanların toplam sayısı 47'dir. Toplam frekansın 34 (%72,3)'ü Fidyekızık Mahallesine aittir ve 18 kişi bu sorunu mahallenin ilk beş sorunu içinde birinci sıraya koymaktadır.

4.2.2. Ulaşım, Yollar ve Otopark Alanları

Kentler ticarî, kültürel ve sosyal etkinliklerin yoğun olarak gerçekleştiği alanlardır. Ancak günümüzde bir yandan kentlerin hızlı büyümeleri diğer yandan motorlu araç sayısındaki önemli artışlar trafik tıkanıklığı sorununu doğurmaktadır. Trafik tıkanıklığı herhangi bir yerde ve zamanda karşılaşılabilecek bir olgu ise de, genellikle büyük kentlerde işe geliş gidiş saatlerinde ve kentlerin merkezi bölgelerinde önemli boyutlara ulaşmaktadır. Kent içi yollarda trafik tıkanıklığının olması bir yandan gürültü, hava kirliliği ve kaza olasılıklarını artırırken, diğer yandan sürücü ve yolcuların daha uzun süre araç kullanma ve zaman maliyetleri ile yolculuk yapmalarına neden olmaktadır (Ertürk, 1997: 219). Bu sorun ayrıca kentlere özgü faaliyetlerin yavaşlamasına, kentsel mekânın verimsiz kullanımına, kentsel hizmetlere erişimde adil olmayan kullanıma, bireysel ve ulusal ekonomi açısından önemli kayıplara da yol açmaktadır.

Hızla büyüyen kentlerde motorlu araç sayısında ve kent içi yolculuklarda araçlı yolculukların artmasından ulaşım hizmetleri olumsuz etkilenmektedir. Özellikle plansız yerleşmelerin geniş yer kapladığı kentlerde, ulaşım hizmetlerinin planlı bir şekilde, aksamadan sürdürülmesi de güçleşmektedir. Bursa, nüfusun hızla arttığı ve trafik hacminin büyümekte olduğu bir kenttir. Kentin gelişimi dikkate alındığında, trafik tıkanıklığı açısından kritik bir noktaya yaklaşıldığı görülmektedir. Araştırmalar, Bursa kent merkezi içinde trafik hacminin yılda ortalama %11 dolayında büyüdüğünü ortaya koymaktadır. Bu tablo, trafik hızının yaklaşık 6 yıl içinde ikiye katlanacağına işaret etmektedir. Kentte araba sahipliliği de hızla artmaktadır; 2003 yılında bin kişiye 93 araba düşmektedir. Bu da hanehalklarının %40'ının araba sahibi olması anlamına gelmektedir (BBŞB web, 2009). Bu yüzden kentin geleceğini göz önünde bulunduran bir ulaşım sisteminin kurulması gerekmektedir.

Daha önce yapılmış bazı çalışmalar ile araştırma alanında elde ettiğimiz bulgular iş yerine ulaşım, konut-işyeri ilişkisi üzerinde bazı genellemeler ve değerlendirmeler yapmaya olanak sağlamaktadır. Türkiye'de genel olarak toplu taşıma araçlarından yüksek ölçüde yararlanıldığı görülmektedir. Büyük işyerlerinin sağladığı servisler de diğer bir ulaşım seçeneği olmaktadır. 1991 yılında yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre servisle işe gidip gelenlerin oranı Ankara'da %13,3, İstanbul'da %15,0, İzmir'de %13,9'dur. İşyerine gidip gelirken

özel otosunu kullananların oranı da söz konusu şehirler için sırasıyla %5,4, %5,5, %4,5'tir (Alpar ve Yener, 1991: 65).

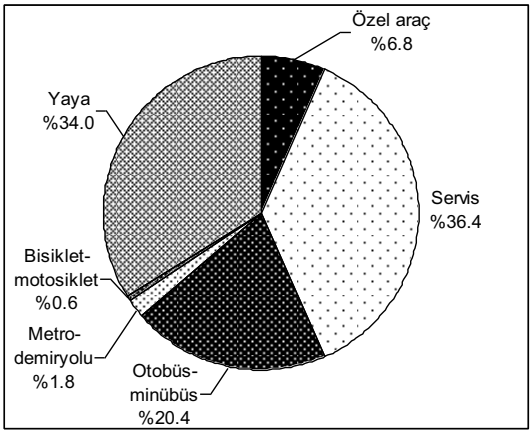

Şekil 36. *Araştırma alanında yaşayanların işe gidiş gelişte kullandığı ulaşım şekli.*

Tablo 77. *Kentsel alanlarda işe gidiş gelişlerde tercih edilen ulaşım şekli.*

	Türkiye Geneli (1999)	Marmara Bölgesi (1999)	Araştırma Alanı (2007)
Özel araç	16,5	18,1	3,7
Servis araçları	14,7	16,4	19,8
Otobüs-minübüs	27,7	31,1	11,1
Metro-demiryolu	1,4	1,6	1,0
Bisiklet-motosiklet	2,1	0,8	0,3
Yaya olarak	31,1	25,1	18,5

Kaynak: *Konut araştırması TUİK, 2009 ve anket verileri.*

Araştırma alanında elde ettiğimiz sonuçlar, özel oto ile işyerine ulaşımı tercih edenlerin oranının düşük olduğunu; buna karşılık servisleri kullanarak işyerlerine ulaşımı sağlayanların oranının Türkiye geneli ve Marmara Bölgesi'ndeki kentsel alanlardakine göre daha yüksek olduğunu göstermektedir (Tablo 77). Bu durumun temel nedeni örneklem mahallelerde özel araç sahipliliğinin düşük olması ve çalışanların önemli bir kısmının işçi olmaları nedeniyle servislerden yararlanmalarıdır. Anket uygulamasında görüşme yapılan birimler konut

ve işyerleri arasındaki ulaşımda hangi araçları kullandıklarını işaretlemişlerdir. Bu nedenle bazılarının birden fazla araç kullandığı da anlaşılmıştır. Bunların içinde frekansı en yüksek grubu 15 kişi ile (%7.2) Özel Halk/Belediye otobüsü ile minibüs ulaşımını birlikte kullananlar oluşturmaktadır. Örneklem mahalle sakinlerinin daha çok tek araç kullanmaları ve yaklaşık beş kişiden birinin yaya olarak işyerine gidip geliyor olması, servis kullanımından ve iş yerlerinin genellikle kent merkezinde yer almasından kaynaklanmaktadır. İşe giderken değiştirilen araç sayısı ile ilgili görüş belirten 141 kişiden 122 si (%84,7)'si sadece bir araçtan yararlandığını ifade etmiştir. Bir ya da iki kez araç değiştirenlerin oranı ise %13,4 olarak bulunmuştur (Tablo 78).

Konut ile işyeri arasındaki yolculukta geçen süreye bakıldığında, en fazla yığılmanın 30 ile 60 dakikalık yolculuk süresinde olduğu görülmektedir (%37). Bununla birlikte işyeri ile konut arasındaki yolculuk süresi 15 dakikadan az olanlar (%24,6) ile yolculuk süresi 90 dakikayı aşanlar da bulunmaktadır (%2). 15 dakikadan daha kısa yolculuk süresini işaretleyenler çoğunlukla İvazpaşa ve Akçağlayan mahallelerinde yaşayanlar arasındadır (Tablo 79). Buna karşılık Fidyekızık ve Demirkapı mahallelerinde yolculuk sürelerinin nispeten arttığı izlenmektedir. Örneklem mahallelerde yaşayanlar tarafından mahallenin en önemli sorunları arasında toplu taşıma hizmetleri sorununu ilk sırada ifade edenlerin sayısı 29'dur. Toplu taşıma hizmetlerinde en fazla sorunun Fidyekızık ve Demirkapı mahallelerinde yaşandığı anlaşılmaktadır (Tablo 80).

Tablo 78. *Konuttan işyerine ulaşım sırasında değiştirilen ortalama araç sayısının mahalleler ölçeğindeki durumu.*

Mahalle	Değiştirilen araç sayısı			Toplam
	Tek Araç Kullananlar	1 Kez Araç Değiştirenler	2 Kez Araç Değiştirenler	
Akçağlayan	10	—	5	**15**
Alacahırka	16	—	2	**18**
Demirkapı	21	2	2	**25**
İvazpaşa	20	—	—	**20**
Fidyekızık	36	5	3	**44**
Pınarbaşı	19	—	—	**19**
Toplam	**122**	**7**	**12**	**141**

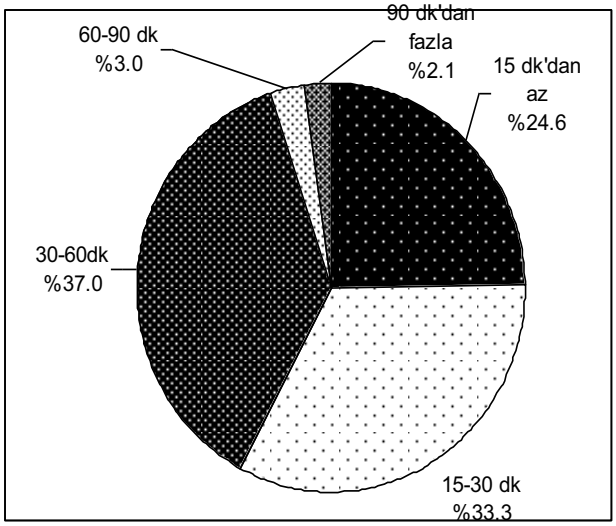

Şekil 37. *Örneklem alanda konut ile işyeri arasındaki ulaşımda geçen ortalama süre.*

Tablo 79. *Örneklem mahallelerde uygulanan anket sonuçlarına göre işyerine ulaşım sırasında geçen sürenin mahalleler ölçeğindeki durumu.*

Mahalle	Evden İşyerine Giderken Geçen Süre (Dakika)					Toplam
	15'den az	15-30	30-60	60-90	90'dan fazla	
Akçağlayan	15	4	9	3	—	**31**
Alacahırka	2	10	11	—	—	**23**
Demirkapı	2	12	12	1	1	**28**
İvazpaşa	13	11	12	—	1	**37**
Fidyekızık	6	18	23	—	—	**47**
Pınarbaşı	10	10	7	2	—	**29**
Toplam/ Oranı (%)	**48 (24,6)**	**65 (33,3)**	**74 (37,0)**	**6 (3,0)**	**2 (2,1)**	**195 (100)**

Tablo 80. *Örneklem mahallelere göre toplu taşıma hizmetleri sorununun önem derecesi.*

Mahalle	Toplu Taşıma Sorununun Önem Derecesi					Toplam
	1	2	3	4	5	
Akçağlayan	3	1	1	1	4	**10**
Alacahırka	1	—	6	1	2	**10**
Demirkapı	7	2	3	1	1	**14**
İvazpaşa	2	1	—	—	—	**3**
Fidyekızık	16	9	3	1	3	**32**
Pınarbaşı	--	1	1	3	3	**8**
Toplam	**29**	**14**	**14**	**7**	**13**	**77**

Konut alanları, çalışma alanları, dinlenme ve eğlenme ile ulaşım kullanışları arasında, birbirini rahatsız etmeyen ama, gereksiz ulaşım talepleri yaratmayan uyumlu bir arazi kullanımı dengesine sahip kentlerde yaşamak, kentli hakları arasında olmalıdır. Özürlüler de dahil olmak üzere, kentteki değişik gelir gruplarına kentin her noktasına çok zaman harcamadan belli bir konfor düzeyinde seyahat ederek ulaşmasına olanak veren yol ve ulaşım sistemine sahip olma hakkı tanınmalıdır (Tekeli, 2001: 134). Oturmak, çalışmak, dinlenmek gibi anahtar fonksiyonları hesaba katan bölgeleme, kent arazisini düzene sokacaktır. Dördüncü fonksiyon olan dolaşmayı sağlayan trafiğin ise yalnızca bir tek gayesi vardır: diğer üç fonksiyon arasında faydalı bir şekilde bağ kurmak. Bu konuda büyük değişiklikler kaçınılmaz olacaktır. Kent ve çevresinin bu amaçlara ve kullanıma uygun hale getirilecek şekilde kurgulanması gerekmektedir (Le Corbusier, 2005: 90). Nitekim, kent merkezi çevresindeki gecekondu yerleşmelerinin ekonomik, sosyal vb. gereksinimlerin karşılanması için şehir merkezine bağımlılıkları yüksektir. Bursa kentinin birbirine göre mesafeleri iyi saptanmış çok merkezli bir kent olarak kurgulanması gerekmektedir. İş alanlarının genellikle Bursa Ovası çevresinde olması da konut alanları ile iş alanları arasındaki geçişlerin kent merkezi üzerinden gerçekleşmesini gerektiren bir yapıdadır. Bu durum kentin trafik yoğunluğu üzerinde başlı başına önemli bir etkiye sahiptir.

Büyükşehir alanı içersinde yapılan yolculukların çoğunu, işyeri ile yaşanılan (ikamet edilen) yer arasındaki gidiş-gelişler oluşturur. Bu amaç dışında yapılan yolculuklar, sosyal amaçla, alış-veriş amacıyla ve eğitim amacıyla yapılır. Bunun için yapılan yolculuklarda toplu taşıma araçları ya da özel araçlar kullanılır (İsbir ve Açma, 2001: 110). Ancak özel araçların bu çeşit yolculuklarda yaygın olarak kullanılmasının, toplu taşımayı zorlaştıran sonuçları vardır. Örneğin; özellikle iş saatlerinde toplu taşıma araçları ile özel araçların aynı yolları pay-

laşması nedeniyle trafik yükünün artması, bazı yerlerde tıkanmalara yol açmaktadır. Bununla birlikte kent içi ulaşımda önlenebilir gereksiz trafik yükünün varlığının ve nedenlerinin de saptanması oldukça önemlidir. Bu açıdan en dikkat çekici nokta, kentte genç ve hareketli nüfusun fazla olmasına rağmen bu nüfus grubuna yönelik kentsel hizmetlerin bulundukları çevrelerde yetersiz olmasıdır. Örneğin, Yıldırım ilçesinde yaşayanlar, çevrelerinde eğlence, dinlence, alışveriş vb.. hizmet sunan unsurların belirgin yetersizliği nedeniyle bu taleplerini sıklıkla Osmangazi ilçesinde karşılamaktadır. Böylece Yıldırım ilçesinde yaşayanlar Osmangazi ilçesine daha fazla seyahat etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum araç trafiğinin oluşumuna katkıda bulunarak, kent içinde trafik sorunlarının artmasına yol açmaktadır. Ayrıca yukarıda belirtilen taleplerin belirli alanlara yönelmesi ve orada yoğunlaşması, Yıldırım ilçesinde olduğu gibi bu türden hizmet veren alanların ve iş kollarının gelişmesini de engellemektedir. Kentte otomobile bağımlılığı ve kent içi seyahate olan talebi azaltacak, toplu taşımayı teşvik edecek bir mekân kurgusuna gereksinim vardır. Nitekim metropol alanda yapılan bir başka çalışmanın sonuçları da Bursa'nın sevilmeyen yönleri arasında %19,4 ile trafik ve ulaşım sorunlarının ilk sırada bulunduğunu göstermektedir (BURFAŞ, 2006: 114).

Öte yandan çocuk ve yaşlı nüfusun gerekli hizmetlere erişiminin önündeki başlıca engel mesafe olmaktadır. Bu nüfus grubuna yönelik hizmetlerin konut alanlarına yakın mesafelerde bulunması erişim olanakları açısından önem taşımaktadır. Her yaştan yayanın güvenli bir şekilde yürüyebileceği kaldırımların olmayışı bazı mahallelerde belirgin bir sorundur. Örneğin, Fidyekızık mahallesinde Bursa Caddesi adını taşıyan ana cadde, çevresindeki yoğun yapılaşmaya bağlı olarak yayaların ihtiyacını karşılamada yetersiz kalmaktadır. Yakın geçmişte bir köy olan mahallede yolların durumunda bir değişiklik yoktur. Mahalledeki öğrencilerin büyük bölümü Fidyekızık meydanındaki ilköğretim okuluna bu yolu izleyerek yaya olarak gitmektedir. Yolda kaldırım olmaması nedeniyle öğrenciler yol üzerinde yürümek zorunda kalmaktadır. Çocuklar başta olmak üzere diğer yayaların can güvenliğini tehdit eden bu sorun kısa sürede kaldırım düzenlemesi ile çözülebilir.

Yollar, eğimli ve dar oluşları nedeniyle örneklem mahallelerin gecekondu alanlarında araç trafiğine uygun değildir. Bu çevrede yük ve eşya taşıma işlerinde halen yük hayvanlarından yararlanıldığı gözlenmiştir. Yolların daraldığı alanlarda toplu taşıma araçları hizmet verememektedir. Mahalle sakinleri ise özel araçlarını daha çok mahalle girişlerindeki alanlara bırakmaktadır. Bu nedenle gecekondu sahalarına yakın ana cadde ve sokaklar çevresindeki yoğun araç parkı, bu çevrelerde yaya ve araç trafiğini de engellemektedir. Bu sorunlar özellikle Alacahırka ve Demirkapı mahallelerinde oldukça belirgindir.

Öte yandan yolların ve kaldırımların bakımsızlığını mahallenin en önemli beş sorunu arasında gören toplam kişi sayısı 218 kişi olmuştur (Tablo 81). Bu sorunu mahallelerinin en öncelikli sorunu olarak görenlerin sayısı da 89 kişi olmuştur. İvazpaşa ve Pınarbaşı dışındaki mahallelerde özellikle Alacahırka, Demirkapı ve Fidyekızık mahallelerinde yolların ve kaldırımların bakımı önemli sorunlardan biri olarak görülmektedir. Otopark yetersizliğini mahallenin ilk beş sorunu içinde görenlerin toplam sayısı 135'tir (Tablo 82). Anket uygulanan birimlerin yanıtlarına göre otopark yetersizliğinin Demirkapı, Alacahırka ve Akçağlayan mahallelerinde öncelikli sorunlardan birisi olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 81.*Örneklem mahallelere göre yol/kaldırım bakımsızlığı sorununun önem derecesi.*

Mahalle	Yol/Kaldırım Bakımsızlığı Sorununun Önem Derecesi					Toplam
	1	2	3	4	5	
Akçağlayan	16	8	11	6	1	**42**
Alacahırka	29	11	—	1	—	**41**
Demirkapı	20	7	7	6	2	**42**
İvazpaşa	—	3	9	9	6	**27**
Fidyekızık	22	8	8	2	2	**42**
Pınarbaşı	2	10	2	2	8	**24**
Toplam	**89**	**47**	**37**	**26**	**19**	**218**

Tablo 82. *Örneklem mahallelere göre otopark yetersizliği sorununun önem derecesi.*

Mahalle	Otopark Yetersizliği Sorununun Önem Derecesi					Toplam
	1	2	3	4	5	
Akçağlayan	2	3	4	9	9	**27**
Alacahırka	9	12	4	3	4	**32**
Demirkapı	4	20	10	4	5	**43**
İvazpaşa	4	4	7	5	4	**24**
Fidyekızık	—	—	—	—	2	**2**
Pınarbaşı	2	—	2	2	1	**7**
Toplam	**21**	**39**	**27**	**23**	**25**	**135**

Bursa'da kent içi ulaşım 1998 yılına kadar taksi, dolmuş ve belediye otobüsü gibi karma bir sistemle karşılanıyordu. 1998 yılında Bursa Metrosu'nun temeli atılmış ve 2002 yılında da işletmeye açılmıştır. Kentte ayrıca Uludağ ile ulaşımın sağlanmasında 1963 yılında hizmete giren bir teleferik hattı da bulunmaktadır. Bu hat aynı zamanda Türkiye'nin ilk teleferik hattıdır. Teleferik ile erken tanışan bir kentte, bu ulaşım türünden kent içi ulaşımda yararlanmanın yolları ise ne yazık ki tartışılmamıştır. Oysa Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde teleferik türü alternatif ulaşım sistemi, merkezi iş alanları çevresindeki trafik yoğunluğu sorununun aşılmasına yardımcı olabilir. Bu bağlamda kentin kuzeyinde doğu-batı yönünde sıralanan sırt ve vadileri teleferik ile aşan hatlı bir ulaşım sistemi önerilebilir.

4.2.3. Açık/Yeşil Alanlar, Çocuk Parkları ve Sosyal Donatılar

Konut aileyi barındırır. Ancak aile, konutun dışında ve yakın çevresinde, konutun uzantılarını teşkil eden kollektif tesislere de gereksinim duymaktadır. Bunlar gıda maddeleri satış yerleri, sağlık hizmetleri sunan mekânlar, kreşler, anaokulları, okullar ile gençlere yaşlarına göre arzu ettikleri oyunları oynama olanağı sağlayan mekanlar ve günlük spor faaliyetlerine ayrılmış alanlardır (Le Corbusier, 2005: 46). Özellikle büyük kentlerde nüfus artışına bağlı olarak, kentsel açık ve yeşil alanlardaki azalma ve kent toprağındaki büyük değer artışı toplumun rekreasyon alanlarına gereksinimini her geçen gün artırmaktadır. Rekreasyonla ilgili gereksinimi karşılamada kentlerin en etkili bölümleri yeşil alanlardır. Örneklem mahallelerin tamamında bitişik nizam yüksek yapılaşma tarzı, bu açıdan en kritik hatalardan birisi olmuştur. Söz konusu yerleşim dokusu bir çok sorunu da beraberinde getirmiştir.

Kentlerde yaşayanlar için rekreatif, sosyal, kültürel ve fiziksel aktiviteler açısından düzenlenmiş yeşil alanlar sağlıklı yaşamın önemli bir parçasıdır. Ayrıca bu tür alanlar, kentlileri biraraya getirerek sosyal ilişkileri geliştirme açısından da önemli fonksiyonlara sahiptir. Yeşil alanlara ulaşabilme oranı, ülkelere göre büyük ölçüde farklılık göstermektedir. Brüksel, Glasgow ve Kopenhag'da oturanlar, 15 dakika içerisinde yeşil bir alana ulaşabilmektedir (Barton ve Tsorou, 2006: 151). Diğer yandan kentlerde kişi başına düşmesi gereken yeşil alan miktarı yaklaşık 45 metrekare olarak hesaplanmaktadır (Akman ve Güney, 2006: 727). Bu değer Türkiye'nin birçok kentindeki ortalamadan oldukça yüksektir. Örneğin bu değer Kırıkkale'de 2,2 m^2/kişi, İstanbul'da 5 m^2/kişi, Antalya'da 4,5 m^2/kişi, Isparta'da 6,7 m^2/kişi, Hatay'da 7 m^2/kişi, Bursa'da 9 m^2/kişi'dir. Geçmişte daha çok yeşil sıfatı ile ünlenen Bursa'nın doğal sit alanlarının büyük bir kısmı 1978 yılında belirlenmiş bulunuyordu. Bu belirlemeye

göre Uludağ yamaçlarının tümü, dere kenarları, kent içinde özellik gösteren bölgesel yeşil alanlar doğal sit alanı durumundaydı. Ancak mevcut duruma bakıldığında doğal sit alanlarının zaman içinde yoğun bir tahribata maruz kaldığı açıktır. Söz konusu alanlarda denetim dışı gelişen yapılaşma, kentin yeşil alanlarını da tüketmiştir. Kentin başlıca rekreasyon ve yeşil alanları arasında Kültürpark, Soğanlı Botanik Parkı, Hayvanat Bahçesi, Nilüfer Doğa Parkı, Gökdere Vadisi 75. Yıl Parkı, Kaplıkaya Vadisi Parkı sayılabilir. Ancak kamuya ait arazilerin kısıtlı oluşu nedeniyle Bursa kenti içinde nüfusa hizmet edecek yeşil alan sisteminde önemli eksiklikler bulunmaktadır. Özellikle Yıldırım ve Osmangazi ilçelerinde yeşil alan miktarı çok düşük düzeylerde kalmıştır (TMMOB, 2004: 177).

Tablo 83. *Örneklem mahallelere göre park ve yeşil alan yetersizliği sorununun önem derecesi.*

Mahalle	Park ve Yeşil Alan Yetersizliği Sorununun Önem Derecesi					Toplam
	1	2	3	4	5	
Akçağlayan	8	6	8	14	7	**43**
Alacahırka	1	--	1	3	1	**6**
Demirkapı	2	6	19	16	3	**46**
İvazpaşa	4	7	3	5	3	**22**
Fidyekızık	--	2	1	3	3	**9**
Pınarbaşı	--	3	--	2	--	**5**
Toplam	**15**	**24**	**32**	**43**	**17**	**131**

Örneklem mahalleler çevresinde eğlence, alışveriş merkezi, yeşil alan, park-bahçe, spor ve dinlenme merkezinin bulunmaması ya da yetersizliği önemli sorunlar arasındadır. Örneğin, Demirkapı mahallesinde yeşil alanlar bakımsız bir halde bulunmaktadır. Buna karşılık mahallede düzenlenmiş park ya da çocuk parkı mevcut değildir. Benzer şekilde İvazpaşa mahallesinde de park ve bahçe yoktur. Sadece Eskiyol Sokakta evler arasında kalan küçük bir boşluğa kurulmuş çocuk parkı bulunmaktadır. Mahallede bu tür gereksinimler karşılanmaktan uzaktır. Örneklem alanın genelinde park ve yeşil alanlarla ilgili yetersizliğin, mahalle için bir sorun yarattığını dile getiren toplam 131 kişi olmuştur (Tablo 83). Bu sorun için en yaygın frekanslar Akçağlayan, Demirkapı ve İvazpaşa mahallelerinde elde edilmiştir. Pınarbaşı mahallesinde bulunan park, aynı zamanda anıt ağaçların yer aldığı tarihî bir parktır. Burası gerek çevrede yaşayan-

lar gerekse Bursalılar için öteden beri, bir mesire yeri olarak da kullanılmış geniş bir alandır.

Fidyekızık mahallesinin yakınında bulunan Kaplıkaya Cazibe Merkezi ve Pınarbaşı mahallesi yakınındaki tarihî mesire alanı dışında diğer mahallelerde parklara rastlanmaz. Fidyekızık mahallesinin batı sınırındaki Kaplıkaya vadisinde bulunan Kaplıkaya Cazibe Merkezi, yaklaşık 170 dönüm büyüklüğünde, su temalı bir rekreasyon alanı olarak tasarlanmıştır. Fidyekızık Mahallesinde gecekondu alanlarının yer aldığı Pınar Mevkiine komşu alanda yapımı gerçekleştirilen "Kaplıkaya Cazibe Merkezi" ile bu çevredeki arazi ve konut fiyatları da oldukça yükselmiştir. Bu örnek, gecekonduların kısa sürede çevrelerindeki kamusal yatırımlar aracılığı ile kentsel ranttan yararlandıklarını göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır. Fidyekızık'ta imara açık alanlar son derece kısıtlıdır ve orman arazilerinin gecekondular tarafından işgali her geçen gün artmaktadır. Ancak mahallede düzenlenmiş yeşil alanlar bulunmadığından, gecekondulu nüfusun orman içindeki bu alanların bir kısmının park yapılması için başvuruda bulunması da oldukça ironik bir durum oluşturuyor.

Çocukların oyun oynayabilecekleri alanların olmayışı bir başka önemli sorundur. Alacahırka Mahallesinde çocuk parkının yapımına yeni başlanmıştır. İvazpaşa Mahallesinde iki çocuk oyun parkı ve bir dinlenme parkı bulunur. Akçağlayan Mahallesi orman alanları ile sınır oluşturmasına karşın, mahallede düzenlenmiş park ve bahçeler yoktur.

Kentin doğal sınırları çevresindeki kenar alanlarda gelişmeyi sürdüren örneklem mahalleler, konumları nedeniyle coğrafî olarak yalıtılmış durumdadır. Fiziksel çevrenin bazı özellikleri kentlilerin daha ötesine geçmediği bazı kenar alanlar oluşturmuştur. Söz konusu alanlarda yaşayanlar kentin diğer alanları ile teması sürdürürken, kentin diğer alanlarından bu çevrelere doğru hareket yok denecek kadar azdır. Oysa kent mekânının kurgusu kentte yaşayan insanları ayrıştırmaktan çok bir araya getirmeyi hedeflemelidir. Kentlileşme sürecinde kentin kamusal, sosyal, kültürel alanlarında ortak bir gündelik yaşam ve kent kültürünün gelişebilmesi önem taşımaktadır. Örneklem mahallelerin, çevresinde çeşitli toplumsal katmanları biraraya getiren, temas alanı herkese açık, kent kültürünün gelişmesine katkı sağlayacak eğlence, dinlence, sosyalleşme, alışveriş amaçlı sosyal-kültürel ekonomik mekânlardan yoksun oldukları açık bir şekilde görülmektedir (Tablo 84). Oysa alışveriş, eğlence, boş vakit değerlendirme, ulaşım vb.. olanaklar kentsel çevrenin niteliği üzerinde önemli etkilere sahiptir.

Tablo 84. *Örneklem mahallelerdeki park, açık/yeşil alan, sinema/tiyatro vb.. olanakların durumu.*

Mahalle	Çocuk Parkı	Açık/Yeşil Alan	Sinema/Tiyaro/Çok Amaçlı Salon vb..
Akçağlayan	4	Yok	Yok
Alacahırka	1	Yok	Yok
Demirkapı	1	Yok	Yok
İvazpaşa	3	3	1 (Toplantı salonu)
Fidyekızık	2	2	Yok
Pınarbaşı	5	1	Yok

Örneklem mahallelerde eğlence olanaklarının bulunmamasını mahallenin ilk beş sorunu içinde ifade edenlerin sayısı, diğer sorun başlıkları ile karşılaştırıldığında düşük kalmaktadır (21). Ancak görüşme yapılan Fidyekızık Mahallesi sakinlerinin %20'si bu sorunu mahallenin öncelikli sorunları arasında görmektedir. Bunun yanı sıra çeşitli yaş kademelerindeki nüfusunun sosyalleşme gereksinimleri gecekondu alanlarında tamamen ihmal edilmiş durumdadır. Yeşil alanların ve parkların olmayışı ya da yetersizliği nedeniyle, camiler ve mezarlıklar özellikle yaşlı nüfusun hava sıcaklığının uygun olduğu günlerde buluşma ve vakit geçirme alanları olma işlevini de üstlenmektedir.

Fidyekızık Mahallesinde gecekondulaşma ile artan nüfusa bağlı olarak mezarlık alanı yetersiz kalmıştır. Gecekondu kesiminde oturanlar, cenazelerini yaklaşık 30 km mesafedeki Hamitler Kent Mezarlığına defnetmek zorundadır. Mahallede yapılan görüşmelerde belirtilen sorunlardan birisi de budur.

4.3. Ticarî Hizmetlerin Örneklem Mahalleler Ölçeğinde İncelenmesi

4.3.1. Alışveriş ve Pazar Olanakları

Gözlemler gecekonduluların kentin tüketim pazarına yoğun bir biçimde katıldıklarını ortaya koymaktadır. Örneklem mahallelerde tüketicilerin alışveriş yaptığı yerler kentteki organize perakendeci kuruluşlardan ve büyük Alışveriş Merkezleri (AVM)'lerinden çok, mahalle içinde yer alan küçük dükkanlar ya da araçlarla gezerek ev tekstilinden, züccaciyeye geniş bir yelpazede satış yapan seyyar satıcılardır.

Bursa kentinin merkezi iş alanları bölgesi, asırlardır aynı konumda ve toplu bir yapıda gelişmiştir. Ancak 1960'lardan sonra çevresindeki caddeler boyunca genişlediği görülmektedir. Altıparmak, Çekirge ve Yeşil Caddelerine yayılma buna örnek olarak verilebilir. Diğer taraftan alt merkez oluşumlarının da daha çok yollar çevresinde gelişme gösterdiği izlenir. Nitekim 1970'lerin sonundan başlayarak, İncirli ve Tayyereci Mehmet Ali Caddeleri üzerinde karşılıklı olarak yer alan dükkanların uzayıp gitmesiyle sonuçlanan bir kullanım oluşmuştur. Yaklaşık 6 km'lik bu hat boyunca canlı bir ticaret alanı ortaya çıkmıştır. Özellikle Tayyareci Mehmet Ali Caddesi'nin sağladığı ulaşım ve alışveriş fonksiyonları bu caddeye yakın mesafelerde bulunan yamaçlar üzerinde Zümrütevler, Piremir, Akçağlayan mahallelerinin hızla büyümesine katkıda bulunmuştur. Bu çevredeki büyümenin daha çok gecekondulaşma şeklinde olduğunu da belirtmek gerekir.

Kentleşmenin hızlanması ile kentsel mekânda yaşanan değişimlerden biri de tüketim alanında olmaktadır. Ticaret sermayesinin kentte gücünü artırması anlamına gelen bu gelişme, özellikle metropoliten kentin fiziksel dokusunda da büyük hipermarketler ve alışveriş merkezleriyle kendini gösteren çeşitli değişikliklere yol açmıştır (Doğan, 2001: 110) Kentin kuzey yönünde Yalova-İstanbul karayolu üzerinde ve batı yönünde Balıkesir-İzmir karayolu üzerinde gelişme gösteren AVM'ler, doğu kesimde İnegöl-Ankara karayolu üzerinde gelişme gösterememiştir. Bu durum yine Yıldırım ilçesinden AVM'lerin bulunduğu alanlara bir talep oluşturmaktadır. Kent içinde gereksiz araç trafiğinin oluşumuna bu durumun da katkısı olduğu görülmektedir. Bu tür güçlükler gecekondulu nüfusun kentlileşme süreçlerine katılmasının önünde bir engel de oluşturmaktadır.

Anket sonuçları, örneklem mahallelerde günlük ve haftalık alışverişin daha çok pazarlardan ve mahalle bakkallarından yapıldığını göstermektedir. İkinci sırada ise az bir farkla alışveriş için sadece semt pazarını tercih edenler yer almaktadır (Tablo 85). Süpermarketlerin ve alışveriş merkezlerinin her geçen gün artmasına karşın semt pazarları, perakende ticaretinin yoğun biçimde gerçekleştiği bir model olarak kentlerimizde etkin bir şekilde varlıklarını sürdürmektedir (Çalışkan, 2007: 2). Semt pazarını en çok tercih eden mahalle sakinleri Alacahırka'dadır. Bunun nedeni geçtiğimiz yıllarda burada modern bir semt pazarı tesisinin kurulmuş olmasıdır. Öte yandan AVM'leri tercih edenlerin sayısı genel olarak düşük olmakla birlikte, İvazpaşa ve Fidyekızık mahallelerinde bu alanları tercih eden olmadığı anlaşılmaktadır (Tablo 85).

Pınarbaşı Mahallesi sakinleri, bu mahallede Cuma günü kurulan semt pazarından yararlanmaktadır. İvazpaşa Mahallesi sakinleri daha çok İvazpaşa (Pazar), Alacahırka (Cuma), Maksem (Salı) semt pazarlarından yararlanmaktadır. Demirkapı'da yaşayan yurttaşlar ise Muradiye (Salı), Alacahırka (Cuma) ve

Pazartesi günleri bu semtte kurulan küçük pazardan gereksinimlerini karşılamaktadır. Alacahırka mahallesinde yaşayanlar Cuma günleri kendi mahallelerinde kurulan kapalı pazaryerinden yararlanmaktadır. Mahallenin kuzey (aşağı) kesiminde oturanlar ise Muradiye (Salı) pazarına da gitmektedir. Akçağlayan Mahallesi sakinleri Pazar günü kurulan Teleferik pazarından ve Zümrütevler pazarından (Salı) yararlanırken, Fidyekızık'ta oturanlar Cumartesi günü kurulan Ertuğrulgazi pazarından alışveriş yapmaktadırlar.

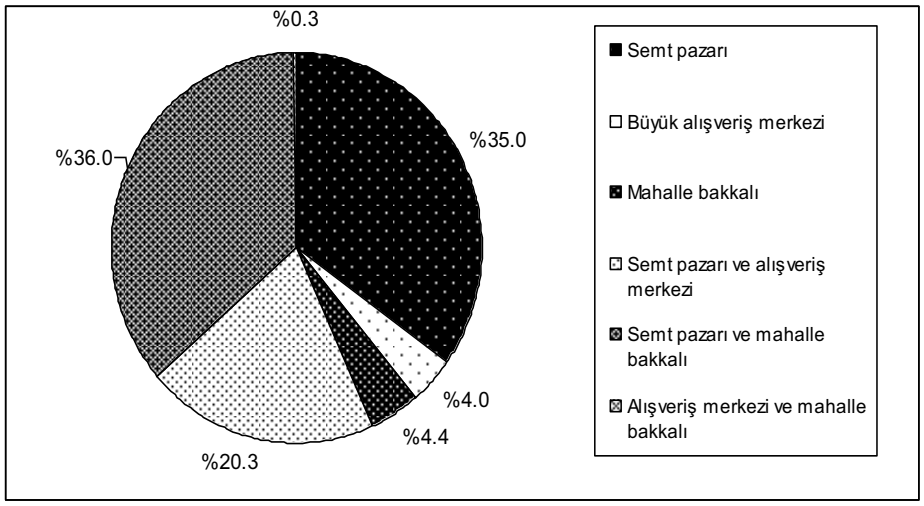

Şekil 38. *Araştırma alanında tercih edilen alışveriş mekânları.*

Alışveriş olanaklarının yetersizliğini mahallenin öncelikli sorunların arasında görenler daha çok Fidyekızık Mahallesi sakinleridir. Örneklem mahallelerin frekansı bu sorunda genel olarak düşük çıkmıştır. Ancak Fidyekızık Mahallesi, gerek semt pazarlarına gerekse büyük AVM'lere diğer mahallelere kıyasla uzak bir konumda olması nedeniyle, bu sorun başlığında öne çıkmaktadır (Tablo 86).

Tablo 85. *Örneklem mahallelerde semt sakinlerinin tercih ettiği alışveriş mekânları.*

Mahalle	Alışveriş için Tercih Edilen Mekânlar						Toplam
	Semt Pazarı	AVM	Mahalle Bakkalı	Semt Pazarı ve AVM	Semt Pazarı ve Mahalle Bakkalı	AVM ve Mahalle Bakkalı	
Akçağlayan	23	2	—	14	11	—	**50**
Alacahırka	41	2	—	3	4	—	**50**
Demirkapı	15	6	5	2	20	1	**49**
İvazpaşa	4	—	2	7	37	—	**50**
Fidyekızık	4	—	6	27	11	—	**48**
Pınarbaşı	17	2	—	7	24	—	**50**
Toplam/ Oran (%)	**104 (35)**	**12 (4,0)**	**13 (4,4)**	**60 (20,3)**	**107 (36,0)**	**1 (0,3)**	**297 (100)**

Tablo 86. *Örneklem mahallelere göre alışveriş sorununun önem derecesi.*

Mahalle	Alışveriş Sorununun Önem Derecesi					Toplam
	1	2	3	4	5	
Akçağlayan	—	1	1	1	2	**5**
Alacahırka	—	—	1	4	1	**6**
Demirkapı	—	1	--	1	6	**8**
İvazpaşa	—	—	2	1	—	**3**
Fidyekızık	—	5	8	16	12	**41**
Pınarbaşı	2	3	1	3	4	**13**
Toplam	**2**	**10**	**13**	**26**	**25**	**76**

4.3.2. Elektrik, Su, Doğalgaz Dağıtımı

Türkiye'de gecekondulaşmanın ortaya çıktığı yıllardan beri, elektrik ve su gibi kamusal hizmetlere erişmedeki yetersizlikler, gecekondu alanlarındaki önemli sorunlar arasında yer almaktaydı. Bu durum önceki yıllarda yapılan çeşitli araştırmalarla da ortaya konulmuştur. 1962 yılında Ankara gecekonduları ile ilgili araştırma yapan Yasa'nın bulgularına göre Ankara'daki gecekonduların

yaklaşık beşte birinin şehir içme suyu şebekesi ile bağlantısı olmadığı belirlenmiştir (Yasa, 1966: 27). 1964 yılında Yörükan tarafından Ankara ve İzmir gecekonduları üzerine yapılan bir başka çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Yörükan, Ankara Topraklık ve İzmir Gürçeşme gecekondularının %41'inin şehir şebeke suyuna bağlantısı olmadığını belirtmiştir. Aynı gecekondularda elektriği olmayanların oranı %52 olarak verilmiştir (Yörükan,1968). 1966 yılında Zeytinburnu'nda (İstanbul) yapılan bir başka çalışmanın bulguları da kentsel ve kamusal hizmetlerin yetersizliğini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu kesimdeki gecekondulu nüfusun su ihtiyaçlarını mahalle çeşmelerinden karşıladığı belirtilmektedir (Hart, 1969: 106).

Günümüzde ise gecekondulara sunulan hizmet düzeyleri geçmişten oldukça farklı bir noktaya gelmiştir. Bu konuda 1989-1994 yılları arasında yapılan araştırmaların bulgularını değerlendiren Şahin'in çalışması, gecekondu alanlarında kamusal hizmetlerin sunumunda nicelik yönünden problem kalmadığını göstermektedir (Şahin, 1998: 28-29). Bursa'daki çalışma alanını oluşturan gecekondu mahallelerinin tamamında şehir suyu şebekesi ve elektrik bağlantısı bulunmakta; toplu taşıma hatları bu mahallelere kadar ulaşmaktadır.

Gecekondu alanlarının topoğrafik bakımından yerleşmeye son derece elverişsiz yüksek tepe ve dağ etekleri gibi kesimlerde bulunmaları, mekânsal organizasyonlar açısından büyük bir engel oluşturmaktadır. İmara aykırı gelişen bu kesimlerde gerçekleşen plansız yapılaşma nedeniyle bazı ticarî hizmetlerin dağıtımı olanaksız hale gelmektedir. Öte yandan plansız olarak su, elektrik, telefon şebekesine eklenen gecekonduların talepleri, çevrelerindeki planlanmış alanlarda da altyapı yetersizliklerine yol açmaktadır.

Örneklem mahalleler de öne çıkan sorunlar genellikle farklılık göstermektedir. Ancak elektrik, su vb.. hizmetlerin dağıtımında yaşanan teknik sorunlar, genel olarak arazi koşullarındaki benzerlikten dolayı ortaktır. Özellikle Demirkapı Mahallesinde elektrik dağıtım şebekesinin havasal hatlar şeklinde ve eskimiş olması, lodos fırtınalı günlerde sık sık elektrik kesintilerine neden olmaktadır. Buna ek olarak mahalle sakinlerinin şikayetleri voltajın düşük olması ve voltaj oynamalarının yol açtığı problemlerle ilgilidir. Sokakların ortadan kalktığı alanlarda bir başka sorun da doğalgaz dağıtım hatlarının buralara ulaştırılmasında yaşanan güçlükler olmaktadır. Örneğin Alacahırka'da bu nedenle doğalgaz kullanamayan hane sayısı 52'dir. Arazi çalışmaları sırasında İvazpaşa Mahallesinde araç trafiğine izin vermeyen dokuz sokak (Geniş Sokak Çıkmazı, Öztaş Sokak, Taş ocağı Sokak, Bayır Sokak, Nilüfer Sokak, Dikyokuş Sokak, Dik Sokak, Meci Sokak ve Kiraz Sokak) saptanmıştır. Ayrıca bu sokakların üçünde

(Nilüfer Sokak, Bayır Sokak, Dikyokuş Sokak) yer alan haneler aynı nedenden dolayı doğalgaz kullanamamaktadır.

Araştırmada, elektrik dağıtımına ilişkin sorunu, mahallenin ilk beş sorunu arasında görenlerin sayısı oldukça düşüktür. Tüm örneklem mahalleler içinde sadece 18 kişi bu sorunu mahallenin ilk beş sorunu içinde değerlendirmiştir. Hatta bu sorun başlığı toplam frekansı ile, tarama yapılan tüm sorun başlıkları arasında en düşük frekansa sahip olmuştur.

Gecekonduların geçmişte Uludağ yamaçlarında inşa edilmiş olması su teminini kolaylaştırmıştır. Ancak aynı nedene bağlı olarak söz konusu alanlarda şebeke suyunun dağıtımı sırasında teknik olarak büyük güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Geçmişte çeşitli kaynak sularının dağıtıldığı çeşmelerden yararlanan mahallelerin tümünde artık şebeke suyu bulunmaktadır. Kentin batısında yer alan örneklem mahallelerde geçmişte su ihtiyacı daha çok Pınarbaşı ve Demirkapı'daki ayazmalardan beslenen kanallarla evlere dağıtılmaktaydı. 1960'larda Pınarbaşı suyu bir kanalla parkın kenarından geçmekte ve yine kanallarla evlere dağıtılarak içme suyu olarak kullanılmaktaydı. Günümüzde kullanılmayan bu su dağıtım şebekesinin izleri, bazı bahçeli evlerde halen görülmektedir. Günümüzde Pınarbaşı parkındaki bu kaynak suyu, çevredeki sakinler tarafından içme suyu olarak kullanılmaktadır.

Su şebekesi ile ilgili sorunlar örneklem mahalle sakinlerinin ilk beş sorunu içinde oldukça düşük düzeydedir. Tüm örneklem mahallelerde, 10'u İvazpaşa Mahallesinden olmak üzere toplamda sadece 23 kişi şehir su şebekesi ile ilgili sorunun mahallenin ilk beş sorunu içinde olduğunu ifade etmiştir. Bu sonucun da bir bakıma ortaya koyduğu gibi örneklem mahallelerde meskenlerin kent şebekesine bağlantısı sağlanmıştır.

Araştırmada örneklem mahallelerde şebeke suyunun içme suyu olarak kullanımın yaygın olduğu saptanmıştır (%94). İçme suyu olarak damacana sularını kullananların oranı ise sadece %4,7'dir. Fidyekızık ve Alacahırka'da ise toplam iki hanenin, içme suyu kaynağı olarak mahalle çeşmelerini kullanıldığı görülmektedir (Tablo 87).

Tablo 87. *Örneklem mahallelerde içme suyu kaynakları.*

Mahalle	İçme Suyunun Sağlandığı Kaynak				Toplam
	Şehir Şebekesi	Mahalle Çeşmesi	Damacana	Diğer	
Akçağlayan	50	--	--	--	**50**
Alacahırka	47	1	--	2	**50**
Demirkapı	47	--	2	--	**49**
İvazpaşa	47	--	3	--	**50**
Fidyekızık	44	1	3	--	**48**
Pınarbaşı	43	--	6	--	**49**
Toplam	**278**	**2**	**14**	**2**	**296**

4.4. Mahalleden Memnuniyet Durumunun Değerlendirilmesi

Bursa'ya iç ve dış göçlerle gelenlerin yaşam kalitesi ve yaşam biçimlerinde belirgin bir değişim söz konusudur. Bu değişimin ölçüsü kuşkusuz elde edilen gelir ve statü ölçeğinde değişmektedir. Bu bakımdan göç edenlerin memnuniyetinde daha çok ekonomik yaşam koşullarındaki iyileşme temel etkiye sahiptir. Bursa, özellikle sanayideki istihdam olanaklarının geniş olması ve yaşam düzeyini yükseltme olanağı verebilen bir kent olması nedeniyle, göç ile gelenlere belirli bir refah artışı sağlayabilmektedir. Her ne kadar yaşanan çevre kentsel olanakların bir kısmından yoksun olsa da, göç veren kırsal çevreler ile kıyaslandığında sosyo-ekonomik açıdan geniş olanaklara sahiptir. Bu bakımdan göç edenler, yerleştikleri bu yeni çevreden yüksek oranda memnun olmaktadırlar.

Genel olarak Bursa'da yaşayanların memnuniyet düzeyleri yüksek görünmektedir. Daha önce yapılan bir araştırmanın sonuçlarına göre, Bursa'da metropol alan içinde yaşayan nüfusun mutluluk düzeyleri değerlendirilmiştir. Buna göre "mutluyum" ve "çok mutluyum" yanıtların verenlerin toplam oranı %83,8 gibi oldukça yüksek bir düzeyde bulunmuştur. "Mutlu değilim" ya da "hiç mutlu değilim" yanıtlarını verenlerin toplam payı ise %4,3 olarak bulunmuştur (BURFAŞ, 2006: 111). Bu sonuçların ortaya çıkmasında, Bursa'nın ekonomik ve sosyal açıdan gelişmiş olması nedeniyle genel olarak kentte yaşayanlara avantajlar sağlaması ve günlük yaşamı etkileyen kente özgü çok önemli sorunların bulunmaması gibi faktörlerin etkili olduğu ileri sürülebilir.

Benzer olarak örneklem alanda ikamet edilen mahalleden memnuniyet oranı oldukça yüksek bulunmuştur (%90,5). Mahallelere göre memnuniyet düzeyleri arasında küçük farklar söz konusudur. Yaşadığı mahalleden memnun olmadığını beyan edenlerin oranının en fazla olduğu mahalle Pınarbaşı'dır (%24). İvazpaşa ve Fidyekızık mahallelerinde ise memnun olanların oranı oldukça yüksek düzeylerdir (Tablo 88).

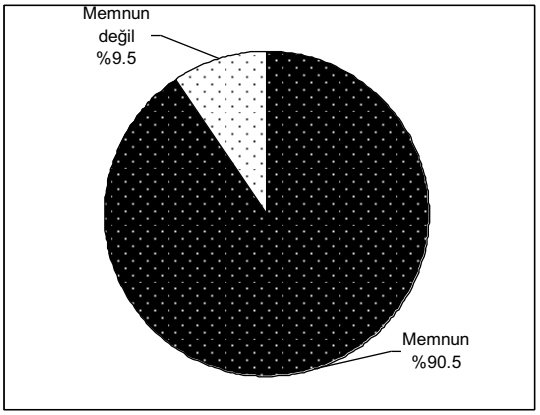

Şekil 39. *Araştırma alanında ikamet edilen mahalleden memnuniyet durumu.*

Tablo 88. *Örneklem mahallelere göre yaşanılan mahalleden memnuniyet durumu.*

Mahalle	Mahalleden Memnuniyet Durumu		Toplam
	Memnun	Memnun Değil	
Akçağlayan	44	6	**50**
Alacahırka	44	6	**50**
Demirkapı	47	2	**49**
İvazpaşa	49	1	**50**
Fidyekızık	47	1	**48**
Pınarbaşı	38	12	**50**
Toplam/ Oran (%)	**269 (90,5)**	**28 (9,5)**	**297 (100)**

Farklı gelişmişlik düzeyine sahip toplum kesimlerinin barındığı farklı mekânlarda yaşanan eşitsizlikler, bu kişilerin yaşam kalitesine ve yaşam şansları üzerinde güçlü etkilere sahiptir. Örneğin yaşanan mahalle bir bakıma, konut alanlarının niteliğini, o alanda yaşayanların iş olanaklarını, çevresel koşullarını, eğitim olanaklarını, çocuklarının geleceğini doğrudan etkilemektedir (Erder, 1997: 36). Dolayısıyla bu kesimlerde yaşayanlar ekonomik durumlarının düzelmesi ile oturdukları yerlerden ayrılmayı planlamaktadır. Nitekim daha iyi bir iş bulma vb. nedenlerle ekonomik koşullarda meydana gelen iyileşme sonucunda, daha iyi bir konuta ya da daha iyi bir yaşam çevresine doğru hareket edilmektedir. Böylece gecekondu alanlarının gelişme göstermesi, dönüşümü, yenilenmesi de olanaksız hale gelmektedir. Bu nedenle bu kesimlerde yoksulluğun giderek yoğunlaştığı söylenebilir. Ayrıca, kente göçlerle gelen yoksul ailelerin çoğunlukla yoksulluk imajı güçlü mahallelere yönelmesi de bu çevrelerde yoksulluğun kronik bir karakter kazanmasında etkili olmaktadır.

Tablo 89. *Örneklem mahallelere göre ikamet edilen mahallede yaşamaya devam etmek isteyenler.*

Mahalle	Şu Anda İkamet Ettikleri Mahallede Yaşamak İsteyenler	Toplam Yanıt
Akçağlayan	4	**45**
Alacahırka	27	**46**
Demirkapı	32	**46**
İvazpaşa	-	**37**
Fidyekızık	29	**49**
Pınarbaşı	3	**44**
Toplam	**95**	**267**

Mahalledeki hemşehri, akraba ve komşu dayanışmasının sürmesine bağlı olarak devam eden mahalle kültürü yaşanan mahalleden memnuniyeti artıran etmenlerdir. Bununla birlikte maddi durumun gelişme göstermesiyle bu geleneksel özelliklerin kolayca reddedilebileceği de anlaşılmaktadır. Anket soruları içerisinde yer alan "olanağınız olsaydı hangi semt ya da mahallede yaşamak isterdiniz?" sorusuna verilen yanıtlar bu iddiayı destekler niteliktedir. Buna göre yeterli olanaklara sahip olunduğu takdirde farklı mahallelere taşınmak isteyenlerin oranı %64,5, şu anda ikamet edilen mahallede yaşamayı sürdürmek isteyenlerin oranı ise %35,5'tir. Olanak olduğu takdirde şu an ikamet ettikleri mahalle-

de yaşamak isteyenlerin oranı İvazpaşa, Pınarbaşı ve Akçağlayan mahallelerinde düşüktür. İvazpaşa Mahallesinde ise görüşme yapılan birimlerin tümünün, olanağı olduğu takdirde başka bir mahalle ya da semtte yaşamayı tercih edeceği anlaşılmaktadır (Tablo 89).

Olanak olduğu takdirde şimdi ikamet ettikleri mahalleden ayrılmak isteyen 172 kişiden 13'ü Beşevler, 18'i Çekirge, 10'u Bademli (Mudanya) gibi görece gelir düzeyi yüksek nüfusun yaşadığı, prestijli konut alanlarını tercih ettiklerini belirmiştir.

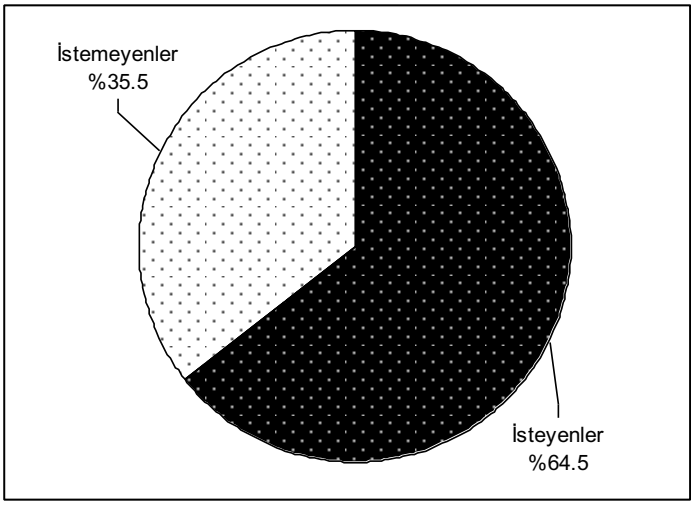

Şekil 40. *Olanaklarının elverişli olması durumunda farklı semt ya da mahallede yaşamak isteyenlerin oranı.*

Göç edenler arasında kente geldikten sonra kent içinde de yer değiştirenlerin olduğu görülmektedir. Bursa'ya geldikten sonra hiç konut değiştirmeyenlerin oranı %36'dır. Kentte bulunma süresi arttıkça konut ve mahalle değiştirme olayı da artmaktadır. Nitekim, 25 yıl ya da daha fazla süredir Bursa'da oturanlar arasında konut değiştirenlerin oranı %62'yi bulmaktadır.

V ARAŞTIRMA ALANININ GELECEĞİ VE OLANAKLAR

5.1.Araştırma Alanındaki Gecekondu Sahalarının Geleceği

Kentler, hem nüfus artışı ve hem de kent dışı yerleşme alanlarından aldıkları göçler nedeniyle giderek büyümektedir. Büyüyen kentlerin gelecek için fizikî, sosyal ve ekonomik açıdan planlanması gerekir. Planlama çalışmaları bu noktada iki şekilde ortaya çıkabilir. Birincisi kentlerle ilgili çeşitli sorunlar ortaya çıktıkça bunlara çözüm sağlayıcı planlama yapmak; ikincisi ileride doğması olası problemleri önceden önlemek için planlamaktır (İsbir ve Açma, 2001: 32). Bu nedenle hem gecekondu alanlarındaki büyümenin önüne geçecek hem de mevcut alanların yaşanabilir kent parçaları halinde kent ile bütünleşmesini sağlayacak geniş ve kapsamlı politikalara gereksinim vardır.

Ülkemizde gecekondu sorununu çözmek için hazırlanmış etkili ve kapsamlı bir gecekondu politikasından söz etmek zordur. Oysa gecekonduya yardım, kontrol ya da engel olma amacıyla da olsa, kesin bir gecekondu politikası yürütmek en iyi yoldur. Fakat bu konudaki politika boşluğu, halen mevcut kargaşaya bütün politik ve sosyal sonuçlarını da ekleyerek, gecekondu olayını hızlandırmaktadır (Abrams, 1966: 49). Örneğin imar ve gecekondu afları bütün dünyada kentleşme problemine çözüm getiremeyen, gecekondu ve imar dışı yapılaşmayı özendiren periyodik yöntemler olarak bilinirken; Türkiye'de bu uygulamaların sakıncaları tam olarak anlaşılamamıştır (Ürün, 1995: 507).

Gecekondulaşmanın önlenmesi ve gecekondu alanlarının iyileştirilmesi konusunda birçok yaklaşım bulunmaktadır. Nitekim, ülkemizde gecekondu politikasını düzenleyen Gecekondu Kanunu da, gecekondu sorunlarının çözümünde kültürel ve sosyal boyutları ele almaksızın üç şekilde olabileceğini kabul etmektedir. Bunlar imar ve iyileştirme (ıslah) önlemleri, yıkım (tasfiye) önlemleri ve caydırıcı önlemlerdir. İmar ve ıslah önlemleri, yaşama şartları açısından düzeltilebilecek gecekondular grubunu kapsamaktadır. Tasfiye önlemleri ise yaşama

şartları açısından, alınacak önlemler ile düzeltilmesi mümkün olmayan gecekondular ve gecekondu bölgeleri için düşünülen önlemlerdir (İsbir ve Açma, 2001: 67). Her geçen gün büyüyen bu sorun karşısında hapis cezası ile cezalandırma gibi caydırıcı önlemler de artık uygulanmaya başlanmıştır. Son yıllarda örnekleri çoğalmaya başlayan dönüşüm ve taşıma projeleri ise başarılı örneklerin ortaya konulması ile gecekondu alanlarının sorunlarına bazı yerlerde çözüm oluşturabilmektedir.

5.1.1. Örneklem Alanda Kaçak Yapılaşmaya Karşı Alınabilecek Caydırıcı Önlemler

Gecekondu olgusu ile mücadele için her şeyden önce, gecekondu ve kaçak yapılaşmanın yakından ve titizlikle, teknolojik olanaklar kullanılarak izlenmesi gerekmektedir. Gecekonduların saptandığı yeni alanlara mutlaka müdahale edilmelidir. Başlangıç aşamasında iken saptanan gecekondulara müdahale edilmesi başka sıkıntıların oluşmasını da önleyecektir. Yeni gecekonduların daha yapım aşamasında saptanması ve yıkım kararlarının uygulanması caydırıcı olacak ve "kaçak inşaatlara daha önce izin verilmişse yine verilecektir" şeklindeki beklentilerin de toplumsal hafızadan silinmesine yardımcı olacaktır. Caydırıcı önlemler arasında en önemli yaptırımlar gecekonduların yapımını önleyen yıkım ya da cezadır.

Türkiye'de 'gecekondu' ifadesini ilk kez kullanan önemli bir belge durumundaki 775 sayılı Gecekondu Kanunu da "*yıkım*" önerisi ile caydırıcı, "g*ecekondu önleme bölgeleri*" önerisi ile önleyici hükümlere sahipti. Kanuna göre başkasına ait arsalarda, hazine ve kamu arazilerinde inşa edilen gecekonduların derhal yıkılması görevi belediyelere verilirken, devletin kolluk güçlerinin de bu yıkımlara belediyenin istediği durumlarda yardımcı olacakları hükme bağlanmıştı. Yine aynı yasada belediye sınırları içindeki hazine arazilerinin gecekondu önleme bölgeleri olarak değerlendirilmek üzere belediyelere bedelsiz devri kuralı getirilirken, bu bölgelerin imar ve altyapı düzenlemeleri yapılarak dar gelirli yurttaşlara (sadece bu düzenleme giderleri arsa bedeli kabul edilerek) konut yapmak üzere tahsis edilmesi öngörülüyordu. Kanunda "..daimi ya da geçici tüm izinsiz yapılar inşa sırasında olsun veya iskân edilmiş bulunsun, hiçbir karar alınmaksızın belediye veya devlet zabıtası tarafından derhal yıktırılır (Md. 18)" denmekteydi. Zaten 1976'da yürürlüğe giren ve 775 sayılı yasada 10 yıl sonra değişiklik yapan 1990 sayılı yasayla da 1966-1976 arasında kamu arazilerinde inşa edilmiş gecekonduların yıkım kararları bile iptal edilmişti. (Ekinci, 1998: 194).

Yıkımların çoğu günümüzde artık sembolik bir düzeyde olmaktadır. Gerçekten de yıkım ekiplerinin artık gecekondu yapım hızına ne kadar yetişebileceği tartışmalı bir hal almıştır. Nitekim Yıldırım Belediyesi, tespit ettiği binaların yıkım işleri için 2006 yılında ihale hazırlamıştı. Ancak firmalar, yıkılacak bölgelerde insanların tepkisinden çekindiklerini açıklamış ve ihaleye katılan firma olmamıştı. Caydırıcı bir diğer önlem olarak, kaçak yapılaşma ile ilgili 'ceza' konusunda, Türk Ceza Kanunu'nda yapılan yeni düzenlemelerin yürürlüğe girmesi ile bazı gelişmeler sağlamıştır. Örneğin, Türkiye'de ilk kez Bursa mahkemeleri, 2006 yılında Yıldırım Belediyesi'nce haklarında kaçak yapılar nedeniyle dava açılan beş kişiyi "İmar kirliliğine sebep olma" suçundan hapis cezasına çarptırmıştır. Ayrıca TCK'nun "İmar kirliliğine sebep olma" başlıklı 185. maddesi, '*ruhsatı olmadan başlatılan inşaatlar ve kurulan şantiyelere elektrik, su veya telefon bağlantısı yapan ya da bu hizmetlerden yararlanmasına izin veren kişilerin de cezalandırılmasını*' öngörmektedir.

Gecekonduların ortaya çıktığı dönemlerde kent yöneticilerinin ilk tepkisi genellikle gecekonduları "yıkmak" şeklinde olmuştur. Ancak zamanla bu durum değişmiş, gecekondu sorunu siyasal bir içerik kazanmaya da başlamıştır. Böylece gecekondu alanlarının popülist yaklaşımlarla suiistimal edildiği, günümüze kadar uzanan bir dönemin içine girilmiştir. Kaçak yapı inşaatları genellikle yerel seçimler öncesinde artış göstermektedir. Bu dönemlerde kaçak yapılaşmaya yönelik takip ve uygulamalarda esnemeler olduğu izlenmektedir. Gecekonducuların elektrik, su ve ulaşım talepleri de genellikle seçim kampanyaları dönemlerinde karşılanmaktadır. Yerel yönetime talip olan politikacılar bir yandan kentin sorunlarını çözme konusunda kentlilere taahhütte bulunurken, diğer yandan da bir oy potansiyeli olarak gördükleri gecekondu bölgelerinde, yeni yapılaşma için ödün vermektedirler. Böylece sorunun çözümü için önemli bir engeli kendi elleriyle oluşturmaktadırlar. Yerel yöneticiler gecekondulaşmayı teşvik edecek her türlü popülist yaklaşımdan özenle kaçınmalıdır. Bu nedenle yerel seçimlerde belediye başkanlarının yanı sıra, tüm adayların kaçak yapılaşmaya göz yummayacaklarını seçimler öncesinde açıklamaları ve bu konuda ortak bir deklarasyon yayınlamaları, popülizmin aşılmasına önemli katkı sağlayacaktır.

Gecekondulaşmaya karşı izlenen bu tür yaklaşımlar nedensiz değildir. Gecekondu mahallelerinin seçimler üzerindeki etkisi, sahip oldukları kalabalık seçmen kitlesi nedeniyledir. Örneğin Fidyekızık mahallesinin gecekondulaşma alanı durumundaki Pınar mevkii, mahallenin en kalabalık kesimidir. 2009 yerel seçimlerinde Fidyekızık merkezinde 600 oy kullanılırken bu çevrede yaklaşık bunun üç katı oy kullanılmıştır (Nisan 2009 Muhtarlık görüşme notları).

Ülkemizde kentlerin çevresinde meydana gelen orman talanı öteden beri çevresel tahribatının önemli boyutlarından birisini oluşturmuştur. Türkiye'de

1937-2005 yılları arasında Bursa ilinde mahkemeye intikal eden orman arazisine ilişkin suç sayısı 420 ve yerleşim için açılan orman arazisi miktarı da 124,7 ha'dır (Radikal Gazetesi 24.12.2006). Günümüzde Bursa'da yamaçlar üzerindeki orman arazisi içinde kaçak yapılaşma sürmektedir. Bu süreçte doğal sit alanları ile ormanlar üzerindeki baskı artarak sürmektedir. Öte yandan orman arazilerine kaçak yapılar ile yerleşenler bir süre sonra çevrelerindeki yeşil alanların yetersizliğinden veya açık alanların bulunmayışından yakınmaları son derece ironik durumdur. Tüm örneklem alanda kaçak yapılaşmanın güncel olarak varlığı plansız yapılaşma kültürünün Bursa'ya yerleşmiş olduğunu göstermektedir. Araştırmada "kaçak yapılaşma"yı mahalledeki ilk beş sorun arasında görenlerin toplam sayısı 169'dur. Elde edilen bu skora göre örneklem alanın tamamında kaçak yapılaşma sorunu, yolların bakımsız olmasının ardından ikinci sırada yer almaktadır. Ancak yeni bir gecekondulaşma alanı durumundaki Fidyekızık Mahallesinde elde edilen frekansın düşüklüğü dikkat çekicidir (Tablo 90).

Tablo 90. *Örneklem mahallelere göre kaçak yapılaşma sorununun önem derecesi.*

Mahalle	Kaçak Yapılaşma Sorununun Önem Derecesi					Toplam
	1	2	3	4	5	
Akçağlayan	7	18	16	5	1	**47**
Alacahırka	1	--	8	2	3	**14**
Demirkapı	13	8	3	3	3	**30**
İvazpaşa	2	2	8	8	13	**33**
Fidyekızık	1	1	--	--	--	**2**
Pınarbaşı	18	2	10	10	3	**43**
Toplam	**42**	**31**	**45**	**28**	**23**	**169**

Çoşkuner'in 1964 yılında Uludağ'ın yamaçlarındaki gecekondulaşmanın gelecekte bu çevredeki bitki örtüsünün yok olmasına, çıplak kayalık bir hale gelmesine neden olacağına dikkat çekmesini, Bursa için oldukça erken bir uyarı olarak kabul etmek gerekir (Çoşkuner, 1964: 14-15). Çoşkuner'in önerisi Uludağ yamaçlarındaki ormanlık alanlar ile şehrin ortak sınırının saptanması, arazi üzerinde bu sınırın gösterilmesi ve sürekli olarak kontrolün sağlanarak, bu sınır üzerinde kalan gecekonduların tasfiye edilmesi şeklindeydi. Çoşkuner'in bundan 46 yıl önce yapmış olduğu öneri dikkate alınmış olsaydı bugün Bursa kentsel tarihi ile bağlarını koruyan modern bir kent görünümü ile büyük bir değer kazanmış olabilirdi. Ancak yamaçlardaki gecekondulaşmanın her geçen gün daha

da artması nedeniyle bu önerinin hayata geçirilmemesi, telafisi güç sonuçlar ortaya çıkarmaktadır. Çoşkuner'in orman ve kent için yamaçlarda önerdiği yapılaşma sınır hattı, artık kentsel alan içinde kaldığından bugün için bu hat daha güneye kaydırılarak, daha yüksek yerlerden geçmek zorundadır. Özellikle Kaplıkaya vadisinden Gökdere vadisine ve Cilimboz deresi kaynağına kadar uzanan hat üzerinde mutlaka bir sınır oluşturulmasına gereksinim vardır. Aksi halde yapılaşma her geçen gün yamaçlar boyunca tırmanışını sürdürecektir. Oluşturulacak bu yeni sınır üzerinde kalan yapılaşma öncelikle tasfiye edilmelidir. Ancak daha önce yapılan gecekondular daha sonra yapılanları koruyucu, gizleyici bir set oluşturmakta, yıkım ekiplerinin ulaşımını engelleyici olmaktadır. Bu nedenle sınırın oluşturulması ve kontrolün havadan sağlanması gerekmektedir. Uludağ yamaçlarındaki doğal sit alanlarını kaçak yapılaşmadan koruyabilmek için Osmangazi, Yıldırım ve Büyükşehir belediyeleri arasındaki koordinasyonu sağlayacak bir birime gereksinim vardır. Buna ek olarak Cilimboz, Gökdere ve Kaplıkaya derelerinin yataklarına kadar sokulan yerleşmelerin tasfiyesinin yapılması da riskin azaltılması için öncelikle ele alınması gereken konular arasındadır. Bu sorunların ele alınmasının gecikmesi, kent ve toplumun geleceğine çok büyük sorunlar devretmektedir.

5.1.2. Örneklem Alanda Kentsel Dönüşüm ve Yenileme Olanakları

Öncelikle İngiltere ve ABD'de olmak üzere kent planlamanın gündemine giren ve giderek önemli bir yer kazanan kentsel yenileşme, fiziksel ve sosyal açılardan çöküntü sürecine girmiş kentsel alanları yeniden yaşanabilir, canlı alanlar haline getirmeyi ve kente yeniden kazandırmayı hedefleyen bir kent planlama ve kentsel koruma yaklaşımıdır (Erden, 2006: 76). Özellikle 1980'li yıllar dünyada önemli bir kentsel dönüşüm sürecinin başlangıcını belirlemiştir. Bu süreç kentlerde ekonomik, sosyo-kültürel, mekânsal ve politik değişimleri beraberinde getirirken, kentlerin gelişim ve dönüşüm dinamiklerinde de önemli farklılaşmalar ortaya çıkmaya başlamıştır (Uzun, 2006:31).

Ülkemizde İmar Kanununun 1. maddesindeki "*Bu kanun, yerleşme yerleri ile bu yerlerdeki yapılaşmaları, plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun oluşumunu sağlamak amacıyla düzenlenmiştir*" ifadesinden yerleşme alanlarındaki yapılaşmaların fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun bir şekilde gerçekleştirilmesinin amaçlandığı söylenebilir (İsbir ve Açma, 2001: 38). Böylece kurumlara, insan, aile ve toplum hayatını yakından etkileyen fizikî çevrenin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, bu yönde gelişmesinin sağlanması ve gecekondu alanları

ile ilgili önemli görevler yüklemiş olmaktadır. Ayrıca 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 73. maddesi belediyelere; kentin gelişimine uygun olarak eskiyen kent kısımlarını yeniden inşa ve restore etmek; konut alanları, sanayi ve ticaret alanları, teknoloji parkları ve sosyal donatılar oluşturmak, deprem riskine karşı tedbir almak veya kentin tarihî ve kültürel dokusunu korumak amacıyla kentsel dönüşüm ve gelişim projeleri uygulama olanağı sağlamaktadır. 2985, 1164, 5216, 5393 ve 775 sayılı kanunlarla belediyeler ve Toplu Kont İdaresi (TOKİ) toplu konut yapımı, arsa üretimi, gecekondulaşmanın önlenmesi, gecekondu dönüşümü, kentsel yenileme ve dönüşüm vb. konularda yetkili kılınmışlardır.

Kuşkusuz gecekonduların sağlıksız konutlar olmaları nedeniyle ortadan kaldırılması ve yerleşmelerin yaşanabilir alanlarda oluşturulması, çağdaş kentsel politikaların ana hedeflerden birisi olmalıdır. Ancak günümüzde gecekondu alanlarının sağlıklı bir çevre özelliği kazanabilmesi için oluşturulmuş genel bir politika yoktur. Bununla birlikte son yıllarda, Türkiye'de bir politika gereği olmasa da birçok büyük kentin merkezinde ya da yakın çevresinde yasadışı yapılaşmış alanlarda gerçekleştirilen kentsel dönüşüm ve yenileme projelerinde bir artış gözlenmektedir. Bu tür projeler ile kentsel alanda mekânsal sorunlar çözüme kavuşurken bu kesimlerdeki sosyal sorunların çözümü için de fırsatlar oluşturabilir. Ancak söz konusu uygulamalar, gecekondu alanlarının ortadan kaldırılmasında doğru ve başarılı çözümler getirebilme umudunun yanı sıra bazı endişeleri de beraberinde taşımaktadır.

Ülkemizde gecekondu alanlarının ancak küçük bir bölümü, kentteki konum avantajlarına bağlı olarak dönüşüm sürecine girmiş ve daha iyi koşullar sağlayabilmiştir. Fakat çok büyük bir bölümü piyasadaki aktif müteahhitlerin (yap-satçıların) tercih alanı dışında kaldığından dönüşememekte, genelde iki kat üzerinde (Bursa örneğinde ise 3-4 katlı bitişik nizamda) gerçekleşmiş kaçak dokular çözümsüzlükle karşılaşmakta ve kalıcı yapılar olarak dondurulmaktadır (Altaban ve Şenyapılı, 2002: 305). Kentsel dönüşüm alanları için genel olarak kentlerin değer kazanmış ya da değişim değeri kazanabilecek mekân parçaları seçilmektedir. Bu durumda kentsel rantın yoğunlaştığı yerlere öncelik verilerek, bunların dışında kalan ve çeşitli riskler taşıyan gecekondu alanları kentsel dönüşüm sürecine dahil edilmemektedir.

Bazen özellikle büyükkent özelliğindeki kentlerin önemli bir bölümünün belirli zaman dilimlerinde yenilendikleri gözlenir. Örneğin, Seul veya uzunca bir tarihi olan Barselona gibi kentler ve metropolitan alanlar bir nesil süresinde yeniden yapılandırılmış ve coğrafî olarak dönüştürülmüştür. Bu değişimler kısmen, bizzat küreselleşme sürecinin sonucu olan niteliksel dönüşüm yüzünden son yıllarda daha kısa zamana sıkışmaktadır (Harvey, 2008: 103). Bazen de çoğun-

lukla çarpık yapılaşmayı da içeren kentin eski yerleşim alanlarındaki yerleşmeler zaman içinde mülk sahiplerince de yenilenme göstermektedir. Ancak çalışmada ele aldığımız örneklem mahallelerde mevcut yapı stoğunun konut sahiplerince güçlendirilmesi, sermaye yetersizliğine bağlı olarak pek olanaklı görünmemektedir. Ayrıca günümüzde mahallelerin eski sakinleri, zamanla ekonomik durumlarında meydana gelen iyileşmeye paralel olarak kentin yeni gelişme alanlarına, prestijli toplu konut alanlarına taşınmaktadır. Geride kalan konutların elden çıkarılmayarak tutulmaları, kiraya verilmeleri vb. nedenlerle, bu kesimlerde konutların yenilenmesi süreci de oldukça yavaş işlemektedir. Bu durumda kent içindeki konumu bakımından potansiyel çıkarları olan fakat dönüşüm sürecinin hız kazanamadığı gecekondu alanları için, kentsel yenilenme süreci dışarıdan müdahale ile hızlandırılabilir. Bu tür alanlarda kamu destekli planlama yöntemi ile piyasanın canlandırılması, özel sektörün teşvik edilmesi yolu seçilebilir. Yerel halkın da kooperatifler halinde örgütlenmeleri teşvik edilerek dıştan gelen geliştiricilerle anlaşmaları için belediyeler aracı-yönlendirici rol üstlenmelidir.

İkinci yaklaşım ise 'yerel halkın tam katılım ve işbirliği' ile planlamayı yürütmektir. Buna 'Halk Katılımlı Planlama' adı verilebilir. Bu yaklaşımda dönüşümden etkilenecek çıkar gruplarının ve kamu otoritelerinin karşılıklı uzlaşmasına dayalı çoğulcu ve katılımcı bir çözüm hedeflenir. Söz konusu yaklaşım içinde sivil toplum örgütleri, teknik meslek odaları doğrudan destekleyici rol oynayabilirler. Bu tür müdahale biçimi yerel yönetimler tarafından da desteklenirse sosyal refah ve çoğulcu kamu yararı hedeflerine uygun örnekler oluşturulabilir (Altaban ve Şenyapılı, 2002: 307-310). Ancak kentle ilgili olarak toplumun bütününü ilgilendiren kararların alınması sürecinde, kentlerde yaşayanların görüşlerine başvurulması için denenen yollar olmakla birlikte, bu uygulamalar oldukça sınırlı ve göstermelik kalmaktadır. Tavsiye niteliğinin üzerinde etkiye sahip demokratik toplumsal katılım yolları geliştirilmelidir. En küçük yerleşim birimlerinde yurttaşların aktif ve doğrudan kent yönetimine katılımını sağlayacak modellere gereksinim vardır. Kent için demokratik katılım modelleri mekâna sahip çıkılması konusunda toplumsal bir bilincin geliştirilmesine de katkı sağlayacaktır. Katılımın düşük düzeylerde olması, ekonomik açıdan güçlü kesimlerin karar mekânizmalarına daha kolay ulaşabilmeleri nedeniyle, kentsel politikaların kamu yararına olmaktan çok, bu kesimlerin çıkarları çerçevesinde geliştiği bilinmektedir (Öngel, 2005).

Kentsel dönüşüm ya da yenileme süreçlerinin piyasada egemen olan rant beklentilerinin etkisi altında gelişme olasılığı önemli endişeler oluşturmaktadır. İstanbul Sulukule ve Küçükçekmece-Ayazma'da yaşanan sorunlar bu açıdan önemli deneyimler içeren uyarılar taşımaktadır. Söz konusu uygulamalarda yerel yönetimlerin konuya yaklaşımlarına ve uygulama örneklerine bağlı olarak bazı

sorunlar gözlenmektedir. Bilindiği gibi kent, sadece fiziksel bir mekânı değil, aynı zamanda sosyal çevreyi de barındıran bir terimdir. Dolayısı ile mekâna yapılan her türlü müdahale, sosyal yapıya müdahaleyi de ifade etmektedir. Özellikle gecekondu alanlarına, homojen nitelikli alanlar gibi yaklaşılması, ekonomik ve sosyal farklılıklar bir yana, fiziksel ve mekânsal farklılıkların bile gözönüne alınmayışı başarısız dönüşüm proje örneklerini oluşturmuştur. Oysa fiziksel ve mekânsal farklılıklar dönüşümün gerçekleşmesinde ve biçiminde önemli rollere sahiptir. Dönüşüm gerçekleştirilmesi planlanan alanlarda, arazi kullanımı ve nüfuslarına ilişkin nakil ya da yerinde yeniden iskân kararları; uygulanan dönüşüm modelinin nüfusun sosyo-ekonomik, demografik özelliklerine uygunluğu; alanda istimlak maliyetlerini etkileyecek kamu arazisi oranının düzeyi; yapı yoğunluğu, arsa büyüklükleri gibi bir çok konunun ele alınması gereklidir (Şenyapılı, 1998: 314). Örneğin, kentsel yenilenme süreci sonunda mahalledeki düşük gelir grubunun üyeleri bu çevreden ayrılmak zorunda kalabilir ya da yerleşmiş toplulukların dağıtılması mahalle karakterinde varolan sosyal birliği zayıflatabilir. Yani kentsel dönüşüm uygulamaları aynı zamanda sosyal dönüşüm boyutu da olan projelerdir. Bu nedenle sağlıklaştırma, canlandırma ve iyileştirme çoğu kez fiziksel müdahalelerin ötesinde sosyal yaklaşımları da gerektirir (DPT, 2007: 70). Örneğin, akrabalık ve hemşerilik bağlarının güçlü olması nedeniyle, tasfiye işlemlerinde ailelerin birlikte taşınma taleplerine dikkat edilmelidir. Tasfiye uygulamalarında özellikle yaşlılar mağdur olmaktadır. Birçok yaşlı kimse için bir araya gelebilmek, birbirlerine yaya olarak gidip gelebilmek demektir. Gençler ise, gerek özel otomobillerle, gerekse kamu hizmeti gören vasıtalarla bir araya gelebilirler. Fakat, bu da ancak birbirlerine gidip gelmeyi nispeten mümkün kılabilecek yakınlıktaki mahallelere yerleştirilmeleri ile mümkündür (Gans, 2006:117). Tasfiye edilecek semtten başka bir yerde yaşamamış olanlar için tasfiye süreci olumsuz sosyal etkiler ortaya çıkarabilir. Sosyal ilişkilerin de birlikte taşınması, sosyal açıdan uyum problemlerini kısmen azaltabilecektir.

Dönüşüm projelerinde ortaya çıkabilecek sosyal sonuçların, çalışmaların en başında değerlendirilmesi, toplumsal bir proje olarak başarı şansını artıracaktır. Ne var ki, ülkemizde sürdürülen kentsel dönüşüm projelerinin bu boyutu görmezlikten gelinmekte, daha çok ranta bağlı gelir getiren 'fiziksel-mekânsal' bir çerçevede değerlendirilmektedir (Yılmaz, 2007: 18). Oysa dönüşüm uygulamalarında hedef alandaki sosyal, kültürel ve ekonomik boyutları, komşu çevrelerle ilişkileri de değerlendiren bir kurgulama gereklidir. Bu tür projeler bugüne kadar olduğu gibi yalnızca mülkiyeti çözecek projeler olmaktan uzak bir anlayışla ele alınmalı ve kentin önemli bir bölümünde gerçek kentsel dönüşümü ve mimari kaliteyi de sunmalıdır (DPT, 2007: 65). Dönüşüm ve iyileştirme uygulamaları, gelişme planları ve kent ile uyumlu, sağlıklı bir çevreye dönüşümü hedefleyen yerleşim alanları ortaya çıkarmalıdır. Gecekondu alanlarında dönü-

şüm ya da iyileştirme çalışmalarında acele etmekten özellikle sakınmak gerekir. Eğer uygulamanın birkaç başarılı örneği elde edilebilirse, süreç yeni alanlar için devam edebilir. Gelecekte mekânsal ve toplumsal yeni sorunlarla karşılaşmamak için bu tür çalışmaların çeşitli aşamalardan oluşan uzun vadeli planlarla gerçekleştirilmesi daha uygun olabilir.

Bursa'da kentsel dönüşüm projelerinde merkezi iş alanları çevresinde kalan Doğanbey, Kiremitçi, Sinandede gibi mahallelere öncelik verildiği izlenmektedir. Burada izlenen, yine kentsel rantın yönlendirici olduğu bir tercih sıralamasıdır. Uludağ'ın yamaçları boyunca uzanan gecekondu kuşağı, çok boyutlu olumsuz etkileri nedeniyle kentsel dönüşüm açısından her türlü önceliği hak etmektedir. Bu kesimdeki gecekondu alanları kenti kuşatan dokusuyla kentin kimliğinin, değerlerinin önüne geçen olumsuz bir algılama yaratma gücüne sahiptir. Bu çevrenin belirlenecek uygun alanlarında kentsel yenileme bir an önce başlamadığı takdirde, bu alanların kentin içinde kentten ayrı parçalar olarak, sorunlarıyla, riskleri ile varlıklarını sürdürmeleri kabul edilmiş olacaktır. Dönüştürme ve iyileştirme alanlarında çevre boyutu mekânın fiziksel özellikleri nedeniyle kaçınılmaz olarak öncelikli bir konu durumundadır. Öncelikle ele alınması gereken bir başka nokta ise problemleri benzeşen, aynılıklara sahip alanların saptanması ve buralarda ne tür bir yeniden üretim sürecine gereksinim bulunduğunun belirlenmesidir. Çünkü özellikle risk içeren ve çevresel sorunlar oluşturan alanlarda rekreasyon amaçlı olarak yerleşim dokusunun tamamen kaldırılması gerekli olabileceği gibi, koruma gerektiren alanlar da olabilir. Bazı alanların ise olumsuz fiziksel koşullarının düzeltilmesi; altyapı olanaklarının geliştirilmesi, otopark vb. inşaatlar yoluyla kentsel dokunun sağlıklı bir parçası olarak kazanılması olanaklı olabilir.

Dönüşüm çalışmalarında düşük yoğunluklu alanlardan yüksek yoğunluklu alanlara doğru bir sıra izlenmesi de iyi bir yol olacaktır. Asıl sorunlar daha çok eskimiş ve kendi içinde görece değişim geçirmiş çok katlı binalara sahip eski gecekondu alanlarında yaşanacaktır. Bu noktada yapılacak kapsamlı değerlendirmeler ile nerelerin dönüştürüleceği, nerelerin korunarak iyileştirilebileceği iyi saptanmalıdır. Yenilenecek alanlar kesin olarak belirlenmeden önce, bölge sakinlerinin yaşama şekillerini ve değer ölçülerini göz önüne alan ve bölgenin karakterini tam olarak yansıtan müstakil araştırmalar yapılmalıdır. Bu araştırmalar proje sahasıyla veya yeniden geliştirme idaresiyle ilişkisi olmayan bağımsız kuruluşlar tarafından yapılmalıdır (Gans, 2006:124).

Büyük çapta yeniden yerleştirme problemleri doğuracak olan projelerde, yerlerinden kaldırılacak olan insanlar için yeterli miktarda ve uygun yerleşme birimleri sağlanmadan önce uygulamalara başlanmamalıdır. Uygun bir yeniden

yerleştirme planı geliştirilmedikçe hiçbir yenileme projesi onaylanmamalıdır (Gans, 2006:125-126). Yeniden yerleştirme alanlarında kiracılar açısından başka sorunlar ortaya çıkacaktır. Kiracı hanehalkları tasfiye nedeniyle düşük kiralı evlerden, yüksek kiralı evlere taşınmak zorunda kalabilirler. Dolayısıyla kiracı aileler ekonomik açıdan desteklenmeli ya da yerel yönetim yapıları içinde uygun kiralık evlere transferlerini üstlenecek bir birim oluşturulmalıdır.

Genel olarak kentsel yenileme planları hazırlanırken, bu alanlarda yaşayan halkın, arsa sahiplerinin, bu alanları geliştirmeye yönelik tercihlerinin ve eğilimlerinin saptanması da çeşitli veriler sağlayacaktır. Mekânsal planlama için fiziksel ve sosyal yönden toplumun isteklerinin iyi belirlenmesi gereklidir. Örneğin konut türü ve niteliğine ilişkin bilgiler gereksinimi belirlemek açısından oldukça önemlidir. Örneklem mahallelerde genel olarak güçlü bir mahalle kültürü gözlenmekle birlikte, kente aidiyet ve kentle ilişkilerin zayıflığı söz konusudur. Bu çevredeki kentsel dönüşüm bir yandan mahalle kültürünü koruyup geliştirirken bir yandan da mahalle sakinlerini kentle bütünleştirmeyi hedeflemelidir. Araştırmada örneklem alanda yaşayan sakinlerin konut tercihleri daha çok bahçeli az katlı konut formundadır. Ancak buradan hareketle apartmanda yaşamaya uyum sağlamayacakları ileri sürülemez. Zira, apartman dairesinde yaşama deneyimleri olmadığı, daha doğrusu bahçeli ev dışındaki konut türlerini tanımadıkları için bu tercihleri normal görülebilir. Öte yandan tasfiye edilecek alanlarda yaşayanların nakledileceği yeni mahallelerde konut tipi olarak bahçeli evler formunda konutlar tasarlanabilir.

Çalışma alanında geçmişi oldukça eskiye dayanan mahaller çevresinde oluşan gecekondu alanları, sonradan ortaya çıkan gecekondu alanlarına göre kısmen eskimiştir. Bu nedenle ilk ortaya çıktıkları günden bu yana miras sonucu bölünmeye de uğrayan ve küçük parsellerden oluşan mülkiyet yapısı, bu çevrelerde imar planları açısından yapılacak düzenlemeleri de olumsuz etkilemektedir. Buna bağlı olarak dönüşüm ya da tasfiyenin sağlanması, arsa maliyetleri nedeniyle lüks bir çözüm yolu olacaktır. Nüfus yoğunluğu da dikkate alındığında çok katlı konut uygulamaları kaçınılmaz görünmektedir. Bu tür uygulamalar örneklem alanda gerçekleştirilebilir. Örneklem alanda yoksul olmayan kişilere ait yeni yapılan birçok kaçak yapı da söz konusudur. Dönüşüm programı öncesinde bunların titizlikle saptanarak tasfiye edilmesi gereklidir. Çünkü bu tür yapılar tazminat talepleri nedeniyle maliyetleri yakından etkileyecektir. Nitekim Harvey, "liyakat" olarak adlandırdığı olgunun, mekânsal sistemlerde sosyal adalet dağıtımına etkisini değerlendirirken çevresel zorluk derecesine bağlı bir coğrafî kavram olarak düşünülmesini önermektedir. Harvey'e göre, "eğer bir tesise ihtiyaç varsa, bir şekilde ortak yarara katkısı oluyorsa, ancak o zaman onu desteklemek için kaynak sağlanmasında haklı olunmaktadır. Eğer insanlar ihtiyaçla-

rı olmamasına karşın sel bölgesinde yaşıyorlarsa ve orada yaşamakla ortak yarara bir katkıları olmuyorsa, sosyal adalet ilkeleri açısından bu kişilerin orada yaşamak nedeniyle uğradıkları zararın tazmin edilmesi gerekmez. Ama eğer bireyler, alternatifsizlikten dolayı orada yaşamaya zorlanıyorlarsa, ihtiyaç kıstası tazminat için kullanılabilir" (Harvey, 2003: 102).

Bu konuda görev üstlenen kamusal kurumlar, dönüşüm çalışmaları sonucunda elde edilen gelirin bir kısmına, belirlenecek bir pay ile ortak olmalıdır. Ayrıca yerel yönetimler, dönüşüm projeleri kapsamındaki alanlarda, tasfiye, iyileştirme ve yenilemeye yönelik tespit, tasnif işlemlerini yerine getirme yetkisine sahip olmalıdır. Düzenleme sonrasında oluşan değerin %30'unun ilgili idareye dönüşüm projelerinde kullanılmak üzere bırakılması hükme bağlanmalıdır (DPT, 2007: 83). Ayrıca dönüşüm süreci sonucunda bu çevrede kurulması planlanacak tesislerde, tasfiye alanındaki aile bireylerinin yetiştirilerek istihdamına olanak sağlanması da, bu kesimdeki istihdam sorunlarının çözümüne katkı sağlayabilir.

Kentsel yenileme ile oluşturulacak yeni dokunun farklı gelir gruplarınca aynı mekânı paylaşmalarını sağlayacak konut alanları içermesi, toplumsal, kentsel bütünleşmeye ve kentlileşme süreçlerine olumlu katkılar sağlayacaktır. Kent merkezine daha yakın mesafelerde bulunan yamaç alanlarında az sayıda lüks konut türleri de üretilebilir. Ancak, yamaçların fiziksel dokusuna uygun olmayan yüksek katlı lüks konutların yapımı sonucunda, bu çevrenin eski sakinleri ile yeni varsıl sahipleri arasında bir takası doğuracak yenileme politikasına en başından karşı çıkılmalıdır. Kent planlamanın ana sorunu mekânsal, sosyal ve ekonomik iyileştirmenin "içeridekileri dışarı atmadan" nasıl gerçekleştirileceğidir (İslam, 2006:79). Bununla birlikte doğal çevreye uyumlu, az katlı lüks konutlara üst gelir gruplarından talep olacağı ve kolay pazarlanacağı beklenmelidir. Buradan elde edilen gelir, Bursa'da başka alanlardaki yeni dönüşüm projelerine ve dar gelirliler için konut edindirme çalışmalarına finansal katkı sağlayabilir.

Diğer taraftan bu tür uygulamalarda da arsa karşılığı nitelikli konut edinen eski gecekondulu nüfus ile yeni yerleşen üst gelirli nüfus arasında sosyal ve ekonomik farklılaşmaya bağlı sorunlar da ortaya çıkabilimektedir (Altaban ve Şenyapılı, 2002: 308). Gerçekten de kentsel dönüşüm çalışmaları sosyal ağları çökertebilir veya tam tersine zengin bir sosyal yaşam için imkanlar sağlayabilir (Barton ve Tsorou, 2006: 23). Bu konuda sürecin başarısını uygulanan model, demokratik katılım ve süreci denetleyen kontrol mekanizmaları belirleyecektir.

Uludağ yamaçları üzerindeki örneklem alanlar çevresinde belirlenecek uygun alanlarda yamaçların teraslanması ile basamak düzeninde planlanan konut

adaları topografik çevreye uyumlu olacaktır. Böylece konutlar birbirinin görüş alanını kapatmayacağı gibi, kent içinden Uludağ'ın ve yamaçlarının görünümü önemli ölçüde iyileştirilecektir. Örneklem alanda kentsel dönüşümün başarılması ile herşeyden önce kentin doğa ile bütünleşmesi sağlanacak; doğal kaynakların korunması yönünde çok önemli bir adım atılacaktır. Afet riski taşıyan gecekondu alanları sel, heyelan, deprem vb. doğal afetlere duyarlı yerleşim alanlarına dönüşecektir.

Dönüşüm çalışmaları sonucunda kentin açık ve yeşil alan gereksinimi için önemli bir kaynak alan oluşturulmuş olacaktır. Kentsel iyileştirme çerçevesinde elde edilecek park alanları kent çevresindeki pek çok yerleşim için önemli bir yeşil alan kaynağı olacaktır. Kentte gereksinim duyulan kendini geliştirme ve boş zamanı değerlendirmeye yönelik hizmetler buradan sağlanabilir. Yenilenen çevrede doğa parkı, oyun ve rekreasyon alanları, eğlence tesisleri, kafeteryalar, Bursa'daki sivil toplum örgütlerinin bahçeli yapıları, her çeşit açık ve kapalı spor alanları gibi çeşitli açık ve kapalı tesisin yer alması kente büyük değer kazandıracaktır. Ayrıca yamaçlarda eğim nedeniyle açık hava sahnelerinin kurulmasına elverişli bir yapı vardır. Demirkapı Mahallesi çevresindeki eski ipek fabrikaları kütüphane, sergi salonu gibi kültürel yapılar olarak işlevsel hale getirilebilir. Özellikle Muradiye ve Pınarbaşı çevresinde fiziksel çöküşü durdurma ve tarihsel dokunun sürdürülebilirliğini sağlama konusunda kentsel yenilenme önemli bir tercih olacaktır.

Yamaçlar üzerinde dönüşüm projeleri ile düzenlenecek alanlar, doğal sit durumundaki orman alanlarına komşu oluşuyla ve kentin panoramasına tamamen hakim konumları nedeniyle olağanüstü bir değer içerecektir. Bu çevrede yer alan Cilimboz ve Gökdere gibi akarsu vadilerinde oluşturulacak gezi yolları, estetik donatılar büyük bir çekicilik yaratacaktır. Ayrıca bu kesimde Bursa surları, Kükürtlü Kaplıcaları gibi tarihsel ve turistik unsurların bulunması, Uludağ Milli Parkı'na komşu doğal sit alanlarının da bu çevreye yakın bir mesafede oluşu söz konusu çevrenin bir bütün olarak değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Böylece bu kesimde Bursa'nın turizm kenti kimliğini öne çıkaracak düzenlemeler ile Henri Prost'un 1940'lardaki nazım imar planının bir parçası da gerçekleşmiş olacaktır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Gecekonduların dünya ölçeğinde yaygınlaşması genel olarak 2. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemde, az gelişmiş ülkelerin kentlerinde artan sanayi faaliyetlerine bağlı olarak göçlerin kentsel büyümeyi zorlamasıyla başlamıştır. Birçok araştırmanın sonuçları da, gecekondulaşma sürecinin Türkiye'de genellikle 1940'ların ikinci yarısından itibaren ortaya çıktığını göstermektedir (Yasa, 1966; Sevgi,1988; Keleş, 1990; Erman, 1997; Baharoğlu ve Leitmann, 1998). Bununla birlikte Türkiye'nin başlıca büyük şehirlerindeki gecekondu mahallelerinin kuruluş ve gelişim tarihleri birbirinden oldukça farklılık göstermektedir. Örneğin İstanbul'da ilk yoğun gecekondulaşma 1947 yılında Zeytinburnu'nda gerçekleşmiştir (Şenyapılı, 1998: 302). Yasa (1966)'ya göre Ankara'da, kuruluş yılları 1945-1960 yılları arasında değişen çok sayıda gecekondu mahallesi söz konusudur (Yasa, 1966:52). İzmir'de ise ilk gecekondulaşma hareketleri 1950'den sonra başlamıştır (Sevgi, 1988: 21).

Araştırma alanında elde edilen bulgular da Bursa'da gecekonduların 1950 öncesinde ortaya çıktığını, gecekondulaşmanın esas olarak 1960'lardan itibaren hız kazandığını göstermektedir. Bu süreçte, Balkanlardan kente yönelen göçlerin, özellikle 1950'lerde yoğunlaşarak kentsel süreçte bir kırılma noktası oluşturması; 1960'larda sanayi yatırımlarının Bursa'ya yönelmesi, otomotiv sanayinin uzmanlaşmaya başlaması ülke genelinden göçlerin kente yönelmesinde etkili olmuştur. Böylece göçlerle kente gelen büyük nüfus kütlelerinin barınma gereksinimin karşılanamayışı, kentte belirgin bir gecekondulaşma döneminin başlamasına yol açmıştır. Bu tarihlerden başlayarak kentin doğu yönünde genişlemesine paralel bir şekilde yamaçlardaki gecekondu alanları da genişleme göstermiştir.

Bursa'da gecekondular Uludağ yamaçlarında ilk ortaya çıktıkları dönemden itibaren doğuya doğru genişleyerek kenti saran halkanın bir parçası haline gelmiştir. Yamaçlar üzerindeki gecekondulaşma, Uludağ'ın üst yamaçlarına doğru dikey doğrultuda sınırlı genişleme göstermesine karşılık, yatay yönde kabaca D-B doğrultusunda büyük bir genişleme göstermiştir. Yamaçlar üzerin-

deki yatay genişleme güncel olarak kentin güneydoğusundaki Fidyekızık ve Akçağlayan mahalleleri çevresinde devam etmektedir. Uludağ yamaçlarındaki kaçak yapılaşma, eğim derecesi daha yüksek alanlara doğru ilerleyişini de sürdürmektedir. Esasen doğal eşikler tarafından sınırlanan kentsel alanda yerleşimler zaman içinde sürekli olarak daha eğimli alanlara doğru genişleme göstermiştir. Kentte yerleşmeye uygun olmayan eğim derecesi yüksek alanlarda her geçen gün yapılaşmanın artması, kentsel alanda artan nüfusun yerleşim alanları üzerindeki baskısını göstermektedir. Diğer yandan eğim derecesi yüksek alanlardaki yapılaşmanın sıklıkla imara aykırı olarak gerçekleşmesi, kentsel alanda gecekondulaşmanın boyutlarını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Araştırma kapsamında uygulanan anket sonuçlarına göre örneklem alanda 1950 yılı ve öncesinde Bursa'ya göç eden nüfus çok düşük bulunmuştur. Ancak 1970'ten sonra başka illerden Bursa'ya gelenlerin önceki döneme göre yaklaşık 3 kat arttığı belirlenmiştir. Genel olarak 1950'den sonra artan göçler, 1971-1990 yılları arasındaki dönemde en yüksek seviyeye ulaşmış, 1990 yılından günümüze değin görece azalarak sürmüştür. Örneklem alanda göçlerin yoğunlaştığı dönemler aynı zamanda gecekondulaşmanın arttığı ve yamaçlar üzerinde yaygınlaştığı dönemler ile örtüşmektedir.

Esasen göçlerin yoğunlaştığı dönemlerde kaçak yapılaşmanın oldukça elverişsiz alanları da kapsamaya başlaması, dünya ölçeğinde genel olarak izlenen bir durumdur. Örneğin 1960'lar ve 1970'lerin başında Rio de Janerio (Brezilya)'nın kuzeydeki kesimi, sanayi faaliyetlerinin yoğunlaşmasına bağlı olarak düşük gelirli nüfusu kendine çekmiştir. 2.300.000 nüfusun yaklaşık %20'si burada "favela" olarak adlandırılan gecekondularda yaşamaktadır. Söz konusu alanlar caddelerden, su ve kanalizasyon sisteminden yoksun ve şehir merkezine oldukça uzak bir konuma sahiptir (Pamuk ve Cavallieri,1998:453). Kore'de 1960 ve 1970'lerdeki hızlı ekonomik kalkınma sürecinde Seul kentine kırsal alanlardan muazzam göç dalgası kentin çok büyük ölçüde genişlemesine yol açmıştır. Bu süreçte oluşan konut yetersizliği ve yükselen konut fiyatları dağlık alanların yamaçlarında "daldongnes" ya da "sandongnes" olarak adlandırılan gecekonduların ortaya çıkışına zemin hazırlamıştır (Ha, 2001:387). Benzer olarak Hindistan'da da Island City'de demiryolu hatları ve su nakli sağlayan boru hatları boyunca uzanan; Bombay'de ise taşkın düzlüklerinde kurulu gecekondu alanları ortaya çıkmıştır (O'Hare ve Abbott, 1998: 270).

1960'larda yamaçlar üzerindeki ilk gecekondu alanları, araştırma sahasının batısında yer alan Alacahırka, İvazpaşa ve Demirkapı mahallelerinde gelişme göstermiştir. Bu çevrelerde eğimi 30º'nin üzerinde olan kesimlerde özellikle 1970'li yıllardan itibaren yapılaşma hızla artmıştır. 1959-2007 yılları arasında,

30º'den fazla eğime sahip olan alanlar üzerindeki yerleşmelerin yüzölçümü yaklaşık %954 oranında genişlemiştir. Yerleşim alanlarının genişlemesi 45º'den daha eğimli alanlarda ise yaklaşık 20 kata ulaşmıştır. Sonuç itibariyle incelemeye konu olan alandaki yapılaşma tüm eğim sınıfları üzerinde artış göstermiş, ancak oransal olarak en hızlı değişim 45º'den daha eğimli alanlarda gerçekleşmiştir. Kentte 45º'nin üzerinde eğime sahip alanlar, örneklem alan çevresindeki gecekondu alanlarıdır. Buna göre, söz konusu kesimlerdeki kentsel büyüme içinde kaçak yapılaşmanın rolünün oldukça önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Gecekondulaşmanın özellikle kentin doğusunda sürdüğü ve yoğunlaşma gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu çevrelerde gecekondu yapımının hazine arazilerinde sürüyor olması, yerel yönetimlerin bu araziler üzerinde etkin rolleri bulunmadığını da göstermektedir. Bununla birlikte gecekondulaşmanın doğal sit ve orman alanları içindeki ilerleyişi de sürmektedir. Bu alanlarda yerleşim baskısı ve ekolojik tahribat her geçen artmaktadır. Yamaçları kaplayan gecekondu alanlarının bir bölümü, çevresel ve tarihsel kaynakları da tahrip etmektedir. Yamaçlar üzerindeki çarpık yapılaşma kentin doğal çevre ile uyumunu, kentin doğa ile bütünleşmesini olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan Uludağ'ın yamaçlarından beslenen ve Nilüfer Çayı ile birleşen derelerde kirlenme, ilk olarak evsel atıklarla bu çevrelerden başlamaktadır. Gecekondu alanlarının kirletici rol oynaması, çevresel kirlilik ile mücadeleyi güçleştirmektedir. Bu yönüyle yamaçlarda genişleyen gecekondu alanları, kentsel planlama çalışmalarında ekolojik temelli yaklaşımlar göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

İnceleme alanındaki gecekonduların bir kısmı Pınarbaşı Mahallesi içindeki tarihî Bursa Surlarının tahrip edilmesiyle yapılmıştır. Geçmişte bu yapılara elektrik, su, kanalizasyon vb. hizmetlerin sağlanması da bir bakıma surların tahribatını teşvik edici olmuştur. Günümüzde ise tarihî surların restorasyon süreci başlamıştır ve surlar yenilenmektedir. Kuşkusuz bu süreç kamusal kaynakların kullanılması ile mümkün olmaktadır. Esasen gecekondular, onarım, bakım, yenileme, yıkım, kamulaştırma vb. uygulamalarla zamana yayılan yüksek maliyetler oluşturmaktadır. Gecekondular, sürekli artan maliyetleri ile pahalı bir konut biçimi olmanın yanı sıra, ölçülmesi zor kamusal ve çevresel maliyetler de getirmektedir.

Osmangazi ve Yıldırım ilçelerinde gecekondulaşma öncelikli olarak çözüm bekleyen önemli bir sorun durumundadır. Bu alanlarda kaçak yapılaşmayı önlemek için belediyeler özel birimler kurmalı ve bu sorun yakından izlenmelidir. Söz konusu alanda yetkili yerel yönetimlerin bünyelerinde eşgüdüm içinde çalışan mesken ve gecekondu birimleri oluşturulmalıdır. Gelinen noktada sorunların bir kaç yönüyle ele alınması gerekli görünmektedir. Öncelikle yamaçlar

üzerinde süren kaçak yapılaşma mutlak olarak engellenmeli ve kontrol sağlanmalıdır. Diğer yandan yamaçlar üzerindeki mevcut çarpık yerleşim dokusunun uygun alanlarda iyileştirilmesi, uygun olmayan alanlarda tasfiyesi gereklidir. Göçlerle genişleyen bu alanlarda, göç eden nüfusun nitelikleri değerlendirilerek, bu nüfus kitlesinin kentlileşme süreçlerine katılımlarını sağlayacak projeler geliştirilmelidir.

Son yıllarda merkezi iş alanlarına yakın, imar planlarına aykırı gelişmiş ya da eskimiş alanlarda kentsel dönüşüm çalışmaları başlatılmıştır. Bunlardan birisi de Akçağlayan Mahallesi'nde, Uludağ yamaçlarındaki orman ile sınır oluşturan çevrede yerel yönetim ve TOKİ işbirliği içinde gerçekleştirilen inşaat etkinlikleridir. Üst gelir grubuna yönelik hazırlanan bu proje, bu çevrede yerleşimin üst sınırının daha da yukarı itilmesini teşvik edecektir. Oysa kentte, Uludağ yamaçlarını bir bütün olarak değerlendiren yaklaşımlara gereksinim duyulmaktadır. Gecekonduları önlemek için kent içinde arsa bulamamaktan yakınan yerel yönetimler, bir yandan da kentsel ranttan yararlanma uğruna sorunları artıracak olumsuz uygulamalar gerçekleştirmektedir. Bu nedenle özellikle gecekondu tasfiye alanlarında kâr amacı gütmeyen konut edindirme projeleri ile alt gelir gruplarına yönelik konut sunumu kapasitesinin artırılmasına öncelik verilmelidir. Bu bağlamda kentleşme hızına paralel olarak arsa üretiminin sağlanması da önem taşıyan bir konudur. Ancak bunun için doğal orman alanlarına müdahale etmekten dikkatle kaçınmak gerekmektedir.

İmar planlarına aykırı alanlarda dönüşüm, iyileştirme konularında uygulama projelerine geçilmelidir. Öncelikle afet riskleri (deprem, heyelan, sel, yangın vb.) değerlendirilerek öncelikli tasfiye alanları ve mikro projeler oluşturulmalıdır. Bu projeler kentin yeşil, açık alan gereksiniminin karşılanmasına katkı sağlayacaktır. Doğal sit alanlarının korunması ve açık alanlar kazanılması için bu kesimlerden yararlanma konusunda yerel yönetimlerin planlama çalışmalarına gereksinim vardır. Kentsel dönüşüm projelerine katılan ya da büyük inşaat projeleri yapan inşaat firmalarına, düşük maliyetli konut inşa etmeleri zorunlu hale getirilebilir. Örneğin İngiltere'de 300 ve üzerindeki kapasitede gerçekleştirilen konut inşaatları için firmalardan yasal yollarla düşük maliyetli konutlar inşa etmeleri sağlanmaktadır (Barton ve Tsorou, 2006: 143). Benzer uygulamalar araştırma alanındaki gecekondu alanlarının tasfiyesinde yararlı olacaktır. Bu konuda olanakların yerel yönetimlerce araştırılması gerekmektedir.

Kentte gecekondulaşmanın boyutları düşünüldüğünde, düşük gelir gruplarının barınma sorununun öncelikle ve kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekli görünmektedir. Gecekondulaşma sorunu ile karşı karşıya bulunan tüm gelişmiş kentlerde olması gerektiği gibi, Bursa'da da sosyal konut formundaki konut üre-

timi artırılmalıdır. Ancak sosyal konut politikalarında bazı önceliklere dikkat edilmelidir. Özellikle düşük gelirli ve dezavantajlı, devlet korumacılığını gerektiren sosyal gruplara öncelik tanıyarak, barınma gereksinimlerinin çözülmesi sosyal konut politikasının bir parçasıdır. Geliri belirli bir miktarın altında olan aileler için konut üretilmesi gecekondulaşmayı önlemeye yardımcı olacaktır. Ancak bu amaçla üretilen konutlar kent çevrelerinde, yalıtılmış bir konumda olmamalıdır. Özellikle çeşitli gelir gruplarını ortak mekânda buluşturmayı amaçlayan konut alanlarının planlaması, sağlıklı kentler oluşturma hedefine önemli katkılar sağlayacaktır. Öte yandan düşük kira bedelleri ile dar gelirli aileler için kiralık konutların üretilmesi de iyi bir alternatif olabilir. Bu konuda yerel yönetimler ve TOKİ işbirliği içinde projeler geliştirebilir. Ayrıca yerel yönetimler kuracakları 'konut ofisleri' ile dar gelirli yurttaşların kiralık konut bulmalarına da yardımcı olabilirler.

Bursa'da gecekondulaşma süreci üzerinde önemli etkisi bulunan göçler, temelde ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Nitekim araştırma alanındaki örneklemlerin yarıya yakını (%48,7) göç etme nedenini "iş bulma/kurma" olarak belirtmişlerdir. İkinci sırada yer alan göç nedeni "konfor isteği"(%16,5); üçüncü sıradaki göç nedeni ise "güvenlik" olarak olarak belirlenmiştir (%5,8). Bursa kentine yönelik göçlerin ekonomik gerekçelerle gelecekte de süreceği öngörülebilir. Nitekim, mahallelerin nüfus gelişimi ve nüfus artış hızları incelendiğinde Demirkapı ve Pınarbaşı mahalleri dışındaki örneklem alanların göç almayı sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Göçlerin ve kaçak yapılaşmanın sürdüğünü gösteren bulgular göç, yerleşme ve kentsel gelişme konularında Bursa'nın acil eylem planına gereksinimi olduğunu ortaya koymaktadır. Aksi halde sağlıksız ve çeşitli riskler içeren yerleşimler çeşitli olumsuz etkileri ile kentsel yaşamı her geçen gün daha da zorlaştıracaktır.

Araştırma alanı genelinde doğum yerleri ile ilgili bilgiler değerlendirildiğinde ilk sırayı Bursa doğumlular almaktadır (%55,3). Bu ortalama Bursa ili ortalaması (%57,5) ile uyumlu görünmektedir (TUİK, 2000). Alpar ve Yener (1991)'in çalışması İstanbul'da gecekondu alanlarında yaşayan nüfus içinde İstanbul doğumlu örnek sayısının çok az olduğunu; buna karşılık Ankara'daki gecekondulu nüfusun %33'ünün Ankaralı, İzmir'de ise %23'ünün İzmirli olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Sevgi (1988)'de İzmir gecekondularında yaşayan nüfus içinde İzmir doğumluların oranının yüksek olmadığını (%17,3) saptamıştır. (Sevgi, 1988:156).

Bursa doğumlu nüfusun oranı mahalleler ölçeğinde oldukça önemli farklar göstermektedir. Çünkü araştırma alanında ortalama %55,3 olarak saptanan bu oran, örneklem mahallelerde %2 ile %86 arasında değişmektedir. Kentin batı-

sındaki dört mahallede Bursa doğumluların oranı %64-86 arasında değişirken, bu oran doğuda yer alan Akçağlayan'da %18'e, Fidyekızık'ta %2'ye kadar düşmektedir. Bu sonuçlar doğuda yer alan örneklem mahallelerin daha çok il dışından göç almalarını en açık şekilde yansıtmaktadır. Araştırma alanının batısındaki gecekondulaşma sürecinde ise Bursa'nın kırsal alanlarından aldığı göçlerin büyük etkisi olmuştur. Bu durumun söz konusu kesimlerde Bursa doğumluların oranını artırmış olabileceğini ifade etmek mümkündür.

Araştırma sonuçları, örneklem alanın Türkiye'nin 40'a yakın ilinden göç aldığını göstermektedir. Sevgi (1988) ise İzmir büyükkent alanındaki gecekondu mahallerini ele alan araştırmasında, göç eden nüfusun Türkiye'nin 17 ilinden geldiğini belirlemiştir (Sevgi, 1988:156). Buna göre Bursa'daki gecekondu alanlarının Türkiye'de çok sayıda ilden, oldukça geniş bir alandan göç aldığı belirtilebilir. Ancak Sevgi'nin araştırmasından günümüze değin Türkiye'deki il sayısının yaklaşık %25 oranında arttığını da eklemek gerekecektir. Araştırma alanına yönelen göçlerin kaynağı genel olarak Doğu Anadolu Bölgesi ve Karadeniz Bölgesi illeridir. Bunun yanı sıra İstanbul, Ankara gibi büyük kentlerden ve Balıkesir, Bilecik gibi Bursa'ya komşu illerden göç edenlerin ağırlığı da söz konusudur. Örneklem mahallelerde Bursa doğumlulardan sonra ikinci sırada Tunceli doğumlular (%6), üçüncü sırada Erzurum doğumlular (%4) bulunurken; dördüncü sırayı yurt dışı doğumlular ve Sivas doğumlular almaktadır (%3,7). Bunları sırasıyla Diyarbakır ve Van illerinden gelenler izlemektedir. Doğu Anadolu ve Karadeniz bölgelerindeki illerden gelenler daha çok Akçağlayan ve Fidyekızık mahallelerini tercih etmişlerdir. Anketi yanıtlayanlar arasında Artvin, Ağrı, Batman, Bingöl, Elazığ, Muş, Malatya, Rize, Erzurum, Ardahan, Trabzon illerinden gelenlerin tamamının bu iki mahalleyi tercih ettiği belirlenmiştir. Çeşitli illerden göç edenlerin belirli gecekondu alanlarını tercih etmeleri durumu genellikle gecekondu alanlarında saptanan bir özelliktir. Karadağ (1999) bu konuya kentlilik bilinci önünde engel oluşturması ve sosyal gruplaşmalar meydana getirmesi nedeniyle dikkat çekerken; Sevgi (1988)'nin araştırması da İzmir'deki farklı gecekondu alanlarındaki nüfusun geldikleri illere göre kümelendiklerini ortaya koymuştur (Sevgi, 1988:154).

Göç ile kente gelen nüfusun bir bölümünün memleket ile ilişkileri sürmekte olup, akrabalık ve hemşerilik ilişkileri önemli bir yere sahip görünmektedir. Örneklem alandaki araştırma bulguları göç edenlerin %57'sinin memleketleri ile bağlantısını sürdürdüğünü göstermektedir. Ancak bu ilişkinin sıklığı ve niteliği geçmişe kıyasla hafiflemiştir. "Hemşerilik" ilişkileri çevresinde önemli bir etkinlik alanı söz konusudur. Bursa'daki Kültür ve Yardımlaşma dernekleri, Bursa'nın daha çok nerelerden göç aldığı konusunda fikir vermektedir. Yapılan incelemede yurt içinde 49 ayrı ildeki yerleşmeleri temsil eden derneğe rastlan-

mıştır. Daha çok Bursa'ya başka illerden göç edenlerce kurulan bu derneklerin temsil ettikleri illerin coğrafî dağılışına baktığımızda, en büyük kısmının Erzurum-Kars bölümünde ve Doğu Karadeniz bölümünde bulunduğu anlaşılmaktadır. Yerel yönetimlerin kentle bütünleşme ve kentlileşme süreçlerine katkı sağlayacak bazı sosyal gelişim projelerini dayanışma ve kültür dernekleri ile birlikte organize etmeleri yararlı olacaktır. Kente en çok göç veren çevrelerin sosyokültürel özellikleri göz önüne alınarak, Bursa'da kentlileşme süreçlerine katkı sağlayacak yeni kurumların oluşturulmasına da gereksinim vardır.

Örneklem alandaki nüfusun %60,4'ü kır kökenli, %39,6'sının ise kent kökenli olarak saptanmıştır. Araştırmada saptanan kır kökenli nüfus oranının, Sevgi (1988)'nin İzmir gecekondularında saptadığı orandan (%53,9) biraz yüksek olduğu görülmektedir (Sevgi, 1988:156). Ancak Alpar ve Yener'in 1991 yılında İstanbul, Ankara ve İzmir'deki gecekondu alanlarında yaptığı çalışmada kır kökenli nüfus oranları sırasıyla %60,89, %61,39 ve %35,16 olarak bulunmuştur (Alpar ve Yener, 1991). Buna göre araştırma alanı için saptanan kır kökenli nüfus oranı Ankara ve İstanbul'dan düşük, İzmir'den ise yüksektir. Araştırma alanındaki gecekondu alanları hem Bursa'nın kendi kırından, hem de diğer illerin kırsal alanlarından göç almıştır. Burada dikkat çekici nokta, Bursa'nın kırından göç edenlerin daha çok kentin batısındaki mahallelere yerleşmiş olmaları; Bursa dışındaki illerin kırsal alanlarından göç edenlerin ise daha çok, kentin güneydoğusunda bulunan Fidyekızık ve Akçağlayan mahallelerini tercih etmeleridir. Nitekim Fidyekızık mahallesi, kırsal alanlara özgü nüfus niteliği ile araştırma alanındaki diğer mahallelerden belirgin bir şekilde ayrılmaktadır.

Araştırma alanında çekirdek aile yapısının öne çıktığı belirlenmiştir (%70,3). Bununla birlikte yanında yakın akraba barındıran geniş ailelerin oranı da az değildir (%16,6). Gecekondulara yerleşen ailelerin hanehalkı büyüklüğünde, ekonomik koşulların geniş bir ailenin geçinmesine elverişli olmamasından dolayı, zamanla kentli aile tipine uygun olarak bir küçülme görülmektedir. Örneklem alanda da bu özellik saptanmıştır. Ancak araştırma alanındaki geniş aile oranı (%16,6) da Türkiye ortalamasından (%13,0) yüksek bulunmuştur.

Çalışma alanındaki nüfus içinde okuryazar olmayan nüfusun oranı (%11,7), 2007 yılı Türkiye ortalamasının (%9,8) üzerindedir. Okuma yazma bilmeyen yetişkinler içinde kadın nüfusun oranı her mahallede yüksek oluşuyla dikkat çekmektedir (%18,4). Özellikle bu oran Fidyekızık'ta %48 gibi çok yüksek bir seviyededir. Bu sonuçlar, araştırma alanında okuma yazma kurslarının açılmasının ya da tekrarlanmasının gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

Hanehalkı reislerinin ve eşlerinin bir işte çalışma durumları değerlendirildiğinde erkek nüfusun daha çok "işçi" olduğu görülmektedir. Alacahırka, İvazpaşa ve Pınarbaşı mahallelerinde, çalışan nüfusun içinde işçilerin oranı belirgin olarak yüksektir. Bu üç mahalledeki işçi nüfusu, örneklem alanın tamamındaki işçilerin %72,2 sini oluşturmaktadır. İşsizlik oranının erkek nüfus içinde %12,9, kadın nüfus içinde ise %87,6 gibi çok yüksek oranlara eriştiği örneklem alanda hanelerin %15'inin aylık geliri de 500 TL'nin altındadır. Bu yönüyle bakıldığında bazı ailelerin temel gereksinimlerini karşılamakta zorlandıkları açıktır. Örneklem mahallelerde yaşayan ailelerin %98,9'u yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Böylece yoksulluk sınırının altında gelire sahip ailelerin konut sorununun gecekondu ile çözüldüğü ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda gecekondu ya da konut sorunu, adil olmayan bir gelir dağılımının bir bakıma mekâna yansıması durumundadır.

Araştırma alanındaki olumsuz ekonomik göstergelere ek olarak, herhangi bir sosyal güvencesi olmayanların oranı da %13,3'tür. Hemen her mahallede yeşil kartlı yurttaş sayısı 100'den fazladır. Elde edilen bu veriler, örneklem alanda yaşayan nüfusun kentlileşme süreçlerine katılımının önünde ekonomik engeller olduğunu göstermektedir. Bilindiği gibi düzenli bir iş ve gelir olanakları nüfusun kent ile bütünleşmesinde kritik bir öneme sahiptir. Bu nedenle gecekondu alanlarında nüfusun meslekî niteliklerinin düşük oluşu da göz önünde tutularak meslek edindirme kurslarına gereksinim bulunduğu görülmektedir.

Çalışmada genel olarak araştırma alanındaki ev sahipliliği oranın, daha önceki çalışmalara göre yüksek (%79,6), kiracılık oranı ise düşük (%20,4) bulunmuştur. Diğer taraftan anket sonuçları ailelerin yaklaşık %92'sinin oturduğu konuttan memnun olduğunu ortaya koymaktadır. Benzer şekilde mahalleden memnuniyet oranı da oldukça yüksek seviyededir (%90,5). Buna göre örneklem alanda belirgin bir mahalle kültürü ve yerleşilen alana aidiyet gözlenmiştir.

Örneklem mahallelerde yaşayanların Bursa'da ziyaret ettiği doğal, sosyal, kültürel mekânların daha çok dinsel, sosyal ve doğal çekiciliği olan yerler olduğu anlaşılmıştır. Kenti gezme ve tanıma etkinlikleri açısından kent ile ilişkiler genel olarak zayıftır. Nitekim gecekondulu nüfusun mahalle ile ilgili isteklerinde de çoğunlukla sosyal ve kültürel hizmetler, yapılar yer almamaktadır. Bu konuda talepkar olmadıkları da söylenebilir. Taleplerin büyük kısmı, gecekondu alanlarında tipik olarak izlenen altyapı ile ilgili taleplerdir. Bu nedenle kentin sosyokültürel yapısının gelişimine katkı sağlayacak, kültürel içeriğe sahip mekânlara nüfusu çekebilmenin yolları yerel yönetimlerce araştırılmalı; bu konuda teşvik edici önlemler alınmalıdır.

Araştırma alanında yaşayan nüfusun ekonomik, sosyal vb. gereksinimlerin karşılanması için şehir merkezine bağımlılıkları yüksektir. Bursa kentinin birbirine göre mesafeleri iyi saptanmış çok merkezli bir kent olarak kurgulanması gerekmektedir. Genellikle iş alanlarının Bursa Ovası çevresinde olması da konut alanları ile iş alanları arasındaki geçişleri kent merkezine yönlendiren bir yapıdadır. Bu durum kentin trafik yoğunluğu üzerinde başlı başına önemli bir etkiye sahiptir. Kent içi ulaşımda önlenebilir gereksiz trafik yükünün nedenlerinin de saptanması oldukça önemlidir. Bu açıdan en dikkat çekici nokta kentte genç ve hareketli nüfusun fazla olmasına rağmen bu nüfus grubuna yönelik kentsel hizmetlerin bulundukları çevrelerde yetersiz olmasıdır. Örneğin, Yıldırım ilçesinde yaşayanlar, çevrelerinde eğlence, dinlence, alışveriş vb. hizmet sunan mekanların belirgin yetersizliği nedeniyle, bu taleplerini sıklıkla Osmangazi ilçesinde karşılamaktadır. Böylece Yıldırım ilçesinde yaşayanlar Osmangazi ilçesine daha fazla seyahat etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum gereksiz araç trafiğinin oluşumuna katkıda bulunarak, kent içinde trafik sorunlarının artmasına yol açmaktadır.

Gecekondu olgusu her şeyden önce köyden kente nüfus hareketi ve onun dayandığı nedenler sorunu olduğuna göre, soruna bu açıdan yaklaşmak gerekir (Oksal, 1999: 29). Bu nedenle yoğun göç alan çevrelerde göçleri engelleyebilmek pek mümkün değildir. Daha doğrusu göçlerin kente ulaştığı kesimlerde yetkili olan yerel yönetimlerin yapabilecekleri sınırlıdır. Bununla birlikte kendi il sınırları içinden göç almayı sürdüren bir kent olması nedeniyle, Bursa'nın kendi kırsalındaki nüfusu göçe zorlayan nedenleri ortadan kaldırmaya çalışmak göçleri azaltıcı etki yapabilir. Örneklem mahallelerde Bursa'dan alınan göçler daha çok Uludağ'ın üzerinde ve yakın çevresinde yer alan ilçelerindeki orman köylerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle söz konusu ilçelerde orman içinde ve çevresinde yer alan köylerde yeni ekonomik olanakların geliştirilmesine gereksinim vardır. Bursa'nın bu tür özelliklere sahip kırsal çevrelerine özgü istihdam politikaları oluşturularak, gelir artırıcı çalışmalara ağırlık verilmesi önem taşımaktadır.

Bu bağlamda Bursa'ya güçlü bir şekilde göç vermeyi sürdüren büyükşehir dışındaki ilçelerin kırsal alanlarında ekonomik ve sosyal yaşamın geliştirilmesi gerekli görünmektedir. Kırsal alandaki yaşam koşullarının daha iyi olması ve kentlerdeki olanakların köylerde de bulunması durumunda, kırdan kente göçün önemli ölçüde azalacağı anlaşılmaktadır (Kurt, 2003:29). Bunun için söz konusu alanlarda kırsal kalkınma projelerinin geliştirilmesi, kooperatifçiliğin yaygınlaştırılması, merkez köylerin oluşturulması, sağlık, eğitim vb. hizmetlere erişilebilirliğin kolaylaştırılması gibi hedefler yer almalıdır. Karaboran'ın önerdiği gibi bu tür kırsal çevrelerde kentsel niteliği gelişmiş iskânların, kent-köy (stadtdorf)'lerin geliştirilmesi yararlı olabilir (Karaboran, 1980: 86). Daha önce

tarımsal üretimle uğraşan gecekondulu nüfus için Bursa'nın kırsal çevresinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin başarılı bir şekilde yürütüldüğü kent-köyleri kurulabilir. Ancak kentte uzun süre geçiren gecekondulu nüfusun, zamanla çiftçilik bilgisi ve yeteneğinden uzaklaşmış olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Günümüzde Bursa'da uygulanmakta olan 2020 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planındaki koruma ve geliştirme hedefleri, şehircilik açısından idealleri temsil edecek içeriğe sahiptir. Bu plan ile dere kenarında kalan alanların korunması ve kent içindeki vadi tabanlarının yeşil alanlar olarak kentsel mekâna katılmasının sağlanması planlanmaktadır. Çalışma alanındaki derelerin yer aldığı vadi yatakları ve çevreleri çoğu yerde kaçak yapılaşmaya maruz kalmıştır. Bu plan hedefi ile söz konusu alanlardaki gecekonduların tasfiyesi birlikte ele alınmayı gerektirmektedir. Söz konusu alanların doğal karakterinin korunması önemli ise, bunun bazı yerlerde korunması bazı yerlerde görmezden gelinmesi şeklinde bir yaklaşımdan sakınılması gereklidir.

Planın geliştirme hedefleri içinde bir başka önemli nokta, desantralizasyon ile kentin daha optimum yapılandırılmasının öngörülmesidir. Kentte merkezi iş alanının kademelendirilmesinin sağlanması gerekli görünmektedir. Özellikle desantralizasyon için yeni ticaret merkezi olarak alt kademe karakterli alanlar Yıldırım ilçesine kaydırılmalıdır. Yeni eğitim kurumları, kongre-fuar merkezi, turizm tesisi vb. yapıların Ankara yolu çevresinde kurulması teşvik edilebilir. Turizm tesisleri için Cumalıkızık ve Seyitabat çevresinde uygun lokasyonlar önerilebilir.

Göçlerin ve gecekondulaşmanın olumsuz etkilerinin izlendiği alanlar, bu sorunun daha çok büyük kentlere özgü olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte gecekondulaşma her ne kadar batıda yer alan bazı kentlerde yoğunlaşsa da ülke genelinde yaşanan, çok boyutlu bir olgudur. Bu nedenle göçleri düzenleyecek ve kontrol altına alarak yönlendirebilecek ulusal politikalar gecekondu sorununu çözmeye yardımcı olabilir. Ancak oluşturulacak politikalar sadece gecekondularla sınırlı olmamalıdır. Gecekondu politikası ile birlikte, arazi kullanımı, ulaşım, hizmetler vb. konularda da yerel planlama ve gelişme programları üretilmelidir. Gecekondu yapımının ya da artışının önlenmesi hedefi ise oluşturulacak programların ilk aşaması olmalıdır.

Mevcut gecekondu alanlarının iyileştirilmesi ve kaçak yapılaşmanın doğal çevre üzerinde yarattığı tahribatın önlenmesine dönük planlamaların yapılması, kuşaklararası adaletin sağlanması bakımından da kaçınılmaz bir zorunluluk olarak algılanmalıdır.

KAYNAKÇA

ABRAMS, C. (1966), "Gecekondu Yerleşmeleri Sorun ve İmkanları", çev: Ahmet Keskin, *Mimarlık,* sayı: 11.

AKBAR, H.M.D.; Minnery, J.R.; Horen, B.V.; Smith, P. (2007), Community Water Supply For the Urban Poor in Developing Countries: The case of Dhaka, Bangladesh, *Habitat International.*

AKÇAY, B. (2005), "Modernleşme Ekseninde Bursa'nın Kimliği", *Bursa'da Yaşam,* Mayıs sayısı, 44-52.

AKMAN, Y.; Güney, K. (2006), Kent Ekolojisi, Palme Yayıncılık, Ankara.

ALPAR, İ.; Yener, S. (1991), Gecekondu Araştırması, DPT, Sosyal Planlama Başkanlığı, Ankara.

ALTABAN, Ö; Şenyapılı T. (2002) "Konut politikası geliştirme çalışması: Ruhsatsız yapılaşmanın dönüşüm ve iyileştirme sorunları, bulgular, öneriler", Konut Kurultayı, Yıldız Teknik Üniversitesi.

ALTUN, M.; Ünlü, H.; Kesiriklioğlu, F. (2001), Cumhuriyetin Kuruluş yıllarında Bursa ve MERİNOS, Uludağ Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap tarihi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın No:3, Bursa.

ARI, O. (1982), "Türkiye'de Nüfus Hareketleri ve Gecekondular", İ.Ü İktisat Fakültesi Yayınları, s. 3-24, İstanbul.

ASLANOĞLU, R.A. (1998), Kent, Kimlik, Küreselleşme, Asa, Bursa.

ATAKAY, K. (2004), Bursa Planı Deneyimi, *Bursa'da Yaşam,* Ekim sayısı, ss 10-34.

AYTAÇ, S. (2004), Bursa'da Kültür Değişimi:Göç Olgusuna Sayısal Bir Bakış, "İş, Güç" *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt:6 Sayı:2.

BAHAROĞLU, D.; Leıtmann, J. (1998), "Coping Strategies for Infrastructure: How Turkey's Spontaneous Settlements Operate in the Absence of Formal Rules", *Habitat International*, 22, s.115-135.

BARTON, H.; Tsorou, C. (2006), Sağlıklı Şehir Planlaması (Orijinal adı: Healthy Urban Planning, Office for EU WHO, 2000), Türkiye Sağlıklı Kentler Birliği Yayınları.

BBŞB (Bursa Büyükşehir Belediyesi). (2005), APK Dairesi Başkanlığı, Bursa Merkez ve Batı Planlama Bölgesi, 1/25.000 ölçekli nazım imar planı raporu, Doğukan İmar İnşaat ve Tic. AŞ, 2005, Ankara.

BBŞB (Bursa Büyükşehir Belediyesi) (2007), Mevcut Durum Raporu, Bursa.

BERKANT, Z. (2005), Dünyadaki Konut Finansmanı Örnekleri, Gayrimenkul Zirvesi V, 9-10 Mayıs 2005, GYO Derneği Yayınları, İstanbul.

BURFAŞ (2006), Bursa'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci Araştırması, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

BURSAV (2008), Bursa Muradiye Semti, BURSAV ve Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

ÇALIŞKAN, V. (1994), Bursa'da Kentsel Gelişme ve Gecekondulaşma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

ÇALIŞKAN V. (2007), "Kentsel Mekân Kullanımındaki Farklılıklar Üzerine Bir Yaklaşım: Bursa ve Çanakkale'nin Periyodik (Haftalık) Pazarlarından Örnekler." *Doğu Coğrafya Dergisi,* Sayı:18

ÇEŞMECİ, H.; Öztürk, M. Z. (2007), Bursa'da Lodos Oluşumu ve Afet Boyutunda Etkileri, TUBİTAK Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı.

ÇOŞKUNER O. N. (1964), "Bursa ile Uludağ Ormanları Arasındaki Müşterek Sınır Nerelerden Geçirilmeli", *Orman ve Av,* Ankara.

DOĞAN, A. E. (1999), "Metropoliten Ekonomi ve 21. Yüzyıl Olgusu: Kentler Dönemi", Editör: CENGİZ, H., Metropoliten Alanlar Planlama Sorunları, 1. Sempozyumu, 15-16 Ekim 1999, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

DOĞAN, A.E. (2001), "Türkiye Kentlerinde 20 Yılın Bilançosu", *Praksis,* 2001, ss 97-123.

DOĞANAY, H. (1994), Türkiye Beşerî Coğrafyası, Gazi Büro Kitabevi, Ankara.

DOĞANCI, K. (2001), Bursa ve Civarını Etkileyen Depremler (M.S. Yüzyıla Kadar), Bursa Yöresi'nin Depremselliği ve Deprem Tarihi, Editör: Nuran Arabacı, 61-66, Bursa

DOSTOĞLU, N. (2004), "Bursa'nın Kentsel Gelişimi", *Bursa'da Yaşam,* Mayıs sayısı, ss 52-68.

DOSTOĞLU, N.; Vural, T. (2004), "Lörcher, Prost ve Piccinato'nun Bursa'da Kentsel Gelişime Katkıları", *Bursa'da Yaşam,* Ekim sayısı, ss 122-126.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2007), Dokuzuncu Kalkınma Planı, "(2007-2013), "Yerleşme-Şehirleşme", Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı). (2008), Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), Ankara.

DUCH, R. M.; Leyendecker, A.; Lemmer, O.; Esser, S.; O'hare, G.; Abbott, D.; Barke, M. (1998), "A review of slum housing policies in Mumbai", *Cities*, Vol 15, No: 4, 269-283.

EKİNCİ, O. (1998), Kaçak yapılaşma ve arazi spekülasyonu, 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

ERAYDIN, A. (2002), "Konut Politikası Geliştirme Çalışması: Kentsel arsa politikaları, bulgular, öneriler",Konut Kurultayı, Yıldız Teknik Üniversitesi.

ERDEN, D. (2006), Kentsel Yenileşme Projelerinin Gentrification Hedefleri ve Etkileri, İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri, Der: Behar, D. ve İslam, T., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ERDER, S. (1997), Kentsel Gerilim um:ag Vakfı Yayınları, Ankara.

ERDER, S. (1998), Kentlerdeki Enformel Örgütlenmeler, Yeni Eğilimler ve Kent Yoksulları ya da Eski Hamamdaki Yeni Taslar, 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

ERGUN, N.; Yirmibeşoğlu, F. (2002), "İstanbul'da planlı ve plansız konut alanlarında hanehalkı tercihleri, konut alanı yer seçimi modellerinde arz-talep ilişkisi", Konut Kurultayı, Yıldız Teknik Üniversitesi.

ERMAN, T. (1998), Kentteki kırsal Kökenli Göçmenlerin Yaşamında Gecekondu ve Apartman, 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

ERMAN, T. (1997), "Squatter (gecekondu) Housing versus Apartment Housing: Turkish Ruralto-Urban Migrant Residents'Perspectives", *Habitat International* , Vol. 28. No.1, 91-106.

ERSOY, M. (2001), "Sanayisizleşme süreci ve kentler", *Praksis*, 32-52.

ERTÜRK, H. (1997), Kent Ekonomisi, Ekin Kitabevi, Bursa.

EVERETT, M. (2001), "Evictions and human rights: land disputes in Bogota, Colombia", *Habitat International* 25, pp. 453-471.

GANS, H.J. (2006), Bugünkü Yeniden Geliştirme ve Yeniden Yerleştirme Planlamasının İnsani Yönleri, Şehir Yenilemesi Sırasında İşbirliği, Nobel Yayınları, Ankara.

GEDİK, A. (1986), "Urban Growth in Turkey: Effects of Different Migration Flaws to from Urban Centers During 1965-70 and 1975-80" 26. European Congress of Regional Serence Association, Poland.

GÖNEY S. (1984), Şehir Coğrafyası I, İ.Ü. Ed. Fak. Yay. No: 2274.

GÖRMEZ, K. (1991), Türkiye'de Gecekonduların Konut yapısı ve Özellikleri, *Karınca,* Yıl:57, Sayı:659.

GÜÇLÜ, S.Ö. (2002), Kentlileşme ve Göç Sürecinde Antalya'da Kent Kültürü ve Kentlilik Bilinci, Kültür Bakanlığı Yayın No 2865, Ankara.

GÜLGEN, H. (2008), Kentin bir sınır alanı olarak Bursa mezarlıkları, Bursa şehrinin gelişmesi ve kentsel planlama kültürü, Editör: Oğuzoğlu, Y., Osmangazi Belediyesi Yayınları,

GÜLLER, R. (1977), Bursa'nın Gelişmesi Sorunlar ve Planlama Çalışmaları, Bursa 1977 Semineri, Uludağ Üniversitesi Yayınları, Bursa.

HA, S.K. (2001), "Substandard settlements and joint redevelopment projects in Seoul", *Habitat International* 25, 385-397.

HA, S.K. (2004), "New shantytowns and the urban marginalized in Seoul Metropolitan Region", *Habitat International* 28, 123-141.

HART, C.W.M. (1969), Zeytinburnu Gecekondu Bölgesi, Çev: N. Saran, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

HARVEY, D. (2003), Sosyal Adalet ve Şehir, Metis Yayınları, İstanbul.

HARVEY, D. (2008), Umut Mekânları, Metis yayınları, İstanbul

HIZLI, M. (2008), Bursa'nın Gelişmesine Medreselerin Katkısı, Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü, Editör: Yusuf Oğuzoğlu, Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

IŞIK, Ş. (2008), Türkiye'de Üniversitelerin Kentlerin Gelişimi ve Ekonomik Yapısı Üzerine Etkileri, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayın no:150, İzmir.

IŞIK, Ş. (2009), 1995-2000 döneminde İzmir'e yönelik göçler, *Türk Coğrafya Dergisi,* sayı 52, İstanbul.

İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI. (1965), 13 Büyük Şehirde Gecekondu, Mesken Genel Müdürlüğü, Araştırma Dairesi Yayınları.

İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI, (1976),Metropoliten Planlama Dairesi, Bursa Kenti ve Yakın Çevresi Nazım Planı Raporu.

İSBİR, E. G.; Açma, B. (2001), Kentleşme ve Çevre Sorunları, Anadolu Üniversitesi Yayın No: 926, Eskişehir.

İSLAM, T. (2006), "Merkezin dışında İstanbul'da Soylulaştırma", İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri, Der: Behar, D. ve İslam, T., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

KAPLANOĞLU, R. (1996), Bursa Yer Adları Ansiklopedisi, Bursa Ticaret Borsası Kültür Yayınları, Bursa.

KAPLANOĞLU, R. (2008), Kent haritalarına göre Bursa'nın kentsel gelişmesi, Bursa şehrinin gelişmesi ve kentsel planlama kültürü, Editör: Oğuzoğlu, Y., Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

KARABORAN, H. (1980), "Yeryüzünde Kontrol Altına Alınamayan Yerleşimler (Gecekondular, SLAMLAR, Bidonevler Sorununa Bir Bakış)", *Coğrafya Araştırmaları Dergisi,* Ankara, 81-94.

KARADAĞ, A. (1999), İzmir anakent bütününde kentlileşme bilinci ve sosyal gruplaşmalar Editör: Cengiz, H., Metropoliten Alanlar Planlama Sorunları, 1. Sempozyumu, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları.

KAYGALAK, S. (2001), "Yeni Kentsel yoksulluk, göç ve yoksulluğun mekânsal yoğunlaşması: Mersin/ Demirtaş mahallesi örneği", *Praksis*,sayı: 2.

KAYGALAK, S. (2007), "Kır, kent ve kapitalizme geçiş: Bursa örneği", *Praksis,* sayı: 17.

KELEŞ, R. (1978), Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, Gerçek Yayınevi, 100 soruda Dizisi, İstanbul.

KILIÇ, Ş. (2001), 5-15. Yüzyıl Bursa ve Çevresi Bizans Dönemi Depremleri, Bursa Yöresi'nin Depremselliği ve Deprem Tarihi, 67-70, Editör: Nuran Arabacı, Bursa.

KIRAY, M. (1972), Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,* 27, s.561-573.

KIRAY, M. (1982), Toplum Bilim Yazıları, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Ankara.

KİGOCHİE, P.W. (2001), "Squatter Rehabilitation Projects that support home-based enterprises create jobs and housing: The case of Mathare 4A, Nairobi", *Cities*, Vol. 18, No. 4, pp. 223-233.

KOCAMAN, T. (2008), Türkiye'de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000), Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, DPT, Ankara.

KOÇ, E. (1999), "Metropoliten Alanlarda Kentsel Dönüşüm Sürecinde Planlamanın Etkinliği", Editör:Cengiz, H., Metropoliten Alanlar Planlama Sorunları, 1. Sempozyumu, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları

KÖKSOY, G. (1991), Bursa'da sanayi Sektörünün Gelişimi ve Mekânsal Etkileşimi, 9 Eylül Üniversitesi, Yayınlanmamış Lisans Projesi, İzmir.

KURT, H. (2003), Türkiye'de Kent-Köy Çelişkisi, Siyasal Kitabevi, Ankara.

LE CORBUSİER. (2005), İnsanca yaşamak için şehir ve konut, Çev. A. Yörükan, Babil Yayınları, Ankara.

MARRİS, P. (2006), Şehir Yenilemesinin Doğurduğu Sosyal Problemler, Şehir Yenilemesi Sırasında İşbirliği, Çev.Yörükan, T., Nobel Yayınları, Ankara.

MASSEY, D. (1993), "Power geometry and progressive sense of place" in J.Bird, B. Curtis (ed) Mapping the Futures, Routledge, 1993, London.

MOFFAT, T. ; Finnis, E. (2005), Considering social and material resources: the political ecology of a peri-urban squatter comminity in Nepal, *Habitat International* Vol. 29, 453-468.

MURADİYE KORUMA AMAÇLI İMAR PLANI RAPORU. (1991), Plan Notları, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

O'HARE, G.; Abbott, D.; Barke, M. (1998), A review of slum housing policies in Mumbai, *Cities*, Vol 15, No: 4, 269-283.

OĞUZOĞLU, Y. (2008), Bursa Şehrinin Gelişmesi ve Kentsel Planlama Kültürü, Bursa Osmangazi Belediyesi Yayınları

OKSAL, M. (1999), "Kentleri Tehdit Eden İki Olgu: Göç ve Gecekondulaşma", *Belediye Dergisi,* Cilt 6, Sayı 4.

ORTAYLI, İ. (2008), "Bursa'nın önemi, Bursa şehrinin gelişmesi ve kentsel planlama kültürü", Editör: Oğuzoğlu, Y., Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

OSMANGAZİ BELEDİYESİ. (2008), Bursa Kalesi Sur ve Kapıları, Tanıtım Kitapçığı, Bursa.

ÖNGEL, F.S. (2005), "Kentsel siyaset kimin için?" Birgün Gazetesi, s15, 24.12.2005

PAMUK, A.; Cavallieri, P.F.A. (1998), "Alleviating Urban Poverty in a Global City: New Trends in Upgrading Rio-de Janerio's Favelas", *Habitat International*, Vol. 22, No. 4. 449-462.

PİCCİNATO, L. (2004), (Çev: Arslansoy, E), Bursa Nazım Planı Üzerine-1958, *Bursa'da Yaşam*, Ekim, 44-54.

PİCCİNATO, L. (2004), (Çev: Atakay, K.), Bursa Planı Deneyimi, Ekim sayısı, ss10-34.

PUGH, C. (2000), "Squatter settlements; their sustainability, architectural contributions, and socio-economic roles", *Cities,* Vol. 17, No. 5, pp. 325-337.

SARIOĞLU, P. (2002), "Ev sahipliliğine geçiş: Türkiye'de ev sahipliliği", 2002 Konut Kurultayı, Yıldız Teknik Üniversitesi.

SAZAK, Ş. (1999), Türkiye'de sosyo-kültürel gelişmişlik seviyesi ile ilgili bazı göstergeler itibariyle kentler üzerinde bir araştırma, Editör: Cengiz, H., Metropoliten Alanlar Planlama Sorunları, 1. Sempozyumu, YTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları

SELİMOĞLU, İ. (2001), 20. Yüzyılda Bursa ve Civarında Meydana Gelen Depremler, Bursa Yöresi'nin Depremselliği ve Deprem Tarihi, 89-92, Editör: Nuran Arabacı, Bursa

SERGÜN, Ü. (1993), Türkiye'de Kent Nüfusu ve Kentleşme Hareketleri, *İ.Ü. Deniz Bilimleri ve Coğrafya Enstitüsü Bülteni,* sayı:10, İstanbul.

SEVGİ, C. (1988), Kentleşme Sürecinde İzmir ve Gecekondular, Konak Belediyesi Kültür Hizmetleri, İzmir.

ŞAHİN, Y. (1998), Türkiye'de Gecekondulara Sunulan Hizmetlerin Düzeyi, *Yerel Yönetim ve Denetim,* Cilt:3, Sayı:6, ss 18-29.

ŞENYAPILI, T. (1998), "Cumhuriyetin 75 Yılı, Gecekondunun 50 Yılı", 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

ŞENYAPILI, T. (2004), Barakadan Gecekonduya, İletişim Yayınları, İstanbul.

TANOĞLU, A. (1952-1953), Bulgaristan Türklerinin son göç hareketi (1950-1951), *İstanbul Üniv. İktisat Fak. Mecmuası,* Cilt 14, s. 129-161.

TANOĞLU, A. (1969), "Nüfus ve Yerleşme", İstanbul Üniversitesi Yayın No:1183, Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Enstitüsü No. 45, İstanbul

TANYELİ, U. (1999), Bursa'da Kentleşme süreci, *Bursa Defteri,* Haziran sayısı, s.10-25, Bursa.

TAYLA, H. (2004), "1950 lerden 2000 lere Bursa'nın Azalışı", *Bursa'da Yaşam,* Ekim sayısı, Bursa.

TEKELİ, İ. (1996), Türkiye'de Yaşamda ve Yazında Konut Sorununun Gelişimi, Konut Araştırmaları Dizisi:2, TOKİ, Ankara. Tekeli, İ, 2001, Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İmge Kitabevi, Ankara.

TEKELİ, İ. (1998), "Türkiye'de Cumhuriyet döneminde kentsel gelişme ve kent planlaması", 75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

TEKELİ, İ. (2001), Modernite Aşılırken Kent Planlaması, Ankara: İmge Kitabevi.

TMMOB. (2004), Bursa kenti ve planlamaya yaklaşım, Şehir Plancıları Odası Bursa Şubesi Raporu, *Bursa'da Yaşam*, Ekim sayısı, ss170-178.

TRUNBULL, G. K. (2008), "Squatting, eviction and development", *Regional Science and Urban Economics,* Volume 38 (1), 1-15.

TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2000), *2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı*, Ankara: Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları.

TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2004), Konut Araştırması-1999, Yayın No: 2886, Ankara.

TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2006), Aile Yapısı Araştırması, Ankara.

TUİK (Türkiye İstatistik Kurumu). (2007), Yaşam Memnuniyeti Araştırması, Ankara.

TUNA, R. (2007), "Sağlıklı Kent Planlaması Açısından Bursa Örneği", Bursa: II. Kent ve Sağlığı Sempozyumu, Bildiriler Kitabı.

TÜMERTEKİN, E. (1973), Türkiye'de şehirleşme ve şehirsel fonksiyonlar, İstanbul Üniversitesi yayın no: 1840.

TÜMERTEKİN, E. (1977), Türkiye'de İç Göçler Üzerine, *İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Dergisi,* sayı:22, İstanbul.

TÜREL, A. (1998), "Kent ve Ulaşım", 75 yılda Değişen Kent ve Mimarlık, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.

TÜREL, A.; Balamir, M. (1996), Konut Üreticileri, Mülk Konut, Kiralık Konut, TOKİ Konut Araştırmaları Dizisi:14, Ankara.

UZEL, A. (1985), İmara ilişkin bağışlamaların gelişimi ve değerlendirilmesi, Batı Kent Koop. Yayınları, Ankara

UZUN, N. (2006), "İstanbul'da Seçkinleştirme (Gentrifi-cation)", İstanbul'da Soylulaştırma: Eski Kentin Yeni Sahipleri, Der:Behar, D. Ve İslam, T., Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

ÜNLÜ, H. (1996), "İnsan Doğa ve Kentsel Çevre", İnsan Çevre Kent, Ed: Bayramoğlu, F., Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi Yayınları, İstanbul.

ÜRÜN, H. (1995), Gecekondu Sorunu ve Şehirleşme, Yeni Türkiye, 1, 4-özel sayı, Ankara.

VARDAR, B. (2008), Osmanlı Modernleşme Döneminden 21.yy Bursa'sında Planlama örnekleri, Bursa şehrinin gelişmesi ve kentsel planlama kültürü, Editör: Oğuzoğlu, Y., Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

VURAL, T. (2004), Bursa Kapalıçarşı ve Hanlar Bölgesinin Gelişimi ve Piccinato Planı, *Bursa'da Yaşam,* Ekim sayısı, 136-144

YALKI, T. (2008), Bursa'da Kent Planlama Kültürü -Değerlendirme, Bursa şehrinin gelişmesi ve kentsel planlama kültürü, Editör: Oğuzoğlu, Y., Osmangazi Belediyesi Yayınları, Bursa.

YASA, İ. (1966), Ankara Gecekondu Aileleri, Ankara Sosyal Sigortalar Yardım Bakanlığı, Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü, Ankara.

YAVAŞ, D. (2008), Bursa'nın kuruluşunda Orhangazi ve Muradiye külliyeleri, Bursa şehrinin gelişmesi ve kentsel planlama kültürü, Editör: Oğuzoğlu, Y., Osmangazi Belediyesi Yayınları.

YILMAZ, N. (2007), Büyük Modernleşme Projesi: Kentsel Dönüşüm, Birlik, Yıl:6, Sayı:6, T.C. Marmara ve Boğazları Belediyeleri Birliği Yayını.

YÖRÜKAN, A. (2005), Şehir Sosyolojisinin ve İnsan Ekolojisinin Teorik Temelleri, Nobel Yayınları, Ankara.

YÖRÜKAN, T. (1968), Gecekondular ve Gecekondu Bölgelerinin Sosyo-Kültürel Özellikleri, İmar ve İskan Bakanlığı, Mesken Genel Müdürlüğü, Ankara.

- **İnternet Kaynakları:**

ntvmsnbc, 2009, "2000-2010 Türkiye Konut İhtiyacı Araştırması, http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/192039.asp?0m=-13T.

BBŞB Web (Bursa Büyükşehir Belediyesi Resmi web sayfası), 2009, "Avrupa yolunda kentleşen Bursa", htttp://bbsb.gov.tr.

BBŞB Web (Bursa Büyükşehir Belediyesi Resmi web sayfası), 2009b, "Bir göçmen şehri" http://www.bursa.bel.tr/icerik.asp?id=290

FOTOĞRAFLAR

Foto 1. *Kent Meydanı'ndan Uludağ yamaçlarına bakış. Arka planda Maksem, Mollafenari, Pınarbaşı ve İvazpaşa mahallelerinin yamaçlar üzerindeki kesimlerinde yer alan gecekondu yerleşmeleri (Haziran 2009).*

Foto 2. *Demirkapı Mahallesi'nden kentin güneydoğusuna doğru görünüm (Ağustos 2007).*

Foto 3. *1. TOKİ Akçağlayan Uygulaması için hazırlanan inşaat alanı (kuzeyi orman arazisi, güneyi ise Çiçek caddesi ile sınırlanmıştır) 2. Akçağlayan Mahallesi Uludağ yamaçlarındaki orman arazisi üzerinde yapılaşma.*

Foto 4. *Akçağlayan Mahallesinde gerçekleştirilen TOKİ projesi, yamaçlardaki kaçak yapılaşmayı adeta teşvik edici olmuştur.*

Foto 5. *Cilimboz deresi çevresindeki sırtlarda gecekondu yerleşmeleri. Solda İvazpaşa Mahallesi, sağda Alacahırka Mahallesi'nin bölümlerinden görünüm.*

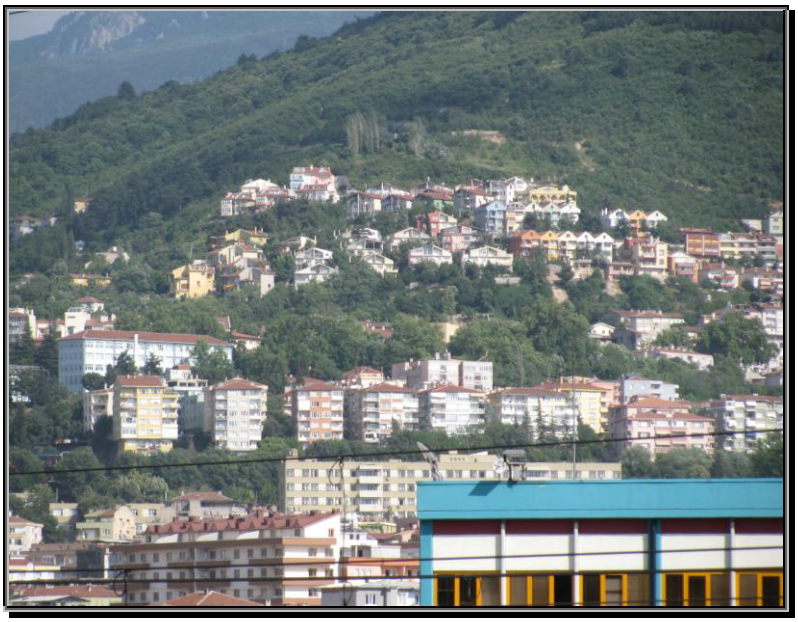

Foto 6. *Kentin batısındaki Çekirge, Dobruca mahalleleri ve İnkaya Köyü çevresinde orman arazisi içinde ve çevresindeki kaçak yapılaşma, villa formunda konut inşaatları ile sürmektedir (Haziran 2009).*

Foto 7. *Alacahırka, Demirkapı ve İvazpaşa mahallelerinin bazı kesimlerinde topografik koşullar nedeniyle sokakların yerini merdivenler almıştır*

Foto 8. *İlk yardım ve müdahale araçlarının giremeyeceği dar sokaklarda yangın musluklarının bulunması kritik önem taşımaktadır (İvazpaşa, Geniş Sokak, Temmuz 2009).*

Foto 9. *Araştırma Alanındaki bazı sokak adları, gecekondu alanlarına yoğun göç veren yerleşmelerin adlarını taşımaktadır (Harmancık Çıkmazı Sokak, Alacahırka).*

Foto 10. *Gecekonduların bulunduğu bazı alanlarda eğim koşullarının yarattığı olumsuzluk nedeniyle, yürüyebilmeyi kolaylaştırmak için her konut sakini kendi konutunun çevresini düzenlemeye çalışmaktadır.*

Foto 11. *Örneklem mahallelerde eğim koşulları ve sokakların olmayışı nedeniyle yük ve eşya taşıma işlerinde halen yük hayvanlarından yararlanılmaktadır (Alacahırka, 2009).*

Foto 12. *Bazı alanlarda belirgin bir sokak olmamasına karşın, her konutun bir adresi vardır. Fotoğrafta görülen çatıya asılı kova, gecekondunun posta kutusudur (Demirkapı, 2009).*

Foto 13. *Sokakların temizlik araçlarının girişine elverişli olmayışı nedeniyle çöpler, en yakın konteynerlerin bulunduğu caddeye kadar elde taşınmaktadır (Alacahırka, 2008).*

Foto 14. *Çöplerin mahalleden geçen derelere atılması halk sağlığı açısından önemli bir risk oluşturmaktadır (Pınarbaşı, Haziran 2009).*

Foto 15. *Bazı gecekondular zaman içinde çeşitli eklentilerle yatay olarak da genişlemektedir (Alacahırka).*

Foto 16. *Örneklem alanda erken dönemde inşa edilen gecekondulardan bazıları taş malzeme kullanılarak inşa edilmiştir (Alacahırka).*

Foto 17. *Örneklem alanda genel olarak açık alanlara ve çocuk parklarına gereksinim yüksek düzeydedir. Fotoğrafta İvazpaşa mahallesinde konutların arasındaki küçük bir alanın çocuk parkı olarak değerlendirildiği görülmektedir (2009).*

Foto 18. *Bursa'nın tarihî surlarının içine yapılan gecekondular, önemli bir tarihsel değeri tahrip etmiştir (Pınarbaşı, 2008).*

Foto 19. *Gecekonduların tahrip ettiği Bursa surlarının restorasyon çalışmaları sürmektedir. Gecekonduların yol açtığı sorunları düzeltmek her zaman büyük bir ekonomik yük getirmektedir.*

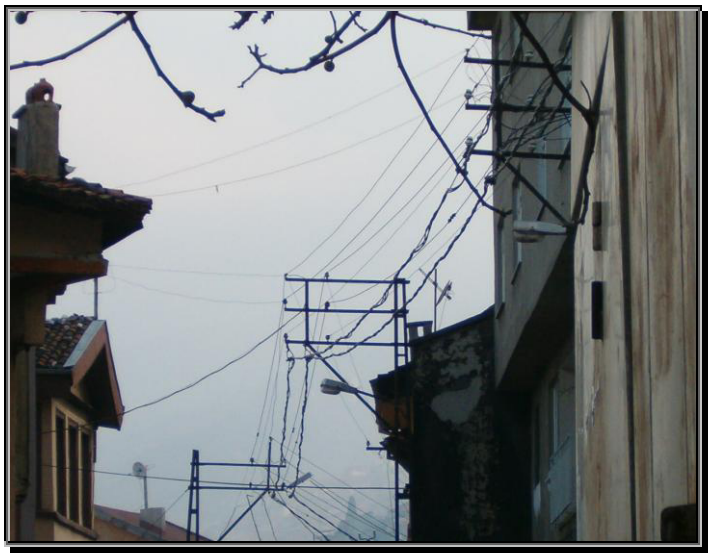

Foto 20. *Demirkapı Mahallesi'ndeki elektrik dağıtım hatları zamanla eskimiş ve sorunlu bir hale gelmiştir. Bu nedenle mahallede sık sık elektrik kesintileri yaşanmaktadır.*

Foto 21. *Demirkapı Mahallesi'ndeki, bugün kullanılmayan tarihî Rum Ortodoks Kilisesinden görünüm. Bu tür tarihsel kaynaklar, bu çevrelerde tarihsel amaçlı koruma ve iyileştirme çalışmalarına başlangıç için fırsat oluşturmaktadır.*

Foto 22. *Örneklem mahallelerde yaşayanlar haftalık alışverişleri için daha çok semt pazarlarını ve mahalle bakkallarını tercih etmektedir (Alacahırka semt pazarı).*

Foto 23. *Fidyekızık Mahallesinde Kaplıkaya Vadisini sınırlayan yamaçlar üzerinde gecekondular, sel ve heyelan açısından riskli bir alanda bulunmaktadır.*

Foto 24. *Günümüzde teleferikten alınan bu görüntü ise yamaçlarda, orman içindeki kaçak yapılaşmanın halen sürdüğünü göstermektedir. (Temmuz, 2009).*

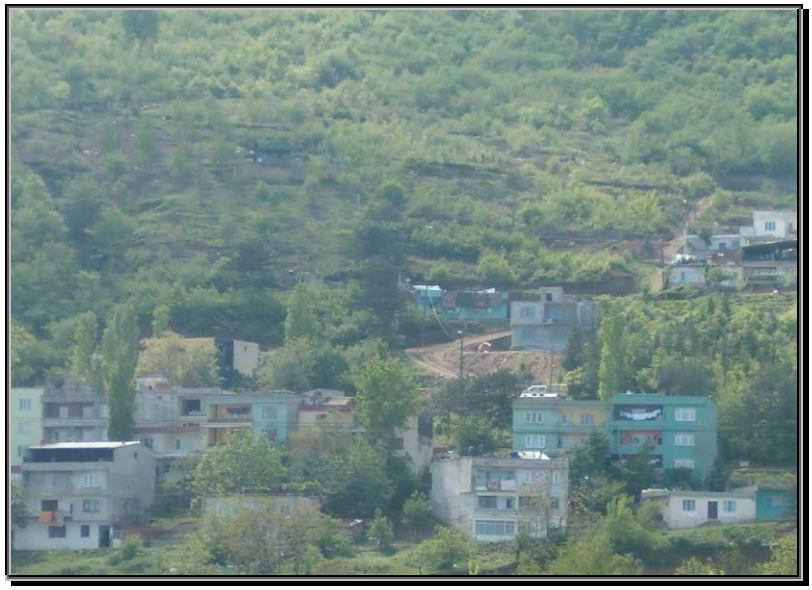

Foto 25 ve 26. *Fidyekızık Mahallesi'nde kaçak yapılaşma yıkımlara rağmen sürmektedir. Kaçak yapılaşma görülen alanın küçük bir bölümünde 2005 Mayıs ayında (fotoğraf 25) ve 2010 Ocak ayında (fotoğraf 26) çekilen görüntüler, aradan geçen 5 yılda kaçak yapılaşmanın boyutlarını ortaya koymaktadır.*